Rudimenta Grammatices

by Niccolò Perotti

Edited by W. Keith Percival

ISBN 978-1-936153-06-0

Available online at http://hdl.handle.net/1808/6453

This electronic edition created by Center for Digital Scholarship,
an initiative of the University of Kansas Libraries

Table of Contents

Preface

The Latin grammar entitled *Rudimenta grammatices*, by the Italian humanist Niccolò Perotti (1429/30–1480), was a milestone in the history of Latin grammatical writing. It was the first attempt during the Renaissance, and arguably the first ever, to write in one volume a textbook covering the entire field of grammar, as the term *grammatica* was understood in the late Middle Ages and early modern period. Earlier humanists, such as Guarino of Verona (1374–1460), had composed short treatises covering selected portions of the grammatical curriculum, but no comprehensive manuals.[1] However, we know that in the humanistic schools of fifteenth-century Italy teachers of grammar used more than one textbook in their classes, and the same had been true during the immediately preceding centuries.

This practice was connected with the fact that a long and rambling work dating from late Antiquity, the *Institutiones grammaticae* by Priscian (c. 500 AD), had previously performed the function of covering the entire discipline of grammar. However, this reliance on Priscian's work, which had been taken for granted during much of the late Middle Ages, began to break down in the fifteenth century. It seems that teachers of grammar at all levels wanted their students to use a more effective textbook than Priscian's *Institutiones*. Above all, they wanted a textbook that covered all the additional material offered in the grammatical treatises that had been composed by more recent generations of Latin teachers. Perotti's textbook filled that all-important lacuna: it covered the factual material presented in Priscian's grammar and at the same time introduced the student to the additional information covered in the grammatical treatises of the recent past.

Almost immediately after Perotti's *Rudimenta grammatices* first appeared on the book market in printed form in 1473, it became a best seller, first in Rome and then in other cities in Italy and finally in cities in other western European countries. The chief reason for this commercial success was undoubtedly the fact that it covered more ground and did so more compendiously than any of its predecessors. But at the same time it also started a new trend, and soon other works of the same genre, such as the *Institutiones grammaticae* by Aldo Pio Manuzio (Aldus Pius Manutius) (Venice, 1493, and later editions), were composed and printed.[2] Inevitably, these newer works

---

[1] On Guarino, the seminal work is still Remigio Sabbadini, *La scuola e gli studi di Guarino Guarini Veronese (con 44 documenti)* (Catania: F. Galati, 1896). See also Sabbadini's *Il metodo degli umanisti: In appendice l'elenco di tutti i lavori umanistici del autore* (Florence: F. Le Monier, 1922). A great many textually diverse copies of Guarino's various *grammaticalia*, both manuscript and printed, have survived. Unfortunately, no critical edition of them exists, and a complete list of manuscripts and printed editions of Guarino's *Regule grammaticales* has yet to be compiled. A number of Latin grammars similar in style to Guarino's were written by the humanists who came after Guarino. A good example is the grammar of Baldo Martorello, who studied with Vittorino da Feltre. A modern edition of Baldo Martorello's grammar exists; see Dario Cingolani, *Baldo Martorello da Serra de' Conti: Un umanista al servizio degli Sforza. Biografia con edizione delle lettere e della grammatica latina dal ms. trivulziano 786* (Comune di Serra de' Conti: Biblioteca Comunale, 1983).

[2] On Aldo Manuzio's grammar, see my article "The Influence of Perotti's 'Rudimenta' in the Cinquecento,'" republished in W. Keith Percival, *Studies in Renaissance Grammar*, Variorum Collected Studies Series, CS774 (Aldershot, Hampshire & Burlington, Vermont: Ashgate, 2004), section X, p. 96. I should point out that this book reprints a number of my articles dealing with various aspects of grammar in the Renaissance.

competed with the *Rudimenta grammatices*, and not surprisingly Perotti's several competitors finally carried the day.

The present electronic edition is based on two primary sources: first, the author's autograph manuscript, which is owned by the Vatican Library (shelf-mark *Vat. Lat. 6737*), and second, the first printed edition (19 March 1473), which was the work of Conrad Sweynheym and Arnold Pannartz, Rome's first printers.. Two copies of that *editio princeps* are in the British Library, London; one copy in the Bodleian Library, Oxford; and a fourth copy in the Bibliothèque Nationale, Paris. A fifth copy of this first edition is known to exist, but is in private hands. No other copies of the first edition have so far been reported.

It can be convincingly shown that the *editio princeps* was based on the Vatican manuscript. Moreover, all later printed editions, of which there are a great many, descend directly or indirectly from Sweynheym and Pannartz's edition of 1473. There are unmistakable traces in the autograph manuscript which indicate that it passed through the hands of the printers of the first edition. A detailed textual comparison of the entire autograph and the entire first edition would clearly be a desideratum. I document many of the differences between them in the notes to this edition, but obviously more work needs to be done on this complex problem.

For general information about the work and early printed editions, I refer readers to my book *Studies in Renaissance Grammar*. See, in particular, my articles "The Place of the *Rudimenta Grammatices* in the History of Latin Grammar," "Early Editions of Niccolò Perotti's *Rudimenta Grammatices*," and "The Influence of Perotti's 'Rudimenta' in the Cinquecento.'"

A critical edition of a work such as this must necessarily be based both on the autograph and on the *editio princeps*. On the one hand, the autograph gives us evidence of the author's intentions, while the text of the *editio princeps* is the basis of all the many subsequent printed editions. It is clear that contemporary readers made their acquaintance with Perotti's grammar from one of the printed editions, for we have no evidence that the autograph manuscript was ever used by anybody other than the printers of the first edition. The texts of the autograph and the first edition vary from each other to some degree, and one of the main purposes of this present edition is to draw the attention of interested scholars to these differences. Even the readings found in different copies of the first edition that I have consulted in Oxford, London, and Paris, are not completely identical. However, these graphical differences are on a different scale from the textual divergences between Perotti's autograph manuscript and the readings of Sweynheym and Pannartz's *editio princeps*.

Moreover, what makes matters more complicated is that Perotti is known to have been in Rome while the first edition was in press, and we also know that he was an officious person. It is conceivable that from time to time he supervised the printing process. It is even possible that some of the revisions that the printers undertook while the book was being printed were done at his instigation. At the same time, we must not forget that Sweynheym and Pannartz were educated men themselves and were capable of making corrections on their own initiative.

In these circumstances, therefore, the present edition is merely a first attempt at solving some of these extremely delicate problems. Its fundamentally provisional character is one reason why I prefer to post it on the World Wide Web. I welcome feedback from readers of this electronic edition, and it is my hope that appropriately revised editions may be compiled and disseminated at some point in the not too distant future.

Perhaps the most surprising thing about the *Rudimenta grammatices* is that it so soon became a best seller.[3] On 10 May 1474, a little over a year after the first edition, a second one came out, printed by Giovanni Filippo La Legname, the first native Italian printer active in Rome; and a third edition appeared later in Rome the same year on 2 December 1474, printed by Arnold Pannartz himself, who then went on to print the work again a year later (on 25 February 1476). One may speculate that Arnold Pannartz was the first to realize the money-making potential of the *Rudimenta grammatices*. Note that two other Italian printers also printed two editions apiece of the *Rudimenta*, namely Gabriele di Pietro in Venice and Mattia Moravo in Naples.

From 1475 on, an average of six printed editions of the *Rudimenta* came out every year. The *Rudimenta* was taken up by printers in northern Italy, first in Padua on 17 June 1475; then in Venice on 21 December 1475; in Milan on 8 April 1478; and in Bologna on 6 May 1478. In Venice, Gabriele di Pietro printed it twice (on 21 December 1475 and on 3 August 1476), and proceeded to print it a third time after moving to Toscolano (on 10 May 1480). Neapolitan printers, Mattia Moravo (in about 1476) and Sixtus Riessinger (in 1476) also enter the picture. Meanwhile, two printers in Catalonia brought out editions of the *Rudimenta* (Johannes de Salsburga in Barcelona on 12 December 1475 and Nicolaus Spindeler & Peter Brun in Tortosa on 16 June 1476). These were the first editions to appear outside Italy. Finally, printers in other countries, first in France (Paris 1477, 1479, etc.) and then printers in various cities of the Empire (Antwerp, Basel, Cologne, Louvain, and Strasbourg) brought out printed editions of the *Rudimenta*. It may be significant that a Paris edition predates the first known Milan edition.

Another sign of the international vogue of the *Rudimenta* is that adaptations of the text were soon produced for the benefit of non-Italians. This was necessary because Perotti had sprinkled the work liberally with single words and entire sentences in Italian. For the benefit of speakers of German an adaptation of the *Rudimenta*, significantly entitled *Grammatica nova*, was composed by Bernard Perger of Vienna. On the basis of internal evidence, we may infer that the first edition of Perger's adaptation was published or at least completed by 1479, although no copy of

---

[3] On the many early printed editions of Perotti's grammar, see Wolfgang Milde, "Zur Druckhäufigkeit von Niccolò Perottis 'Cornucopiae' und 'Rudimenta grammatices' im 15. und 16. Jahrhundert," *Res Publica Litterarum*, 5 (1982), 29–42. Milde lists 132 editions that appeared up to and including 1500, and forty-four editions dating from 1501 onwards. As surprising as these figures may seem at first glance, they must be thought of as a conservative estimate. The Kenneth Spencer Research Library at the University of Kansas owns two sixteenth-century editions of the *Rudimenta* of which Milde was unaware, namely Paris: Iehan Petit, ex edibus Anthonij Bonuemere, 1 August 1519 (prefatory epistle dated 1511), and Venice: Petrus de Nicolinis de Sabio, 1535. Other sixteenth-century editions may conceivably turn up in due course. Hence some figure closer to 150 may be a more realistic estimate of the total number of printed editions of Perotti's *Rudimenta grammatices.*

an edition dating from that year has so far been reported. The earliest surviving dated edition appeared in Passau in 1482 (see Hain 12608). It is not known how many editions of Perger's *Grammatica nova* appeared, but it was clearly a popular work.

In France, a French adaptation of Perotti's *Rudimenta* was produced by Josse Bade (Badius Ascensius) in the first decade of the sixteenth century, hence a quarter of a century after Perger wrote his *Grammatica nova*. In his bibliography of Badius's editions, Philippe Renouard reports a Paris edition printed in March 1504, and thirteen subsequent editions.

Note that the German and French adaptations were not translations of the *Rudimenta* into German and French. Like the original *Rudimenta*, they were what one might call "macaronic" works, i.e., works written in a mixture of Latin and the vernacular. In the editions that appeared in German and French-speaking areas, only the Italian words, phrases, and sentences are replaced by German or French words, phrases, and sentences. The Latin material is left untouched, since it was as well understood in France or Germany as in Italy.

Moreover, it is worth bearing in mind that this extensive use of vernacular glosses and sentential examples was not an innovation of the late fifteenth century: the same procedure had been customary earlier in the century when a scribe copying, say, the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese would render the vernacular parts of that work in his own local dialect. Indeed, most Latin grammatical manuals, certainly by the *Trecento*, if not earlier, had been "macaronic" productions in that sense.[4] Indeed, this format constituted an important stage on the way to the eventual practice of composing Latin grammars entirely in the vernacular, which did not begin until the mid-sixteenth century. An early Latin grammar written entirely in Italian was Francesco Priscianese's *Della lingua romana* (Venice: Bartolomeo Zanetti da Brescia, 1540).

The international dimension of Perotti's *Rudimenta grammatices* is perhaps another striking aspect. The first edition to appear outside Italy, viz., on the Iberian peninsula, already came out on 12 December 1475, only a little over two years after the *editio princeps*. Similarly, the first Paris edition appeared on 5 December 1477, only four years after the first Roman edition. Again, the first non-Italian adaptation, namely Perger's, was probably composed only five years after the first edition appeared. What we have here is apparently a combination of various factors: the increasingly international character of Renaissance humanism, the spread of the art of printing to new cities and countries, the economics of the book trade, and finally various intrinsic qualities of the work itself.[5]

---

[4] On this important development, see Vicente Calvo Fernández, *Grammatica proverbiandi: Estudio de la gramática latina en la baja edad española*, Materialien zur Geschichte der Sprachwissenschaft und der Semiotik, vol. 11 (Münster: Nodus Publikationen, 2000).

[5] The *Rudimenta* gradually went out of favour in the sixteenth century and was superseded by other similar manuals; see my 1989 article "The Influence of Perotti's 'Rudimenta' in the Cinquecento," reprinted in my *Studies in Renaissance Grammar*.

Perotti's final legacy to the study of the Latin language was undoubtedly the *Cornu copiae*, a massive commentary on Martial's *Liber spectaculorum* and book I of the epigrams. Perotti offered a presentation copy of this massive work to Federico of Urbino. Federico died in 1482, two years after Perotti's death. The *Cornu copiae* was first printed in on 14 May 1489 by Paganino de' Paganini, together with a prefatory letter by Lodovico Odasio addressed to Guido Ubaldo, the son and successor of Federico of Urbino. Like the *Rudimenta grammatices*, the *Cornu copiae* also appeared in many editions. According to Wolfgang Milde, 176 editions of the *Rudimenta* have been reported, while thirty-six printed editions of the *Cornu copiae* are known to have appeared.[6] Thus, both works were successful commercially, the *Rudimenta* even more so than the *Cornu copiae*, presumably because the *Rudimenta* was a manual destined for beginning students. Moreover, the *Rudimenta* was shorter than the *Cornu copiae* and was less costly to produce.

Page References in this Electronic Edition

Referring to page numbers in the *Rudimenta* is not easy. The conventions that I follow are as follows. Throughout, the numbers that I enclose in square brackets refer to the leaves of the autograph manuscript, while numbers I enclose in oblique strokes (*solidi*) refer to the leaves of the first printed edition of Sweynheym and Pannartz. That edition is neither paginated nor foliated, and gatherings are unsigned. I therefore use leaf numbers based on the register provided in the British Library Catalogue description of the first edition.[7] This *pis aller* admittedly imposes a burden on readers looking for passages mentioned in this electronic edition, but my method is ultimately more practical than numbering leaves or pages in one single series from the beginning to the end of the book. The autograph manuscript was paginated, albeit imperfectly. The pagination of each printed edition of the work is different, needless to say, and Perotti provided no section or paragraph numbers that could be used to identify passages across different editions.

For the purposes of this on-line edition, I divide the work into a series of separate chapters, using Perotti's own headings to decide where one chapter ends and the next begins. I also number paragraphs sequentially from the beginning to the end of the work, although I realize that this numbering is inevitably arbitrary.

In the apparatus, which takes the form of a single series of notes, I do not segregate variant readings from other material. This decision was forced on me by

---

[6] Compare the figures given by Wolfgang Milde in his article on the number of printed editions of Perotti's *Rudimenta grammatices* (for a complete reference, see fn. 3 in this edition), with the number of printed editions of Donatus's two grammatical manuals, which exceeds three hundred for the fifteenth century alone. On this question, see Franz Josef Worstbrock, "Niccolò Perottis *Rudimenta grammatices*: Über Konzeption und Methode einer humanistischen Grammatik," in Wolfram Ax, ed., *Von Eleganz und Barbarei: Lateinische Grammatik und Stilistik in Renaissance und Barock*, Wolfenbütteler Forschungen, 95 (Wiesbaden: Harrassowitz, 2001), pp. 59–78, at p. 59, fn. 3. On the other hand, slightly fewer printed editions of the *Doctrinale* of Alexandre de Ville-Dieu, a metrical Latin grammar in great favour from the thirteenth century on, appeared in this period (see Worstbrock, *op. cit.* and Dietrich Reichling, ed., *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei: Kritisch-exegetische Ausgabe*, Monumenta Germaniae paedagogica, 12 (Berlin: A. Hofmann, 1893), pp. CLXVIII–CCXC.

[7] See *Catalogue of Books Printed in the XVth Century Now in the British Museum, Part IV Italy: Subiaco and Rome* (London: Trustees of the British Museum, 1916), p. 17.

the fact that I did not have available any electronic type-setting program capable of formatting more than one set of footnotes on a single page. I regret this, but I do not believe that it constitutes a grave inconvenience to the reader. In any electronic edition, readers can search for any items of interest with little difficulty.

Perotti's Hand in the Autograph Manuscript

Perotti writes throughout in what Giulio Battelli called *umanistica corsiva*.[8] One must admit that Perotti's hand was not always especially careful, and there are many passages where readings are unclear. I have indicated these in the notes. I have worked from a hard copy made from a microfilm of the Vatican manuscript, although I have inspected the autograph in the Vatican Library *in situ* on two occasions. More work needs to be done in the future to decipher passages in the autograph that I have had difficulty reading on the microfilm.

We must remember that some of the discrepancies between the autograph and the *editio princeps* must have arisen because the printers also had difficulty reading Perotti's hand. This is particularly true of the minute hand that Perotti used to write his marginal additions.[9]

For the Latin diphthong *ae*, Perotti wrote either *e* or *e caudata*. Sweynheym and Pannartz, on the other hand, printed either *e* or *æ*. The variation on the part of the printers was completely independent of Perotti's. Since Perotti made a general practice of distinguishing *e* from *ae*, whenever I see one of his variant graphs I transcribe *ae*. In cases where both Perotti and the printers of the first edition have written *e*, I emend, noting the reading in the apparatus. Where the printers markedly deviate from Perotti, both in this matter and in general, I follow his spelling, not theirs.

Perotti's Use of Diacritics

Accented vowels are found in both Greek and Latin words in the autograph manuscript. They were not copied by Sweynheym and Pannartz in their edition, and consequently did not appear in the editions printed by the printers who came after them. In Greek words, Perotti used all three accents (acute, grave, and circumflex), while in Latin words he most often used the acute accent, occasionally the circumflex, and on rare occasions the grave accent. For both languages, he generally placed the accents above and slightly to the right of the vowel that they go with. I cannot imitate Perotti's practice in this electronic edition and therefore place accents directly over the vowels in question in the customary modern fashion.

---

[8] See his *Lezioni di paleografia*, 3rd ed. (Città del Vaticano: Pont. Scuola Vaticana di paleografia e diplomatica, 1949), pp. 248–249.

[9] For a particularly instructive example, see my article "Early Editions of Niccolò Perotti's *Rudimenta Grammatices*," *Res Publica Litterarum* 9 (1986), 219–229, on p. 223. This article is reprinted as item IX in my *Studies in Renaissance Grammar* (Aldershot, Hampshire & Burlington, Vermont: Ashgate, 2004).

In the case of Latin, scholars are fairly sure that such accents were not consistently distinguished in pronunciation by speakers of that language in Antiquity. However, many ancient grammarians firmly believed in their *theoretical* justification, feeling almost instinctively that if Greek distinguished three accents Latin must also have done so. Quintilian, for example, reports that in his day a certain number of Roman scholars and even some grammarians prescribed pronouncing an acute accent on the last syllables of adverbs and pronouns to distinguish what would otherwise be homonymous words.[10] However, he appears to have disapproved of this practice himself and propounds a general rule whereby in dissyllabic words the last syllable never receives an acute accent (1. 5. 31). Nevertheless, he prescribed that monosyllabic words should receive either an acute or a circumflex (ibid.). Both Priscian and the author of the anonymous treatise *De accentibus* formulate rules for the occurrence of acute, grave, and circumflex accents in Latin words. The underlying justification for positing three accents on Latin vowels was merely the fact that they existed in Greek. Latin grammarians in Antiquity evidently had difficulty conceiving that Latin might differ from Greek in having no pitch accents at all. The details of language diversity were unknown in Antiquity.

Latin scholars of the fifteenth century began the practice of writing accent marks over Latin vowels in their works, and that practice was copied by early printers, beginning with Aldo Manuzio (c. 1490). However, Perotti was not the first to take the accents seriously: Lorenzo Valla, writing in the 1440s, already posits a circumflex accent (*apex*) on the penultimate vowel in the word *impendere* (from *impendeo*) in *Elegantiae*, book 5, chap. 82 (*Laurentii Vallae Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. M7^{v}). At one point, Quintilian uses the term *apex* (see 1. 7. 2), but it is unclear whether he was referring to the length or the pitch of the vowel in question. Accent marks continued to be used by printers over Latin words until well into the nineteenth century.

I cannot reproduce the peculiar features of Perotti’s Greek hand in this on-line edition, which introduces a regrettable distortion, but because of the means at my disposal I have not found a practical way of surmounting that difficulty. The printers of the *editio princeps* ignored both accents and breathings, and since all later editions are copies of the *editio princeps* they necessarily followed suit. Hence, readers who are interested in Perotti’s Greek hand or in the Greek font used by Sweynheym and Pannartz are advised to consult the autograph manuscript in the Vatican Library and copies of the *editio princeps* or reliable reproductions thereof.

As for Perotti’s treatment of enclitics, Sweynheym and Pannartz do not put a space before them, while Perotti himself almost always does so in his autograph. I have therefore imitated his usage in this regard.

In the manuscript, the headings over numbered rules are placed in the left margin. The heading for the first rule reads “prima regula,” and the heading for the second “II,” the third “III,” and so forth. Sweynheym and Pannartz centre the headings over each rule and spell out the numbers. For convenience, I follow the printers’ practice of spelling out the numbers, but print the headings flush left. From

[10] See *Institutio oratoria* 1. 5. 25–26.

the twentieth rule on, again for convenience, I print the Roman numerals, like the printers.

On particular controversial orthographical questions, the following may be said:

Perotti preferred the spelling *caeteri* to *ceteri*; see *Cornu copiae*, epigram 91 de Leuina (Paganini 1522, col. 870, lines 52ff, Aldus 1513, col. 978, lines 44–46): "*Cæter* a Græco 6∀ℜ ετερος, quod significat et alius, à quo fit coniunctio siue aduerbium cæterum, quod significat sed siue id quod solemus dicere quod reliquum est." However, Giovanni Tortelli reports that some scholars preferred the spelling *ceteri*, which had been the only customary pronunciation in previous centuries: "*Cæter cætera cæterum* cum *æ* diphthongo scribi consueuerunt, et ab *alter altera alterum* deduci quidam putant. Alii uero sine diphthongo scribi uolunt, et a Græco trahi asserunt, quod est έτερος έτερος έτερον, in quibus cum apud antiquos Græcos aspiratio in uersu scriberetur, quae similitudinem nostri continet, putauerunt quidam *c* nostrum esse, et *cæter cætera cæterum* traduxerunt ..." (*Orthographia*, Vicenza: Hermann Liechtenstein, 1480, f. b3^{v}). Greek forms were, therefore, adduced as evidence both by those who argued for the traditional spelling *ceteri*, and by those who preferred *cæteri*.

The manuscript has *parricida*, which Sweynheym and Pannartz replace with *patricida*. There is some evidence that in the fifteenth century the two forms were still regarded as representing different words. In the *Graecismus* (c. 1200), a distinction had been drawn between *patricida*, defined as "suam qui uiolat patriam," and *parricida*, defined as follows: "Parricida patrem transfigit siue parentem." See Ioh. Wrobel, *Eberhardi Bethuniensis Graecismus* (Breslau [Uratislauiae]: in aedibus G. Koebneri, 1887), p. 60. In the *Cornu copiae*, Perotti says of *patricida*: "... et patricida, qui patrem interfi cit, a quo patricidium. Nam parricida [patricida *ed.*] is est qui uel cognatum uel ciuem aliquemue alium interficit, uel aduersus patriam machinatus est." See *Cornu copiae siue linguae Latinae commentarii* (Paganini,1522), col. 392, lines 31–33. The question of *parricida* versus *patricida* is mentioned a second time in the *Cornu copiae:* "Et paricida, qui parentem occidit. Ponitur tamen pro alio quocunque qui qualemcunque hominem occiderit, unde extat lex illa Numae Pompilii: Si quis hominem liberum morti sciens det, paricida esto. Hinc parici appellabantur quaestores qui causa capitalium rerum quaerendarum creari solebant. Et paricidium quemadmodum homicidium. Nam de eo qui patrem occiderit patricidium dicitur, sicut matricidium de eo qui matrem occiderit, qui etiam patricidae et matricidae nominari possunt," (ed. cit., col. 605, lines 50-58). Note that Priscian discusses the word *parricida*; see Priscian 1. 33; *Grammatici Latin*i 2. 26. 6–10.

Acknowledgements

I began work on this edition of Niccolò Perotti's *Rudimenta grammatices* in 1994 at the urging of colleagues on the *Comitato scientifico* (Scientific Committee) of the *Istituto Internazionale di Studi Umanistici* (International Institute of Humanistic Studies), which convenes an annual congress in Sassoferrato (Ancona, Italy). Little did I know at that time that an edition of Perotti's Latin grammar would take me so many years to complete. I originally planned to produce a traditional hardback edition, but since I did not have a convenient type-setting program at my disposal it eventually became clear to me that that was not a practicable goal. For that reason I decided to publish the edition electronically. That has the distinct advantage that it will be available to scholars all over the world. A hardback edition would in any case have been so expensive to produce that few libraries could have afforded to own a copy.

Regarding the primary sources on which this electronic edition is based, I have more than once consulted the copy of *editio princeps* owned by the Bodleian Library, Oxford. I have on two occasions consulted Perotti's autograph manuscript in the Vatican Library. It is almost providential that it has survived and is preserved in the Vatican Library. I have also seen the two copies of the first printed edition owned by the British Library in London, and the copy owned by the Bibliothèque Nationale in Paris.

I have worked from hard copies made from microfilms of those two primary sources, specifically the Bodleian copy of the *editio princeps* and the Vatican autograph. It goes without saying that I am greatly indebted to my colleagues of the *Comitato scientifico*, in particular to Jean-Louis Charlet of the Université de Provence, Professor Marianne Pade of the University of Aarhus, and Johannes Ramminger (Thesaurus Linguae Latinae, Bayerische Akademie der Wissenschaften). I have consulted copies of several later printed editions in libraries in various countries and am much indebted to the librarians at those institutions.

Needless to say, more work needs to be done on Perotti's autograph and on the many printed editions.

This electronic edition has been made possible by the cooperation and support of the library of the University of Kansas, Lawrence, Kansas. Mr. Brian Rosenblum, Scholarly Digital Initiatives Librarian, has been especially helpful in converting the entire document to machine-readable form and finding a permanent home for it on ScholarWorks, a digital repository for scholarly work created by the faculty and staff of the University of Kansas. I owe him a special debt: without his technical expertise this electronic edition would not have been possible. Dr. Johannes Ramminger was unfailingly helpful in the final stages of this project, in particular by solving the difficult problem of the correct Unicode representations for the accented Greek characters.

Readers of this electronic edition are urged to report to me any difficulties, queries, and observations they may have. The URL of my personal website is available on the World Wide Web. In the light of feedback from readers, I plan to revise and update this edition at regular intervals.

Over the years my wife Alice, has provided me with constant encouragement. Without her support, I might easily have abandoned this project long ago. To an incalculable extent, I owe my intellectual curiosity to my father, Timothy Percival (1896–1984), whose own formal education was cut short but who yet maintained a lifelong devotion to all matters intellectual and never failed to encourage his son's academic ambitions. Among professional colleagues who steered me in the direction of humanistic philology, I should particularly like to mention Professors Sesto Prete (University of Kansas) and Alberto Grilli (State University of Milan).

Synopsis of Niccolò Perotti's *Rudimenta grammatices*

A synopsis of the autograph and the *editio princeps* follows. The headings in the leftmost column in the table below are the titles to be found in the autograph manuscript in the Vatican Library (shelf-mark *Vat. Lat. 6737*). Hence they are Perotti's own. Most of them appear flush with the left margin. On the other hand, Conrad Sweynheym and Arnold Pannartz (hereafter S&P), the printers of the first printed edition (Rome, 19 March 1473; Hain-Copinger 12643), regularly centre them. For the introductory section, since Perotti did not provide any, I have added titles of my own in this document and enclose them in angle brackets. Any explanatory words that I add to Perotti's own titles are likewise enclosed in angle brackets.

In addition to descriptive titles, some sections contain a sequence of numbered rules, with each rule headed by a separate title. For instance, the section headed "De generibus nominum" contains thirty-two numbered rules. After the preamble, therefore, there is a heading "Prima regula," and a rule is then stated, and the rest of the section proceeds analogously. This numbering is Perotti's own: he did not inherit it from any of his sources. However, note that he refers to these numbered rules elsewhere on occasion. Hence, they were apparently intended to be used in the classroom.

	Autograph MS	S&P 1473
<Operis initium>, <munus partesque grammatices>, <de littera>	f. 1r	f. a2r
De syllaba	f. 2v	f. a3r
De dictione	f. 3r	f. a3v
De oratione	f. 3r	f. a3v
De nomine	f. 3r	f. a3v
De generibus nominum	f. 5r	f. a5r
De numero	f. 7v	f. a7v
De figura	f. 7v	f. a7v
De casu	f. 8r	f. a7v
De prima declinatione	f. 8r	f. a7v
De modo examinandi	f. 8r	f. a8r
De secunda declinatione	f. 10v	f. a9v

[f. 1r] /f. a2r/ NICOLAI PEROTTI AD PYRRHVM[1] PEROTTVM NEPOTEM EX FRATRE SVAVISSIMVM, RVDIMENTA GRAMMATICES INCIPIVNT[2]

1 Da litteras. A, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, y, z, &, <9>, 4.[3]

2 Da salutationem beatae[4] uirginis. Aue Maria, gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus uentris tui Iesus; sancta Maria, mater Dei, ora pro nobis peccatoribus. Amen.

3 Da orationem dominicam. Pater noster, qui es in caelis,[5] sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat uoluntas tua, sicut in caelo, et in terra. Panem

[1] Both the manuscript and the first edition have PYRRVM here. However, since Perotti normally spells the word *Pyrrhus* I emend accordingly.

[2] In the autograph, as follows: NICOLAI PEROTTI AD PYRRVM PEROTTVM | NEPOTEM EX FRATRE SVAVISSIMVM, RV- | DIMENTA GRAMMATICES INCIPIVNT. The edition printed by Sweynheym and Pannartz divides the title as follows: NICOLAI PEROTTI AD PYRRVM PEROT | TVM NEPOTEM EX FRATRE SVAVIS | SIMVM: RVDIMENTA GRAMMATICES | INCIPIVNT. In the copy of the *editio princeps* owned by the Bodleian Library, the final E of FRATRE did not print. Sweynheym and Pannartz leave a line blank between the heading and the beginning of the text. This is the only heading that they treat in this way. Perotti also leaves a blank line between his heading and the first sentence of the text. However, the initial D (of the word "Da") is tall enough that it occupies two lines. Sweynheym and Pannartz leave a large enough blank space here to accommodate an oversize initial letter, and print the vowel of "Da" upper case. This is their regular practice throughout the book.

[3] In the manuscript, the following three symbols follow the last letter of the alphabet: &, 9 (the abbreviation for the prefix *con-*), and 4 (the abbreviation for *-rum*). However, they have been struck through, and to the right the symbols & and 4 have been added with a space between them. Sweynheym and Pannartz print (after the letter *z*): "&. .4." and thus retain the space, which one presumes must originally have been meant to be filled by a symbol; most probably, by the abbreviation for *con*. Donatus does not enumerate the letters of the alphabet, and nor does Priscian (or Petrus Helias). I am unable to find any previous attempt to enumerate all the letters of the alphabet in one series. In the first paragraph of his *Regule grammaticales*, Guarino Veronese enumerates the vowels and then separately enumerates the consonants. In a sense, therefore, Perotti takes the next logical step.

[4] For *ae* Perotti writes either *e* or *e caudata*. Here, he uses the latter. In general, Sweynheym and Pannartz print either *e* or *æ*. The variation on the part of the printers is independent of Perotti's. Since Perotti most often distinguishes *ae*, I transcribe *ae* throughout. In cases where both Perotti and the printers of the first edition have *e*, I emend, noting the respective readings in the apparatus. Where the printers markedly deviate from Perotti, both in this matter and in general, I follow his orthography, not theirs.

[5] Both the autograph manuscript and Sweynheym and Pannartz's edition have *celis* here. Most often, Perotti spells this word with *e caudata*; see later in this paragraph. We also know that by that spelling he meant *caelum*, not *coelum*. At that time, however, the spelling *coelum* was used by scholars who believed that the word was derived from the Greek noun τὸ κοῖλον 'a hollow, cavity; the concave

nostrum quotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in tentationem,[6] sed libera nos á malo.[7] Amen.[8]

4 Da symbolum. Credo in Deum, patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae, et in Iesum Christum, filium eius, unicum dominum nostrum,[9] qui conceptus est

view of the circumference of a circle.' Perotti expressed disapproval of this etymology and hence rejected the spelling *coelum* in his *Cornu copiae*, where we read: "A Graeco uero, hoc est ἀπὸ τοῦ κοίλου, quod significat concauum, deduci non est putandum, si quidem per *oe* scriberetur, quod nusquam animaduertimus " (*Cornu copiae*, vol. 1, lib. 1, epig. 1, §340, p. 122f.). On the other hand, Giovanni Tortelli, in his *Commentariorum grammaticorum de orthogaphia dictionum e Graecis tractarum*, which dates from about 1450, leaves the question of the correct spelling of *caelum* open: "**Caelum** ... cum *ae* diphthongo plures scribunt et dictum aiunt eo quod sit caelatum, id est sideribus sculptum. Varro autem *De lingua Latina* [V.18] scribit *caelum* dictum a *cauo*, quod si a Graeco, quod est κοίλον, intelligere uoluit, cum *oe* diphthongo scribi debet. Sin uero a Latino uerbo, cum *ae* diphthongo scribendum est" (Vicenza: Hermann Liechtenstein, 1480 [Hain *15567], f. b3r). See Tortelli's extensive article *diphthongus*.

[6] Sweynheym and Pannartz print "temptationem."

[7] Accented vowels are found on both Greek and Latin words in the autograph manuscript. They were not copied by Sweynheym and Pannartz in their edition and consequently do not appear in the editions printed by the printers who came after them. In Greek words, Perotti uses all three accents, while in Latin words he most often uses the acute accent, occasionally the circumflex, very seldom the grave accent. For both languages, he generally places the accents above and slightly to the right of the vowel that they accompany. In the case of Latin, we know that no such accents were pronounced in Antiquity. However, ancient grammarians believed in their existence. Quintilian, for example, reports that in his day a certain number of scholars and even some grammarians recommended pronouncing an acute accent on the ultima of adverbs and pronouns to distinguish what would otherwise be homonymous words (see *Institutio oratoria*, 1. 5. 25–26). However, he appears to have disapproved of this practice and propounds a general rule whereby in dissyllabic words the last syllable should never receive an acute accent (1. 5. 31). Nevertheless, he considered that monosyllabic words should receive either the acute or the circumflex (ibid.). Both Priscian and the author of the treatise *De accentibus* formulate rules for the correct distribution of acute, grave, and circumflex accents in Latin words. The fifteenth-century scholars began writing accent marks over the vowels, a practice which was then adopted by printers, beginning with Aldo Manuzio (c. 1490). Perotti was clearly not the first to take the accents seriously: Lorenzo Valla already refers to the circumflex accent (*apex*) on the penultimate vowel in the word *impendere* (from *impendeo*) in *Elegantiae*, book 5, chap. 82 (*Laurentii Vallae Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. M7v). Quintilian uses the term *apex* (see *Institutio oratoria*, 1. 7. 2), but it is unclear whether it refers to the length or the pitch of the vowel in question. Printers continued to use the accent marks over Latin words until well into the nineteenth century. On the question of graphic accents in humanistic manuscripts of the fifteenth century, see Marianne Pade, "La forza del destinatario," *Studi umanistici piceni*, 26 (2006), 11–21.

[8] For the wording of the Lord's Prayer, see Matthew 6: 9–13, and compare Luke 11: 2–4.

[9] Perotti punctuates as follows: "& in iesum christum: filium eius: unicum dominum nostrum." Sweynheym and Pannartz do the same. However, this is contrary to the punctuation of this sentence in the standard version of the Apostles' Creed, which reads: "et in Iesum Christum, filium eius unicum, dominum nostrum." We know that the word *unicum* originally went with the phrase *filium*

de spiritu sancto, natus ex Maria uirgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus, descendit ad inferos, tertia die resurrexit[10] á mortuis, ascendit in caelos,[11] sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis, inde uenturus est iudicare uiuos et mortuos. Credo in spiritum sanctum et sanctam catholicam ecclesiam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, uitam aeternam. Amen.

5 Quare optima á principio docenda sunt?[12] Quia tenacius haerent quae nudis animis percipiuntur,[13] ut sapor quo noua imbuuntur maxime durat.[14]

6 Quare pertinacius haerent quae deteriora sunt? Quia | [f. 1v] bona facile mutantur in peius, nunquam in bonum uitia uertuntur.

7 Cur paulatim instruendi sunt pueri? Quia sicut uascula angusti oris superfusam liquoris copiam, sic animi puerorum quae nimia sunt respuunt, sensim autem instillantibus complentur.[15]

8 Quomodo utendum est remissionibus? Ita ut nec odium studiorum faciant negatae, nec ocii consuetudinem nimiae.[16]

eius, not with the phrase *dominum nostrum*. This fact is shown by the Greek version of this sentence of the Apostles' Creed. Compare also the Athanasian Creed, which has "Filius a Patre *solo* est" (§21), and the Nicene Creed, which contains the formula: "Et [credo] in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei *unigenitum*." On versions of the Apostles' Creed, see Liuwe H. Westra, *The Apostles' Creed: Origin, History, and Some Early Commentaries*, Instrumenta patristica et mediaevalia, Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity, 43 (Turnhout: Brepols, 2002). Either Perotti was alone responsible for this deviation, or else what we are looking at here is a version current in Italy at that time. It may be significant that Sweynheym and Pannartz did not correct Perotti's punctuation at this point, and nor did La Legname in his Rome edition of 10 May 1474. On the other hand, Arnold Pannartz in his Rome edition of 2 December 1474 did emend. In that edition, the sentence reads: "& in Ihesum Christum filium eius unicum dominum nostrum" (f. a2r). The omission of the colons on either side of "filium eius" appears to have been deliberate; the colons in the immediately preceding clause were not altered. Note the use of the spelling "Ihesum" in this sentence, which deviates from the reading in the *editio princeps*, which was Pannartz's *Vorlage*.

10 Perotti writes "resurexit," which Sweynheym and Pannartz correct.

11 Both the manuscript and the edition of Sweynheym & Pannartz have *celos* here. In his edition of 2 December 1474, Pannartz leaves this unchanged.

12 The paragraphs on pedagogy that now follow enunciate principles borrowed by Perotti almost verbatim from book 1 of Quintilian's *Institutio oratoria*.

13 Quintilian 1. 1. 19.

14 Cf. "Quo semel est imbuta recens seruabit odorem | Testa diu." Horace, *Epistulae* 1. 2. 69.

15 Quintilian 1. 2. 28.

16 Compare Quintilian 1. 3. 8 and 1. 3. 11.

9 Quod est primum ingenii signum in pueris? Memoria.

10 Quod secundum? Imitatio. /f. a2v/

11 Quotuplex est uirtus memoriae? Duplex. Quae? Facile percipere et fideliter continere.[17]

12 Cur in arte grammatices prius instruendi sunt pueri? Quia haec est initium et fundamentum omnium disciplinarum, nec potest ad ullius rei summam nisi praecedentibus initiis perueniri.[18]

13 Quid est grammatice? Est ars recte loquendi recteque scribendi, scriptorum et poetarum lectionibus obseruata.[19]

14 Vnde dicitur grammatice? Ἀπὸ τῶν γραμμάτων, hoc est á litteris. Latine enim litteraria dicitur, quod ex litteris syllabae fiant, ex syllabis dictiones, ex dictionibus oratio, ex quibus disciplina grammatices constituitur.[20]

[17] Compare Quintilian 1. 3. 1.

[18] Compare the following definition of grammar which appears in many grammatical texts of the immediately preceding period: "Nota quod grammatica est scientia recte loquendi recteque scribendi, origo et fundamentum liberalium artium" (Florence, Biblioteca Laurenziana, Ashb. 244, f. 1r). It is noteworthy that some copies of the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese begin with this definition, followed immediately by the usual *incipit* (cf. note 21). The following manuscript is an example: "<N>ota quod gramatica est scientia recte loquendi recteque scribendi origo et fundamentum omnium liberalium artium. Nota quod partes gramatice sunt quatuor …" (Milan, Biblioteca Ambrosiana, I. 85. sup (5), f. 83r). Ultimately, however, this type of definition goes back at least as far as Cassiodorus (mid-sixth century A.D.): "... in quo libro primum nobis dicendum est de arte grammatica, quae est videlicet origo et fundamentum liberalium litterarum" (*Institutiones*, Book II, Praefatio, §4; ed. R. A. B. Mynors [Oxford: Clarendon Press, 1937], p. 91, 3–5; *Scriptores de orthographia = Grammatici Latini ex recensione Henrici Keilii*, vol. 7 [Leipzig: B. G. Teubner, 1880], p. 213). On the definition and main divisions of grammar, see Heinrich Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik: Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft* (Munich: Max Hueber Verlag, 1960), §§ 16–31, pp. 35–39.

[19] Quintilian 1. 4. 2; 1. 9. 1.

[20] For the word *litterarius* 'pertaining to reading and writing,' see Quintilian, 1. 4. 27. On the other hand, a common Latin equivalent of the Greek term τέχνη γραμματική appears to have been *litteratura*, see Quintilian, 2. 1. 4. Why Perotti chose to use the word *litteraria*, not *litteratura*, is unclear. Perhaps he thought that *litterarius*, being an adjectival form, would be the correct Latin counterpart of the Greek adjective γραμματικός. In the *Cornucopiae siue linguae Latinae commentarii*, Perotti has this to say about these words: "À grapho etiam gramma dicitur, quod literam significat, à quo grammatice ars literaria, hoc est quae in emendate loquendo scribendoque consistit, ut literae suas custodiant voces et velut depositum reddant legentibus" (*Cornu copiae*, vol. 6 , epig. 29, §61, pp. 158f.

15 Quot sunt partes grammatices? Quatuor. Quae? Littera, syllaba, dictio, et oratio; littera, ut p; syllaba, ut Pyr; Dictio, ut Pyrrhus; oratio, ut Pyrrhus incumbit uirtuti.[21]

16 Quid est littera? Est minima pars uocis compositae.[22]

17 Quid est uox? Est aer ictus auribus accidens.[23]

18 Vnde dicitur uox? Ἀπὸ τοῦ βοάω,[24] quod est uoco.[25]

19 Quotuplex est uox?[26] Quadruplex. Articulata, quae | [f. 2r] ab aliquo sensu mentis proficiscitur; inarticulata, quae á nullo sensu mentis proficiscitur; litterata, quae scribi potest; illitterata, quae scribi non potest. Articulatarum autem quaedam possunt scribi, ut Pyrrhus, quaedam non possunt scribi, ut sibyli[27] et gemitus hominum. Inarticulatarum etiam quaedam scribi possunt, et litteratae[28] sunt, ut coax et cra, quaedam sunt illiteratae et scribi non possunt, ut strepitus, mugitus, et similia.[29]

20 Vnde dicta est littera? Littera dicta est quasi legitera, quod legentibus iter praebeat, uel á litturis, quia ueteres in ceratis tabulis scribebant.[30]

21 Litterae quot accidunt? Tria: nomen, figura, et potestas.[31]

[21] Here Perotti is most probably dependent on Guarino Veronese, the preamble of whose *Regule grammaticales* begins in the following style: "Partes grammatice sunt quatuor, uidelicet littera, sillaba, dictio, et oratio; littera, ut u; sillaba, ut ui; dictio, ut uictor; oratio ut uictor amat franciscum" (Verona, Biblioteca Capitolare, Cod. DCCXLV, f. 1r).

[22] Priscian 1. 3; *Prisciani Grammatici Caesariensis Institutionum grammaticarum libri XVIII*, vol. 1, ed. Martin Hertz, in the series *Grammatici Latini*, ed. Heinrich Keil (Leipzig: B. G. Teubner, 1855; reprint Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1961), vol. 2, p. 6, line 6. Henceforth Keil 2. 6. 6.

[23] Priscian 1. 1; Keil 2. 5. 1.

[24] Sweynheym and Pannartz print " Ἀπὸ τῶν βοάω." Pannartz likewise in his edition of 2 December 1474.

[25] Priscian 1. 2; Keil 2. 6. 5.

[26] Priscian 1. 1; Keil 2. 5. 1.

[27] Sweyheym and Pannartz print *sybyli*. So does Pannartz in his edition of 2 December 1474.

[28] The manuscript reads *litterate* here, and Sweynheym and Pannartz follow suit. Pannartz in his edition of 2 December 1474 emends and prints *litteratæ*.

[29] Priscian 1. 1–2; Keil 2. 5. 5ff.

[30] Priscian 1. 3; Keil 2. 6. 12.

22 Quid interest inter litteras et elementa? Elementa dicuntur ipsae pronuntiationes; litterae uero sunt signa elementorum; abusiue tamen et litterae pro elementis, et elementa pro litteris ponuntur.[32]

23 Quot sunt litterae siue figurae elementorum?[33] Viginti duae: a, b, c, d, e, f, g, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, y, z.[34]

24 Quot sunt uocales? Sex, quinque Latinae a, e, i, o, u, et una Graeca y psilon.[35]

25 Consonantes quot sunt? Sexdecim: b, c, d, f, g, k, l, m, n, p, q, r, s, t, x, z.[36]

26 Ex consonantibus quot sunt mutae? Nouem: b, c, d, f, g, k, p, q, t.[37]

27 Quare dicuntur mutae? Quia incipiunt á se ipsis et desinunt in uocales.[38] /a3r/

28 Quot sunt semiuocales? Septem: l, m, n, r, s, x, z.

29 Quare dicuntur semiuocales? Quia omnibus feré á uocalibus incipientes et in se desinentes similem feré uocalibus sonum habent.[39]

30 Quot sunt liquidae? Quatuor: l, m, n, r.

31 Quare dicuntur liquidae? Quia post mutas positae in | [f. 2v] eadem syllaba faciunt praecedentem syllabam breuem esse communem.

32 Quot sunt duplae? Duae: x et z.

[31] Priscian 1. 6; Keil 2. 7. 26.

[32] Priscian 1. 4; Keil 2. 6. 24–2. 7. 5.

[33] Priscian 1. 5; Keil 2. 7. 6.

[34] Contrast Priscian 1. 5; Keil 2. 7. 6. Priscian includes *h* among the letters and hence arrives at twenty-three letters. However, he concedes that *h* is a sign of aspiration, not a genuine letter or element (see Priscian 1. 8; Keil 2. 8. 22–23). Compare also his remarks from 1.16; Keil 2. 12. 20–21 onwards.

[35] Priscian 1. 8; Keil 2. 9. 8.

[36] Priscian 1. 15; Keil 2. 12. 16–17.

[37] Priscian 1. 10; Keil 2. 9. 22–23.

[38] Priscian 1. 8. 2.; Keil 2. 8. 20–22.

[39] Priscian 1.7; Keil 2. 8. 16–18.

33 Quare dicuntur duplae? Quia ponuntur pro duabus litteris. X enim ponitur pro c et s; z uero ponitur pro duplici ss, ut graecisso graecizo. I etiam et u si in principio dictionis ponantur sequente uocali consonantes fiunt, ut Iuno et Venus. Si uero in medio dictionis ponantur non compositae inter duas uocales duplicium uim habent, ut Maia et audiui.

34 H quare non ponitur inter litteras? Quia non est littera, sed aspirationis nota.

35 Quot sunt uocales praepositiuae? Tres: a, e, o. Quot sunt subiunctiuae? Duae: e, u.

36 Quare dicuntur subiunctiuae? Quia subiunctiuae praepositiuis diphthongos faciunt.

37 Quot sunt diphthongi?[40] Quinque: ae, oe, au, eu, et ei.

38 Quot sunt diphthongi quae scribuntur et non proferuntur? Tres: ae, oe, et ei. Quot sunt diphthongi quae scribuntur et proferuntur? Duae: au et eu.[41]

39 Diphthongi sunt longae uel breues? Semper sunt longae, nisi interdum sequente uocali, ut apud Virgilium: Stipitibus duris agitur, sudibus ue praeustis.[42]

DE SYLLABA[43]

40 Quid est syllaba? Est comprehensio litterarum quae sub uno accentu et uno spiritu profertur.[44]

41 Vnde dicitur syllaba? Ἀπο τοῦ συλλαμβάνειν, quod est comprehendere, licet abusiue singularum uocalium sonos syllabas nominamus.

42 Syllabae quot accidunt? Quatuor: tenor, spiritus, tempus, et numerus.

43 Quot sunt tenores syllabarum? Tres: acutus, grauis, et circumflexus.

[40] Sweynheym and Pannartz consistently print *dipthongi*. The same is true of Pannartz edition of 2 December 1474.

[41] This entire paragraph comes from a marginal addition. In it, Perotti spells *diphtongi* both times. This spelling is not followed by Sweynheym and Pannartz.

[42] Verg. *Aen*. 7. 524. Sweynheym and Pannartz print *sudibusue.*

[43] This heading is flush left in the manuscript and centred in the first edition. This is the first section heading. Sweynheym and Pannartz treat all headings in this fashion.

[44] Priscian 2. 1; Keil 2. 44. 2-3.

44 Quot sunt spiritus syllabarum? Duo: asper et leuis.[45]

45 Quot sunt tempora syllabarum? Tria: breue, longum, et medium, quibus omnis syllaba uel breuis uel longa | [f. 3r] uel communis efficitur.

46 Numerus quomodo accidit syllabae? Quia aut unius litterae est /f. a3v/ syllaba, ut a, aut duarum, ut ab, aut trium, ut arx, aut quatuor,[46] ut mars, aut quinque ut stans, aut sex, ut stirps. Maioris autem numeri quam sex litterarum nulla apud Latinos syllaba inuenitur.

DE DICTIONE

47 Dictio quid est? Est minima pars orationis constructae.[47]

48 Quae differentia est inter syllabam et dictionem? Syllaba est pars dictionis et nihil per se significat; dictio autem per se significat.

49 Dictio unde dicitur? A dicendo, quod dicat aliquid, hoc est significet.

50 Quot syllabarum est maxima dictio apud Latinos? Tredecim, ut Dioclitianopolitanissimorum.

DE ORATIONE

51 Quid est oratio? Est ordinatio dictionum congruam sententiam perfectamque[48] demonstrans.[49]

[45] Both the autograph and the printed edition have *leuis*, not *lenis*. The distinction between the two varieties of *spiritus* is Priscianic, but both readings occur in manuscripts of the *Institutiones grammaticae* consulted by Hertz; see Priscian 2. 12; Keil 2. 51, line 24, and critical apparatus. Of relevance here may perhaps be the fact that the *Catholicon* (concluding paragraph of part I) also has *leuis*; see Iohannes Ianuensis (Giovanni Balbi), *Summa que uocatur Catholicon*, (Venice: H. Liechtenstein, 1483 = Hain 2257) f. A7vb.

[46] Here Sweynheym and Pannartz print *quattuor*. This replacement is frequent, but not consistent. Pannartz in his own edition of 2 December 1474 prints *quatuor*.

[47] Priscian 2. 14; Keil 2. 53. 8.

[48] Sweynheym and Pannartz print "perfectamque." In general, they do not put a space before enclitics, while Perotti himself almost always does so; not here, however. He places an acute accent above, between the *m* and the *q*.

[49] Priscian 2. 15; Keil 2. 53. 28-29, where Hertz reconstructs the following reading: "Oratio est ordinatio dictionum congrua, sententiam perfectam demonstrans." In the manuscripts that Hertz follows, therefore, *congrua* is construed with *ordinatio*. In other manuscripts, we have the word *congruam*, which must be construed with *sententiam*. In the Bern manuscript consulted by Hertz both

52 Partes orationis quot sunt? Octo: nomen, uerbum, participium, pronomen, praepositio, aduerbium, interiectio, et coniunctio.[50]

52a Quot sunt partes orationis declinabiles? Quatuor: nomen, uerbum, participium, et pronomen.

52b Quot sunt partes orationis indeclinabiles? Quatuor: praepositio, aduerbium, interiectio, et coniunctio.[51]

DE NOMINE

53 Quid est nomen? Est pars orationis cum casu corpus aut rem proprie communiter
ue[52] significans.[53]

54 Vnde dicitur nomen? Nomen dicitur quasi notamen, quod hoc notemus uniuscuiusque substantiae qualitatem, uel á Graeco, quod est ὄνομα.[54]

55 Quot accidit nomini? Quinque: speties,[55] genus, numerus, figura, et casus.[56]

congruam and *perfectamque* are found. The version that Perotti used seems to have been a member of that family.

[50] This is the order in which the parts of speech are handled by Priscian (see Priscian, Preface §§ 5–6, Keil 2. 3. 5–2. 4. 8). Donatus treats them in a different order, namely noun, pronoun, verb, adverb, participle, conjunction, preposition, interjection. See Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), p. 585. 4–5.

[51] In the manuscript, the preceding two paragraphs appear in the margin.

[52] Sweynheym and Pannartz print "communiterue" with no space before the enclitic. Perotti writes the two words together but places an acute accent between the *r* and the *u*.

[53] This definition comes from Donatus, not Priscian. See Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), pp. 585 7–8, 614 2–3. The definition of the noun in the *Ianua* reads: "significat substantiam et qualitatem propriam vel communem cum casu." See Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80; specifically p. 74.

[54] Sweynheym and Pannartz print ονονα, a mistake copied by La Legname in his edition of 10 May 1474 and also by Pannartz in his edition of 2 December 1474.

[55] Perotti always writes "speties," while Sweynheym and Panartz regularly print "species."

56 Quotuplex est nomen? Duplex: substantiuum et adiectiuum.

57 Quod est nomen substantiuum? Est illud cui praeponitur unum articulare tantum, ut hic liber; uel duo ad summum, | [f. 3v] ut hic et haec homo.[57]

58 Quotuplex est nomen substantiuum? Duplex: proprium et appellatiuum.

59 Quod est nomen proprium? Quod uni soli conuenit, ut Pyrrhus et Penelope.

60 Quod est appellatiuum? Quod est commune multorum, ut homo, leo.

61 Quod est nomen adiectiuum? Quod uariatur per tres diuersas uoces ut probus, proba, probum; uel per tres articulos, ut hic et haec et hoc foelix.[58] /f. a4r/

[56] On the question of the *accidentia* of the noun, Perotti follows Priscian, not Donatus. For Priscian's treatment, see Priscian 2. 22, Keil 2. 57, line 8. For Donatus's, see Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), pp. 585, 614. On this issue, Perotti also aligns himself with the *Ianua*: "Nomini quot accidunt? Quinque. Quae? Species genus numerus figura et casus." See Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80, at p. 74.

[57] On the role of the so-called article (i.e., *hic*, *haec*, *hoc*) in the teaching of the Latin declensions from Antiquity onwards, see Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), pp. 131–133. Perotti uses both *articulus* and *articulare (pronomen)*. The term *pronomen articulare praepositivum* 'prefixed (pronoun) similar to the article' is used by Donatus to refer to *hic*, *haec*, *hoc* (Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical* p. 589. 15). Priscian also uses the term *articularia pronomina*; see Priscian 2. 16, Keil 2. 54. 14; and Priscian 12. 9, Keil 2. 581. 22; Priscian 12. 25, Keil 2. 592. 16. The *Ianua* uses the expression *articulare pronomen*: "<Poeta> cuius generis? Masculini. Quare? Quia praeponitur ei in declinatione unum articulare pronomen hic" (Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80, at p. 74).

[58] The autograph manuscript reads *foelix*, while Sweynheym and Pannartz print *felix*, but here only: their normal practice is to print *foelix*. Compare *Cornu copiae*, vol. 7, Epig. 55, §18, pp. 46–47. The spelling with the diphthong, which Perotti preferred, was common in the fifteenth century. Giovanni Tortelli was aware that the spelling *felix* was the one to be found in inscriptions and has the following to say about the word: "**Foelix** cum *oe* diphthongo scribitur, et ut quidam putant a *foenus* deducitur, conuersione enim <*n*> in *l*, quasi beatus, hoc est diues et foenore plenus qui foelix in est esse dicatur. Vt uero in antiquis inscriptionibus perspeximus, semper sine diphthongo scribitur" (Vicenza: Hermann Liechtenstein, 1480 [Hain *15567], ff. b3v–b4r). Pannartz in his edition of 2 December 1474 prints *foelix*.

62 Quot sunt speties nominum tam propriorum quam appellatiuorum? Duae: primitiua, ut Iulus, mons; deriuatiua, ut Iulius, montanus.[59]

63 Quot sunt speties propriorum nominum? Quatuor: praenomen, quod praeponitur differentiae causa, ut Cneus; nomen, quod est cuiusque proprium, ut Paulus; cognomen, quod est cognationis commune, ut Scipio; agnomen, quod ab aliquo euentu imponitur, ut Africanus.

64 Quot sunt speties tam primitiuorum quam deriuatiuorum nominum communes?[60] Vigintiquinque: corporale, incorporale, omonymum,[61] synonimum,[62] proprium, appellatiuum, substantiuum, adiectiuum, ad aliquid dictum, quasi ad aliquid dictum, gentile, patrium, interrogatiuum, infinitum, relatiuum, collectiuum, diuiduum, fictitium, generale, spetiale,[63] ordinale, numerale, absolutum, temporale, locale.

65 Quod est nomen corporale? Quod corpus significat, ut homo.

66 Quod incorporale? Quod non significat corpus, ut uirtus.

67 Omonima[64] quae sunt? Quae uoce non significatione conueniunt, ut nepos, filius filii, uel luxuriosus.

68 Quae sunt synonima? Quae non uoce sed significatione conueniunt, ut ensis, gladius, mucro.

69 Quod est ad aliquid? Quod sine intellectu eius ad quod | [f. 4r] dicitur proferri non potest, ut filius, pater.[65]

70 Quasi ad aliquid quod est? Quod quamuis habeat aliquod contrarium, et quasi semper adhaerens, tamen neque ipso nomine significat etiam illud, nec secum interimit, ut nox, dies.[66]

[59] Priscian 2. 22, Keil 2. 57. 9-11.

[60] Priscian 2. 26, 27 (Keil 2. 59. 11ff, 20ff.)

[61] Here and elsewhere, both the autograph and the first printed edition have *omonymum*.

[62] Perotti writes *synonimum*, and Sweynheym and Pannartz follow suit.

[63] Here Sweynheym and Pannartz print "spetiale," not "speciale," as one might have expected on the analogy of their usual spelling "species."

[64] Sweynheym and Pannartz print "omonyma."

[65] Priscian 2. 28 , Keil 2. 60. 19-22.

[66] Priscian 2. 29, Keil 2. 60. 23-27.

71 Gentile quod est? Quod gentem significat, ut Graecus Latinus.[67]

72 Patrium quod est? Quod á patria summitur,[68] ut Romanus.[69]

73 Quod est interrogatiuum? Quod cum interrogatione profertur ut quis, qualis, quantus, quot.[70]

74 Infinitum quod est? Quod est interrogatiuo contrarium, ut quis, qualis, quantus, cum graui accentu proferuntur.[71]

75 Relatiuum quod est? Quod refert antecedens, ut qui, quae, quod, et talis, tantus.[72]

76 Collectiuum quod est? Quod in singulari numero multitudinem significat, ut populus.[73]

77 Diuiduum quod est? Quod á duobus uel á pluribus ad singulos habet relationem, uel ad plures in numeros pares distributos, ut uterque, alter, quisque, singuli.[74]

78 Fictitium quod est? Quod á proprietate sonorum factum est, ut /f. a4v/ turtur, grus, taratantara.[75]

[67] Priscian 2. 29, Keil 2. 61. 3.

[68] Sweynheym and Pannartz print *sumitur*, but Perotti clearly intended *summitur*. As regards the verb *sumo*, Perotti says the following in the *Cornu copiae*: "Propter haec, á sum *sumo* uerbum deriuatur, quod proprie est multum et penè nimium mihi tribuo, et quasi sum mihi" (*Cornu copiae*, vol. 2, §292, p. 114). This spelling and the etymology supporting it may be peculiar to Perotti. In the *Catholicon* John of Genoa emphatically states: "Patet quod *sumo* scribitur per unum *m* quia in *sumpsi* non est nisi unum *m* ... Sed *summo mas* per duo *m*, unde uersus '*M summare* duplex sibi uult, sed *sumere* simplex' " (see article on *sumo*). The same distinction between the first-conjugation verb *summo summare* and the third-conjugation verb *sumo summere* is drawn by Gasparino Barzizza in his *Orthographia*, where there are consecutive articles for the two verbs: "*Summo mas* per duplex *m*. *Sumo mis* per simplex *m*."

[69] Priscian 2. 29, Keil 2. 61. 4.

[70] Priscian 2. 30, Keil 2. 61. 5.

[71] Priscian 2. 30, Keil 2. 61. 7-8.

[72] Priscian 2. 30, Keil 2. 61. 9-10.

[73] Priscian 2. 31, Keil 2. 61. 21-22.

[74] Priscian 2. 31, Keil 2. 61. 23-25.

[75] Priscian 2. 31, Keil 2. 61. 26-27.

79 Quod est generale? Quod in diuersas speties[76] potest diuidi, ut animal, arbor.[77]

80 Quod est spetiale?[78] Quod á genere diuiditur, ut homo, laurus.[79]

81 Quod est ordinale? Quod ordinem significat, ut primus, secundus.[80]

82 Quod est numerale? Quod numerum significat, ut unus, duo.[81]

83 Quod est absolutum? Quod per se intelligitur, ut ens, deus.[82]

84 Quod est temporale? Quod tempus significat, ut mensis, annus.[83]

85 Quod est locale? Quod locum significat,[84] ut propinquus, longinquus.[85]

86 Quot sunt deriuatiuorum nominum speties proprie? Nouem: patronimicum, possessiuum, comparatiuum, superlatiuum, diminutiuum, denominatiuum, uerbale, participiale, aduerbiale.| [f. 4v]

87 Quod est nomen patronimicum?[86] Quod á nominibus propriis patrum deriuatur, secundum formam Graecam, et significat cum genitiuo primitiui filium uel nepotem, ut Eacides: filius uel nepos Eaci.[87]

[76] Sweyheym and Pannartz print *species* here.

[77] Priscian 2. 31, Keil 2. 61. 28.

[78] Sweynheym and Pannartz print *spetiale*, while Pannartz in his edition of 2 December 1474 has *speciale*.

[79] Priscian 2. 31, Keil 2. 62. 1-2.

[80] Priscian 2. 31, Keil 2. 62. 3.

[81] Priscian 2. 31, Keil 2. 62. 4.

[82] Priscian 2. 31, Keil 2. 62. 5-6.

[83] Priscian 2. 31, Keil 2. 62. 7.

[84] Sweynheym and Pannartz print *signat*, which is copied by La Legname (f. a6r) and by Pannartz (f. a4v).

[85] Priscian 2. 31, Keil 2. 62. 8-9.

[86] Pannartz in his 2 December 1474 edition emends to read *patronymicum*.

[87] Priscian 2. 32, Keil 2. 62. 15-17.

88 Quod est nomen possessiuum? Quod cum genitiuo primitiui significat aliquid eorum quae possidentur, ut Euandrius ensis, id est ensis Euandri.[88]

89 Comparatiuum quod est? Quod significat magis sum positiuo, ut fortior, id est magis fortis.[89]

90 Quae nomina comparantur? Appellatiua duntaxat qualitatem aut quantitatem significantia: qualitatem, ut bonus, malus; quantitatem, ut magnus, paruus.[90]

91 Comparatiuum cui casui seruit? Ablatiuo utriusque numeri sine praepositione. Dicimus enim doctior illo uel doctior illis.[91]

92 Superlatiuum quod est? Quod per se prolatum intellectum habet cum ualde aduerbio positum, uel ad plures sui generis comparatum superponitur omnibus, ut Aeneas piissimus, id est ualde pius, optimus Teucrorum, id est bonus super omnes Teucros.[92]

93 Superlatiuum cui casui seruit? Genitiuo tantum plurali. Dicimus enim doctissimus poetarum.[93]

94 Diminutiuum quod est? Quod diminutionem sui deriuatiui absolute demonstrat, ut regulus, id est paruus rex.[94]

95 Quot causis proferuntur diminutiua? Tribus: necessariae significationis, urbanitatis, et adulationis gratia. ut tantillus, ingeniolum, corculum.[95]

96 Denominatiua quae sunt? Quae á nomine deriuantur, ut á saxo saxosus.[96]

[88] Priscian 2. 40, Keil 2. 68. 15-16.

[89] Priscian 3. 1, Keil 2. 83. 2-3.

[90] Priscian 3. 1, Keil 2. 83. 17ff.

[91] Priscian 3. 17, Keil 2. 94. 10–13.

[92] Priscian 3. 18, Keil 2. 94. 15–17.

[93] Priscian 3. 17, Keil 2. 94. 12–13.

[94] Priscian 3. 26, Keil 2. 101. 3–4.

[95] Priscian 3. 26, Keil 2. 101. 17–2. 102. 4.

[96] Priscian 4. 1, Keil 2. 117. 1.

97 Verbalia quae sunt? Quae á uerbo deriuantur, ut á domo domitor. /f. a5r/

98 Participialia quae sunt? Quae á participiis deriuantur, ut amandus et reuerendus, hoc est dignus amari et reuereri.[97]

99 Aduerbialia quae sunt? Quae ab aduerbiis deriuantur, ut hodiernus, | [f. 5r] crastinus.[98]

DE GENERIBVS NOMINVM

100 Quot sunt genera nominum?[99] Septem: masculinum, femininum, neutrum, commune, omne, promiscuum, et incertum. Masculinum, cui praeponitur unum articulare pronomen hic, ut hic Pyrrhus. Femininum, cui praeponitur unum articulare pronomen haec, ut haec Penelope. Neutrum, cui praeponitur hoc, ut hoc animal. Commune, cui hic et haec praeponuntur, ut hic et haec homo. Omne, cui tria articularia pronomina praeponuntur, ut hic et haec et hoc foelix. Promiscuum, quod et epicenum[100] dicitur, quod sub una uoce et uno articulo denotat animalia utriusque sexus, ut hic passer, haec aquila. Incertum, quod nulla ratione cogente sola auctoritas ueterum sub diuerso genere protulit,[101] ut hic uel haec silex,[102] finis, talpa, cortex,[103] grus, dama,[104] dies, margo,[105] bubo,[106] pantera,[107] clunis, serpens, lynx, aluus,[108] adeps uel adipes.[109]

[97] Priscian 8. 44–46, Keil 2. 409. 5–2. 411. 16.

[98] Priscian 2. 51, Keil 75. 24–26; 4. 2, Keil 2. 118. 22.

[99] Priscian 5. 1-45, Keil 2. 141. 4–2. 171. 15.

[100] Sweynheym and Pannartz print "epicoenum."

[101] On the content of this paragraph, see Priscian 5. 2 (Keil, 2. 141. 16-17.) Regarding the spelling *auctoritas* with *ct* here, the following general statement may be made. Throughout the manuscript of the *Rudimenta grammatices*, the spellings *auctor, auctoritas*, etc. are used, and Sweynheym and Pannartz follow the same practice. Compare §118. In his *Cornu copiae,* however, Perotti uses the spelling *authoritas*, see *Cornu copiae*, vol. 4, epig. 6, §393, p. 264. Lorenzo Valla also expressed a preference for the spellings *author, authoritas,* etc.; see *Elegantiae linguae Latinae*, book IV, chapter 32 (Basle: Henricus Petrus, 1543, f. I2v). It is possible, therefore, that after writing the *Rudimenta* Perotti was influenced by Valla's argument and changed his mind on the issue of *auctor* versus *author*.

[102] Cf. Quintilian 1. 6. 2; Priscian 5. 2, Keil, 2. 141. 17.

[103] Cf. Quintilian 1. 5. 35; Priscian 5. 2; Keil, 2. 141. 17.

[104] Cf. Quintilian 9. 3. 6; Priscian 5. 2; Keil, 2. 141. 18.

[105] Cf. Priscian 5. 2; Keil, 2. 141. 18.

[106] Cf. Priscian 5. 2; Keil 2. 141. 18.

PRIMA REGVLA[110]

101 Pyrrhus cuius generis? Masculini. Quare? Quia omnia nomina propria uirorum cuiuscunque sint terminationis, masculini sunt generis.

II

102 Penelope cuius generis? Feminini, quia omnia nomina mulierum cuiuscunque sint terminationis feminini generis sunt, ut Penelope, Glicerium.[111]

III

103 Pirus cuius generis? Feminini, quia omnia nomina arborum feminini sunt generis, fructuum uero et lignorum, ut plurimum, neutri. Excipitur hic oleaster, et haec ficus pro fructu, nam hoc siler, hic rubus, et hic dumus non numerantur inter arbores.[112]

IIII

104 Aprilis cuius generis? Masculini, quia omnia nomina mensium sunt masculini generis.

V

105 Decem cuius generis? Omnis, quia omnia nomina numeralia á quatuor usque ad centum omnis sunt generis, et indeclinabilia, caetera[113] uero et declinantur et discreta sunt, praeter | [f. 5v] mille, quod trium generum et indeclinabile est.

107 Cf. Priscian 5. 2; Keil 2. 141. 18. Sweynheym and Pannartz print *panthera*.

108 Cf. Priscian 5. 33; Keil 2. 163. 1–3.

109 The form *adipes* comes from an error for which Priscian was responsible (Priscian 5. 42; Keil 2. 169. 9).

110 In the manuscript, the headings that accompany the numbered rules are placed in the left margin. The heading for the first rule reads "prima regula," and the heading for the second "II," (without the word "regula") the third "III," the fourth "IV," and so forth. Sweynheym and Pannartz print centred headings above each rule and spell out the numbers in words, adding the word "regula" in all headings.

111 Sweynheym and Pannartz, correctly, print *Glycerium*. On the word *Glycerium*, see Priscian, 5. 12; Keil 2. 148. 16; and Donatus; Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), p. 620. 4.

112 Priscian 5. 3; Keil 2. 142. 110–116.

VI /f. a5v/

106 Metaurus cuius generis? Masculini, quia omnia nomina fluuiorum sunt masculini generis.

VII

107 Conuiua cuius generis? Communis, quia omnia nomina cuiuscunque sint terminationis si ex ipsa significatione rerum ad mares uel feminas solum pertinent, masculini uel feminini sunt generis. Sin utriusque sexus esse possunt nisi diuersas habeant uoces communia sunt. Si in significatione neutris etiam coniungi possunt, omnis sunt generis, ut hic uir, haec mulier, hic et haec parricida,[114] hic et haec et hoc sospes.

VIII

108 Bonus cuius generis? Masculini, quia est prima uox adiectiui. Bona? Feminini, quia est secunda uox adiectiui. Bonum? Neutri, quia est tertia uox adiectiui.

IX

[113] Perotti defended the spelling *caeteri*; see *Cornu copiae*, vol. 7, Epig. 91, §7, p. 163: "**Caeter** á Graeco deducitur καὶ ἕτερος, quod significat et alius, á quo fit coniunctio siue aduerbium **caeterum**, quod significat 'sed' siue, id quod solemus dicere 'quod reliquum est' . . . Ab ἕτερος etiam, quod est alter, fit **heteroclitum**, quod interpretari potest 'alienae et insolitae declinationis.'" Giovanni Tortelli reports that some scholars preferred the spelling *ceteri*: "*Caeter caetera caeterum* cum *ae* diphthongo scribi consueuerunt, et ab *alter altera alterum* deduci quidam putant. Alii uero sine diphthongo scribi uolunt, et a Graeco trahi asserunt, quod est ἕτερος ἕτερα ἕτερον, in quibus cum apud antiquos Graecos aspiratio in uersu scriberetur, quae similitudinem nostri continet, putauerunt quidam *c* nostrum esse, et caeter caetera caeterum traduxerunt ..." (*Orthographia*, Vicenza: Hermann Liechtenstein, 1480, f. b3v). Greek forms were, therefore, adduced as evidence both by those who favoured the spelling *ceteri*, and by those who preferred to write *caeteri*.

[114] The manuscript has *parricida*, which Sweynheym and Pannartz replace with *patricida*. There is some evidence that at that time the two forms were still regarded as different words. In the *Graecismus*, a distinction is drawn between *patricida*, defined as "suam qui uiolat patriam," and *parricida*, defined as follows: "Parricida patrem transfigit siue parentem." See Ioh. Wrobel, *Eberhardi Bethuniensis Graecismus* (Breslau [Uratislauiae]: in aedibus G. Koebneri, 1887), p. 60. In the *Cornu copiae*, Perotti says of *patricida*: "... et **patricida**, qui patrem interficit, á quo **patricidium**. Nam paricida is est qui uel cognatum, uel ciuem aliquem ue alium interfecit, uel aduersus patriam machinatus est." See *Cornu copiae*, vol. 3, epig. 3, §461, p. 170. The question of *parricida* versus *patricida* is mentioned a second time in the *Cornu copiae:* "Et **parricida**, qui parentem occidit. Ponitur tamen pro alio quocunque qui qualencunque hominem occiderit. Vnde extat lex illa Numae Pompilii: Si quis hominem liberum morti sciens det, parricida esto. Hinc **parrici** appellabantur quaestores qui causa capitalium rerum quaerendarum creari solebant. Et **parricidium**, quemadmodum **homicidium**: nam de eo qui patrem occiderit **patricidium** dicitur, sicut **matricidium** de eo qui matrem occiderit, qui etiam patricidae et matricidae nominari possunt," (*Cornu copiae*, vol. 5, epig. 12, §32, p. 100). Priscian discusses the analysis of the word *parricida* (see Priscian 1. 33; Keil 2. 26. 6–10).

109 Musa cuius generis? Feminini, quia omnia nomina Latina quae in nominatiuo singulari desinunt in a feminina sunt, ut aqua, cera. Pluralia uero quae desinunt in a neutra sunt, ut arma.

X

110 Graeca nomina cuius generis? Graeca quae in as uel in is longam desinunt, et similiter in a apud eos desinentia neutra, et quaecunque terminationem suam seruant, genus suum apud nos seruant, ut hic Boreas, crater, Titan, Sosia, poeta, scema, et reliqua.

XI

111 Cubile cuius generis? Neutri, quia omnia nomina quae in nominatiuo singulari in e correptam uel in i desinunt neutra sunt, ut monile, gumi. Excipiuntur á genitiuis composita omnis generis, ut eiusmodi. Nam nihil, frugi, mancipi obliqui sunt casus cum omnibus casibus et generibus figurate adiuncti.

XII

112 Sermo cuius generis? Masculini, quia omnia nomina quae in nominatiuo singulari in o desinunt, nisi sint uerbalia antecedente i, et nisi in do uel in go exeant o in i mutantia in genitiuo, quae feminini sunt generis, | [f. 6r] praeter hic ordo, cardo, et Cupido pro deo, ut haec actio, oratio, dulcedo, origo, masculina sunt, praeter caro, carnis, quod est femininum. Margo tam masculini quam feminini generis inuenitur. Virgo communis etiam generis inuenitur.

XIII

113 Cornu cuius generis? Neutri, quia omnia nomina in u, uel in /f. a6r/ c, uel in d, uel in l, uel in m, uel in t in nominatiuo singulari desinentia neutra sunt, ut genu, lac, aliquid, ceruical, caput, templum. Excipitur hic sal, quod tamen apud ueteres neutrum inuenitur, hic pugil, hic sol, hic et haec praesul, exul, uigil, hic et haec et hoc nequam.

XIIII

114 Numen cuius generis? Neutri, quia omnia nomina in n desinentia si producunt ultimam aut si á canendo componuntur masculina sunt. Sin corripiunt,[115] nisi á canendo composita, neutra sunt, ut hic lien, ren, splen, hoc solamen, semen, flamen. Hic tubicen, cornicen, fidicen. Excipitur hic pecten, hic flamen pro sacerdote. Graeca uero in n genus suum seruant, ut hic Titan, haec syren,[116] hic delphin, haec Heleusin.[117]

[115] Here the manuscript has *corripiuntur*, with the final *ur* struck through, a correction which Sweynheym and Pannartz follow.

[116] Sweynheym and Pannartz print "*hec* Titan, "*hic* Siren."

XV

115 Laquear cuius generis? Neutri, quia omnia nomina desinentia in ar neutra sunt, ut instar, lacunar. Excipitur hic Bostar, hic Lar, hic et haec et hoc par et sua composita.

XVI

116 Cancer cuius generis? Masculini, quia omnia nomina in er desinentia masculina sunt, praeter nomina tertiae declinationis b uel u loco consonantis ante er habentia, uel terrae foetus[118] significantia, ut hic puer, ager, auster, hoc tuber, suber, uber,[119] cadauer, hoc siler, papauer, cicer. Excipitur hic imber, et ab eo composita September, Mulciber, hoc iter, spinter, cancer pro morbo. Degener, pauper, uber communis uel potius omnis sunt generis.

XVII

117 Vir cuius generis? Masculini, quia in ir desinentia | [f. 6v] nomina masculini sunt, ut hic leuir, Treuir, Abadir. Excipiuntur hoc Gadir, hoc ir.[120]

XVIII

118 Honor cuius generis? Masculini, quia omnia nomina in or desinentia masculina sunt, ut labor, lector, praeter comparatiua, quae communis sunt generis. Excipiuntur hic senior, haec arbor, hoc marmor, aequor, ador, cor, et hic haec memor, immemor. Et á decore,[121] corpore, uel colore composita, quae communia sunt, ut dedecor, bicorpor, discolor. Auctor etiam est communis generis, nisi cum eum significat qui auget, tunc enim auctrix facit femininum.[122]

[117] The late form Ἐλευσίν for earlier Ἐλευσίς (‘Eleusis’).

[118] Sweynheym and Pannartz print “fretus.”

[119] This word is omitted by Sweynheym and Pannartz, perhaps because they saw *uber* repeated below, where it is mentioned as being “generis omnis.” In fact, these are two different though homonymous words, namely *uber* ‘teat’ (neuter gender) and *uber* ‘fruitful.’ The latter being an adjective was regarded as *omnis generis*.

[120] On this word, see Priscian 5. 18, Keil 2. 154. 6.

[121] Both the manuscript and the *editio princeps* have *dedecore* here.

[122] This (spurious) distinction comes from Priscian (5. 20): “*Auctor*, quando αὐθέντην significat, commune est, quando αὐξητήν, ‘auctrix’ facit femininum, sicut omnia verbalia in *or* desinentia” (Keil 2. 154. 22–23).

XIX /f. a6v/

119 Robur cuius generis? Neutri, quia in ur desinentia nomina neutra sunt, ut iecur, guttur; praeter nomina deorum uel gentilia uel appellatiua auium x uel t ante ur habentia, quae masculina sunt, ut Anxur,[123] Astur, turtur, furfur. Verbalia uero quae hominibus imponuntur si sunt tertiae declinationis communia sunt, ut augur, fur, trifur, quibus additur Ligur. Sin secundae masculina, ut satur.

XX

120 Ciuitas cuius generis? Feminini, quia in as desinentia nomina feminina sunt, ut pietas, praeter patria et gentilia, quae communia sunt, ut Arpinâs, Capenâs, Archâs.[124] Excipiuntur hic mas, maris; uas, uadis; as, assis; hoc uas, uasis; fas, nefas, et nugas omnis generis indeclinabile.

XXI

121 Gurges cuius generis? Masculini, quia in es correptam desinentia quae nullam significationis naturalem communionem habent cum feminis masculina sunt, ut trames, limes. Excipiuntur duo in ges: haec seges et teges; compes, compedis. Item inquies quod omnis generis inuenitur.

XXII

122 Clades cuius generis? Feminini, quia in es productam feminina sunt, ut labes. Excipitur hic uerres pro porco, et dies, quod in singulari incerti generis est, in plurali masculini semper; sicut ab eo compositum meridies; et hic pes, pedis.

XXIII

123 Classis cuius generis? Feminini, quia in is desinentia | [f. 7r] nomina feminina sunt. Excipiuntur habentia n uel duas consonantes in eadem syllaba, uel duplicem consonantem ante is, et quae penultimam[125] syllabam una ex liquidis terminant, uel una syllaba crescunt in genitiuo, quae masculina sunt. Excipitur hic caulis, haec bipennis, haec febris, pestis, neptis, uestis, uallis, turris, peluis, cuspis, cassis, lis. Molaris cum

123 Regarding *Anxur*, the name of an ancient town in Latium, see *Aen*. 7. 799. Sweynheym and Pannartz print *auxur*, which is an example of foul case. This mistake was copied by La Legname and many subsequent printers. Gabriele di Pietro was the first to correct the mistake in his Venice edition of 1475. On the bibliographical term "foul case," see Philip Gaskell, *A New Introduction to Bibliography* (Oxford: Clarendon Press, 1972), pp. 346-347.

124 This paragraph is based on Priscian 5. 21–23; Keil 2. 155. 12–156. 1. Note, however, that Perotti adds one example not quoted by Priscian, namely *Arcas* (Greek Ἀρκάς 'Arcadian'). But he is mistaken about the quantity of the second syllable of *Arcas*.

125 Perotti consistently writes *penultimus*, not *paenultimus*, and Sweynheym and Pannartz follow suit.

adiectiuum est communis est generis, cum ad dentem uel lapidem refertur mas est. Rudis cum uirgam significat qua gladiatores donabantur femininum est. Finis et clunis incerti sunt generis.

XXIIII

124 Flos cuius generis? Masculini. Quia in os desinentia masculina sunt, praeter cos, glos, dos feminina; et custos, sacerdos, bos, compos, impos communia; et os oris, et os ossis neutra. /f. a7r/

XXV

125 Ventus cuius generis? Masculini, quia in us correptam desinentia secundae et quartae declinationis masculina sunt, ut annus, sexus. Excipiuntur haec cristallus, costus, phaselus, artus. Item haec acus, humus, aluus; praeterea haec domus, colus; item anus, nurus, socrus et manus, tribus, porticus; idus tantum plurale. Hoc pelagus, hoc acus aceris purgamentum frumenti, uulgus tam masculinum quam neutrum inuenitur. Hoc etiam uirus et pus indeclinabilia. Specus uero et penus tam masculini quam feminini et neutri generis esse inueniuntur.[126]

XXVI

126 Munus cuius generis? Neutri, quia in us correptam desinentia tertiae declinationis neutra sunt. Excipitur hic lepus, haec Venus, hic et haec Ligus, hic et haec et hoc uetus, haec pecus pecudis, nam hoc pecus pecoris facit.

XXVII

127 Rus cuius generis? Neutri, quia in us productam desinentia monosyllaba neutra sunt, supra syllabam uero feminina, ut crus, thus, iuuentus, senectus, incus. Excipitur hic mus, hic et haec sus, grus.[127] | f. 7v]

XXVIII

128 In aus desinentia feminina sunt, ut laus, fraus.

[126] *Specus* 'cave' was masculine in the Latin of the classical period, feminine in the pre- and post-classical periods, and neuter in the pre-classical period and in the poets. See Priscian 5. 45, 5. 75 (Keil 2. 171. 8; 2. 259. 18–23).

[127] On *grus* 'crane,' see Priscian 5. 2 (Keil 2.141.18). The word was most often feminine in classical Latin. It occurs once as a masculine noun in Horace (*Sat.* 2. 8. 87). It was declared to be common gender in the *Graecismus* of Eberhardus Bethuniensis (VI. 29; ed. Ioh. Wrobel, p. 22) and the *Catholicon* of John of Genoa. But the author of the *Doctrinale* claims that it is a feminine noun; see Dietrich Reichling, *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei* (Berlin: A. Hofmann, 1893), p. 46, verse 665): "sed dicitur haec grus."

XXIX

129 In aes diphthongum unum mas: praes praedis, et unum neutrum inuenitur: aes aeris.

XXX

130 In t desinentia neutra sunt, ut caput, occiput.

XXXI

131 Pax cuius generis? Feminini, quia in x desinentia nomina feminina sunt, ut fornax, nex, nix, nisi e ante x habeant supra syllabam, nec sint foetus terrae; tunc enim masculina sunt, ut ueruex, uertex, exlex, pulex, culex, apex, cimex.[128] Excipiuntur haec pellex, obex, supellex, uibex, praeterea hic rex, grex, calix, uarix, fornix, frutex, natrix, anguis genus; hic uel haec cortex, silex.[129] Sciendum quod uerbalia in trix, quamuis sint feminina, in obliquis tamen casibus et in plurali neutris etiam iunguntur, ut uictricia tollite signa, et uictrici signo.

XXXII

132 Ars cuius generis? Feminini, quia in duas desinentia consonantes monosyllaba feminina, supra syllabam uero masculina sunt, ut gens, /f. a7v/ fors, scrobs, sors, ops, frons, mors, mens, puls, trabs, lens, urbs, stirps, hic manceps, auceps, dodrans, triens, quadrans, adeps, forceps.[130] Excipiuntur hic mons, fons, Mars, pons, dens, et haec cohors, hyems.[131] Quid in his agendum in quibus ueteres genera confuderunt? Frequentiori auctorum usui adhaerendum est.

DE NVMERO[132]

[128] The word *exlex* 'lawless' is an adjective, and as such it is "generis omnis." *Exlex* is mentioned three times by Priscian, but not in connection with its gender. Perotti here is following the *Doctrinale* of Alexander de Villa-Dei; see ed. Dietrich Reichling, p. 48, line 689.

[129] A number of the facts asserted by Perotti in this paragraph would be contested by any modern grammarian of Latin. Thus, *obex* 'bolt, bar' and *uarix* 'dilated vein' are said by Lewis and Short to be of either masculine or feminine gender indifferently, *natrix* 'water snake' to be normally feminine, and once masculine in Lucan, and *cortex* to be masculine, rarely feminine. Again Perotti was echoing the *Doctrinale* of Alexander de Villa-Dei; see ed. Dietrich Reichling, p. 48, lines 682ff.

[130] See Priscian 5. 41, Keil 2. 168. 11ff..

[131] The spelling *hyems* reflected the (erroneous) notion that the word was derived from the Greek verb ὕω 'rain.' Thus Tortelli states: "**Hyems** cum *y* Graeco et *m* ante *s* scribitur, et ab ὕω certe, quod est 'pluo,' deductum fuit, unde aspirationem et *y* Graecum suscepit (Vicenza: Hermann Liechtenstein, 1480 [Hain *15567], f. f3r).

[132] This heading is flush left in the manuscript, and centred in the *editio princeps*.

133 Quid est numerus? Est dictionis forma quae discretionem quantitatis facere potest.[133]

134 Quot sunt numeri nominum? Duo: singularis, ut homo; pluralis, ut homines.

DE FIGVRA[134]

135 Quot sunt figurae nominum? Tres: simplex, composita, et decomposita. Simplex, ut animus; composita, ut magnanimus; decomposita, ut magnanimitas.[135]

136 Quot modis nomina componuntur? Quatuor: ex duobus | [f. 8r] integris, ut suburbanus; ex duobus corruptis, ut efficax, municeps; ex integro et corrupto, ut ineptus, insulsus; ex corrupto et integro, ut nugigerulus; aliquando ex compluribus, ut inexpugnabilis, imperterritus.[136]

DE CASV[137]

137 Quid est casus? Est motus casualium dictionum qui maxime fit in fine.[138]

138 Quot sunt casus nominum? Sex: nominatiuus, genitiuus, datiuus, accusatiuus, uocatiuus, et ablatiuus.

139 Vnde dicitur casus? A cadendo, quod quasi á recto cadere uideantur, unde rectus improprie dicitur casus.

140 Quot sunt litterae terminales nominum quibus Latini utuntur? Quatuordecim: uocales quinque a e i o u; semiuocales sex l m n r s x; mutae tres c d t.

[133] Priscian 5. 46 (Keil 1. 172. 1-2).

[134] This heading is flush left in the manuscript, and centred in the edition of Sweyheym and Pannartz.

[135] Priscian 5. 56 (Keil 1. 177. 11).

[136] Examples from Donatus. See Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), p. 586, 12–15, 624, 2–5.

[137] The printers continue their practice of centring headings. In the manuscript, on the other hand, the heading does not occupy a line of its own but runs on immediately after the last word of the previous paragraph.

[138] Priscian 5. 68 (Keil 1. 183. 20 to 1. 184. 1).

141 Quot sunt declinationes nominum? Quinque: prima, cuius genitiuus singularis in ae diphthongon, uel, si Graeca sint nomina, in es longam, desinit, ut Musa Musae et rhetorice rhetorices; secunda, cuius genitiuus singularis in i productam desinit, ut herus heri; tertia, cuius genitiuus singularis in is correptam desinit, ut pater patris; quarta, cuius genitiuus singularis in us uel in u productam desinit, ut uisus uisus et cornu cornu; quinta, cuius genitiuus singularis in ei diuisas syllabas desinit, ut dies diei.

DE PRIMA DECLINATIONE[139] /f. a8r/

142 Prima declinatio per quot genera declinatur? Tria: masculinum, femininum, et commune.

PRIMA REGVLA[140]

143 Nominatiuus primae declinationis quot terminationes habet? Quatuor: a, e, as, es; et unam Hebream am, ut poeta, rhetorice, Aeneas, Anchises, Abraam.[141]

SECVNDA REGVLA

144 Genitiuus et datiuus singularis, et nominatiuus et uocatiuus pluralis in ae diphthongum desinunt, semper exceptis genitiuis singularibus eorum quae terminant | [f. 8v] in e longum, qui terminant in es, ut rhetorice rhetorices.

TERTIA REGVLA

145 Accusatiuus singularis in am uel in an uel in en terminatur, ut poetam, Anchisen.

QVARTA REGVLA

146 Vocatiuus singularis in a facit uel in e quando uenit ab es uel ab e, uel in am quando uenit ab am, ut ó Aenea, Anchise, rhetorice, Abraam.

QVINTA REGVLA

147 Ablatiuus singularis in a desinit, uel in e quando fit ab es uel ab e, ut á poeta, Anchise, rhetorice.

139 In the manuscript, this heading is handled like the immediately preceding one. Sweynheym and Pannartz centre it.

140 The rule numbers are scarcely legible in the microfilm. It looks as if Perotti used Roman numbers in the margin. Sweynheym and Pannartz spell out the ordinal numbers and centre the headings, as usual.

141 Sweynheym and Pannartz print: "Quatuor. a. as. es. & unam hebream. am. ut poeta. rhetorice. Eneas. Anchises. Abraam." Thus, they fail to mention the ending *-e*, but nevertheless cite the word *rhetorice* in the list of examples. The reading here is unclear from the hard copy of the microfilm.

SEXTA REGVLA

148 Genitiuus pluralis in arum desinit et plerunque per concisionem in um, ut Troiugenarum et Troiugenum.

SEPTIMA REGVLA

149 Datiuus et ablatiuus pluralis in is desinunt. Feminina tamen pauca transfigurata ex masculinis non habentibus neutra quae per sexum discernuntur, faciunt datiuum et ablatiuum in bus, ut natabus, filiabus, libertabus, asinabus.[142] His adduntur animabus, ambabus, et duabus.

OCTAVA REGVLA

150 Accusatiuus pluralis semper terminatur in as.

DE MODO EXAMINANDI[143]

151 Poeta quae pars est?[144] Nomen est. Quid est nomen? Est pars orationis cum casu corpus aut rem proprie communiter ue[145] significans.[146]

152 Poeta est pars declinabilis aut indeclinabilis? Declinabilis.

[142] This is based on explicit prescriptions regarding the occurrence of *-abus* as the ending of the dative and ablative plural in first declension nouns by Lorenzo Valla, *Elegantiae linguae Latinae*, book 1, chapter 1 (Basle: Henricus Petrus, 1543, f. A3r). Note, however, that Valla approves of *equabus* and *mulabus*, but not *asinabus*.

[143] Heading centred by Sweynheym and Pannartz. Note, however, that this heading does not stand out, since the preceding headings are also centred.

[144] This is based on the beginning paragraph of the *Ianua*: “Poeta quae pars est? nomen est. quare est nomen?” See Wolfgang O. Schmitt, “Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance,” *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80, at p. 74. Indeed, for the entire procedure of parsing representatives of different parts of speech in turn, Perotti is indebted to the *Ianua* tradition. Guarino is known to have had his beginning students use the *Ianua*; see Remigio Sabbadini, *Il metodo degli umanisti*, Bibliotechina del “Saggiatore,” 3 (Florence: F. Le Monnier, 1920), chap. 1, p. 7.

[145] Sweynheym & Pannartz print "communiterue."

[146] Definition from Donatus, not from Priscian or the *Ianua*; see Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l’enseignement grammatical: Étude sur l’Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l’Institut de Recherche et d’Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), pp. 585 7–8, 614 2–3.

153 Quot sunt partes orationis declinabiles? Quatuor: nomen, uerbum, participium, et pronomen.

154 Quot sunt partes orationis indeclinabiles? Quatuor: /f. a8v/ praepositio, aduerbium, interiectio, et coniunctio.

155 Quare dicitur nomen? Quasi notamen, quod hoc notemus uniuscuiusque substantiae qualitatem, uel á Graeco, quod est ὄνομα.

156 Nomini quot accidunt? Quinque: speties, genus, numerus, figura, et casus.

157 Cuius speties? Deriuatiuae. Vnde deriuatur? A poesis.

158 Quot sunt speties nominum? Duae:[147] primitiua, ut Iulus et mons; deriuatiua, ut Iulius | [f. 9r] et montanus.

159 Quale nomen est? Substantiuum. Quare? Quia praeponitur ei unum articulare tantum, ut hic poeta.

160 Quotuplex est nomen? Duplex, substantiuum et adiectiuum; substantiuum, cui praeponitur unum articulare tantum, ut hic liber, uel duo ad plus, ut hic et haec homo; et adiectiuum, quod uariatur per tres diuersas uoces, ut probus proba probum, uel tres articulos, ut hic et haec et hoc foelix.

161 Quale nomen substantiuum est poeta? Appellatiuum. Quotuplex est nomen substantiuum? Duplex. Quod? Proprium est quod uni soli conuenit, ut Pyrrhus et Penelope; et appellatiuum quod est commune multorum, ut homo leo.

162 Cuius spetiei tam primitiuorum quam deriuatiuorum est poeta? Corporalis, quia corpus significat.

163 Quot sunt speties tam primitiuorum quam deriuatiuorum nominum? Vigintiquinque: corporale, incorporale, omonimum, synonimum, proprium, appellatiuum, substantiuum, adiectiuum, ad aliquid dictum, quasi ad aliquid dictum, gentile, patrium, interrogatiuum, infinitum, relatiuum, collectiuum, diuiduum, fictitium, generale, spetiale, ordinale, numerale, absolutum, temporale, locale.

164 Cuius spetiei deriuatiuorum propriae? Denominatiuae, quia á nomine deriuatur, quod est poesis.

165 Quot sunt deriuatiuorum nominum speties propriae? Nouem: patronimicum, possessiuum, comparatiuum, superlatiuum, diminutiuum, denominatiuum, uerbale, participiale, aduerbiale.

[147] Here Perotti writes *Quae*, which Sweynheym and Pannartz correct appropriately.

166 Cuius generis poeta? Masculini, quia praeponitur ei unum articulare pronomen[148] hic.

167 Quot sunt genera nominum? Septem: masculinum, cui praeponitur hic, ut hic Pyrrhus; femininum, cui praeponitur haec, ut haec Penelope; neutrum, cui praeponitur hoc, ut hoc animal; commune, cui hic et haec, ut hic et haec homo; omne, cui tria articularia pronomina praeponuntur, ut hic et haec et hoc foelix; promiscuum, quod sub una uoce et uno articulo denotat | [f. 9v] animalia utriusque sexus, ut hic passer, haec aquila; incertum, quod nulla ratione cogente sola auctoritas ueterum sub diuerso genere protulit, ut hic et haec silex, finis, talpa, et reliqua.

168 Poeta per quam regulam est generis masculini? Per decimam de generibus, qua notatur quod omnia nomina Graeca quae in as uel in is longam /f. a9r/ desinunt, et similiter in a apud eos desinentia neutra et quaecunque terminationem suam seruant, genus suum apud nos seruant, ut hic boreas, crater, Titan, Sosia, poeta, et reliqua.

169 Prima declinatio per quot genera declinatur? Tria: masculinum, femininum, et commune.

170 Cuius numeri poeta? Singularis, quia singulariter profertur.

171 Quid est numerus? Est dictionis forma quae discretionem quantitatis facere potest.

172 Quot sunt numeri nominum? Duo: singularis, ut homo, pluralis, ut homines.

173 Cuius figurae poeta? Simplicis. Quare? Quia simpliciter profertur.

174 Quot sunt figurae nominum? Tres: simplex, ut animus, composita, ut magnanimus,[149] decomposita, ut magnanimitas.

175 Quot modis nomina componuntur? Quatuor: ex duobus integris, ut suburbanus; ex duobus corruptis, ut efficax, municeps; ex integro et corrupto, ut ineptus, insulsus; ex corrupto et integro, ut nugigerulus; aliquando ex pluribus, ut inexpugnabilis, imperterritus.

176 Capsis quomodo componitur? Ex pluribus corruptis: cape si uis.[150]

[148] The manuscript reads *praenomen*, which Sweynheym and Pannartz correct.

[149] The manuscript reads *animus* here, which Sweynheym and Pannartz correct.

[150] For the source of this (spurious) analysis of the old future perfect form *capsis*, see Cicero, *Orator ad Brutum* 45. 154; Quintilian 1. 5. 66.

177 Poeta cuius casus? Nominatiui, uocatiui, et ablatiui singularis. Quare? Quia in talibus casibus declinando reperitur.

178 Poetae cuius casus? Genitiui et datiui singularis, nominatiui et uocatiui pluralis.

179 In hoc loco poeta currit, poeta cuius casus? Nominatiui, quia est suppositum huius uerbi currit, quod requirit ante se nominatiuum.

180 Quid est casus? Est motus casualium dictionum qui maxime fit in fine.

181 Vnde dicitur casus? A cadendo, quod quasi á recto cadere uideatur, unde rectus improprie dicitur casus.

182 Quot sunt casus nominum? Sex: nominatiuus, ge- | [f. 10r] nitiuus, datiuus, accusatiuus, uocatiuus, ablatiuus.

183 Quae littera terminatur poeta? A uocali.

184 Quot sunt terminales litterae nominum quibus Latini utuntur? Quatuordecim: uocales quinque a, e, i, o, u; semiuocales sex: l, m, n, r, s, x; mutae tres: c, d, t.

185 Quot sunt declinationes nominum? Quinque: prima, cuius genitiuus singularis in ae diphthongon uel in es longam desinit, ut poeta poetae, et rhetorice rhetorices; secunda, cuius genitiuus singularis, et reliqua ut supra.

186 Poeta cuius declinationis? Primae. Quare? Quia eius genitiuus singularis in ae diphthongon desinit.

187 Nominatiuus singularis primae declinationis quot terminationes habet? Quatuor: a, e, as, es, et unam Hebream am, ut poeta, rhetorice, Aeneas, Anchises, Abraam.

188 Poeta quomodo facit in genitiuo? Facit in genitiuo et datiuo singulari et nominatiuo et uocatiuo plurali poetae.

189 Per quam regulam? Per secundam primae declinationis, qua dicitur quod genitiuus et datiuus singularis et nominatiuus et uocatiuus /f. a9v/ pluralis in ae diphthongon desinunt semper, exceptis genitiuis singularibus eorum quae terminant in e longam, qui genitiui terminant in es.

190 Poeta quomodo facit in accusatiuo singulari? Poetam.

191 Per quam regulam? Per tertiam primae declinationis, qua notatur quod accusatiuus singularis in am uel in an uel in en terminatur, ut poetam, Aenean, et Anchisen.

192 Quomodo facit in uocatiuo singulari? Facit in uocatiuo et ablatiuo singulari poeta.

193 Per quam regulam? Per quartam et quintam primae declinationis, quibus notatur quod uocatiuus et ablatiuus singularis in a terminatur, uel in e quando ueniunt ab es uel ab e, ut ó Aenea, Anchise, rhetorice; ab Aenea, Anchise, rhetorice.

194 Quomodo facit in genitiuo plurali? Poetarum.

195 Per quam regulam? Per sextam primae declinationis, qua notatur | [f. 10v] quod genitiuus pluralis in arum desinit, et plerunque per concisionem in um, ut Troiugenarum et Troiugenum.

196 Quomodo facit in datiuo plurali? Facit in datiuo et ablatiuo plurali poetis.

197 Per quam regulam? Per septimam primae declinationis, qua notatur quod datiuus et ablatiuus pluralis in is desinunt. Feminina tamen pauca, et reliqua

198 Poeta quomodo facit in accusatiuo plurali? Poetas.

199 Per quam regulam? Per octauam primae declinationis, qua notatur quod accusatiuus pluralis semper terminatur in as.

200 Poeta quomodo declinatur?

201 Nominatiuo hic poeta; genitiuo huius poetae; datiuo huic poetae; accusatiuo hunc poetam; uocatiuo ó poeta; ablatiuo ab hoc poeta. Et pluraliter: nominatiuo hi poetae; genitiuo horum poetarum; datiuo his poetis; accusatiuo hos poetas; uocatiuo ó poetae; ablatiuo ab his poetis.[151]

202 Nominatiuo haec Musa;[152] genitiuo huius Musae; datiuo huic Musae; accusatiuo hanc Musam; uocatiuo ó Musa; ablatiuo ab hac musa. Et pluraliter: nominatiuo hae Musae; genitiuo harum Musarum; datiuo his Musis; <accusatiuo has Musas>;[153] uocatiuo ó Musae; ablatiuo ab his Musis.

[151] In the left margin of the manuscript, in red ink, we read: "El poeta, del poeta, al poeta, el poeta, ó poeta, dal poeta, li poeti, di poeti, a li poeti, li poeti, ó poeti, dai poeti." These marginalia are ignored by Sweynheym and Pannartz.

[152] In red, in the left margin of the manuscript: "La musa."

[153] The words *accusatiuo has Musas* are missing from the manuscript, and Sweynheym and Pannartz supply them.

203 Nominatiuo hic et haec aduena;[154] genitiuo huius aduenae; datiuo huic aduenae; accusatiuo hunc et hanc aduenam; uocatiuo ó aduena; ablatiuo ab hoc et ab hac aduena. Et pluraliter: nominatiuo hi et hae aduenae; genitiuo horum et harum aduenarum; datiuo his aduenis; accusatiuo hos et has aduenas; uocatiuo ó aduenae; ablatiuo ab his aduenis.

DE SECVNDA DECLINATIONE /f. a10r/

PRIMA REGVLA

204 Nominatiuus secundae declinationis quot terminationes habet?[155] Sex: er, ir, ur, us , um, eus; ut caper, Alexander, Hiber, Hispanus, et fluuius, qui etiam Hiberus dicitur, quod solum produxit er in hac declinatione, et ab eo compositum Celtiber; nam pro gente quae est iuxta Armenos Hiber Hiberis dicitur. In ir et ur | [f. 11r] Latinorum tantum masculinorum,[156] ut uir et satur; in us, ut platanus. In um neutrorum et figurate femininorum, ut regnum, Glycerium. In eus Graeca tantum et masculina, ut Theseus, Tydeus.[157]

205 Secunda declinatio per quot genera declinatur? Tria: masculinum, femininum, et neutrum.

SECVNDA REGVLA

206 Genitiuus singularis in i desinit; et in ir uel in ur uel in eus desinentia una semper syllaba uincunt in genitiuo; in us uero et in um pares habent syllabas.

TERTIA REGVLA

154 In red, in the left margin of the manuscript: "lhomo e la donna forestiere (?)."

155 Here as elsewhere, note that for Perotti, as for many traditional grammarians of Latin, the term *terminatio* referred to the final letter or letters of the word in question. Thus, in the case of the word *caper*, cited in the following sentence, the ending, for Perotti, was *–er*. A modern grammarian, on the other hand, would describe *caper* is as having no ending at all. The stem is *capr–*, visible in oblique forms like the genitive *capri*. The concept of the stem did not exist in Perotti's day.

156 At this point the manuscript is mutilated. Most of leaf 11 has been torn out. I base my transcription on the printed edition from here until the initial line of f. 12r, which occurs at §220. There are a few words visible on the remaining portion of the torn leaf.

157 Sweynheym and Pannartz print *Thiseus Thideus* here. The spelling with *i* in the first syllable reflects the contemporary Byzantine pronunciation of Θησεύς. We do not know what the reading of the autograph is at this point. Elsewhere, Perotti wrote *Theseus*; see *Cornu copiae*, vol. 3, epig. 3, §211. It is also reasonably clear that he spelled *Tydeus*; see *Cornu copiae,* vol. 6, epig. 24, §23.

207 Datiuus et ablatiuus secundae declinationis fiunt á genitiuo i mutata in o, ut huius Luciferi, huic et hoc Lucifero; huius Typhoei, huic et hoc Typhoeo.[158]

QVARTA REGVLA

208 Accusatiuus singularis secundae declinationis desinit in um, ut Priamum, Theseum. Graeca uero in eus desinunt in a, caetera uero in on terminantur, ut Thesea, Priamon.

QVINTA REGVLA

209 Vocatiuus singularis secundae declinationis quando in r uel in m desinit nominatiuus similis ei est. In eus uero desinentibus propriis Graecus est uocatiuus, qui á nominatiuo fit ablata s, ut ó Theseu. In us desininentia mutata us in e faciunt uocatiuum. Si tamen ante us i sit in propriis abiecta us faciunt uocatiuum, ut Virgilius, ó Virgili. Dicimus enim fili pro filie. Dicunt etiam Christiani deus, agnus, uulgus, populus, pelagus, fluuius in uocatiuo.[159]

SEXTA REGVLA

210 Pluralis nominatiuus et uocatiuus tam masculinus quam femininus secundae declinationis similis est genitiuo singulari. Neutri uero generis nominatiuus accusatiuus et uocatiuus plurales finiunt in a. In omnibus enim neutris tres casus sunt similes: nominatiuus accusatiuus et uocatiuus, et in plurali numero semper desinunt in a nisi sint Graeca, ut Tempe, cepe.[160] /f. a10v/

SEPTIMA REGVLA

211 Genitiuus pluralis secundae declinationis fit in omni genere addita rum ablatiuo singulari, ut magistro magistrorum. Multa tamen per syncopen dicuntur, ut denum septenum, senum, tricenum, numum, sextertium, modium, liberum, fabrum, elementum, iugerum.

OCTAVA REGVLA

[158] Sweynheym and Pannartz print *Tiphei* and *Tipheo* here. However, Perotti must have had oblique forms of *Typhoeus* in mind; see *Cornu copiae*, vol. 6, epig. 26, §8, p. 77, from which it appears that Perotti himself must have spelled *Typhoeus.*

[159] *Deus* occurs in the Vulgate as a vocative form (see Psalms 22. 3ff.). The assertion that *agnus* is used as a vocative form must have been influenced by the following verses in the *Graecismus* of Eberhardus Bethuniensis: "*Us* fit in *e*, *pelagus uulgus fili deus agnus,* | Sic *populus fluuius*, propriis *ius* abicias *us*: | '*Degener o populus*' dicit Lucanus, et illud | '*Corniger Hesperidum Fluuius regnator aquarum*'" (ed. Ioh. Wrobel [Breslau: G. Koebner, 1887] p. 227, lines 216–219).

[160] On *cepe* (or *caepe*) 'onion,' see Priscian 5. 78; Keil 2. 190. 2. Perotti appears to have believed that this word was borrowed from Greek, for which there is no evidence.

212 Datiuus et ablatiuus pluralis secundae declinationis fiunt ab ablatiuo singulari mutata o in is longam.

NONA REGVLA

213 Accusatiuus pluralis secundae declinationis tam masculinus quam femininus fit addita s ablatiuo singulari.

DECIMA REGVLA

214 Nomina quae secundum modum pronominis declinantur sunt octo: unus, totus, solus, alius, ullus, uter, alter, et qui<s>[161] uel qui cum suis compositis, quae etiam secundum mobilium nominum regulam ueteres declinabant, praeter quis.[162] Neuter tamen neutra neutrum cum utroque modo sicut simplex suum diceretur, apud iuniores secundum mobilia nomina declinatur. Horum feminina sunt una, tota, sola, alia, ulla, altera, utra, quae; neutra unum, solum, aliud, ullum, alterum, utrum, quid uel quod, quorum genitiui unius, solius, totius, alius, ullius, utrius; et corripiunt et producunt penultimam, alterius semper corripit.

215 Nominatiuo hic magister; genitiuo huius magistri; datiuo huic magistro; accusatiuo hunc magistrum; uocatiuo ó magister; ablatiuo ab hoc magistro. Et pluraliter: nominatiuo hi magistri; genitiuo horum magistrorum; datiuo his magistris; accusatiuo hos magistros; uocatiuo ó magistri; ablatiuo ab his magistris.

216 Nominatiuo haec pinus; genitiuo huius pini; datiuo huic pino; accusatiuo hanc pinum; uocatiuo ó pine; ablatiuo ab hac pino. Et pluraliter: nominatiuo hae pini; genitiuo harum pinorum; datiuo his pinis; accusatiuo has pinos; uocatiuo ó pini; ablatiuo ab his pinis.

217 Nominatiuo hoc templum; genitiuo huius templi; datiuo huic templo; accusatiuo hoc templum; uocatiuo ó templum; ablatiuo ab hoc templo. Et pluraliter: nominatiuo haec templa; genitiuo horum templorum; datiuo his templis; accusatiuo haec templa; uocatiuo ó templa; ablatiuo ab his templis.

218 Nominatiuo ullus ulla ullum; genitiuo ullius; datiuo ulli; accusatiuo /f. b1r/ ullum ullam ullum; ablatiuo ab ullo ulla ullo. Et pluraliter: nominatiuo ulli ullae ulla; genitiuo ullorum ullarum ullorum; datiuo ullis; accusatiuo ullos ullas ulla; ablatiuo ab ullis.

[161] Sweynheym and Pannartz print "qui uel qui." Later editions amend this to read "quis uel qui."

[162] Compare Priscian 6. 3 (Keil 2. 196. 18–2. 197. 1). Priscian also asserts that the following nouns follow the pronominal declension: *unus, ullus, nullus, solus, totus, alius, uter,* and *alter*. For Priscian's treatment of *quis* and *qui*, see Priscian 13. 11; Keil 3. 7. 9–10; Priscian 13. 13; Keil 3. 8. 21–9; Priscian 13. 31; Keil 3. 20. 21–30.

DE TERTIA DECLINATIONE

219 Tertia declinatio per quot genera declinatur? Per omnia.

PRIMA REGVLA | [f. 12r]

220 Quot sunt terminationes nominum tertiae declinationis? Quinquaginta quatuor. Quae? In a, ut poema; in e, ut monile; in o, ut leo; in ac, ut lac; in ec, ut alec; in id Hebrea et barbara, ut David; in al, ut sal; in el, ut mel; in il, ut pugil; in ol, ut sol; in ul, ut consul; in an, ut Titan; in en, ut splen; in in, ut Phorcin;[163] in on, ut Sidon; in ar, ut par; in er, ut pater; in ir ut Gadir; in or, ut amor; in ur, ut turtur; in as, ut Pallas; in es, ut comes; in is, ut collis; in os, ut compos; in us, ut lepus; in abs, ut trabs; in ebs; ut celebs;[164] in ibs, ut calibs;[165] in obs, ut scrobs; in urbs, ut urbs; in uls, ut puls; in ems, ut hyems; in ans, ut dodrans; in ens, ut dens; in ins, ut Tirins; in ons, ut fons; in uns, ut Aruns; in aps, ut daps; in eps, ut manceps, in ips, ut Cinips; in ops, ut Ops, mater deorum; irps, ut stirps; in ax, ut fax; in ex, ut fex; in ix, ut phenix;[166] in ox, ut uelox; in ux, ut crux; in aes, ut praes; in aus, ut fraus; in ut, ut caput; i alx, ut calx; in anx, ut lanx; in arx, ut arx; in unx, ut coniunx.

SECVNDA REGVLA

221 Genitiuus singularis tertiae declinationis in is correptam desinit. Excipitur uis: huius uis,[167] quod producitur.

TERTIA REGVLA

222 Datiuus singularis tertiae declinationis fit á genitiuo abiecta s.

QVARTA REGVLA

[163] Both the autograph and the *editio princeps* have *phorcin*. On the form *Phorcyn* (i.e. Greek Φόρκυν), see Priscian 6. 29 (Keil 2. 219. 15).

[164] Both the manuscript and the printed edition have *celebs*.

[165] Both the manuscript and the printed edition have *calibs*, for *chalybs*. Perotti's spelling of this Greek word is puzzling in view of the fact that Giovanni Tortelli had already indicated the correct spelling: "**Chalybs** cum *ch* aspirato et unico *l* sequente *y* Graeco ante *bs* scribitur: fluuius est Hispaniae, iuxta quem populi inhabitant dicti *Chalybes*, ut dixit Iustinus libro xliiii, apud quos sunt minerae ferri optimi quas nudi illi laborantes effodiunt ... Et capiunt plerunque *chalybs* pro ipsa ferri massa" (Vicenza: Hermann Liechtenstein, 1480 [Hain *15567], f. M3r).

[166] In both the manuscript and the edition of Sweynheym and Pannartz we read *phenix*.

[167] Sweynheym and Pannartz print "excipitur uis huiusuis," as if *huius uis* were a single word. In the manuscript, there is a visible space between *huius* and *uis*.

223 Accusatiuus singularis tertiae declinationis fit á genitiuo singulari is mutata in em. In is tamen terminata propria uel Graeca similem habentia nominatiuum genitiuo in im terminant accusatiuum, ut tibrim, Ararim, Neapolim. Praeterea Latina haec inueniuntur: turrim, Tiburim, burim, securim, puppim, sitim, restim, uim, peluim, tussim, magudarim. Puppem etiam et securem et turrem et restem inuenies. In Graecis uero tam in hac quam in aliis declinationibus Graeca terminatio in a inuenitur, ut Paeana, Titana.

QVINTA REGVLA

224 Vocatiuus singularis tertiae declinationis similis est nominatiuo singulari, nisi sit uocatiuus Graecus, qui fit á nominatiuo ablata s uel á genitiuo /f. b1v/ ablata tis, ut Thebai, Chalcan,[168] Palla, Xenophon. | [f. 12v]

SEXTA REGVLA

225 In e correptam neutra, nisi sint propria, similem habent ablatiuum singularem datiuo singulari, ut ab hoc mari, natali, monili. Excipitur ab hoc gausape, quod ueteres et hic gausapes et haec gausapa et hoc gausape et gausapium dixerunt. Similiter in ar neutra et in al penultimam in obliquis producentia, et in er et in is adiectiua, si faciunt in e neutra et quae im tantum terminant accusatiuum, et in is uel in er nomina mensium, in i productam faciunt ablatiuum singularem, ut tribunali, lupanari,[169] celeri, utili, Tibri, Aprili, Septembri; excipitur ab hoc farre. Omnia uero quae in im uel in em faciunt accusatiuum et quae omnis generis sunt et quae in uis uel in ctis uel in ptis uel in mnis uel in gnis exeunt, et omnia fere quae duas ante is consonantes in eadem habent syllaba comparatiua, et similiter omnia in ix feminina uerbalia et circunflexa, quae apud ueteres in tis desinebant, tam in e quam in i faciunt ablatiuum, ut secure uel securi, uigile uel uigili, uetere uel ueteri, pare uel pari, inope uel inopi, ancipite uel ancipiti, naue uel naui, uecte uel uecti, nepte uel nepti, amne uel amni, igne uel igni, angue uel angui, poste uel posti, minore uel minori, uictrice uel uictrici, Arpinate uel Arpinati. Hospes et sospes, cum sint omnis generis, hospite et sospite faciunt, nec sunt contra regulam cum habeant femininum in a. Excipitur uestis, testis, pestis, et pauper, degener, uber, quae per e solam faciunt ablatiuum. Memori uel memore dicitur quoniam nominatiuus memoris et hoc memore dictum est, ut concorde uel concordi. Inuenitur enim concordis et hoc concorde, sicut amentis et hoc amente. Omnia nomina tertiae declinationis praeter supradicta in e

168 Both the manuscript and the printed edition have *chalcan* here. However, Tortelli notes: "**Calchas** prima cum *c* exili, sequens cum *ch* aspirato scribitur" (Vicenza: Hermann Liechtenstein, 1480 [Hain *15567], f. M1v). Calchas is mentioned by Virgil; see *Aen*. 2. 122, 182, 185. See *Cornu copiae*, vol. 6, epig. 41, §46, p. 232, where the spelling is *Calcas*. Compare Omnibonus Leonicenus (Ognibene da Lonigo), *De octo partibus orationis* (Venice: Iacobus Gallicus, 1473), where we read: "Apud antiquos *hic Calchas, huius Calchæ* profertur." Compare Priscian 6. 53; Keil 2. 239. 9–12, 14–16, for the vocative form *Calchan*, and Priscian 7. 54; Keil 2. 330. 20 for the forms *Thebai* and *Palla*. It is unclear what accounts for Perotti's aberrant spelling *Chalcan*.

169 Sweynheym and Pannartz print *lupinari*.

faciunt ablatiuum, ut patre, classe; auctoritas tamen et in i quandoque profertur,[170] ut Virgilius: Aduectum Aeneam classi.[171] | [f. 13r]

SEPTIMA REGVLA

226 Nominatiuus pluralis tertiae declinationis in masculinis, femininis, et communibus fit á genitiuo singulari mutata is in es, ut matres, felices. Excipiuntur Sardis, Trallis, Alpis, Syrtis, quae is productam habent pro Graeca diphthongo. Neutra uero si ablatiuus in i solam, uel in e et i desinit,[172] praeter comparatiua correpta i et addita a. Si uero in e solam similiter comparatiua mutata e in a faciunt nominatiuum pluralem, ut monilia, paria, felicia, tempora, maiora. Excipiuntur uetera, ludicra, pluria uel plura, amplustria uel amplustra.[173] /f. b2r/

OCTAVA REGVLA

227 Genitiuus pluralis tertiae declinationis, cum in i solum uel in e et in i desinit ablatiuus, in ium facit, ut sedili: sedilium, foelice uel foelici: foelicium. Comparatiua uero in um faciunt, ut á maiore uel maiori, á minore uel minori: minorum. In e uero solam facientia ablatiuum si nominatiuus in duas terminatur consonantes in ium faciunt, ut fonte: fontium, fronte: frontium,[174] exceptis in ms uel in ps, si non sint a capite composita, quae in um faciunt, ut hyems: hyemum, municeps: municipum. A capite composita in um terminant genitiuum, ut triceps: tricipitum, quae uero genitiuum habent parem nominatiuo in ium faciunt, ut collis: collium, caedes: caedium; excipitur iuuenum, canum, panum. Vetus, uigil, memor, supplex, artifex, quamuis in e et in i terminent, non tamen in ium sed in um faciunt genitiuum. Pluralia in es quae carent singularibus genitiuum in ium faciunt, ut uires: uirium, Penates: Penatium. Similiter in is longam[175] desinentia, ut lis: litium, Samnites: Samnitium. Nox enim noctium facit. Caetera omnia desinunt in

[170] Sweynheym and Pannartz have *profert* here.

[171] *Aen*. 8. 11. The manuscript has *aduectum* here, which Sweynheym and Pannartz replace with *aductum*. Later editors emend this to *adductum*.

[172] Sweynheym and Pannartz print: "Neutra uero si ablatiuus in i solam nel [*sic*] in e desinit." Clearly, *nel* is an instance of foul case here. But the words "et i" after "in e" have been omitted. Pannartz does not correct this mistake in his two editions.

[173] Both the manuscript and the printed edition have "amplustria uel amplustra" here. In the *Cornu copiae*, Perotti argues for the derivation of *amplustria* from *amplius*: "... et *amplius* aduerbium, idem quod plus, et *amplustria*, nauium ornamenta, quod amplius forent quam essent necessaria." However, he continues: "Quidam amplustria quasi aplustria á Graeco nominata existimant, hoc est ab ἀ priuatiua particula et πλοῦς, quod est nauigatio, quod haec ad nauigationem nequaquam essent necessaria." See *Cornu copiae*, vol. 5, Epig. 12, §74, p. 113.

[174] Sweynheym and Pannartz print "fontium" here, a mistake which is corrected by Pannartz in his editions of 1474 and 1476.

[175] Sweynheym and Pannartz print "longum" here, a mistake copied by Pannartz in his two editions.

um, ut poema: poematum; excipitur boum á boue pro bouium. In es terminata pares habentia syllabas cum genitiuo et in as frequentius per syncopen dicuntur, ut uatum | [f. 13v] probitatum. Nam supplicum, artificum, iudicum differentiae causa dicta sunt.

NONA REGVLA

228 Datiuus et ablatiuus pluralis tertiae declinationis nascitur á genitiuo singulari interiecta bu, ut f<o>elicibus,[176] hominibus, Penatibus; excipitur bobus. Frequenter tamen Graeca neutra in a in is longam terminant datiuos et ablatiuos plurales, ut poematis, problematis.

DECIMA REGVLA

229 Accusatiuus et uocatiuus plurales tertiae declinationis similes sunt nominatiuo plurali, ut latrones, matres, Syrtis, Alpis. Omnia quae habent similem nominatiuo genitiuum et quae in i solam terminant ablatiuum et quae pluralia sunt in ns uel in rs desinentia plerunque per is, raro per es terminant accusatiuum pluralem, ut omnis, alacris, Penatis, fontis, partis. In x uero desinentia trium generum raro per is. Plures et lites tam per es quam per is.

230 Nominatiuo hic pater; genitiuo huius patris; datiuo huic patri; accusatiuo hunc patrem; uocatiuo ó pater; ablatiuo ab hoc patre. Et pluraliter, nominatiuo hi patres; genitiuo horum patrum; datiuo his patribus; accusatiuo hos patres; uocatiuo ó patres; ablatiuo /f. b2v/ ab his patribus.

231 Nominatiuo haec uirtus; genitiuo huius uirtutis; datiuo huic uirtuti; accusatiuo hanc uirtutem; uocatiuo ó uirtus; ablatiuo ab hac uirtute. Et pluraliter, nominatiuo hae uirtutes; genitiuo harum uirtutum; datiuo his uirtutibus; accusatiuo has uirtutes; uocatiuo ó uirtutes; ablatiuo ab his uirtutibus.[177]

232 Nominatiuo hoc opus; genitiuo huius operis; datiuo huic operi; accusatiuo hoc opus; uocatiuo ó opus; ablatiuo ab hoc opere. Et pluraliter, nominatiuo haec opera; genitiuo horum operum; datiuo his operibus; accusatiuo haec opera; uocatiuo ó opera; ablatiuo ab his operibus.

233 Nominatiuo hic et haec homo; genitiuo huius hominis; datiuo huic homini; accusatiuo hunc et hanc hominem; uocatiuo ó homo; ablatiuo ab hoc | [f. 14r] et ab hac homine. Et pluraliter, nominatiuo hi et hae homines; genitiuo horum et harum hominum; datiuo his hominibus; accusatiuo hos et has homines; uocatiuo ó homines; ablatiuo ab his hominibus.

176 Here the manuscript shows no *o* in the first syllable of this word, although Perotti normally spells *foelix*, and Sweynheym and Pannartz follow the manuscript here.

177 Sweynheym and Pannartz print "ablatiuo ab his uirtutibus; uocatiuo ó uirtutes." Pannartz restores the correct order in his two editions.

234 Nominatiuo hic et haec omnis et hoc omne; genitiuo huius omnis; datiuo huic omni; accusatiuo hunc et hanc omnem et hoc omne; uocatiuo ó omnis et ó omne; ablatiuo ab hoc et ab hac et ab hoc omni. Et pluraliter, nominatiuo hi et hae omnes et haec omnia; genitiuo horum et harum et horum omnium; datiuo his omnibus; accusatiuo hos et has omnes et haec omnia; uocatiuo ó omnes et ó omnia; ablatiuo ab his omnibus.

235 Nominatiuo hic et haec pulchrior et hoc pulchrius; genitiuo huius pulchrioris; datiuo huic pulchriori; accusatiuo hunc et hanc pulchriorem et hoc pulchrius; uocatiuo ó pulchrior et ó pulchrius; ablatiuo ab hoc et ab hac et ab hoc pulchriore uel pulchriori. Et pluraliter, nominatiuo hi et hae pulchriores et haec pulchriora; genitiuo horum et harum et horum pulchriorum; datiuo his pulchrioribus; accusatiuo hos et has pulchriores et haec pulchriora; uocatiuo ó pulchriores et ó pulchriora; ablatiuo ab his pulchrioribus.

236 Nominatiuo hic et haec et hoc foelix; genitiuo huius foelicis; datiuo huic foelici; accusatiuo hunc et hanc foelicem et hoc foelix; uocatiuo ó foelix; ablatiuo ab hoc et ab hac et ab hoc foelice uel foelici. Et pluraliter, nominatiuo hi et hae foelices et haec foelicia; genitiuo horum et harum et horum foelicium; datiuo his foelicibus; accusatiuo /f. b3r/ hos et has foelices et haec foelicia; uocatiuo ó foelices et ó foelicia; ablatiuo ab his foelicibus.

DE QVARTA DECLINATIONE

237 Quarta declinatio per quot genera declinatur? Tria: masculinum, femininum, et neutrum.

PRIMA REGVLA

238 Quot terminationes habet nominatiuus quartae declinationis? Duas: in us correptam masculinorum uel femininorum, et in u productam neutrorum, quae etiam indeclinabilia sunt in singulari numero. | [f. 14v]

SECVNDA REGVLA

239 Genitiuus singularis quartae declinationis fit á nominatiuo producta us.

TERTIA REGVLA

240 Datiuus singularis quartae declinationis fit á genitiuo abiecta s et addita i penultima correpta, ut currui.

QVARTA REGVLA

241 Accusatiuus singularis quartae declinationis fit á nominatiuo mutata s in m, ut senatum.

QVINTA REGVLA

242 Vocatiuus est similis nominatiuo, ut ó senatus.

SEXTA REGVLA

243 Ablatiuus fit á nominatiuo remota s, ut á senatu.

SEPTIMA REGVLA

244 Nominatiuus, accusatiuus, et uocatiuus plurales quartae declinationis similes sunt genitiuo singulari, ut senatus.

OCTAVA REGVLA

245 Genitiuus pluralis[178] quartae declinationis fit á nominatiuo singulari abiecta s et addita um, ut curruum.

NONA REGVLA

246 Datiuus et ablatiuus plurales quartae declinationis fiunt á nominatiuo singulari mutata u in i et interposita bu, ut manibus, senatibus. Excipiuntur differentiae causa artubus, arcubus, partubus. Portubus uero tribubus, lacubus, ficubus, arcubus, quercubus, specubus nulla cogente causa differentiae.

DECIMA REGVLA

247 Neutra quartae declinationis correpta u nominatiui singularis et assumpta a faciunt nominatiuum, accusatiuum, et uocatiuum plurales. In reliquis casibus sequuntur declinationem masculinorum et femininorum, ut supra. /f. b3v/

248 Nominatiuo hic uisus; genitiuo huius uisus; datiuo huic uisui; accusatiuo hunc uisum; uocatiuo ó uisus; ablatiuo ab hoc uisu. Et pluraliter: nominatiuo hi uisus; genitiuo horum uisuum; datiuo his uisibus; accusatiuo hos uisus; uocatiuo ó uisus; ablatiuo ab his uisibus.

249 Nominatiuo haec manus; genitiuo huius manus; datiuo huic manui; accusatiuo hanc manum; uocatiuo ó manus; ablatiuo ab hac manu. Et pluraliter: nominatiuo hae manus; genitiuo harum manuum; datiuo his manibus; accusatiuo has manus; uocatiuo ó manus; ablatiuo ab his manibus.

250 Nominatiuo hoc cornu; genitiuo huius cornu; datiuo huic cornui;[179] accusatiuo hoc cornu; uocatiuo ó cornu; ablatiuo ab hoc cornu. Et pluraliter: nominatiuo haec

[178] Sweynheym and Pannartz print: "Genitiuus *singularis* quartae declinationis ..." Pannartz corrects this mistake in his editions of 1474 and 1476.

cornua; genitiuo horum cornuum; datiuo his cornibus; accusatiuo haec cornua; uocatiuo ó cornua; ablatiuo ab his cornibus. | [f. 15r]

DE QVINTA DECLINATIONE

251 Quinta declinatio per quot genera declinatur? Per unum: maxime femininum.

PRIMA REGVLA

252 Quinta declinatio quot terminationes habet? Vnam: in es productam.

SECVNDA REGVLA

253 Genitiuus et datiuus quintae declinationis fiunt á nominatiuo singulari abiecta s et assumpta i, ut fides, fidei; acies, aciei.

TERTIA REGVLA

254 Accusatiuus singularis quintae declinationis fit á nominatiuo mutata s in m, ut hanc rem, diem.

QVARTA REGVLA

255 Vocatiuus singularis, et nominatiuus et accusatiuus et uocatiuus plurales quintae declinationis similes sunt nominatiuo singulari.

QVINTA REGVLA

256 Ablatiuus singularis quintae declinationis fit á nominatiuo singulari abiecta s.

SEXTA REGVLA

257 Genitiuus pluralis quintae declinationis fit addita rum ablatiuo singulari.

SEPTIMA REGVLA

258 Datiuus et ablatiuus plurales fiunt addita bus ablatiuo singulari, ut diebus. /f. b4r/

[179] The form *cornui*, with the final *i*, is inconsistent with Perotti's first rule for neuter fourth declension nouns, which are, he states, indeclinable in the singular. A possible explanation for this curious discrepancy may be that the rule stating that neuter fourth-declension nouns are invariant in the singular was traditional (see Keil 7. 87; Keil 2. 362. 6–8), but that Perotti encountered dative singular forms of neuter fourth-declension nouns in *-ui* in the course of his reading of classical authors. However, this latter seems unlikely: Lewis & Short, for instance, assert that no dative singular form for *cornu* is attested. It may be significant that La Legname prints *cornu* in his first edition (dated 10 May 1474). The likelihood is that *cornui* was a mistake on Perotti's part. In his edition of the *Rudimenta grammatices*, La Legname corrects this error (on f. b3v).

259 Nominatiuo haec res; genitiuo huius rei; datiuo huic rei; accusatiuo hanc rem; uocatiuo ó res; ablatiuo ab hac re. Et pluraliter, nominatiuo hae res; genitiuo harum rerum; datiuo his diebus; accusatiuo has res; uocatiuo ó res; ablatiuo ab his rebus.

260 Nominatiuo hic uel haec dies; genitiuo huius diei; datiuo huic diei; accusatiuo hunc uel hanc diem; uocatiuo ó dies; ablatiuo ab hoc uel ab hac die. Et pluraliter, nominatiuo hi uel hae dies; genitiuo horum dierum uel harum;[180] datiuo his diebus; accusatiuo hos uel has dies; uocatiuo ó dies; ablatiuo ab his diebus.

261 Nominatiuo haec spes; genitiuo huius spei; datiuo huic spei; accusatiuo hanc spem; uocatiuo ó spes; ablatiuo ab hac spes. Et pluraliter, nominatiuo hae spes; accusatiuo has spes; uocatiuo ó spes. Reliquis caret.

262 Quomodo declinantur adiectiua quae uariantur per tres uoces? Nominatiuo bonus, bona, bonum; genitiuo boni, bonae, boni; datiuo bono, bonae, bono; accusatiuo bonum, bonam, bonum; uocatiuo ó bone, bona, bonum; ablatiuo á bono, bona, bono. Et pluraliter, nominatiuo boni, bonae, bona; genitiuo bonorum, bonarum, bonorum; datiuo bonis; accusatiuo bonos, | [f. 15v] bonas, bona; uocatiuo ó boni, bonae, bona; ablatiuus á bonis.

263 Pluraliter, nominatiuo hi duo, hae duae, et haec duo; genitiuo duorum, duarum, duorum; datiuo duobus, duabus, duobus; accusatiuo duos, duas, duo; uocatiuo ó duo, duae, duo; ablatiuo ab his duobus, duabus, duobus.

264 Pluraliter, nominatiuo ambo, ambae, ambo; genitiuo amborum, ambarum, amborum; datiuo ambobus, ambabus, ambobus; accusatiuo ambos, ambas, ambo; uocatiuo ó ambo, ambae, ambo; ablatiuo ab ambobus, ambabus, ambobus.[181]

[180] Sweynheym and Pannartz standardize the formulation of the rule to read: "horum uel harum dierum," and this reading is also found in Pannartz's two editions.

[181] Sweynheym and Pannartz print: "ambobus, ambabus, ambus." This mistake is corrected in Pannartz's two editions and also by La Legname.

[f. 15v] /f. b4r/ DE VERBO

265 Verbum quid est? Est pars orationis declinabilis cum modis et temporibus, sine casu, agendi uel patiendi significatiua.[1]

266 Vnde dicitur uerbum? A uerberatu aeris, quod proferendo aer uerberatur. Licet enim hoc accidat omnibus partibus orationis, tamen praecipue in hac dictione quasi proprium eius accipitur, quia hac frequentius utimur in omni oratione.[2]

267 Verbo quot accidunt? Octo: genus, tempus, modus, speties,[3] figura, coniugatio, persona, et numerus.[4]

268 Quot sunt genera uerborum? Quinque: actiuum, passiuum, neutrum, commune, et deponens.[5] /f. b4v/

269 Quod est uerbum actiuum? Quod in o desinens facit ex se passiuum in or.[6]

270 Quod est uerbum passiuum? Quod in or desinens descendit ab actiuo.

[1] This definition comes from Priscian, not Donatus. For Priscian's definition, see Priscian 8. 1, Keil 2. 369. 2–3. Donatus's definition was different and reads as follows: "Pars orationis cum tempore et persona sine casu aut agere aliquid aut pati aut neutrum significans" (Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes [Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981], p. 591, 6–7. The definition in the *Ianua*, close to Priscian's, reads as follows: "cum modis formis et temporibus sine casu agendi vel patiendi est significativum" (Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 [1969], 43–80, at p. 75).

[2] Priscian 8. 1, Keil 2. 369. 5–8.

[3] Sweynheym & Pannartz retain Perotti's idiosyncratic spelling *speties* here.

[4] Here again Perotti is following Priscian, not Donatus. See Priscian 8. 2, Keil 2. 369. 16–17. Donatus's list of *accidentia* are as follows: "Qualitas, coniugatio, genus, numerus, figura, tempus, persona" (Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes [Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981], p. 591. 6–7). The *Ianua*, as usual following Priscian, not Donatus, has: "genus tempus modus species figura coniugatio persona cum numero" (loc. cit.).

[5] Priscian 8. 7, Keil 2. 373. 10. For Priscian, this distinction is semantic. He calls it "significatio," not "genus."

[6] Priscian 8. 7, Keil 2. 373. 15; Priscian 8. 9, Keil 2. 374. 13. Such verbs are common in the sense that they are sometimes active and at other times passive, on the analogy of, say, nouns of common gender, which are sometimes masculine and at other times feminine. The notion of the common verb was discarded by Latin grammarians of more recent times.

271 Quod est uerbum neutrum? Quod in o desinens non facit ex se passiuum.

272 Quod est uerbum commune? Quod in or desinens non descendit ab actiuo et retinet utranque significationem.[7]

273 Quod est uerbum deponens? Quod in or desinens non descendit ab actiuo et retinet unam significationem.[8]

274 Quot sunt tempora uerborum? Quinque: praesens, praeteritum imperfectum, praeteritum perfectum, praeteritum plusquamperfectum,[9] et futurum.[10] | [f. 16r]

275 Amo cuius temporis? Praesentis, quia praesentem habet significationem.

276 Amabam cuius temporis? Praeteriti imperfecti, quia significat quod coepit[11] geri et nondum est perfectum.

277 Amaui cuius temporis? Praeteriti perfecti, quia res perfecta monstratur.

278 Amaueram cuius temporis? Plusquamperfecti, quia res iam pridem perfecta ostenditur.

279 Amabo cuius temporis?[12] Futuri, quia res futura monstratur.

DE MODIS VERBORUM

280 Quid est modus? Est inclinatio animi declinationem uerbi significans.[13]

[7] Priscian 8. 8, Keil 2. 374. 2–3; 8. 14, Keil 2. 378. 19–22.

[8] Priscian 8. 8, Keil 2. 374. 4–6.

[9] Sweyheym and Pannartz print: "praeteritumperfectum, praeteritumplusquamperfectum."

[10] Priscian 8. 38, Keil 2. 404. 22 and following.

[11] The manuscript has *cepit* here, but Perotti elsewhere writes *coepit*, see §324. Sweynheym and Pannartz, on the other hand, print *coepit* here. Compare Tortelli's article **caepi**, which ends: "At *coepi* cum *oe* diphthongo a *caepio* uerbo formatur, quod apud antiquos erat in usu et incipio designabat" (*Orthographia*, Hain *15567, f. b3r).

[12] The manuscript reads: "Amabo cuius temporis futuri: Futuri," which Sweynheym and Pannartz correct.

[13] Priscian's definition reads: "Modi sunt diversae inclinationes animi, varios eius affectus demonstrantes" (Priscian 8. 63, Keil 2. 421. 17–18).

281 Quot sunt modi uerborum? Quinque: indicatiuus, imperatiuus, optatiuus, subiunctiuus, et infinitiuus.[14]

282 Quis est modus indicatiuus? Quo indicamus quid agitur.[15]

283 Quis est modus imperatiuus? Quo ut fiat aliquid imperamus.[16]

284 Quis est modus optatiuus? Qui eget aduerbio optandi, ut perfectum significet sensum.[17]

285 Quis est modus subiunctiuus? Qui non solum eget aduerbio uel coniunctione, uerum etiam altero uerbo, ut perfectum significet sensum.[18]

286 Quis est modus infinitiuus?[19] Qui caret numeris et personis et eget aliquo aliorum modorum, ut perfectum significet sensum.[20]

287 Quid interest inter infinitiuum et impersonale? Quod infinitiuus altero uerbo finito omnino eget, impersonale uero perfectum actum significat per omnes modos.

288 Indicatiuus quot tempora habet? Quinque: praesens, praeteritum imperfectum, praeteritum perfectum, praeteritum plusquamperfectum, et futurum. /f. b5r/

289 Imperatiuus quot tempora habet? Duo: praesens et futurum.| [f. 16v]

290 Optatiuus quot tempora habet? Quinque: duo coniuncta, uidelicet praesens et praeteritum imperfectum; praeteritum perfectum et plusquamperfectum, et futurum per se.

291 Subiunctiuus quot tempora habet? Quinque per se sicut indicatiuus.

[14] Priscian 8. 63, Keil 2. 421. 18–19. Note that for the name of the subjunctive mood Perotti uses both Donatus's term *coniunctiuus*, and Priscian's term *subiunctiuus*. In fact, he uses *coniunctiuus* somewhat more frequently than *subiunctiuus* in the chapter *De uerbo*. This fluctuation and his slight preference for Donatus's term are highly significant facts since Perotti, like his Italian humanist predecessors, based himself overall on Priscian, not Donatus. He differed from them in that he was the first grammarian to adopt certain features from Donatus's *Ars grammatica*.

[15] Priscian 8. 63, Keil 2. 421. 20 and following.

[16] Priscian 8. 67, Keil 2. 423. 26 and following.

[17] Priscian 8. 68, Keil 2. 424. 8 and following.

[18] Priscian 8. 68, Keil 2. 424. 12 and following.

[19] Priscian's term was *infinitus*, not *infinitiuus*. The latter term was used by other grammarians, such as Diomedes, Donatus, Martianus Capella, and Isidore of Seville.

[20] Priscian 8. 69, Keil 2. 425. 9.

292 Infinitiuus quot tempora habet? Quinque: duo coniuncta et unum per se sicut optatiuus.

293 Quam uim habet infinitiuus? Habet uim nominis rei ipsius, unde nomen uerbi dictum est, ut si dicam bonum est legere, idest bona est lectio.

294 Gerundia infiniti[21] uice funguntur, quod solet apud Graecos articulis iungi. Et in actiuis ac in communibus uerbis utranque habent significationem, in neutris et deponentibus alteram.

DE SPETIEBVS VERBORVM

295 Quot sunt speties uerborum? Duae: primitiua et deriuatiua.[22]

296 Primitiua est quae positionem á natura accepit, ut ferueo. Deriuatiua est quae á primitiuis deriuatur,[23] ut feruesco.

297 Quot sunt speties deriuatiuorum uerborum? Quinque: inchoatiua, meditatiua, frequentatiua, desyderatiua,[24] diminutiua.

298 Quod est uerbum inchoatiuum? Quod initium actus uel passionis primitiui significat et formatur semper á secunda persona primitiui addita co, praeter hio, quod facit hisco, et sua composita, ut dehisco, fatisco. Omnia inchoatiua tertiae sunt coniugationis et neutra, et carent praeteritis et supinis.[25]

[21] Note that Perotti reverts here to Priscian's term *infinitus*.

[22] See Priscian 8. 72, Keil 2. 427. 11–15.

[23] The manuscript reads: "deriuantur," which Sweynheym and Pannartz correct.

[24] Perotti derives *desidero* from *sidus*, which he spells *sydus*, hence also *desydero* and *desyderatiuus*, because he believed that it was derived from Greek, namely ἀπὸ τοῦ συνειδεῖν. See *Cornu copiae*, vol. 1, §244, p. 91. Tortelli rejects this etymology, see *Orthographia*, article on *sidus*, where he says of this word: "Nec illis credo qui Graecum esse uolunt et a συνοδεύω, quod est commeo et conuenio tractum existimant, ita ut secundum illos cum *y* Graeco scribatur et sit plurium stellarum conuentus. Nec aliis similiter assentior qui Graecum esse putantes ex σύν componi dicunt, quod indicat simul, et εἰδείν uidere, quasi simul conspectam ex pluribus stellis formam indicet." Here, Sweynheym and Pannartz re-spell the word *desideratiua*, an example of their practice of eliminating some of the Perotti's idiosyncratic spellings. However, later in this section they follow Perotti's spelling. That Perotti adopts the spelling *desydero* may be further evidence of the extent to which he does not follow Tortelli's lead.

[25] Cf. Priscian 8. 72–73, Keil 2. 427. 16–2. 429. 9).

299 Quae sunt meditatiua? Quae desinunt in rio et significant meditationem cum primitiuo. Formantur ab ultimo supino addita rio, ut esurio, micturio. Omnia meditatiua sunt quartae coniugationis et sunt neutra, et carent praeteritis et supinis.

300 Frequentatiua sunt quae frequentiam actus primitiui | [f. 17r] significant, ut agito, idest frequenter ago.

301 Quomodo formantur frequentatiua? Si praeteritum primitiui desinit in go formantur á secunda persona praesentis abiecta s et addita to, ut agito, cogito, legito, quod et lectito dicitur.[26] Si non desinit in gi formatur ab ultimo supino, u mutata in o, a quoque in i breuem si sunt á prima coniugatione, ut merso, curso, imperito. Omnia frequentatiua sunt coniugationis primae et seruant significationem primitiuorum.

302 Quae sunt desyderatiua?[27] Desyderatiua sunt quae significant infinitiuum primitiui cum cupio, ut uiso, arcesso, facesso, idest cupio /f. b5v/ arcere, uidere, facere. Omnia desyderatiua sunt tertiae coniugationis.

303 Quae sunt diminutiua? Quae in lo desinunt et diminutionem significant, ut sorbeo, sorbillo.

304 Sunt aliae quoque deriuationes uerborum á nominibus, ut á patre patro et patrisso,[28] à Graeco graecisso et gaecor, à poeta poetor. A uerbis, ut ab albo albico, á uello uellico. Ab aduerbiis, ut á perendie perendino,[29] á cras procrastinor. Á praepositionibus, ut ab intra intro, á supra uel super supero, superas.[30]

[26] *Legito* 'to read often' is a creation of the grammarians; see Priscian 8. 74, Keil 2. 430. 3. The word is also quoted by Alexandre de Villedieu in the *Doctrinale* (ed. Dietrich Reichling, line 1061, p. 70).

[27] In this paragraph, Sweynheym and Pannartz print "desyderatiua."

[28] Perotti assumes that the verb *patro* 'bring to pass' is derived from *pater*. Compare Priscian 1. 33, Keil 2. 25. 22.

[29] The verb *perendino* 'put off until the day after tomorrow' is mentioned in passing by Priscian 8. 80, Keil 2. 434. 17, and Martianus Capella has the abstract noun *perendinatio*. It would seem probable, therefore, that the verb was current in late Antiquity. The word *perendino* is mentioned in both the *Doctrinale* (line 2093, p. 140 in Dietrich Reichling's edition) and the *Graecismus* (ed. Ioh. Wrobel, p. 157, line 118). John of Genoa in the late thirteenth century defines it as follows: "Vnde *perendino nas* ... id est morari per unum diem, scilicet usque in tertium diem. Ponitur tamen quandoque simpliciter per morari" (*Catholicon*, article *perendie*). Perhaps the last comment is an indication that the word had passed into common usage by that time in the general sense of 'delay.' Perotti's mentioning the word may therefore be due either to the influence of the verse grammars or to the fact that it was actually used at the time. Note that the *Oxford English Dictionary* has an entry for an English word *perendinate*, which it defines 'to put off till the day after to-morrow, to defer from day to day.' I am not aware that an analogous expression was ever coined in any other modern European language.

[30] This paragraph is based on Priscian 8. 77, Keil 2. 431. 23–26.

DE FIGVRIS VERBORVM

305 Quot sunt figurae uerborum? Tres: simplex, composita, et decomposita.[31]

306 Cupio cuius figurae? Simplicis, quia simpliciter profertur.

307 Concupio cuius figurae? Compositae, quia componitur ex con et cupio.

308 Concupisco cuius figurae? Decompositae, quia non per se componitur, sed á concupio composito uerbo deriuatur.

309 Quae sunt uerba composita quarum simplicia non inueniuntur? Sunt haec: defendo, percutio, allicio, compleo, aspicio, reperio, suffragor, appello, deleo, defensor defensaris. | [f. 17v]

310 Notandum quod principalem litteram quancunque habuerit positio uerbi in suo loco seruamus per omnem declinationem, praeter ago egi, eo iui uel ii.

311 Cum[32] quot partibus orationis componitur uerbum? Cum quatuor: nomine, uerbo, aduerbio, et praepositione, sicut participia, ut amplifico, calefacio, maledico, produco.

DE CONIVGATIONE

312 Quid est coniugatio? Est consequens uerborum declinatio quae uocalibus secundae personae comprehenditur.[33]

313 Quot sunt coniugationes? Quatuor. Prima est quae habet a productam ante s uel ante ris, ut amo amas et amor amaris. Secunda quae in secunda persona praesentis indicatiui habet a productam ante s uel ante ris, ut doceo doces et doceor doceris. Tertia quae in secunda persona praesentis indicatiui habet i correptam ante s uel e correptam ante ris, ut lego legis et legor legeris. Quarta quae habet i productam ante s uel ante ris, ut audio audiris et audior audiris. Et omnia uerba quartae coniugationis in io desinunt, praeter queo et eo et ueneo cum compositis.

DE PERSONIS VERBORVM /f. b6r/

314 Personae uerborum quot sunt? Tres: prima, secunda, et tertia, ut lego, legis, legit.[34]

[31] Priscian 8. 76, Keil 2. 434. 21–24.

[32] In the manuscript, after the word *cum* we read *quatuor quatuor*, which has been struck through. Note that the word *quatuor* occurs on the next line. Hence, this is a typical copyist's error.

[33] Priscian 8. 93, Keil 2. 442. 18.

[34] Priscian 8. 101, Keil 2. 448. 11.

315 Quae est prima persona? Quae de se sola uel cum aliis loquitur, ut dico dicimus.

316 Quae est secunda persona? Ad quam uel sola uel cum aliis prima loquitur, ut dicis dicitis.

317 Quae est tertia persona? De qua extra se et extra illam posita ad quam dirigit sermonem loquitur prima, ut dicit dicunt.

318 Notandum quod prima persona et secunda uerborum solis pronominibus iungi possunt, exceptis uerbis substantiae | [f. 18r] uel uocandi, ut Priscianus sum, uel Priscianus uocor. Tertia uero cunctis nominibus iungitur.[35]

319 Quare imperatiuus caret prima persona in singulari? Quia naturaliter nullus sibi imperat.[36]

320 Infinita omnia, et impersonalia; gerundia et supina carent numeris et personis.[37]

321 Pluit, tonat, fulminat, et similia quare primis et secundis personis carent? Quia ad homines non pertinent, nisi figurate per apostrophen Iupiter introducatur.[38]

DE NVMERIS

322 Quot sunt numeri uerborum? Duo: singularis et pluralis; singularis, ut lego; pluralis, ut legimus.[39]

PRIMA REGVLA

323 Docebam cuius temporis? Praeteriti imperfecti, quia quod coepit geri nondum est perfectum. Vnde formatur? A secunda persona praesentis indicatiui; quia prima et secunda coniugatio abiecta s secundae personae praesentis indicatiui; tertia et quarta o positione mutata in e longam, et addita bam faciunt praeteritum imperfectum, ut amabam, docebam, legebam, audiebam. Dicimus tamen ibam, uenibam, quibam.

SECVNDA REGVLA

[35] Compare Priscian 8. 101, Keil 2. 448. 23.

[36] Compare Priscian 8. 102, Keil 2. 449. 9–10.

[37] Priscian 8. 103, Keil 2. 450. 1–2. Note that Perotti again reverts here to Priscian's term *infinitus*.

[38] Compare Priscian, 8. 104, Keil 2. 450. 9–14. Note that Perotti does not mention forms like *sodes* 'if you will, if you please, by your leave' and *infit* 'he, she, it begins,' occurring only in one person, which Priscian discusses in the second half of the same paragraph (8. 104, Keil 2. 450. 15–23).

[39] Priscian 8. 105, Keil 2. 451. 2.

324 Omne praeteritum perfectum in i desinit, et mutata i in e correptam et assumpta ram facit praeteritum plusquamperfectum.

TERTIA REGVLA

325 Futurum indicatiui modi in prima et secunda coniugatione fit á secunda persona praesentis indicatiui abiecta s et addita bo, ut doces docebo.[40] In tertia et in quarta o positione mutata in am, ut audiam. Excipitur eo et queo et ueneo quartae coniugationis, /f. b6v/ quae secundum primam et secundam coniugationem formant futurum.

QVARTA REGVLA

326 Secunda perona singularis praesentis imperatiui modi fit á secunda persona praesentis indicatiui abiecta s. In tertia tamen coniugatione abiecta s et i in e mutata.

327 Tertia persona singularis imperatiui modi fit o positione uerbi mutata in prima coniugatione in et, in aliis in at. Prima | [f. 18v] persona pluralis tam praesentis quam futuri imperatiui fit á sua tertia singulari abiecta t et addita mus. Secunda persona pluralis fit á sua secunda singularis addita te, sed in tertia etiam e in i reuertitur. Tertia fit á sua tertia singulari n littera ante t interposita. Secunda uel tertia persona singularis futuri imperatiui fit á tertia singulari indicatiui addita o et producta penultima, praeterquam in tertia coniugatione. Secunda pluralis futuri indicatiui fit á sua secunda uel tertia singulari addita te syllaba. Tertia pluralis futuri fit á tertia praesentis pluralis indicatiui addita o.

QVINTA REGVLA

328 Prima persona praesentis et praeteriti imperfecti optatiui modi et praeteriti imperfecti subiunctiui fiunt á secunda persona singulari imperatiui addita rem. Praeteritum perfectum et plusquamperfectum optatiui et praeteritum plusquamperfectum subiunctiuum formantur á prima persona praeteriti indicatiui addita s et sem. Futurum optatiui et praesens subiunctiui formantur ab ipsa positione uerbi o in prima coniugatione mutata in em, in caeteris in am. Praeteritum perfectum subiunctiui formatur á praeterito perfecto indicatiui mutata i in e correptam et addita rim. Futurum subiunctiui formatur á praeterito perfecto eiusdem modi mutata rim in ro.

SEXTA REGVLA

329 Infinitum fit á prima persona imperatiui addita re. Praeteritum perfectum et plusquamperfectum infiniti fit á praeterito perfecto indicatiui addita s et se. Futurum cum supino in um et ire uel addita esse neutrali participio futuri, ut amatum ire uel amaturum esse.

SEPTIMA REGVLA

[40] Sweynheym and Pannartz print "doceo doces docebo," which was copied in later editions.

330 Impersonalia in tur formantur á tertiis personis singularibus actiuis addita ur, ut amat: amatur.

OCTAVA REGVLA

331 Amabar unde formatur? A prima persona actiui praeteriti imperfecti indicatiui. Quare? Quia omnia actiua quae in o desinunt addita /f. b7r/ r, quae uero in m mutata m in r, faciunt passiua. Praeteritum perfectum et quae ab eo fiunt | [f. 19r] per participium praeteriti temporis et sum es est. Imperatiui secunda persona praesentis singularis numeri fit á singulari actiua addita re, et est similis actiuo infinitiuo praesentis et praeteriti imperfecti temporis. Tertia á tertia addita ur. Prima pluralis imperatiui á sua actiua mutata s in r. Secunda pluralis imperatiui á secunda praesentis indicatiui actiui abiecta s et addita mini, et est similis secundae plurali praesentis indicatiui passiui. Tertia á tertia actiui addita ur. Prima pluralis imperatiui futuri temporis fit á sua actiua mutata s in r. Secunda futuri passiui imperatiui fit á secunda sui praesentis mutata i in or. Infinitiuum passiui ab actiuo fit mutata e in i, quae mutatio in tertia coniugatione fit prius abiecta re.

NONA REGVLA

332 Actiua si in o desinunt, addita r. Si uero in t, addita ur. Si in m uel in s in plurali numero ultima littera mutata in r. In singulari interposita ri uel re, et si ante s i breuis esset mutata in e faciunt consimiles passiuorum personas.

DECIMA REGVLA

333 Quot sunt anomala uerba, idest inaequaliter declinata?[41] Quatuor. Quae? Fero, aedo,[42] uolo, et sum. Sed fero per syncopen secundam et tertiam personam habet, ut fers,

[41] Priscian (9. 4; Keil 2. 454. 1) lists only three irregular verbs *fero, uolo, edo*, while the expanded versions of Donatus's shorter grammar current in the late Middle Ages also have three, namely *fero, sum, uolo*; see Paul Schwenke, *Die Donat- und Kalender-Type, Nachtrag und Übersicht*, Veröffentlichungen der Gutenberg-Gesellschaft, 2 (Mainz: Verlag der Gutenberg-Gesellschaft, 1903), pp. 47–49. Only the *Ianua* has all four verbs *sum, uolo, fero*, and *edo*; see Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, Dritte Folge, 4 (1969), 43–80, at p. 77. Clearly, Perotti is indebted here to the tradition of the *Ianua*, a grammatical text much more widely used in Italy in the late Middle Ages and Renaissance than Donatus's *Ars minor.* However, these same four verbs are mentioned together once by Priscian (9. 6, Keil 2. 455. 4–5), although not in the same order as Perotti lists them here. Priscian adds *edo* to the list because like the other three verbs it undergoes syncope in the second and third-person singular forms in the present indicative. Perotti treats syncopation as the defining feature of the *uerba anomala*. Note that Priscian assumes (erroneously, as we know now) that these Latin verbs are anomalous partly because they were borrowed from Greek (*fero* from φέρω, *uolo* from βούλομαι, *sum* from εἰμί). In fact, these verbs and their Greek counterparts were simply cognates, i.e. forms inherited (ultimately) from Proto-Indo-European. Priscian also believed that speakers of Latin had a propensity to shorten Greek words. As he puts it, "[...] in Graecis dictionibus plerumque Latini gaudentes brevitate faciunt concisiones" (Priscian 9. 6, Keil 2. 454. 28–29).

fert. In caeteris sequitur regulam tertiae coniugationationis, ita tamen ut quae nascuntur á concisis secundum formationis regulam concisa proferantur.[43]

DE PRAETERITIS PERFECTIS PRIMAE CONIVGATIONIS

PRIMA REGVLA

334 Amo quomodo facit in praeterito? Amaui. Per quam regulam? Quia primae coniugationis uerba á secunda persona praesentis indicatiui abiecta s et addita ui faciunt praeteritum perfectum. Excipiuntur sexdecim, quorum duodecim abiecta as et addita ui diuisis syllabis formant praeteritum: domo, domui; crepo, crepui; frico, | [f. 19v] fricui; seco, secui; sono, sonui; tono, tonui; ueto, uetui; plico, plicui; cubo, cubui; nexo, nexui; mico, micui; increpo, increpui. Praeter haec: sto facit steti; do dedi; iuuo iuui.

SECVNDA REGVLA

335 A mico compositum dimico dimicaui facit.

TERTIA REGVLA /f. b7v/

336 Plico cum nomine compositum in aui facit, ut duplicaui; cum praepositione plerunque in ui, ut implicui.

QVARTA REGVLA

337 Neco necas cum ferro peremptum significat necaui necatum facit, cum alia necui nectum.[44]

QVINTA REGVLA

[42] The autograph manuscript reads "ędo," and accordingly Sweynheym and Pannartz print *ædo* (La Legname also). Perotti's spelling *aedo*, due perhaps to inadvertence, is a double mistake. Latin has two verbs spelled *edo*, one with a short initial vowel meaning 'eat,' and the other with a long initial vowel meaning 'bring forth.' The first of these two verbs is conjugated irregularly, but not the second. Moreover, the initial vowel of *ędo* 'bring forth' is not a diphthong. Later, in the section on irregular verbs (manuscript, f. 32v; Sweynheym & Pannartz, f. C9v), Perotti spells *edo* 'eat' correctly. The spelling of *ędo* 'bring forth' with a diphthong in the first syllable was prevalent in the fifteenth century; Tortelli begins his article on *edo* thus: "**Edo** cum *e* absque diphthongo scribitur." The inclusion of the word *edo* in a dictionary of *Greek* words is explained by the plausible but erroneous notion that Latin *edo* 'eat' was borrowed from [Epic] Greek ἔδω (compare Attic Greek ἐσθίω, future ἔδομαι). See Perotti's discussion in the *Cornu copiae*, where he says of *edo* 'bring forth': "scribitur que cum diphthongo ad differentiam alterius **edo**, quod est comedo, dictum à Graeco ἔδω, quod uescor est" (*Cornu copiae*, vol. 2, §686, p. 256).

[43] *Concisio* was the Latin equivalent of the more commonly used Greek term *syncope* (συγκοπή); see Priscian 9. 5, Keil 2. 454. 5.

[44] See Priscian 9. 34, Keil 2. 470. 12ff.

338 Do das cum monosyllabis compositum transit in tertiam coniugationem et semper duplicat praeteritum, ut reddidi, creddidi. Circundo á disyllabo compositum primae coniugationis facit circundedi.

DE PRAETERITIS PERFECTIS SECVNDAE CONIVGATIONIS

PRIMA REGVLA[45]

339 Ferueo quomodo facit praeteritum? Ferui. Per quam regulam? Quia in ueo uerba secundae coniugationis eo in i mutata et producta penultima faciunt praeteritum, ut moueo moui, faueo faui. Conniueo tamen, quod et conniuo dicitur, tam conniui quam connixi facit, et ferbeo cum per b dicitur ferbui facit praeteritum.[46]

SECVNDA REGVLA

340 Ardeo quomodo facit praeteritum? Arsi. Per quam regulam? In deo desinentia uerba secundae coniugationis, si longa uocalis uel ar antecedit, deo in si conuersa. Si uero e uel i breues praecedunt, deo productis eisdem et eo mutata in i faciunt praeteritum, ut suasi, risi, arsi, sedi, uidi. Excipitur strideo, quod quanuis producit i tandem stridi facit. Si uero prima syllaba in deo terminatorum mutam aliquam uel m semiuocalem e uel o correptas habuerint in aliquam liquidam desinentes quam deo sequatur, duplicata prima syllaba et eo in i conuersa et priori geminatarum syllabarum extrema consonante subtracta faciunt praeteritum perfectum, ut pependi, momordi, spopondi, quod s á secunda syllaba euphoniae causa subtraxit. |[f. 20r] Si autem au diphthongus[47] ante deo fuerit per participium declinantur, ut ausus sum, gauisus sum; inuenitur tamen ausim in subiunctiuo. Alia uero omnia in deo mutata eo in ui diuisas syllabas faciunt praeteritum, ut candui, studui. Excipitur prandeo prandi et pransus sum.

TERTIA REGVLA

341 Turgeo quomodo facit praeteritum? Tursi. Per quam regulam? In geo uerbo i uel r antecedente geo in si, naturaliter uero longa uocali geo in xi. Alia omnia eo in ui diuisas syllabas conuersa faciunt /f. b8r/ praeteritum, ut indulsi, mulsi, tersi. Quidam differentiae causa mulxi dixerunt. Praetere<a>[48] luxi, auxi, frixi, egui, uigui, rigui.[49]

[45] It is not clear from the microfilm where these headings occur. In the case of the fourth rule, the film clearly shows: "IIII Reg" in red in the left margin.

[46] *Ferbeo*, a back-formation from *ferbui*, is a grammarian's fiction, see Priscian 9. 43, Keil 2. 479. 19.

[47] Sweynheym and Pannartz print *dyptongus* here.

[48] Here both the *editio princeps* and the autograph have *praetere*. Evidently, the printers failed to correct an obvious error. La Legname, however, does correct.

QVARTA REGVLA

342 Fleo quomodo facit praeteritum? Fleui. Per quam regulam? in leo uerbaquae ante l aliam consonantem habent in eadem syllaba et ab oleo et leo composita o in ui syllabam, alia omnia in leo eo in ui diuisas syllabas conuersa faciunt praeteritum, ut impleui, suppleui, exoleui, deleui, obsoleui. Oleo cum redoleo, adoleo, et aboleo tam in eui quam in ui diuisas syllabas faciunt praeteritum.[50] Praeterea dolui, calui, excellui.

QVINTA REGVLA

343 Habeo per quam regulam habui facit? Quia omnia alia uerba secundae coniugationis quacunque consonante praecedente eo in ui diuisas syllabas conuersa faciunt praeteritum, ut emicui, rubui, docui, timui, iacui. Licui á liqueo. Liceo quoque licui facit. Excipiuntur iussi, sorpsi uel sorbui, mulsi, mansi, neui, haesi,[51] luxi, polluxi, torsi, quod solum in queo secundae coniugationis inuenitur. Sic composita eius contorqueo, extorqueo, contorsi, extorsi.[52]

DE PRAETERITIS TERTIAE CONIVGATIONIS

PRIMA REGVLA

344 Iacio quomodo facit in praeterito? Ieci. Dic regulam. In cio desinentia uerba tertiae coniugationis a uel i | [f. 20v] antecedente mutant eam in e productam, et si a praecedit io in i longam. Si uero in cio in xi conuersa faciunt praeteritum, ut feci, abieci, aspexi, illexi, pellexi, allexi, quae et allicui, pellicui ueteres protulerunt; excipitur elicui.

SECVNDA REGVLA

345 Fodio et fugio quare in praeterito faciunt fodi et fugi? Quia in dio et in gio desinentia tertiae coniugationis uerba o in i longam conuersa et producta penultima faciunt praeteritum.

[49] Sweynheym and Pannartz print "regui." Note that it was unusual to cite a preterite perfect form for the verb *rigeo* 'to be stiff.' No such form is mentioned in the *Catholicon*, for instance. On the other hand, see Eberhardus Bethuniensis, *Graecismus*, XXVI 158 (ed. Ioh. Wrobel, p. 240).

[50] In the manuscript the word *conuersa*, struck through once, appears between *syllabas* and *faciunt*. This is a typical copyist's error. If the copyist was Perotti himself, which we believe to be the case, it follows that he was copying from an earlier copy of the *Rudimenta grammatices*. This kind of mistake provides clear evidence, therefore, that the work was already in existence before this particular copy was produced. Note that the word *conuersa* occurs on this page three lines higher up.

[51] Both the manuscript and the *editio princeps* read *hesi*.

[52] Sweynheym and Pannartz print *extorsit*.

TERTIA REGVLA

346 Capio et cupio quomodo faciunt in praeteritum? Capio facit cepi, et cupio cupiui uel cupii; sicut rapio rapui, sapio sapui; coepio, quod non est in usu, coepi; pario peperi; percutio et omnia á quatio in si faciunt praeteritum, ut percussi.

QVARTA REGVLA

347 Suo quomodo facit praeteritum? Sui. Per quam regulam? In uo /f. b8v/ diuisas syllabas desinentia tertiae coniugationis o in i conuersa faciunt praeteritum, ut spui, dilui, metui. Excipitur struxi, fluxi. Nam ungo, tingo, lingo, mingo, stringo in xi faciunt praeteritum; et coquo coxi, linquo liqui.[53] Sed haec quandoque u ammittit[54] uim litterae, regulam eorum sequuntur quae in go uel in co desinunt.

QVINTA REGVLA

348 Soluo quomodo facit praeteritum? Solui. Per quam regulam? In uo desinentia tertiae coniugationis u loco consonantis posita si penultima in l desinit, o in i, si in uocalem natura longam uo in xi conuersa faciunt praeteritum, ut uolui, uixi.

SEXTA REGVLA

349 Scribo quomodo facit praeteritum? Scripsi. Per quam regulam? In bo[55] desinentia uerba tertiae coniugationis, si non antecedit[56] longa uocalis, o in i. Si antecedit,[57]

[53] Both the manuscript and the *editio princeps* read *Lingo liqui.* It is interesting to note that Sweynheym and Pannartz failed to correct this mistake. On the other hand, it is corrected in later editions.

[54] The verb *amitto* was still often spelled *ammitto* at this time, on the assumption that it was a compound of a preposition *am* and the verb *mitto*. In the article *amitto*, the *Catholicon* has the following comment: "... ex a et mitto; sed admitto per d aliud significat, ut supra dixi, et componitur ex ad et mitto. Item inuenitur ammitto per duo m, ex am prepositione et mitto, sicut admiror ex ad et miror, et ammiror ex am et miror dicitur." On *am*, Priscian states (14. 54, Keil 3. 57. 17–18): "'Am' etiam περί Graecam praepositionem significat: 'amplector, amputo, ambio,' in quo etiam additio b consonantis fit propter m." *Am* is listed among the prepositions which only occur in composition: "Sunt quae numquam apponuntur, ut 'di, dis, re, se, am, con.' Haec enim sex semper in compositione inveniuntur" (14. 53, Keil 3. 56. 10–12). Accordingly, John of Genoa has a separate entry for *am* in the *Catholicon*. He describes it as a preposition which only occurs in composition "semper in compositione inuenitur." It is interesting to note that Gasparino Barzizza, a humanist predecessor of Perotti's, had already recommended the spelling *amitto* in his *Orthographia*: "*Amitto tis* per unum *m* et per duo *t*; componitur enim ex *a* et *mitto*." In this regard, therefore, Perotti harks back to pre-humanistic usage.

[55] Sweynheym and Pannartz print *bi* here.

[56] Sweynheym and Pannartz have *antecædit* while Perotti writes *antecedit*.

[57] Both the manuscript and the *editio princeps* read *antecædit* here.

bo in psi conuersa faciunt praeteritum, ut bibi, nupsi. Excipiuntur á cubo composita siue primae siue tertiae sint coniugationis, quae in ui diuisas faciunt praeteritum. Nupsi scribitur per b uel per p. Quare? Quia nunquam b ante s in principio syllabae potest inueniri.

| [f. 21r] SEPTIMA REGVLA

350 Vinco quomodo facit in praeterito? Vici. Per quam regulam? In co desinentia uerba tertiae coniugationis, si n praecedit abiecta n et o in i conuersa; si uero praecedente sco in ui syllabam; si autem uocalis praecesserit natura longa co in xi conuersa faciunt praeteritum, ut uinco uici, linquo liqui, quieui, asciui, creui, paui, consueui; item dixi, duxi. Excipitur compesco compescui, et depesco depescui, et geminata didici, poposci, parco[58] peperci et parsi. Ico penultima breui praeteritum ici facit penultima longa. Glisco caret praeterito.

351 Laedo quomodo facit praeteritum? Laesi. Per quam regulam? In do desinentia uerba tertiae coniugationis, longa naturaliter praecedente, do in si; in caeteris uero o in i conuersa, et si ante n uel i habuerint ea abiecta faciunt praeteritum, ut laesi, rasi, rosi, uasi, lusi. Claudo uel cludo clausi uel clusi, scandi, fudi, scidi; findo quoque fidi, licet quidam fisi putauerint. Excipitur caedo cessi,[59] diuido diuisi, strido stridi. Ab eo quod est sido praeteritum non inuenitur; cudo cusi uel cudi. Et ea quae duplicant principalem syllabam: caedo cecidi, tendo tetendi, pendo pependi, pedo pepedi, tundo tutudi.

NONA REGVLA /f. c1r/

352 Mergo quomodo facit praeteritum? Mersi. Per quam regulam? In go desinentia uerba tertiae coniugationis, si go antecedit r,[60] go in si, aliter in xi conuersa faciunt praeteritum, ut mersi, sparsi; tergo uel tergeo tersi; cinxi, iunxi, anxi. Nec obstant regulae porrigo porexi,[61] pergo perexi,[62] surgo surexi,[63] quoniam á rego composita sunt, et composita primitiuorum declinationem sequuntur. Sic etiam porrigo, corrigo, arrigo in exi faciunt. Excipiuntur fregi, egi, legi. Cogo et dego ab ago per syncopen coegi et degi. Intelligo tamen, quod antiqui interlego proferebant, negligo et diligo á lego composita in xi |[f. 21v] faciunt intellexi uel interlexi, neglexi, dilexi. Pango quoque pegi et pepigi et panxi facit, tango tetigi, pungo pupugi uel p<u>nxi;[64] expungo uero expunxi.

[58] Here Sweynheym and Pannartz print *pareo*, followed by *peperci: et parsi*.

[59] Sweynheym and Pannartz print *cædo, cæssi*.

[60] Perotti again writes *antecaedit* here, and Sweynheym and Pannartz follow copy.

[61] Sweynheym and Pannartz print *porrexi* here.

[62] Sweynheym and Pannartz have *pergo pergi*, thus failing to follow copy.

[63] Sweynheym and Pannartz print *surrexi*.

[64] The manuscript has *pinxi*, erroneously, and Sweynheym and Pannartz fail to correct.

DECIMA REGVLA

353 In ho aspiratam desinentia uerba, mutata o in xi faciunt praeteritum, ut ueho uexi, traho traxi.

VNDECIMA REGVLA

354 Alo quomodo facit praeteritum? Alui. Per quam regulam? In lo desinentia uerba tertiae coniugationis o in ui diuisas, sed si duplicant l et á muta incipiunt geminata principali, nec ubique eadem uocali seruata; aliter o in i conuersa faciunt praeteritum, ut alo alui, colo colui, malui, consului, pello pepuli, fallo fefelli, tollo totolli, pro quo frequentius utimur sustuli. Á tulo etiam, quo ueteres utebantur, tetuli dicebatur. Praeterea psallo psalli, uello uelli uel uulsi, percello et excello, quorum simplex in usu non est, perculi et exculi, uel ut alii excellui ab excelleo.

DVODECIMA REGVLA

355 In mo desinentia uerba tertiae coniugationis longa uocali antecedente o in psi, aliter in ui diuisas conuersa faciunt praeteritum, ut como compsi, prompsi, dempsi, uomo uomui, gemo gemui. Excipiuntur emo emi, premo pressi.

TREDECIMA REGVLA

356 Sino siui per quam regulam? In no desinentia uerba tertiae coniugationis, nisi o uel g uel a uel uel m antecedat, in ui uel ui syllabam faciunt praeteritum, ut sino siui, sterno straui, cerno creui, sperno spreui, lino liui, uel lini, uel leui.[65] Praeterea pono posui, gigno genui, cano cecini, temno tempsi. Sed á canendo composita in ui diuisas faciunt praeteritum, ut succino succinui, concinui, occinui, quod etiam occanui dicitur. Salustius "Iussu Metelli cornicines occanuere."[66]

/f. c1v/ QVARTADECIMA REGVLA

357 Carpo carpsi per quam regulam? In po desinentia uerba tertiae coniugationis l uel r uel e productam ante po habentia o in i; e uero breuem habentia penultima | [f. 22r] o in ui diuisas conuersa faciunt praeteritum, ut culpsi, carpsi, repsi, sarpsi, repo repui, crepui. Rumpo, quod solum habet m ante p, eiecta m et conuersa o in i faciunt praeteritum, ut rupi, corrupi, abrupi.

QVINTADECIMA REGVLA

[65] Sweynheym and Pannartz have *lino liui: lini: uel leui*. The form *lini* is mentioned by Priscian (10. 39, Keil 2. 529. 25).

[66] On the form *occanui*, see Priscian (10. 38, Keil 2. 529. 5–6), where a passage from Sallust (*Hist*. 1. 69) is quoted. Note that both the autograph manuscript and the *editio princeps* spell *Salustius*, La Legame likewise

358 Tero triui per quam regulam? In ro desinentia uerba tertiae coniugationis per ui syllabam terminant praeteritum, ut tero triui, quero quaesiui, sero seui, facit tamen etiam serui, unde insero inserui, et participium insitus, non insertus. Gero et uro duplicant ss: gessi et ussi. Verro uersi et uerri. Curro cucurri, et in compositis utroque modo, ut decurri, ut decucurri.

SEXTADECIMA REGVLA

359 Lacesso lacessiui per quam regulam? In so desinentia uerba tertiae coniugationis, nisi sint desyderatiua, o in i conuersa et assumpta ui syllaba faciunt praeteritum, ut capessi; uisi;[67] quaeso tamen quaesiui facit et quaesi. Pinso pinsui facit praeteritum.

DECIMASEPTIMA REGVLA[68]

360 Pecto quomodo facit praeteritum? Vt plerique dicunt pexui, ut Asper pecti uel pectiui, ut Carisius protulit pexi.[69] Necto tam nectui quam nexi; flecto flexi facit; plecto plexi, quod nunc plector et amplector dicimus. Peto petiui facit, meto messui, uerto uerti, sterto stertui, mitto geminata t misi. Sisto quando actiuum est caret praeterito, quando absolutum habet cum sto commune, ut resisto restiti, consisto uel consto constiti, persisto uel persto perstiti.

DECIMAOCTAVA REGVLA

361 In xo desinentia quot uerba inueniuntur? Duo. Quae? Texo et nexo. Faciunt praeteritum texui et nexui.

[67] See Priscian, 10. 46; Keil 2. 535. 9ff. Either some words are missing here, or else Perotti was simply unaware that he had shortened the rule too much and curtailed the forms illustrating it. Clearly, the form *capessiui*, at the beginning of the paragraph, illustrates the application of the rule, but not the form *capessi*. As regards *uisi*, the same rule applies as in the case of *capessi*, and here there is no alternative form *uisiui*.

[68] The forms *decimaseptima* and (in the following paragraph) *decimaoctaua* are from the *editio princeps*. As previously mentioned, in his autograph manuscript Perotti uses Roman numerals in the margins, most often without the word *regula*. Here, however, we read the two forms *XVII Reg* with a superscript *a* after each. The same is true of the headings of the two previous rules on this page, but not of the rule that follows.

[69] See Priscian 10. 47, Keil 2. 536. 5ff.; *Partitiones* 131, Keil 3. 489. 36–37. The latter passage may have been what Perotti had in mind here: "In to desinentia verba, c quidem antecedente, tria sunt, quorum unum in xi facit praeteritum perfectum, flecto flexi, duo autem in xui, necto nexui, pecto pexui vel pectui: sic Asper de verbo; Charisius vero pexi protulit." (Note the variety of the readings noted by Martin Hertz in the few manuscripts of Priscian's *Institutiones* that he saw). In Karl Barwick's edition of the *Ars grammatica* of Charisius, *pecto* is mentioned three times, with the perfect quoted as *pexui* the first time, and *pexi* the second and third times. See Flavii Sosipatri Charisii *Artis grammaticae libri V* (Leipzig: B. G. Teubner, 1964), pp. 318, 319, 345. Barwick also notes a number of divergent readings.

DE QVARTA CONIVGATIONE

PRIMA REGVLA

362 Audio quomodo facit praeteritum? Audiui. Per quam regulam? Quartae coniugationis uerba abiecta s secundae personae praesentis et addita ui faciunt praeteritum perfectum, ut audiui. Excipiuntur in cio desinentia excedentia numerum duarum syllabarum simplicia n antecedente cio in x. Si uero n non habuerint cio in si | [f. 22v] uertunt, ut uincio[70] uinxi, sancio sanxi, farcio farsi, fulcio fulsi, | /f. c2r/ quanuis nonnulli differentiae causa fulxi posuerunt. Excipiuntur uenio ueni, haurio hausi; sepsi, sensi, aperui, operui, cooperui. Reperio duplicauit p diminuta una syllaba repperi. Simile est praeteritum á comperio comperi. Deponentia uero á pario[71] experior et operior, expertus et opertus participia faciunt. Salio saliui uel salui, cambio campsi.

DE SVPINIS

PRIMA REGVLA

363 Munio muniui quomodo facit supinum? Munitum. Per quam regulam? In ui syllabam facientia praeteritum cuiuscunque coniugationis ui mutata in tum faciunt supinum, ut amatum, sopitum, aboletum, potatum, et per syncopen potum, cupitum, ignotum, scitum, auditum. Excipiuntur differentiae causa lautum uel lotum, quod etiam lauatum inuenitur, cautum, fautum, solutum, pastum, amictum, et quae corripiunt penultimam in supino: satum á sero seui, nam á serui sertum facit; situm, litum, itum, quitum, citum[72] quando est á secunda coniugatione, nam á quarta producit. Composita tam producta quam correpta inueniuntur: agnitum, cognitum et agnotum, cognotum; á caluo calui, á quo puto calumniam deriuari, supinum non iunuenitur.[73]

SECVNDA REGVLA

364 Habeo habui quomodo facit supinum? Habitum. Dic regulam. In ui diuisas facientia praeteritum cuiuscunque sint coniugationis, e uel l uel r antecedente, ui in tum. Si uero sint á uerbis in uo separatas i in tum et producta penultima, in caeteris nisi x antecedat ui in i breuem mutata et addita tum faciunt supinum, ut frictum, nectum, doctum, cultum, consultum, altum, quod et alitum facit, desertum, apertum, indutum, annutum,[74]

[70] Sweynheym and Pannartz print *uentio*. Similarly, *santio* and *fartio*. They also omit the *ut* before *uincio*.

[71] The *editio princeps* has *pareo*. This is an error. At the same time, note that a form *pario* did not occur as such in classical Latin. However, it was cited by grammarians; see Priscian 10. 50, Keil 2. 540. 6.

[72] Sweynheym and Pannartz have *scitum* here, which is clearly a mistake.

[73] On *calumnia*, see *Cornu copiae*, vol. 7, epig. 53, §§2–3.

[74] Sweynheym and Pannartz print *amutum*.

compescitum, abolitum, tonitum, quanquam Horatius intonata scripsit.[75] Excipiuntur [f. 23r] mistum, tostum, tentum, censum, elicitum, raptum, pistum, mestum, excelsum, explicitum; nam explicatum ab explicaui; ruitum uel rutum. Á mico micui supinum non est in usu. Á cano composita simplicis seruant supinum a, quam in praesenti mutant in e breuem in e conuersa, ut cantum, succentum, accentum. Nexum, pexum á xi terminatione potius sunt ab alo tam altum quam alitum dicitur. A uolo nomen participale uultus; e antecedente x tria inueniuntur: pexui, nexui, texui, quae faciunt supina pexum, nexum, texum.

TERTIA[76] REGVLA

365 Mordeo quomodo facit supinum? Morsum. Quam ob regulam? |/f. c2v/ Omnia in deo uel in dio uel in do uerba, et in dior deponentia secundae uel tertiae coniugationis non facientia praeteritum in ui diuisas, nec á do das composita, deo uel dio uel dior uel do in sum mutata faciunt supinum. Et notandum quod habentia n ante do, quae n in praeterito ammittunt, eandem ammittunt in supino, et geminant ss, si penultima praeteriti corripiatur. Si uero producitur unam s habent, ut morsum, ausum, risum, exorsum, ingressum, lusum, rasum, tonsum, fissum, scissum, fusum, tusum. Excipiuntur gauisum, quod assumpsit i euphoniae causa; caedo cessum, <f>ossum,[77] cussum geminant ss. Do, das, datum facit, et ab eo composita, quae in tertiam coniugationem transeunt,[78] uertunt a in i. Quae uero primam seruant, a quoque seruant, ut conditum, creditum, uenditum, circundatum. Praeterea passum, quod non solum á pando, sed etiam á pateo et á patior dicitur; comesum et comestum, tentum et tensum, et ostendo ab eo compositum similiter facit. A pedo supinum in usu non inueni.

QVARTA REGVLA

366 Laedo laesi quomodo facit supinum? Laesum. Per quam |[f. 23v] regulam? Omnia uerba quae in si faciunt praeteritum secundae aut tertiae[79] coniugationis si in sum,

[75] *Epod*. 2. 51.

[76] Sweynheym and Pannartz print *TRETIA*.

[77] Both the manuscript and the *editio princeps* read (erroneously) *sossum*. This mistake was corrected by La Legname in his edition of 10 V 1474 and later by Gabriele di Pietro, apparently independently since I assume that Gabriele di Pietro's edition, printed on 21 XII 1475, was based on Arnold Pannartz's edition of 2 XII 1474. Conceivably, however, this conclusion may some day need to be revised in the light of the Saint Petersburg copy of an earlier (10 November 1474), hitherto unknown, Venice edition (i.e., earlier than Gabriele di Pietro's), as described by Larissa G. Stepanova in *Ital'janskaja lingvističeskaja mysl' XIV–XV vekov (Ot Dante do posdnego vozroždenija)*, Rossijskaja Akademija Nauk, Institut Lingvističeskaix Issledovanij (Saint Petersburg: Izdatel'stvo Russkogo Xristianskogo gumanitarnogo instituta, 2000), p. 482.

[78] Sweynheym and Pannartz print *trranseunt*.

[79] Sweynheym and Pannartz print *teertiæ*.

quartae uero si in tum conuersa faciunt supinum, ut laesum, arsum, alsum, quassum, lusum, fultum, sartum. Excipitur indultum uel indulsum, multum uel mulsum á mulgeo, nam á mulceo mulsum facit solum. Item tortum uel torsum, haustum, ustum, gressum, missum duplicata ss. Praeterea sensum et ausum et capessitum.

QVINTA REGVLA

367 Lugeo luxi quomodo facit supinum? Luctum. Per quam regulam? In xi facientia praeteritum cuiuscunque sint coniugationis xi in ctum conuersa faciunt supinum, ut luctum, uictum, frictum, intellectum, tinctum, unctum. Excipiuntur fictum, pictum strictum, mictum, quae causa euphoniae abiiciunt n. Praeterea fluxum et <fluctum>,[80] quanuis uetustissimi et fluctus pro fluxus et flucturus pro fluxurus dixerint, unde et fluctus ipse motus aquarum.

SEXTA REGVLA

368 Facio quomodo facit supinum? Factum. Da regulam? In ci facientia praeteritum tertiae coniugationis ci in ctum conuersa faciunt supinum, ut factum, iactum, ictum, uictum, liqui lictum, derelictum. Feci fectum deberet facere, sed in omni uerbo siue in ultima siue in penultima sit a in simplicibus seruatur, etiam in supino quanuis |/f. c3r/ mutetur in praeterito. In compositis uero si mutatur a in i in praesenti, haec uertitur in supino in e nisi in do uel in go desinat positio uerbi, tunc enim in supino semper seruatur a, ut captum, raptum, casum; inceptum, infectum, ereptum, occasum, infractum, impactum, exactum. Excipitur posco poscitum, disco discitum, parco parsum á parsi.

SEPTIMA REGVLA

369 Iungo iunctum, per quam regulam? In go desientia omnia tertiae coniugationis, nisi in si terminent praeteritum, go in ctum mutata et si a uel i ante n | [f. 24r] habeant in penultima abiecta n faciunt supinum, ut uinctum, punctum, fractum, pactum, strictum, mictum, ringo rictum. Excipiuntur quae seruant n: cinctum, tinctum, stinctum, anctum.

OCTAVA REGVLA

370 Fugio fugitum, per quam regulam? In gio uerba o in tum mutata faciunt supinum, ut fugitum.

NONA REGVLA

371 Bibo quomodo facit supinum? Bibitum. Da regulam. In bi terminantia praeterita[81] correpta et assumpta tum faciunt supinum, ut bibitum, lambitum.

[80] The manuscript reads *fluxum*, which Sweynheym and Pannartz copy.

[81] The autograph reads *praeteritum*, which Sweynheym and Pannartz change to *praeterita*.

DECIMA REGVLA

372 Emo emptum, per quam regulam? Omnia in mi uel in pi uel in psi terminantia praeteritum tertiae coniugationis in ptum faciunt supinum, ut emptum, adeptum, captum, ruptum, scalptum, comptum, demptum, promptum, scriptum.[82]

VNDECIMA REGVLA

373 Fallo quomodo facit supinum? Falsum. Da regulam. In lo desinentia uerba tertiae coniugationis duplicantia l in sum faciunt supinum, ut falsum, pulsum, uulsum, excelsum, perculsum. Non inuenitur á psallo supinum, nec á tollo, sed pro eo utimur sublatum.

DVODECIMA REGVLA

374 Curro cursum, per quam regulam? In ro desinentia duplicantia r ante o in praesenti to in sum conuersa faciunt supinum, ut curro cursum, uerro uersum. Quae uero duplicant ss ante i mutant si in tum, ut gessi gestum. In rio unum pario, quod facit supinum partum et participium partus et paritum.

TERTIA DECIMA REGVLA

375 A uerto sicut á uerro uersum dicitur, texo textum; et nexo nexum | /f. c3v/ facit supinum; á sto statum, et composita: astitum uel astatum, praestitum uel praestatum.

QVARTA DECIMA REGVLA

376 Labor lapsum, per quam regulam? Communia uel deponentia tertiae coniugationis in bor mutata ea in psum faciunt supinum, ut lapsum. In gor uero mutant gor in ctum, ut functum. In tor mutant eam in sum, ut usum, nisum; inuenitur etiam nixum. | [f. 24v] In quor mutant quor in cu et assumpta tum faciunt supinum, ut locutum, secutum. Deponentia in scor habentia in antepenultima a uel i uel o correptas in ctum faciunt supinum: paciscor pactum, proficiscor profectum, expergiscor experrectum,[83] nanciscor nactum. Alia uero absque r in tum faciunt supinum: iratum, ultum, oblitum. Excipitur defessum. Praeterea comminiscor et adipiscor, quanuis i breuem habeant in antepenultima, commentum faciunt et adeptum. Á reminiscor non inuenitur supinum. Ab orior ortum et oritum, unde oriturus. Á morior moritum, et in praeterito geminat u, mortuus; á potior potitum; á reor ratum; misereor misertum; confiteor confessum; queror questum; metior mensum; quae á pario uidentur deriuari r habent ante tum: compertum, repertum, expertum, opertum.

[82] Sweynheym and Pannartz transpose the word *emptum* to a position between *demptum* and *promptum*.

[83] Perotti spells *experectum*, while Sweynheym and Pannartz print *experrectum*. In the *Cornu copiae*, Perotti appears to spell *experectum*. See *Cornu copiae*, vol. 4, epig. 6, §431, p. 277.

DE EXAMINATIONE VERBI

377 Amo quae pars est?[84] Verbum est. Quare est uerbum? Quia est pars orationis declinabilis cum modis et temporibus sine casu, agendi uel patiendi significatiua.[85]

378 Unde dicitur uerbum? A uerberatu aeris, quia proferendo aer uerberatur.

379 Verbo quot accidunt? Octo: genus, tempus, modus, speties, figura, coniugatio, persona, et numerus.

380 Cuius generis? Actiui, quia in o desinens facit ex se passiuum.

381 Quod est eius passiuum? Amor, quia in or desinens descendit ab actiuo.

382 Quod est eius impersonale? Amatur.

383 Quomodo declinatur actiuum? Amo, amabam, amaui, amaueram, amabo.

384 Quomodo declinatur passiuum? Amor, amabar, amatus sum uel fui, amatus eram uel fueram, amabor.

385 Quomodo declinatur impersonale? Amatur, amabatur.[86] | [f. 25r]

386 Quot sunt genera uerborum? Quinque. Actiuum, quod in o desinens facit ex se passiuum; passiuum, quod in or desinens descendit | /f. c4r/ ab actiuo; neutrum, quod in o desinens non facit ex se passiuum; commune, quod in or desinens non descendit ab actiuo et habet utranque significationem; deponens, quod in or desinens non descendit ab actiuo et retinet unam significationem.

387 Cuius temporis? Praesentis, quia praesentem habet significationem.

388 Quot sunt tempora uerborum? Quinque: praesens, quod praesentem habet significationem; praeteritum imperfectum, quod significat quod coepit[87] geri et nondum perfectum est; praeteritum perfectum, quo res perfecta monstratur; praeteritum plusquamperfectum, quo res perfecta iam pridem ostenditur; futurum, quo res futura monstratur.

[84] Compare the corresponding paragraphs in the *Ianua*, see Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80," at p. 75.

[85] This is a repetition of the earlier definition, stated in §265.

[86] It is unclear why Perotti fails to mention *amatum est*, *amatum erat*, and *amabitur*.

[87] Perotti writes *cepit*, while Sweynheym and Pannartz print *coepit*.

389 Cuius modi amo? Indicatiui, quia hoc indicamus quod agitur. Quid est modus? Est inclinatio animi declinationem uerbi significans. Quot sunt modi uerborum? Quinque: indicatiuus, quo indicamus quid agitur; imperatiuus, quo ut fiat aliquid imperamus; optatiuus, qui eget aduerbio optandi ut perfectum significet sensum; subiunctiuus, qui non solum eget aduerbio uel coniunctione, uerum etiam altero uerbo, ut perfectum significet sensum; infinitiuus, qui caret numeris et personis et eget aliquo aliorum modorum ut perfectum significet sensum.

390 Quid interest inter infinitiuum[88] et impersonale? Quod infinitiuus altero uerbo finito[89] omnino eget; impersonale uero perfectum actum significat per omnes modos.

391 Indicatiuus quot tempora habet? Quinque. Imperatiuus, duo: praesens et futurum. Optatiuus, quinque: duo coniuncta | [f. 25v] et unum per se. Subiunctiuus, quot? Quinque per se, sicut indicatiuus. Infinitiuus? Quinque: duo coniuncta et unum per se, sicut optatiuus. Quot sunt speties uerborum? Duae: primitiua, quae primam positionem á natura accepit, ut ferueo; deriuatiua, quae á primitiuis deriuatur, ut feruesco.

392a Cuius spetiei amo? Primitiuae, quia á nullo deriuatur, sed primam positionem accepit á natura. Quot[90] sunt speties deriuatiuorum uerborum? Quinque: inchoatiua, quae initium actus uel passionis primitiui significant, ut hisco; meditatiua, quae significant meditationem cum primitiuo, ut esurio; frequentatiua, quae frequentiam actus primitiui significant, ut agito; desyderatiua, quae significant infinitiuum primitiui cum cupio; diminutiua,[91] quae in lo desinunt et diminutionem significant. Quot aliae sunt deriuationes uerborum praeter supradictas? Quatuor.[92] Aut enim á nominibus fiunt, ut á patre patrisso; aut á uerbis, ut á uello uellico; aut ab aduerbiis,| /f. c4v/ ut á perendie perendino; aut á praepositionibus, ut ab intra intro.

392b Quot sunt figurae uerborum? Tres: simplex, quae simpliciter profertur, ut cupio; composita, quae ex duabus aut pluribus uocibus componitur, ut concupio; decomposita, quae non per se componitur, sed á composito uerbo deriuatur, ut concupisco. Cuius figurae amo? Simplicis, quia simpliciter profertur. Quae sunt uerba composita quorum simplicia non inueniuntur? Sunt haec: defendo, percutio, allicio, compleo, aspicio, reperio, suffragor, appello, deleo, defensor defensaris. Cum quot partibus orationis componitur uerbum? Cum quatuor:[93] nomine, uerbo, aduerbio, et praepositione, sicut participia, ut amplifico, calefacio, maledico, produco.

[88] Sweynheym and Pannartz print *infinitum* here.

[89] Sweynheym and Pannartz write *infinito*.

[90] Sweynheym and Pannartz print *quod*.

[91] Sweynheym and Pannartz spell *dyminutiua*.

[92] Sweynheym and Pannartz spell *quattuor*.

[93] Sweynheym and Pannartz write *quattuor*.

392c Cuius coniugationis amo? Primae. Quare? Quia habet a productam ante s. Quot sunt coniugationis uerborum? Quatuor: prima, quae habet a productam ante a uel ante ris, ut amo amas et | [f. 26r] amor amaris; secunda, quae in secunda persona praesentis indicatiui habet e productam ante s uel ante ris, ut doceo doces et doceor doceris; tertia, quae in secunda persona praesentis indicatiui habet i correptam ante s uel e correptam ante ris, ut lego legis et legor legeris; quarta, quae habet i productam ante s uel ante ris, ut audio audis et audior audiris.

392d Cuius personae amo? Primae. Quare? Quia de se sola loquitur. Quot sunt personae uerborum? Tres: prima, quae de se sola uel cum aliis loquitur, ut dico dicimus; secunda, ad quam uel de qua uel sola uel cum aliis prima loquitur, ut dicis dicitis; tertia, de qua extra se et extra illam posita ad quam dirigit sermonem loquitur prima, ut dicit dicunt. Quare imperatiuis caret prima persona singulari? Quia naturaliter nullus sibi imperat. Pluit, tonat, fulgurat, et similia, quare carent primis et secundis personis? Quia ad homines non pertinent. Habent tamen primas et secundas personas si figurate per apostrophen Iupiter introducatur.

392e Cuius numeri amo? Singularis. Quare? Quia singulariter profertur. Quot sunt numeri uerborum? Duo: singularis, ut lego; pluralis, ut legimus.

392f Amo, quomodo facit praeteritum imperfectum? Amabam. Per quam regulam? Quia prima et secunda coniugatio abiecta s secundae personae praesentis indicatiui et addita bam faciunt praeteritum imperfectum.

392g Quomodo facit praeteritum perfectum? Amaui. Per quam regulam? Primae coniugationis uerba á secunda persona praesentis indicatiui abiecta s et addita ui faciunt praeteritum perfectum.

392h Quomodo facit praeteritum plusquamperfectum? Amaueram. Per quam regulam? Omne praeteritum | /f. c5r/ perfectum in i desinit, et mutata i in e correptam et assumpta ram facit praeteritum plusquamperfectum.[94]

392i Quomodo facit futurum? Amabo. Per quam regulam? Quia futurum indicatiui modi in prima et secunda coniugatione fit á secunda persona praesentis indicatiui abiecta s et addita bo, ut amas amabo.

392j Quomodo facit secundam personam imperatiui praesentis? Ama. Quare? Quia secunda persona singularis imperatiui modi fit á secunda persona praesentis indicatiui abiecta s. In tertia coniugatione | [f. 26v] abiecta s et i in e mutata.

[94] This entire paragraph occurs in the manuscript as a marginal addition, with two signs indicating clearly where it should be inserted in the text, one next to the marginal insertion and the other in the text where the insertion belongs. Accordingly, Sweyheym and Pannartz have added the paragraph to the text in the appropriate place.

392k Quomodo facit tertiam personam singularis imperatiui? Amet. Quare? Quia tertia persona fit o positione uerbi mutata in prima coniugatione in et, in aliis in at.

392l Quomodo facit primam personam pluralis tam praesentis quam futuri imperatiui? Amemus. Per quam regulam? Quia primae personae plurales imperatiuorum fiunt á sua tertia singulari abiecta t et addita mus.

392m Quomodo facit secundam? Amate. Quare? Quia secunda persona pluralis praesentis imperatiui fit á sua secunda addita te et in tertia coniugatione e mutata in i.

392n Quomodo facit tertiam? Ament. Quare? Quia fit á tertia singulari n littera interposita ante t.

392o Quomodo facit secundam et tertiam personam singularis futuri? Amato. Quare? Quia fit á tertia singulari praesentis indicatiui addita o.

392p Quomodo facit secundam pluralis futuri? Amate. Quare? Quia fit á secunda singularis uel tertia adita te syllaba.

392q Quomodo facit tertiam pluralis futuri? Amanto. Quare? Quia fit á tertia praesentis pluralis indicatiui addita o.

392r Prima persona praesentis et praeteriti imperfecti optatiui modi et praeteriti imperfecti subiunctiui quomodo facit? Amarem. Quare? Quia fiunt á secunda persona singulari imperatiui addita rem.

392s Praeteritum perfectum et plusquamperfectum optatiui et praeteritum plusquamperfectum coniunctiui, quomodo formant primam personam? Á prima persona praeteriti indicatiui addita s et sem.

392t Amo, quomodo facit primam personam futuri optatiui et praesentis coniunctiui? Amem. Quare? Quia formantur ab ipsa positione uerbi o in prima coniugatione mutata in em, in caeteris in am.

392u Quomodo facit praeteritum perfectum subiunctiui? Amauerim. Quare? Quia formatur á praeterito perfecto indicatiui mutata i in e et addita rim.

392v Quomodo facit futurum subiunctiui? Amauero. Quare? Quia formantur á praeterito perfecto eiusdem modi mutata rim in ro.

392w Quomodo facit praesens et praeteritum imperfectum infinitiui? Amare. Quare? Quia fit á prima persona | [f. 27r] imperatiui addita re.

392x Quomodo facit praeteritum perfectum | /f. c5v/ et plusquamperfectum infinitiui? Amauisse. Quare? Quia fit á praeterito perfecto indicatiui addita s et se.

392y Quomodo facit futurum infinitiui? Amatum ire uel amaturum esse. Quare? Quia fit cum supino in um et ire, uel addita esse neutrali participio futuri.

392z Quomodo facit supinum? Amatum. Per quam regulam? In ui syllabam facientia praeteritum cuiuscunque[95] coniugationis ui mutata in tum faciunt supinum.

392aa Quomodo facit impersonale? Amatur. Quare? Quia impersonalia in tur formantur á tertiis personis singularibus actiuis addita ur.

392bb Quomodo facit praesens et praeteritum imperfectum passiui indicatiui?[96] Amor et amabar. Quare? Quia omnia actiua quae in o desinunt addita r, quae uero in m mutata m in r faciunt passiuum.

392cc Quomodo facit praeteritum perfectum passiui indicatiui et quae ab eo fiunt? Amatus sum uel fui; amatus eram uel fueram; amatus essem uel fuissem; et reliqua. Quare? Quia praeteritum perfectum et quae ab eo fiunt formantur per participium praeteriti temporis et sum es est.

392dd Quomodo facit secundam personam praesentis imperatiui singularis? Amare. Quare? Quia fit ab actiua addita re.

392ee Quomodo facit tertiam? Ametur. Quare? Quia fit á tertia addita ur.

392ff Quomodo facit primam pluralis? Amemur. Quare? Quia fit á sua actiua mutata s in r.[97]

392gg Quomodo facit secundam pluralis? Amamini. Quare? Quia fit á secunda praesentis indicatiui remota s et addita mini.

392hh Quomodo facit tertiam? Amentur. Quare? Quia fit á tertia actiui addita ur.

392ii Quomodo facit secundam et tertiam futuri imperatiui? Amator. Quare? Quia fiunt á sua actiua amato addita r.

392jj Quomodo facit primam pluralis futuri imperatiui? Amemur. Quia fit á sua actiua mutata s in r.

392kk Quomodo facit secundam pluralis futuri imperatiui? Amaminor. Quare? Quia fit á secunda sui praesentis mutata i in or.

[95] In the manuscript, *cunque* appears inserted over the line above the first syllable of *coniugationis*.

[96] The word *indicatiui* is written in the margin, with signs indicating where it should be inserted in the text. Sweynheym and Pannartz follow these instructions.

[97] In the manuscript, the following words, deleted, occur between *á* and *sua*: "tertia addita ur."

392ll Quomodo facit | [f. 27v] infinitiuum? Amari. Quare? Quia fit ab actiuo mutata e in i, quae mutatio in tertia coniugatione fit prius abiecta re.

393 Amo quomodo declinatur? Sic:

394 Indicatiuo modo tempore praesentis: Amo, as, at; et pluraliter amamus, atis, ant. Praeterito imperfecto: Ego amabam, amabas, amabat; et pluraliter amabamus, amabatis, amabant. Praeterito perfecto: Ego amaui, amauisti, amauit; et pluraliter amauimus, stis, runt uel amauere. Praeterito plusquamperfecto: Ego amaueram, ras, rat; et pluraliter amaueramus, ratis, rant. Futuro: Ego amabo, amabis, amabit; et pluraliter amabimus, amabitis, bunt. | /f/c6r/

395 Imperatiuo modo tempore praesenti ad secundam et tertiam personam: ama, amet; et pluraliter amemus, amate, ament. Futuro: amato tu, amato ille; pluraliter amemus, amatote, amanto uel amantote.

396 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam amarem, res, ret; et pluraliter utinam amaremus, retis, rent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam amauissem, amauisses, amauisset; et pluraliter utinam amauissemus, setis, sent. Futuro: utinam amem, ames, amet; et pluraliter utinam amemus, tis, ament.

397 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum amem, ames, amet; et pluraliter cum amemus, etis, ent. Praeterito imperfecto: cum amarem, res, ret; et pluraliter cum amaremus, etis, ent. Praeterito perfecto: cum amauerim, ris, rit; et pluraliter cum amauerimus, ritis, rint. Praeterito plusquamperfecto: cum amauissem, ses, set; et pluraliter cum amauissemus, setis, sent. Futuro: cum amauero, ris, rit; et pluraliter cum amauerimus, ritis, rint.

398 Infinitiuo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: amare. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: amauisse. Futuro: amatum ire uel amaturum esse.

399 Gerundia sunt haec: amandus, amanda, amandum.

400 Supina sunt haec: amatum, amatu.

401 Quot sunt participia quae trahuntur á uerbo actiuo? | [28r] Duo: unum praesentis et praeteriti imperfecti temporis in ans uel in ens, ut amans et docens; alterum in rus futuri, ut amaturus, a, um.

DE VERBO PASSIVO

402 Indicatiuo modo tempore praesenti: Amor, amaris uel amare, amatur. Et pluraliter amamur, amamini, amantur. Praeterito imperfecto: Amabar, amabaris uel amabare, amabatur. Et pluraliter amabamur, amabamini, amabantur. Praeterito perfecto: amatus sum uel fui, amatus es uel fuisti, amatus est uel fuit. Et pluraliter amati sumus uel fuimus, amati estis uel fuistis, amati sunt, fuerunt uel fuere. Praeterito plusquamperfecto:

Amatus eram uel fueram, amatus eras uel fueras, amatus erat uel fuerat. Et pluraliter amati eramus uel fueramus, amati eratis uel fueratis, amati erant uel fuerant. Futuro: amabor, amaberis uel amabere, amabitur. Et pluraliter: amabimur, amabimini, amabuntur.

403 Imperatiuo modo tempore praesenti ad secundam et tertiam personam: amare, ametur. Et pluraliter: amemur, amamini, amentur. Futuro: amator tu, amator ille. Et pluraliter: amemur, amaminor, amantor. | /f. c6v/

404 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam amarer, amareris uel amarere, amaretur. Et pluraliter utinam amaremur, amaremini, amarentur. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam amatus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter utinam amati essemus uel fuissemus, amati essetis uel fuissetis, amatis essent uel fuissent. Futuro utinam amer, ameris uel amere, ametur. Et pluraliter utinam amemur, amemini, amentur.

405 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum amer, ameris uel amere, ametur. Et pluraliter cum amemur, amemini, amentur. Praeterito imperfecto: cum amarer, amareris uel amarere, amaretur. Et pluraliter cum amaremur, amaremini, amarentur. Praeterito perfecto: cum amatus sim uel fuerim, amatus sis uel fueris, amatus sit uel fuerit. Et pluraliter cum amati simus uel fuerimus, amati sitis uel fueritis, amati sint uel fuerint. | [f. 28v] Praeterito plusquamperfecto: cum amatus essem uel fuissem, amatus esses uel fuisses, amatus esset uel fuisset. Et pluraliter cum amati essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: cum amatus ero uel fuero, amatus eris uel fueris, amatus erit uel fuerit. Et pluraliter cum amati erimus uel fuerimus, eritis uel fueritis, erunt uel fuerint.[98]

406 Infinitiuo modo numeris et personis praesenti et praeterito imperfecto: amari. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: amatum esse uel fuisse. Futuro amatum iri.

407 Quot participia deriuantur a uerbo passiuo? Duo. Vnum perfecti et plusquamperfecti temporis in tus uel in sus uel in xus, ut amatus. Alterum futuri in dus, ut amandus.

[98] The clearly legible reading in the autograph manuscript is as I indicate. However, Sweynheym and Pannartz print: "erit uel fuerit," which they may have mistakenly carried over from the preceding line. In other words, we most probably have an instance of dittography here. No tittles are visible over the vowels in either word in any of the three copies of the *editio princeps* that I have consulted. Arnold Pannartz in his 2 XII 1474 edition prints: "Et pluraliter cum amati erimus uel fuerimus, amati eritis uel fueritis, amati *erint uel fuerint*." The form *erint* in this paradigm and similar forms in other paradigms are discussed by Aldo Scaglione in his book *Ars grammatica*, Janua Linguarum, Series Minor, 77 (The Hague: Mouton, 1970), p. 89. Scaglione reports (p. 88, fn. 59) that he saw *erunt* in a copy of the 1476 edition of the *Rudimenta grammatices* printed by Gerardus de Lisa in Treviso, consulted in the Newberry Library, Chicago. This reading can be accounted for since, as I point out in my article "Early Editions of Niccolò Perotti's *Rudimenta Grammatices*," *Res Publica Litterarum*, 9 (1986), 219–229 (see p. 221), that edition was based on Gabriele di Pietro's first Venice edition which had appeared a year earlier (21 XII 1475), and which had in turn been copied from Pannartz's December 1474 edition.

408 Nota quod actiui uerbi regulam neutrale uerbum sequitur; passiui commune et deponens.

DE SECVNDA CONIUGATIONE

409 Doceo quomodo declinatur? Doceo uerbum actiuum indicatiuo modo dictum, temporis praesenti, numeri singularis, figurae simplicis, personae primae, coniugationis secundae, sic declinatur:

410 Indicatiuo modo tempore praesenti: Doceo, doces, docet. Docemus, docetis, docent. Praeterito imperfecto: docebam, bas, bat. Docebamus, batis, bant. Praeterito perfecto: docui, docuisti, docuit. Docuimus, docuistis, docuerunt uel docuere. Praeterito plusquamperfecto: Docueram, docueras, docuerat. Docueramus, docueratis, docuerant. Futuro: docebo, docebis, docebit. Docebimus, docebitis, docebunt. |/f. c7r/

411 Imperatiuo modo tempore praesenti ad secundam et tertiam personam: doce, doceat. Doceamus, docete, doceant. Futuro: doceto tu, doceto ille. Doceamus, doceto, docento.

412 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam docerem, doceres, doceret. Doceremus, doceretis, docerent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam docuissem, docuisses, docuisset. Docuissemus, docuissetis, docuissent. Futuro: utinam doceam, | [f. 29r] doceas, doceat; doceamus, doceatis, doceant.

413 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum doceam, doceas, doceat. Doceamus, doceatis, doceant. Praeterito imperfecto: cum docerem, doceres, doceret; cum doceremus, doceretis, docerent. Praeterito pefecto: cum docuerim, docueris, docuerit; docuerimus. docueritis, docuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum docuissem, docuisses, docuisset. Et pluraliter cum docuissemus, docuissetis, docuissent. Futuro: cum docuero, docueris, docuerit. Et pluraliter cum docuerimus, docueritis, docuerint.

414 Infinitiuo modo, numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: docere. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: docuisse. Futuro: doctum ire uel docturum esse.

415 Gerundia: docendus, docenda, docendum.

416 Supina: doctum, doctu.

417 Participia: docens et docturus.

418 Doceor, quomodo declinatur?

419 Indicatiuo modo tempore praesenti: doceor, doceris uel docere, docetur. Et pluraliter: docemur, docemini, docentur. Praeterito imperfecto docebar docebaris uel docebare, docebatur. Et pluraliter docebamur, docebamini, docebantur. Praeterito perfecto:

doctus sum uel fui, es uel fuisti, est uel fuit. Et pluraliter: docti sumus uel fuimus, estis uel fuistis, sunt, fuerunt uel fuere. Praeterito plusquamperfecto: doctus eram uel fueram, eras uel fueras, erat uel fuerat. Et pluraliter: docti eramus uel fueramus, eratis uel fueratis, erant uel fuerant. Futuro: docebor, doceberis uel docebere, docebitur. Et pluraliter: docebimur, docebimini, docebuntur.

420 Imperatiuo modo tempore praesenti: docere, doceatur. Et pluraliter: doceamur, docemini, doceantur.[99] Futuro: docetor tu, docetor ille. Et pluraliter: doceamur, doceminor, docentor.

421 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam docerer, docereris uel docerere, doceretur. Et pluraliter: doce- | [f. 29v] remur, | /f. c7v/ doceremini, docerentur. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam doctus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter: utinam docti essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: utinam docear, docearis uel doceare, doceatur. Et pluraliter: utinam doceamur, doceamini, doceantur.

422 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum docear, docearis uel doceare, doceatur. Et pluraliter: cum doceamur, doceamini, doceantur. Praeterito imperfecto: cum docerer, docereris uel docerere, doceretur. Et pluraliter: cum doceremur, doceremini, docerentur. Praeterito perfecto: cum doctus sim uel fuerim, sis uel fueris, sit uel fuerit. Et pluraliter: cum docti simus uel fuerimus, sitis uel fueritis, sint uel fuerint. Praeterito plusquamperfecto cum doctus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter: cum docti essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: cum doctus ero uel fuero, eris uel fueris, erit uel fuerit. Et pluraliter: cum docti erimus uel fuerimus, eritis uel fueritis, erunt uel fuerint.[100]

423 Infinitiuo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito: doceri. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: doctum esse uel fuisse. Futuro: doctum iri.

424 Quot sunt participia huius uerbi? Duo. Vnum praeteriti temporis: doctus, et alterum futuri: docendus.

DE DECLINATIONE TERTIAE CONIUGATIONIS

425 Lego quomodo declinatur?

[99] Between *doceamur* and *docemini* the following sequence of words occurs in the manuscript: *docete, doceant*. They are ignored by the printers. In the manuscript a final *s* has been added to the word *doceamur*, as if the author set out to write *doceamus*. A deletion sign appears underneath the final *s*.

[100] It is noteworthy that Sweynheym and Pannartz print "erunt uel fuerint" here, correctly following copy.

426 Indicatiuo modo tempore praesenti: lego, legis,[101] legit. Et pluraliter: legimus, legitis, legunt. Praeterito imperfecto: legebam, legebas, legebat. Et pluraliter: legebamus, legebatis, legebant. Praeterito perfecto: legi, legisti, legit. Et pluraliter: legimus, legistis, legerunt uel legere. Praeterito plusquamperfecto: legeram, legeras, legerat. Et pluraliter: legeramus, legeratis, legerant. Futuro: legam, leges, leget. Et pluraliter: | [f. 30r] legemus, legetis, legent.

427 Imperatiuo modo tempore praesenti: lege, legat. Et pluraliter: legamus, legite, legant. Futuro: legito tu, legito ille. Et pluraliter: legamus, legitote, legunto.[102]

428 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam legerem, legeres, legeret. Et pluraliter: utinam legeremus, legeretis, legerent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam legissem, legisses, legisset. Et pluraliter: utinam legissemus, legissetis, legissent.| /f. c8r/ Futuro: utinam legam, legas, legat. Et pluraliter: utinam legamus, legatis, legant.

429 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum legam, legas, legat. Et pluraliter: cum legamus, legatis, legant. Praeterito imperfecto: cum legerem, legeres, legeret. Et pluraliter: cum legeremus, legeretis, legerent. Praeterito perfecto: cum legerim, legeris, legerit. Et pluraliter: cum legerimus, legeritis, legerint. Praeterito plusquamperfecto: cum legissem, legisses, legisset. Et pluraliter: cum legissemus, legissetis, legissent. Futuro: cum legero, legeris, legerit. Et pluraliter: cum legerimus, legeritis, legerint.[103]

430 Infinitiuo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: legere. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: legisse. Futuro: lectum ire uel lecturum esse.

431 Gerundia: legendus, legenda, legendum.

432 Supina: lectum, lectu.

433 Quot participia trahuntur ab hoc uerbo? Duo. Vnum praesentis temporis: legens, et alterum futuri: lecturus.

434 Legor quomodo declinatur?

435 Indicatiuo modo tempore praesenti: Legor, legeris uel legere, legitur. Et pluraliter: legimur, legimini, leguntur. Praeterito imperfecto: legebar, legebaris uel legebare,

[101] The manuscript reads "legit," which the printers appropiately correct.

[102] The manuscript reads here "leguntote," with the final syllable deleted.

[103] The manuscript reads: "cum legam, legas, legat. Et pluraliter: cum legamus, legatis, legant. This may be a case of dittography on Perotti's part. Sweynheym and Pannartz correct these incorrect forms. Compare the corresponding forms for *amo* in §397.

legebatur. Et pluraliter: legebamur, legebamini, legebantur. Praeterito perfecto: lectus sum uel fui, es uel fuisti, est uel fuit. Et pluraliter: lecti sumus uel fuimus, estis uel fuistis, sunt, fuerunt, uel fuere. Praeterito plusquamperfecto: lectus eram | [f. 30v] uel fueram, eras uel fueras, fuerat. Et pluraliter: lecti eramus uel fueramus, eratis uel fueratis, erant uel fuerant. Futuro: legar, legeris uel legere, legetur. Et pluraliter: legemur, legemini, legentur.

436 Imperatiuo modo tempore praesenti: legere, legatur. Et pluraliter: legamur, legimini, legantur. Futuro: legitor tu, legitor ille. Et pluraliter: legamur, legiminor, leguntor.

437 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam legerer, legereris uel legerere, legeretur. Et pluraliter: utinam legeremur, legeremini, legerentur.[104] Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam lectus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter: utinam lecti essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: utinam legar, legaris uel legare, legatur. Et pluraliter: utinam legamur, legamini, legantur.| /f. c8v/

438 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum legar, legaris uel legare, legatur. Et pluraliter: cum legamur, legamini, legantur. Praeterito imperfecto: cum legerer, legereris uel legerere, legeretur. Et pluraliter: cum legeremur, legeremini, legerentur. Praeterito perfecto: cum lectus sim uel fuerim, sis uel fueris, sit uel fuerit. Et pluraliter: cum lecti simus uel fuerimus, sitis uel fueritis, sint uel fuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum lectus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter: cum lecti essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: cum lectus ero uel fuero, eris uel fueris, erit uel fuerit. Et pluraliter: cum lecti erimus uel fuerimus, eritis uel fueritis, erunt uel fuerint.

439 Infinitiuo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: legi. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: lectum esse uel fuisse. Futuro: lectum iri.

440 Quot participia deriuantur ab hoc uerbo? Duo. Vnum | [f. 31r] temporis praeterito perfecti: lectus. Alterum futuri: legendus.

DE QVARTA CONIUGATIONE

441 Audio quomodo declinatur?

442 Indicatiuo modo tempore praesenti: audio, audis, audit. Et pluraliter: audimus, auditis, audiunt. Praeterito imperfecto: audiebam, audiebas, audiebat. Et pluraliter: audiebamus, audiebatis, audiebant. Praeterito perfecto: audiui, audiuisti, audiuit. Et pluraliter: audiuimus, audiuistis, audiuerunt uel audiuere. Praeterito plusquamperfecto: audiueram, audiueras, audiuerat. Et pluraliter: audiueramus, audiueratis, audiuerant. Futuro: audiam, audies, audiet. Et pluraliter: audiemus, audietis, audient.

[104] For this tense, the manuscript has the following forms: "utinam legar, legaris uel legare, legatur. Et pluraliter: utinam legamur, legamini, legantur." Sweynheym and Pannartz correct these incorrect forms.

443 Imperatiuo modo tempore praesenti: audi, audiat. Et pluraliter: audiamus, audite, audiant. Futuro: audito tu, audito ille. Et pluraliter: audiamus, auditote, audiunto.

444 Optatituo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam audirem, audires, audiret. Et pluraliter: utinam audiremus, audiretis, audirent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam audiuissem, audiuisses, audiuisset. Et pluraliter: utinam audiuissemus, audiuissetis, audiuissent. Futuro: utinam audiam, audias, audiat. Et pluraliter: utinam audiamus, audiatis, audiant.

445 Subiunctiuo modo tempore praesenti: cum audiam, audias, audiat. Et pluraliter: cum audiamus, audiatis, audiant. Praeterito imperfecto: cum audirem, audires, audiret. Et pluraliter: cum audiremus, audiretis, | /f. d1r/ audirent. Praeterito perfecto: cum audiuerim, audiueris, audiuerit. Et pluraliter: cum audiuerimus, audiueritis, audiuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum audiuissem, audiuisses, audiuisset. Et pluraliter: cum audiuissemus, audiuissetis, audiuissent. Futuro: cum audiuero, audiueris, audiuerit. Et pluraliter: cum audiuerimus, audiueritis, audiuerint. | [f. 31v]

446 Infinitiuo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: audire. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: audiuisse. Futuro: auditum ire uel auditurum esse.

447 Gerundia: audiendus, audienda, audiendum.

448 Supina: auditum, auditu.

449 Quot participia trahuntur ab hoc uerbo? Duo. Vnum praesentis temporis: audiens, et alterum futuri: auditurus.

450 Audior quomodo declinatur?

451 Indicatiuo modo tempore praesenti: audior, audiris uel audire, auditur. Et pluraliter: audimur, audimini, audiuntur. Praeterito imperfecto: audiebar, audiebaris uel audiebare, audiebatur. Et pluraliter: audiebamur, audiebamini, audiebantur. Praeterito perfecto: auditus sum uel sui, es uel fuisti, est uel fuit. Et pluraliter: auditi sumus uel fuimus, estis uel fuistis, sunt, fuerunt uel fuere. Praeterito plusquamperfecto: auditus eram uel fueram, eras uel fueras, erat uel fuerat. Et pluraliter: auditi eramus uel fueramus, eratis uel fueratis, erant uel fuerant. Futuro: audiar, audieris uel audiere, audietur. Et pluraliter: audiemus, audiemini, audientur.

452 Imperatiuo modo tempore praesenti: audire, audiatur. Et pluraliter: audiamur,[105] audimini,[106] audiantur. Futuro: auditor tu, auditor ille. Et pluraliter: audiamur, audiminor, audiuntor.

[105] In the manuscript, Perotti first wrote "audimus" and then corrected it to read "audimur."

[106] In the manuscript, Perotti first wrote "audite" and then corrected it to read "audimini."

453 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam audirer, audireris uel audirere, audiretur. Et pluraliter: utinam audiremur, audiremini, audirentur. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam auditus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter: utinam auditi essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: utinam audiar, audiaris uel audiare, audiatur. Et pluraliter: utinam audiamur, audiamini, audiantur. | [f. 32r]

454 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum audiar, audiaris uel audiare, audiatur. Et pluraliter: cum audiamur, audiamini, audiantur. | /f. d1v/ Praeterito imperfecto: cum audirer, audireris uel audirere, audiretur. Et pluraliter: cum audiremur, audiremini, audirentur. Praeterito perfecto: cum auditus sim uel fuerim, sis uel fueris, sit uel fuerit. Et pluraliter: cum auditi simus uel fuerimus, sitis uel fueritis, sint uel fuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum auditus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter: cum auditi essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: cum auditus ero uel fuero, eris uel fueris, erit uel fuerit. Et pluraliter: cum auditi erimus uel fuerimus, eritis uel fueritis, erunt uel fuerint.

455 Infinitiuo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: audiri. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: auditum esse uel fuisse. Futuro: auditum iri.

456 Quot participia deriuantur ab hoc uerbo? Duo. Vnum praeteriti temporis: auditus. Alterum futuri: audiendus.

DE VERBIS ANOMALIS

457 Quot sunt uerba anomala? Quatuor: sum, uolo, fero, et edo.

458 Quare dicuntur anomala? Quia nullius coniugationis regulam sequuntur; et ideo quasi inaequalia sunt: ἀνώμαλον inaequale significat.

459 Sum quomodo declinatur?

460 Indicatiuo modo tempore praesenti: sum, es, est.[107] Et pluraliter: sumus, estis, sunt. Praeterito imperfecto: eram, eras, erat. Et pluraliter: eramus, eratis, erant. Praeterito perfecto: fui, fuisti, fuit. Et pluraliter: fuimus, fuistis, fuerunt uel fuere. Praeterito plusquamperfecto: fueram, fueras, fuerat. Et pluraliter: fueramus, fueratis, fuerant. Futuro: ero, eris, erit. Et pluraliter: erimus, eritis, erunt.

[107] In the right margin, we read the vernacular forms *Io so, Io era, Io fui et so*. These forms are faint on the microfilm and need to be verified.

461 Imperatiuo modo tempore praesenti: sis uel es, sit. Et pluraliter: | [f. 32v] simus, este, sint. Futuro: esto tu, esto ille. Et pluraliter: simus, estote, sunto uel suntote.[108]

462 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam essem, esses, esset. Et pluraliter: utinam essemus, essetis, essent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam fuissem, fuisses, fuisset. Et pluraliter: utinam fuissemus, fuissetis, fuissent. Futuro: utinam sim, sis, sit. Et pluraliter: utinam simus, sitis, sint.

463 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum sim, sis, sit. Et pluraliter: cum[109] simus, sitis, sint. Praeterito imperfecto: cum essem, esses, esset. Et | /f. d2r/ pluraliter: cum essemus, essetis, essent. Praeterito perfecto: cum fuerim, fueris, fuerit. Et pluraliter: cum fuerimus, -ritis, fuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum fuissem, fuisses, fuisset. Et pluraliter: cum fuissemus, fuissetis, fuissent. Futuro: cum fuero, fueris, fuerit. Et pluraliter: cum fuerimus, fueritis, fuerint.

464 Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: esse. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: fuisse. Futuro caret.

465 Gerundia: essendus, essenda, essendum.

466 Supinis caret.

467 Quot participia deriuantur ab hoc uerbo? Vnum: ens.

468 Volo quomodo declinatur?

469 Indicatiuo modo tempore praesenti: Volo, uis, uult. Et pluraliter: uolumus, uultis, uolunt. Praeterito imperfecto: Volebam, uolebas, uolebat. Et pluraliter: uolebamus, uolebatis, uolebant. Praeterito perfecto: Volui, uoluisti, uoluit. Et pluraliter: Voluimus, uoluistis, uoluerunt. Praeterito plusquamperfecto: Volueram, uolueras, uoluerat. Et pluraliter: uolueramus, uolueratis, uoluerant. Futuro: uolam, uoles, uolet. Et pluraliter: uolemus, uoletis, uolent.

470 Imperatiuo caret. Sed in compositione habet noli et nolite. Futuro: nolito, et pluraliter nolitote.

471 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam uellem, uelles, uellet. Et pluraliter utinam uellemus, uelletis, uellent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto | [f. 33r] utinam uoluissem, uoluisses, uoluisset. Et pluraliter: utinam uoluissemus, uoluissetis, uoluissent. Futuro utinam uelim, uelis, uelit. Et pluraliter utinam uelimus, uelitis, uelint.

[108] This page of the manuscript has vernacular forms stacked in the left margin. I am unable to read them. On the following pages I can see many such illegible vernacular forms.

[109] The word *cum* is lacking in the manuscript. Sweynheym and Pannartz supply it.

472 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum uelim, uelis, uelit. Et pluraliter: cum uelimus, uelitis, uelint. Praeterito imperfecto: cum uellem, uelles, uellet. Et pluraliter: cum uellemus, uelletis, uellent. Praeterito perfecto: cum uoluerim, uolueris, uoluerit. Et pluraliter: cum uoluerimus, uolueritis, uoluerint. Praeterito plusquamperfecto: cum uoluissem, uoluisses, uoluisset. Et pluraliter: cum uoluissemus, uoluissetis, uoluissent. Futuro: cum uoluero, uolueris, uoluerit. Et pluraliter: cum uoluerimus, uolueritis, uoluerint.

473 Infinitiuo modo numeris et personis tempore praesenti et praeterito imperfecto: uelle. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: uoluisse. Futuro caret. | /f. d2v/

474 Gerundia: uolendus, uolenda, uolendum. Supinis caret.

475 Quot participia deriuantur ab hoc uerbo? Unum: uolens.

476 Fero quomodo declinatur?

477 Indicatiuo modo tempore praesenti: Fero, fers, fert. Et pluraliter: ferimus, feritis, ferunt. Praeterito imperfecti: Ferebam, ferebas, ferebat. Et pluraliter: ferebamus, ferebatis, ferebant. Praeterito perfecto: tuli, tulisti, tulit. Et pluraliter: tulimus, tulistis, tulerunt uel tulere. Praeterito plusquamperfecto: Tuleram, tuleras, tulerat. Et pluraliter: tuleramus, tuleratis, tulerant. Futuro: feram. feres, feret. Et pluraliter: feremus, feretis, ferent.

478 Imperatiuo modo tempore praesenti: Fer, ferat. Et pluraliter: feramus, ferte, ferant. Futuro: Ferto tu, ferto ille. Et pluraliter: Feramus, fertote, ferunto.

479 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam ferrem, ferres, ferret. Et pluraliter: utinam ferremus, ferretis, ferrent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam tulissem, tulisses, tulisset. Et pluraliter: utinam tulissemus, tulissetis, tulissent. Futuro: utinam feram, ferat, ferat. Et pluraliter: utinam | [f. 33v] feramus, feratis, ferant.

480 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum feram, feras, ferat. Et pluraliter: cum feramus, feratis, ferant. Praeterito imperfecto: cum ferrem, ferres, ferret. Et pluraliter: cum ferremus, ferretis, ferrent. Praeterito perfecto: cum tulerim, tuleris, tulerit. Et pluraliter: cum tulerimus, tuleritis, tulerint. Praeterito plusquamperfecto: cum tulissem, tulisses, tulisset. Et pluraliter: cum tulissemus, tulissetis, tulissent. Futuro: cum tulero, tuleris, tulerit. Et pluraliter: cum tulerimus, tuleritis, tulerint.

481 Infinituo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: ferre. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: tulisse. Futuro: latum ire uel laturum esse.

482 Gerundia: ferendus, ferenda, ferendum.

483 Supina: latum, latu.

484 Quot participia trahuntur ab hoc uerbo? Duo, unum praesentis temporis: ferens; alterum futuri: laturus.[110]

485 Feror quomodo declinatur?

486 Indicatiuo modo tempore praesenti: Feror, ferris uel ferre, fertur. | /f. d3r/ Et pluraliter: ferimur, ferimini, feruntur. Praeterito imperfecto: Ferebar, ferebaris uel ferebare, ferebatur. Et pluraliter: ferebamur, ferebamini, ferebantur. Praeterito perfecto: latus sum uel fui, es uel fuisti, est uel fuit. Et pluraliter: lati sumus uel fuimus, estis uel fuistis, sunt, fuerunt uel fuere. Praeterito plusquamperfecto: Latus eram uel fueram, eras uel fueras, erat uel fuerat. Et pluraliter: lati eramus uel fueramus, eratis uel fueratis, erant uel fuerant. Futuro: Ferar, fereris uel ferer, feretur. Et pluraliter: feremur, feremini, ferentur.

487 Imperatiuo modo tempore praesenti: Ferre, feratur. Et pluraliter: feramur, feramini, ferantur. Futuro: Fertor tu, fertor ille. Et pluraliter: feramur, feriminor, feruntor.

488 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam ferrer, ferréris uel ferrére,[111] ferretur. Et pluraliter: utinam ferremur, | [f. 34r] ferremini, ferrentur. Praeterito perfecto: utinam latus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Et pluraliter: utinam lati essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: utinam ferar, feraris uel ferare, feratur. Et pluraliter: utinam feramur, feramini, ferantur.

489 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum ferar, feraris uel ferare, feratur. Et pluraliter: cum feramur, feramini, ferantur. Praeterito imperfecto: cum ferrer, ferreris uel ferrere, ferretur. Et pluraliter: cum ferremur, ferremini, ferrentur. Praeterito perfecto: cum latus sim uel fuerim, sis uel fueris, sit uel fuerit. Et pluraliter: cum lati simus uel fuerimus, sitis uel fueritis, sint uel fuerint.[112] Praeterito plusquamperfecto: cum latus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset.[113] Et pluraliter: cum lati essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: cum latus ero uel fuero, eris uel fueris, erit uel fuerit. Et pluraliter: cum lati erimus uel fuerimus, eritis uel fueritis, erunt uel fuerint.

490 Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: ferri. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: latum esse uel fuisse. Futuro: latum iri.[114]

110 The manuscript reads "ferendus laturus," with the first word struck through.

111 Note Perotti's use of the acute accent here.

112 Sweynheym and Pannartz have "fuerit" instead of "fuerint."

113 In the manuscript, the words from "Et pluraliter: cum lati simus uel fuerimus" to "esset uel fuisset" appear in the right margin.

114 In the manuscript there is considerable confusion in this paragraph. "Praeterito perfecto et plusquamperfecto tulisse" with "tulisse" struck out, and "Latum esse uel fuisse" written in the margin. "Latum ire," with the final vowel of "ire" struck out and replaced over the line by *i*, followed on the next line by "uel laturum esse" struck out.

491 Quot participia trahuntur ab hoc uerbo? Duo. Vnum praeteriti temporis: latus, et alterum futuri: ferendus.

492 Edo quomodo declinatur?[115]

493 Indicatiuo modo tempore praesenti: Edo, es, est. Et pluraliter | /f. d3v/ edimus, editis, edunt. Praeterito imperfecto: edebam, edebas, edebat. Et pluraliter: edebamus, edebatis, edebant. Praeterito perfecto: edi, edisti, edit. Et pluraliter: edimus, edistis, ederunt uel edere. Praeterito plusquamperfecto: ederam, ederas, ederat. Et pluraliter: ederamus, ederatis, ederant. Futuro: edam, edes, edet. Et pluraliter: edemus, edetis, edent.

494 Imperatiuo modo tempore praesenti: Es, edat. Et pluraliter: edamus, este, edant. Futuro: esto tu, esto ille. Et pluraliter: edamus, estote, edunto.

495 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam | [f. 34v] essem, esses, esset. Et pluraliter: utinam essemus, essetis, essent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam edissem, edisses, edisset. Et pluraliter: utinam edissemus, edissetis, edissent. Futuro: utinam edam, edas, edat. Et pluraliter: utinam edamus, edatis, edant.

496 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum edam, edas, edat. Et pluraliter: cum edamus, edatis, edant. Praeterito imperfecto: cum essem, esses, esset. Et pluraliter: cum essemus, essetis, essent. Praeterito perfecto: cum ederim, ederis, ederit. Et pluraliter: cum ederimus, ederitis, ederint. Praeterito plusquamperfecto: cum edissem, edisses, edissent. Et pluraliter: cum edissemus, edissetis, edissent. Futuro: cum edero, ederis, ederit. Et pluraliter: cum ederimus, ederitis, ederint.

497 Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: esse. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: edisse. Futuro: esum ire uel esurum esse.

498 Gerundia: edendus, edenda, edendum.

499 Supina: esum, esu.

500 Quot participia deriuantur ab hoc uerbo? Duo. Vnum praesentis tempore: edens. Alterum futuri: esurus.

501 Eo, is, it.[116] Et pluraliter: imus, itis, eunt. Praeterito imperfecto: ibam, ibas, ibat. Et pluraliter: ibamus, ibatis, ibant. Praeterito perfecto: Iui, iuisti, iuit. Et pluraliter: iuimus,

[115] In the margin of the manuscript: “Io mangio.”

[116] In the left margin of the manuscript: “Io uo.”

iuistis, iuerunt, uel iuere. Praeterito plusquamperfecto: iueram, iueras, iuerat. Et pluraliter: iueramus, iueratis, iuerant. Futuro: ibo, ibis, ibit. Et pluraliter: ibimus, ibitis, ibunt.

502 Imperatiuo modo tempore praesenti: i, eat. Et pluraliter: eamus, ite, eant. Futuro: ito tu, ito ille. Et pluraliter: eamus, itote, eunto.

503 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam | /f. d4r/ irem, ires, iret. Et pluraliter: utinam iremus, iretis, irent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam iuissem, iuisses, iuisset. Et pluraliter: utinam iuissemus, iuissetis, iuissent. Futuro: utinam eam, eas, eat. Et pluraliter: utinam eamus, eatis, eant.

504 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum eam, eas, eat. Et pluraliter: cum eamus, eatis, eant. Praeterito imperfecto: cum irem, ires, iret. Et pluraliter: cum iremus, iretis, irent. Praeterito perfecto: cum iuerim, iueris, iuerit. Et pluraliter: cum iuerimus, iueritis, iuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum iuissem, iuisses, iuisset. Et pluraliter: cum iuissemus, iuissetis, | [f. 35r] iuissent. Futuro: cum iuero, iueris, iuerit. Et pluraliter: cum iuerimus, iueritis, iuerint.

505 Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: ire. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: iuisse. Futuro: itum ire uel iturum esse.

506 Gerundia: eundus, eunda, eundum.

507 Supina: itum, itu.

508 Quot participia descendunt ab hoc uerbo? Duo. Vnum praesentis tempore: iens, euntis, et alterum futuri: iturus, itura, iturum.

509 Queo, quis, quiui similiter declinatur. Vnde etiam similia sunt participia: quiens, queuntis, quiturus, quitura, quiturum.

510 Fio quomodo declinatur?

511 Indicatiuo modo tempore praesenti: fio, fis, fit. Fimus, fitis, fiunt.[117] Praeterito imperfecto: fiebam, fiebas, fiebat. Fiebamus, fiebatis, fiebant. Praeterito perfecto: factus sum uel fui, es uel fuisti, est uel fuit. Facti sumus uel fuimus, estis uel fuistis, sunt, fuerunt uel fuere. Praeterito plusquamperfecto: factus eram uel fueram, eras uel fueras, erat uel fuerat. Et pluraliter: facti eramus uel fueramus, eratis uel fueratis, erant uel fuerant. Futuro: fiam, fies, fiet. Fiemus, fietis, fient.

512 Imperatiuo modo tempore praesenti: fi, fiat. Fiamus, fite, fiant. Futuro: fito tu, fito ille. Fiamus, fitote, fiunto.

[117] In the right margin of the manuscript: "Io son facto."

513 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam fierem, fieres, fieret. Fieremus, fieretis, fierent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam factus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Facti essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: utinam fiam, fias, fiat. Fiamus, fiatis, fiant. | /f. d4v/

514 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum fiam, fias, fiat. Fiamus, fiatis, fiant. Praeterito imperfecto: cum fierem, fieres, fieret. Fieremus, fieretis, fierent. Praeterito perfecto: cum factus sim uel fuerim, sis uel fueris, sit uel fuerit, simus uel fuerimus, sitis uel fueritis, sint uel fuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum factus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset, essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: cum factus ero uel fuero, | [f. 35v] eris uel fueris, erit uel fuerit. Erimus uel fuerimus, eritis uel fueritis, erunt uel fuerint.

515 Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: fieri. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: factum esse uel fuisse. Futuro: factum iri.

516 Gerundiis caret.

517 Supina: factum, factu.

518 Quot participia derivantur ab hoc uerbo? Vnum: factus, cta, ctum.

519 Gaudeo quomodo declinatur?

520 Indicatiuo modo tempore praesenti: gaudeo, gaudes, gaudet. Gaudemus, gaudetis, gaudent. Praeterito imperfecto: gaudebam, gaudebas, gaudebat. Gaudebamus, gaudebatis, gaudebant. Praeterito perfecto: gauisus sum uel fui, es uel fuisti, est uel fuit. Gauisi sumus uel fuimus, estis uel fuistis, sunt, fuerunt uel fuere. Praeterito plusquamperfecto: gauisus eram uel fueram, eras uel fueras, erat uel fuerat. Gauisi eramus uel fueramus, eratis uel fueratis, erant uel fuerant. Futuro: gaudebo, gaudebis, gaudebit. Gaudebimus, gaudebitis, gaudebunt.

521 Imperatiuo modo tempore praesenti: gaude, gaudeat. Gaudeamus, gaudete, gaudeant. Futuro: gaudeto tu, gaudeto ille. Gaudeamus, gaudetote, gaudento.

522 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: utinam gauderem, gauderes, gauderet. Gauderemus, gauderetis, gauderent. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: utinam gauisus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset uel fuisset. Essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel fuissent. Futuro: utinam gaudeam, gaudeas, gaudeat. Gaudeamus, gaudeatis, gaudeant.

523 Coniunctiuo modo tempore praesenti: cum gaudeam, gaudeas, gaudeat. Gaudeamus, gaudeatis, gaudeant. Praeterito imperfecto: cum gauderem, gauderes, gauderet. Gauderemus, gauderetis, gauderent. /f. d3r/ Praeterito perfecto: cum gauisus sim uel fuerim, sis uel fueris, sit uel fuerit. Gauisi simus uel fuerimus, sitis uel fueritis, sint uel fuerint. Praeterito plusquamperfecto: cum gauisus essem uel fuissem, esses uel fuisses, esset

uel fuisset. Gauisi essemus uel fuissemus, essetis uel fuissetis, essent uel | [f. 36r] fuissent. Futuro: cum gauisus ero uel fuero, eris uel fueris, erit uel fuerit. Gauisi erimus uel fuerimus, eritis uel fueritis, erunt uel fuerint.

524 Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto: gaudere. Praeterito perfecto et plusquamperfecto: gauisum esse uel fuisse. Futuro: gauisum ire uel gauisurum esse.

425 Gerundia: gaudendus, gaudenda, gaudendum.

426 Supina: gauisum, gauisu.

427 Quot participia deriuantur ab hoc uerbo? Duo. Vnum praesentis temporis: gaudens, et alterum futuri: gauisurus.

428 Memini quomodo declinatur?

429 Indicatiuo modo tempore praesenti et praeterito perfecto: memini, meministi, meminit. Meminimus, meministis, meminerunt uel meminere. Praeterito imperfecto et plusquamperfecto: memineram, memineras, meminerat. Memineramus, memineratis, meminerant.

430 Futuro caret.

431 Imperatiuo modo tempore praesenti et futuro: memento tu. Et pluraliter: mementote uos.

432 Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito plusquamperfecto: utinam meminissem, meminisses, meminisset. Meminissemus, meminissetis, meminissent.

433 Coniunctiuo modo tempore praesenti et praeterito perfecto: cum meminerim, meminieris, meminerit. Meminerimus, memineritis, meminerunt. Praeterito imperfecto et plusquamperfecto: cum meminissem, meminisses, meminisset. Meminissemus, meminissetis, meminissent. Futuro: cum meminero, memineris, meminerit. Meminerimus, memineritis, meminerint.

434 Infinitiuo modo tempore praesenti praeterito imperfecto, praeterito perfecto, et plusquamperfecto: meminisse.

435 Futuro, gerundiis, supinis, participiis caret.

436 Similiter declinantur: Odi, odisti, odit. Noui, nouisti, nouit. Coepi, coepisti, coepit. | [f. 36v]

DE IMPERSONALIVM DECLINATIONE /d5v/

437 Impersonalia quae deriuantur á uerbis in o significantibus actionem, quomodo declinantur? In tertiis tantum personis, hoc modo:[118]

Indicatiuo modo tempore praesenti	Amatur
Praeterito imperfecto	amabatur
Praeterito perfecto	amatum est uel fuit
Praeterito plusquamperfecto	amatum est uel fuerat
Futuro	amabitur
Imperatiuo modo tempore praesenti	ametur
Futuro	amator
Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto utinam	amaretur
Praeterito perfecto et plusquamperfecto utinam	amatum esset uel fuisset
Futuro utinam	ametur
Coniunctiuo modo tempore praesenti cum	ametur
Praeterito imperfecto cum	amaretur
Praeterito perfecto cum	amatum sit uel fuerit
Praeterito plusquamperfecto cum	amatum esset uel fuisset
Futuro	amatum erit uel fuerit
Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto	amari
Praeterito perfecto et plusquamperfecto	amatum esse uel fuisse
Futuro	amatum iri

438 Verbo impersonali indicatiuo modo tempore praesenti	oportet
Praeterito imperfecto	oportebat
Praeterito perfecto	oportuit
Praeterito plusquamperfecto	oportuerat
Futuro	oportebit
Imperatiuo modo tempore praesenti | [f. 37r]	oporteat
Optatiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto utinam	oporteret
Praeterito perfecto et plusquamperfecto utinam	oportuisset
Futuro utinam	oporteat
Coniunctiuo modo tempore praesenti cum	oporteat
Praeterito imperfecto cum	oporteret
Praeterito perfecto cum	oportuerit
Praeterito plusquamperfecto cum	oportuisset
Futuro cum	oportuerit
Infinitiuo modo tempore praesenti et praeterito imperfecto:	oportere. /f.d6r/
Praeterito perfecto et plusquamperfecto	oportuisse

[118] This page is difficult to transcribe because it is replete with marginalia and vernacular glosses most of which cannot be read on the microfilm. Perotti writes the grammatical categories (*praeterito imperfecto*, *praeterito perfecto*, etc.) in the left margin, and the Latin forms (*amabatur*, *amatum est*, etc.) in the central body of the text. After *Oportet*, the gloss reads *El bisogna*. Sweynheym and Pannartz re-format the material, ignoring the vernacular glosses. For convenience, I follow their formatting. Readers who need to know more may wish to consult the manuscript itself.

Futuro caret

439 Quot sunt uerba quae in imperatiuo patiuntur apocopen? Quatuor: dic, duc, fac, fer.

[f. 37r] /f. d6r/ DE PARTICIPIO

440 Participium quid est? Est pars orationis declinabilis, quae pro uerbo ponitur, ex quo deriuatur, genus et casum habens ad similitudinem nominis.[1]

441 Quare dicitur participium? Quia partem capit á nomine, partem a uerbo.

442 Participio quot accidunt? Sex: genus, casus, tempus, significatio, numerus, et figura.

443 Quot sunt genera participiorum? Quatuor: masculinum, ut amatus; femininum, ut amata; neutrum, ut amatum; omne, ut hic et haec et hoc amans.

444 Amatus cuius generis? Masculini. Quare? Quia omne participium desinens in us est masculini generis.

445 Amata cuius generis? Feminini. Quare? Quia omne participium desinens in a est feminini generis.

446 Amatum cuius generis? Neutrum. Quare? Quia omne participium | [f. 37v] in um est neutri generis.

447 Amans cuius generis? Omne. Quare? Quia omne participium desinens in ns est omnis generis.

448 Casus participiorum quot sunt? Sex: nominatiuus, genitiuus, datiuus, accusatiuus, uocatiuus, et ablatiuus.

449 Quomodo declinantur participia? Ad regulam nominis, exceptis illis quae nascuntur a uerbo quartae coniugationis in eo, quorum genitiuus ie uocales in eu mutat, ut iens, euntis; quiens, queuntis; rediens, redeuntis.

450 Quot sunt numeri participiorum? Duo. Singularis, ut amans; pluralis, ut amantes.

451 Quot sunt tempora participiorum? Quinque: praesens et praeteritum imperfectum simul omnium participiorum in ans uel in ens desinentium, ut amans et legens. Praeteritum perfectum et plusquamperfectum simul omnium participiorum in

[1] Perotti's definition of the participle comes from Priscian; see Priscian 11. 8; Keil 2.552.18–20. Contrast Donatus's definition of the same part of speech; see Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), p. 597. 5–8. The treatment of the participle in the *Ianua* is modelled on Donatus, not on Priscian; see Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80, at p. 77.

tus, sus, et xus desinentium, ut amatus, uisus, nexus, et mortuus, quod solum in uus terminatur. Futurum per se omnium participiorum in rus et in dus desinentium, ut amaturus et amandus. /d6v/

452 Legens cuius temporis? Praesentis et praeteriti imperfecti. Quare? Quia omne participium desinens in an uel in ens praesentis et praeteriti imperfecti temporis est.

453 Amatus cuius temporis? Praeteriti perfecti et plusquamperfecti. Quare? Quia omne participium desinens in us, uel in a, uel in um, d uel r non antecedente, praeteriti perfecti et plusquamperfecti est.

454 Lecturus et legendus cuius temporis? Futuri. Quare? Quia quotienscunque participium desinit in rus uel in dus est futuri temporis.

455 Participia in ns desinentia quomodo formantur? A prima persona praeteriti imperfecti indicatiui modi, bam mutata in ns, ut amabam amans. Excipiuntur in eo desinentia quartae coniugationis, ut iens, quiens, adiens.

456 Participium in rus quomodo formatur? Ab extremo supino | [f. 38r] addita rus, ut amatu amaturus.

457 Participium in dus quomodo formatur? A genitiuo sui praesentis participii, tis syllaba mutata in dus.

458 Participium praeteriti temporis quomodo formatur? Ab extremo supino correpta u et addita s, ut amatu amatus.

459 Quot sunt significationes participiorum? Quinque. Actiua cum ab actiuo descendit participium, ut amo amans. Passiua, ut ab amor amatus. Neutra, ut a sedeo sedens. Communis in utraque significatione, ut ab hortor hortatus. Deponens, ut a proficiscor profectus et profecturus.

460 A uerbo actiuo quot participia descendunt? Duo: in ns et in rus, quando non carent supino.

461 A uerbo passiuo quot descendunt? Duo: unum praeteriti et alterum futuri temporis in dus.

462 A uerbo communi quot participia descendunt? Quatuor: duo in actiua significatione, in ns et in rus, ut criminans et criminaturus; in passiua unum in dus, ut criminandus, et in communi unum praeteriti perfecti et plusquamperfecti temporis, ut criminatus.

463 A uerbo deponenti quot participia descendunt? Tria: unum in ns, alterum in rus, et unum in tus praeteriti perfecti et plusquamperfecti temporis.

464 A uerbo neutro quot participia descendunt? Duo sicut ab actiuo, nisi sint transitiua, á quibus descendunt quatuor, ut arans, araturus, aratus, et arandus. Sunt tamen aliqua neutra quae tria in usu habent participia, et sunt haec cenans, cenatus, cenaturus; prandens, pransus |/d7r/ pransurus; placens, placitus, placiturus; nubens, nupta, nuptura; assuescens, assuetus, assueturus; quiescens, quietus, quieturus; carens, cassus, cariturus; titubans, titubatus, titubaturus; et neutropassiua quinque: gaudens, gauisus, gauisurus; audens, ausus, ausurus; solens, solitus, soliturus; fidens, fisus, fisurus; |[f. 38v] fiens, factus, futurus differentiae causa, ne si facturus dicamus á facio esse uideatur. Sunt etiam alia: patens, passus, passurus; maerens, maestus, maesturus; licens, licitus,[2] liciturus; tacens, tacitus, taciturus; iurans, iuratus, iuraturus.

465 Quae sunt quae in formandis participiis duplicare uidentur supinum? Ortus, oriturus; mortuus, moriturus; partus, pariturus; natus, nasciturus; rutus, ruiturus; fructus, fruiturus; ignotus, ignosciturus; lauo, lauturus uel loturus. Ouidius tamen dixit lauaturus: 'Sacra lauaturas mane poscebat aquas.'[3]

466 Omnia uerba quae carent supinis carent participiis quae descendunt ab eis.

467 Quae sunt uerba quae carent supinis? Omnia meditatiua, inchoatiua, impersonalia, et pleraque in *uo* diuisas syllabas, et neutra secundae coniugationis facientia praeteritum in ui diuisas; praeterea quaecunque carent praeterito, ut ambigo, scando, nideo, uergo, arceo, mando mandis, strideo. Similiter glisco, sisto, ferio, uescor, medeor, reminiscor.

468 Quae sunt uerba neutra secundae coniugationis quae quanuis praeteritum in ui diuisas faciant tamen habent supina? Noceo, ualeo, placeo, careo, pareo, liceo, oleo, taceo, torreo, doleo.

469 Quae sunt quae carent participiis praesentis temporis? Odi, noui, coepi, et memini, quia praesenti carent, quanuis ueteres meminens dixerint.

470 Quot sunt participia quae duplicato supino dupliciter efferuntur? Salitus et salsus, soniturus et sonaturus, altus et alitus, astitum et astatum, praestitum et praestatum.

471 Quae sunt quae cum formam habeant participiorum, quia tamen carent tempore semper nomina sunt? Galeatus, scutatus, pileatus, tunicatus, manicatus, caligatus, | [f. 39r] brachatus, penulatus, bacchatus, paludatus, praetextatus, trabeatus, comatus, soleatus, ocreatus, astatus, limatus, stellatus, litteratus, turritus, politus, cornutus, astutus, hirsutus.

[2] Perotti writes "licitur," which Sweynheym and Pannartz duly correct.

[3] Ovid, *Fasti*, 3. 11–12. See Priscian 9. 14, Keil 2. 459. 7–10, and Priscian 11. 18, Keil 2. 558. 28. Note that Perotti writes "poscebat" (not "petebat") here, which Sweynheym and Pannartz copy. However, the resulting line does not scan.

472 Quot sunt figurae participiorum? Tres: simplex, ut fractus; composita, ut efractus; decomposita, ut efractior.[4]

473 Quot modis in uim nominis transeunt participia? Quatuor modis:[5] |/f. d7v/ compositione, constructione, comparatione, et temporis ammissione. Compositione, si dictioni adiungitur quae cum uerbo suo non componitur, ut innocens. Constructione, si non habet casum qui á uerbo requiritur, ut amans iustitiae. Comparatione, cum comparatur, ut indulgens indulgentior. Tempore ammissione, ut amandus, idest dignus amari.

474 Legens participium quomodo declinatur?

475 Nominatiuo hic et haec et hoc legens, genitiuo huius legentis, datiuo huic legenti, accusatiuo hunc et hanc et hoc legens, uocatiuo ó legens, ablatiuo ab hoc et ab hac legente uel legenti. Et pluraliter nominatiuo hi et hae legentes et haec legentia, genitiuo horum et harum et horum legentium, datiuo his legentibus, accusatiuo hos et has legentes et haec legentia, ablatiuo ab his legentibus.

476 Nominatiuo lectus, lecta, lectum; genitiuo lecti, lectae, lecti; datiuo lecto, lectae, lecto; accusatiuo lectum, lectam, lectum; uocatiuo ó lecte, lecta, lectum; ablatiuo á lecto, lecta, lecto. Et pluraliter nominatiuo lecti, lectae, lecta; genitiuo lectorum, lectarum, lectorum; datiuo lectis; accusatiuo lectos, lectas, lecta; ablatiuo á lectis.

[4] Sweynheym and Pannartz misread Perotti's hand here and print "efractio." It is, moreover, unclear how Perotti could regard "effractor" as a decomposite *participle*. It is a substantive derived from a compound participle and not a participle at all. The example "effractus" comes from Priscian 11. 31 (Keil 2. 568. 25). Priscian does not cite "effractor," which comes from the technical vocabulary of the civil law. Compare *Cornu copiae*, vol. 7, epig. 51, 9, p. 20. The grammatical analysis of forms like "effractus" is discussed at some length by Petrus Helias, see *Summa super Priscianum*, ed. Leo Reilly (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1993), vol. 1, 540. 19, and following.

[5] The manuscript reads "Quot modis" here. Sweynheym and Pannartz correct this mistake.

[f. 39r]/f. d7v/ DE PRONOMINE

477 Quid est pronomen? Est pars orationis declinabilis quae pro nomine proprio uniuscuiusque accipitur, personasque finitas recipit.[1]

478 Pronomini quot accidunt? Sex: speties, genus, numerus, figura, persona, et casus. [f. 39v]

479 Quot sunt speties pronominum? Duae: primitiua, ut ego; deriuatiua, ut meus.

480 Quot sunt pronomina primitiua? Octo: ego, tu, sui, ille, ipse, iste, hic, et is.[2]

481 Quot sunt pronomina demonstratiua? Quatuor: ego, tu, hic, iste.

482 Quot sunt pronomina relatiua? Duo: sui et is.

483 Quot sunt pronomina modo demonstratiua, modo relatiua? Duo: ille, ipse.

484 Quot sunt pronomina deriuatiua? Septem: meus, tuus, suus, noster et uester, nostras et uestras.

485 Quot sunt genera pronominum? Quinque: masculinum, ut meus; femininum, ut mea; neutrum, ut meum, commune, ut qualis; trium generum, ut ego, tu, sui.

486 Quot sunt numeri pronominum? Duo: singularis, ut ego; pluralis, ut nos.

487 Quot sunt figurae pronominum? Duae: simplex et composita; simplex, ut is, composita, ut idem. | /f. d8r/

488 Quot pronomina componuntur per nominatiuos? Tria: iste, hic, is, iste, et hic secum componuntur, ut istic, istaec, istoc. Is uero cum aduerbio demum componitur et fit idem, quod significat is demum, idest iterum is.[3]

[1] The definition of the pronoun is from Priscian, 12. 1 (Keil 2. 577. 2–3). Donatus has a different definition of the participle; see Louis Holtz (ed.), *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique*, Documents, Études et Répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1981), p. 588. 2–3. In the main, the *Ianua* models its definition of the participle on Priscian's; see Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80, at p. 78.

[2] Sweynheym and Pannartz omit *ego* and *iste* from the list of primitive pronouns, but they nevertheless retain the word *octo* in this sentence.

[3] Priscian 12. 21 (Keil 2. 289. 14).

489 Cum quot partibus orationis componuntur pronomina? Cum quatuor: cum nominibus, ut huiuscemodi, eiusmodi, istiusmodi; cum pronominibus, ut istic, meme, tete, sese; cum aduerbiis, ut eccum, eccam, eccos, eccas; cum praepositione, ut mecum, tecum, secum, nobiscum, uobiscum.

490 Quot sunt personae pronominum? Tres: prima, ut ego; secunda, ut tu; tertia, ut ille.

491 Ego cuius personae? Primae. Quare? Quia omnia nomina et pronomina sunt tertiarum personarum, exceptis ego, quod est primae, et tu, quod est secundae, et uocatiuis casibus aliorum, qui sunt personae secundae. | [f. 40r]

492 Personae quomodo se concipiunt? Prima tam secundam quam tertiam concipit, ut ego et uos et illi fecimus. Secunda uero tantum tertiam, ut uos et illi fecistis. Tertia uero tertiam solam, ut isti et illi fecerunt.

493 Quot sunt casus pronominum? Sex: nominatiuus, genitiuus, datiuus, accusatiuus, uocatiuus, et ablatiuus.

494 Quot pronomina habent uocatiuum? Quatuor: tu, meus, noster, et nostras.

495 Quot sunt modi declinationum in pronominibus? Quatuor. Primus modus est cuius genitiuus in i uel in is desinit, et datiuus in i.

496 Quot pronomina declinantur hoc modo? Tria: ego, tu, sui.

497 Nominatiuo ego, genitiuo mei uel mis, datiuo mihi, accusatiuo me, ablatiuo á me. Et pluraliter nominatiuo nos, genitiuo nostrum uel nostri, datiuo nobis, accusatiuo nos, ablatiuo á nobis.

498 A genitiuo mei deriuatur meus, a, um.

499 A genitiuo nostri deriuatur noster, stra, strum et nostras.

500 Nominatiuo tu, genitiuo tui uel tis, datiuo tibi, accusatiuo te, ablatiuo á te. Et pluraliter nominatiuo uos, genitiuo uestrum uel uestri, datiuo uobis, accusatiuo uos, ablatiuo á uobis.

501 A genitiuo tui deriuatur tuus, tua, tuum.

502 A genitiuo uestri: uester, uestra, uestrum et uestras.

503 Genitiuo sui, datiuo sibi, accusatiuo se, ablatiuo á se. Et pluraliter genitiuo sui, datiuo sibi, accusatiuo se, ablatiuo á se.

504 A genitiuo sui deriuatur suus, sua, suum.

505 Secundi modi pronomina sunt quae genitiuum singularem in ius terminant et datiuum in i, praeter pronomen hic, quod facit datiuum huic addita c, ut differat ab hui interiectione. | /d8v/

506 Quot pronomina declinantur hoc modo? Quinque: iste, ille, is, hic, ipse.

507 Nominatiuo ille, illa, illud; genitiuo illius; datiuo illi, accusatiuo illum, illam, illud; ablatiuo ab illo, ab illa, ab illo. Et pluraliter | [f. 40v] nominatiuo illi, illae, illa; genitiuo illorum, illarum, illorum; datiuo illis, accusatiuo illos, illas, illa; ablatiuo ab illis.

508 Nominatiuo iste, ista, istud; genitiuo istius; datiuo isti; accusatiuo istum, istam, istud; ablatiuo ab isto, ab ista, ab isto. Et pluraliter nominatiuo isti, istae, ista; genitiuo istorum, istarum, istorum; datiuo istis; accusatiuo istos, istas, ista; ablatiuo ab istis.

509 Nominatiuo ipse, ipsa, ipsum; genitiuo ipsius; datiuo ipsi; accusatiuo ipsum, ipsam, ipsum; ablatiuo ab ipso, ab ipsa, ab ipso. Et pluraliter nominatiuo ipsi, ipsae, ipsa; genitiuo ipsorum, ipsarum, ipsorum; datiuo ipsis; accusatiuo ipsos, ipsas, ipsa; ablatiuo ab ipsis.

510 Nominatiuo hic, haec, hoc; genitiuo huius; datiuo huic; accusatiuo hunc, hanc, hoc; ablatiuo ab hoc, ab hac, ab hoc. Et pluraliter nominatiuo hi, hae, haec; genitiuo horum, harum, horum; datiuo his; accusatiuo hos, has, hos; ablatiuo ab his.

511 Nominatiuo is, ea, id; genitiuo eius; datiuo ei; accusatiuo eum, eam, id; ablatiuo ab eo, ab ea, ab eo. Et pluraliter nominatiuo ii, eae, ea; genitiuo eorum, earum, eorum; datiuo eis; accusatiuo eos, eas, ea; ablatiuo ab eis.

512 Nomina quae secundo modo pronominum declinantur, quae sunt? Octo: unus, totus, solus, alius, ullus, uter, alter, quis uel qui cum suis compositis.

513 Nominatiuo quis uel qui, quae, quod uel quid; genitiuo cuius; datiuo cui; accusatiuo quem, quam, quod uel quid; ablatiuo á quo uel á qui; á qua uel á qui; á quo uel á qui. Et pluraliter nominatiuo qui, quae, quae; genitiuo quorum, quarum, quorum; datiuo quis uel quibus; accusatiuo quos, quas, quae; ablatiuo á quis uel á quibus.

514 Nominatiuo alius, alia, aliud; genitiuo alius; datiuo alii; accusatiuo alium, aliam, aliud, etc.

515 Nominatiuo alter, altera, alterum; genitiuo alterius; datiuo alteri, etc.

516 Nominatiuo uterque, utraque, utrunque; genitiuo utriusque; datiuo utrique; accusatiuo utrunque, utranque, utrunque; ablatiuo ab utroque, ab utraque, ab utroque. Et pluraliter nominatiuo utrique, utraeque, utraque; genitiuo utrorunque, utrarunque, utrorunque; datiuo utrisque; accusatiuo utrosque, utrasque, utraque; ablatiuo ab utrisque. | [f. 41r] /f. d9r/

517 Nominatiuo[4] neuter, neutra, neutrum; genitiuo neutrius; datiuo neutri; accusatiuo neutrum, neutram, neutrum; ablatiuo á neutro, neutra, neutro; et reliqua.

518 Nominatiuo aliquis, aliqua, aliquod uel aliquid; genitiuo alicuius; datiuo alicui; accusatiuo aliquem, aliquam, aliquod uel aliquid; ablatiuo ab aliquo, ab aliqua, ab aliquo. Et pluraliter nominatiuo aliqui, aliquae, aliqua; genitiuo aliquorum, aliquarum, aliquorum; datiuo aliquibus; accusatiuo aliquos, aliquas, aliqua; ablatiuo ab aliquibus.

519 Nominatiuo quidam, quaedam, quidam; genitiuo cuiusdam; datiuo cuidam; accusatiuo quendam, quandam, quodam uel quidam; ablatiuo á quodam, á quadam, á quodam. Et pluraliter nominatiuo quidam, quaedam; genitiuo quorundam, quarundam, quorundam; accusatiuo quosdam, quasdam, quaedam; ablatiuo á quibusdam.

520 Notandum quod interrogatiua, infinita, abnegatiua, distributiua, relatiua, quoniam carent demonstratione carent etiam uocatiuo casu, ut quis, qualis, talis, alius, nullus, alter, uter, bini, terni, et similia.

521 Tertii modi pronomina sunt quae per omnes casus sequuntur declinationem mobilium nominum declinationis secundae.

522 Quot pronomina hoc modo declinantur? Quinque: meus, tuus, suus, noster, et uester. Sed meus in uocatiuo cum deberet facere ó mee duas ee breues in i longam conuertit, et facit ó mi.

523 Nominatiuo meus, mea, meum; genitiuo mei, meae, mei; datiuo meo, meae, meo; accusatiuo meum, meam, meum; uocatiuo ó mi, mea, meum; ablatiuo á meo, mea, meo. Et pluraliter nominatiuo mei, meae, mea; genitiuo meorum, mearum, meorum; datiuo meis; accusatiuo meos, meas, mea; uocatiuo ó mei, meae, mea; ablatiuo á meis.

524 Nominatiuo tuus, tua, tuum. Eodem modo caret uocatiuo.

525 Nominatiuo suus, sua, suum; noster, nostra, nostrum; uester, uestra, uestrum; eodem modo. | [f. 41v]

526 Quarti modi pronomina sunt quae per omnes casus sequuntur tertiam declinationem, ut nostras et uestras, quae antiqui etiam in nominatiuo dicebant nostratis et uestratis. Ideo circumflectuntur, quia sunt per syncopen dicta.[5]

[4] Sweynheym and Pannartz supply "nominatiuo." In the autograph we read instead the words: "illi, illae, illa," which have been stricken through. They are the first words on the previous page (f. 40v): hence this was a copying error on Perotti's part.

[5] See Priscian, 12. 17 (Keil 2. 586. 26–2. 587. 11). A final accent on the final syllable of the word "nostras" is also mentioned in the *De accentibus*, a work at one time traditionally attributed to Priscian, §45 (Keil 3. 528. 16–20).

527 Nominatiuo hic et haec et hoc nostrâs; genitiuo huius nostratis; datiuo huic nostrati; accusatiuo hunc et hanc nostratem, et hoc nostras; uocatiuo ó nostrâs et ó nostrate; ablatiuo ab hoc et ab hac et ab hoc nostrate uel nostrati. Et pluraliter nominatiuo hi et |/f. d9v/ hae nostrates et haec nostratia; genitiuo horum et harum et horum nostratium; datiuo his nostratibus; accusatiuo hos et has nostrates et haec nostratia;[6] uocatiuo ó nostrates et ó nostratia; ablatiuo ab his nostratibus.

528 Hic et haec et hoc uestras, et reliqua.

[6] In the manuscript, after "nostratia" we see "Ablatiuo ab his ni," struck out.

[f. 41v] /f. d7v/ DE PRAEPOSITIONE

528 Quid est praepositio? Est pars orationis indeclinabilis quae aliis partibus orationis in appositione uel compositione praeponitur.[1]

529 Praepositioni quot accidunt? Vnum. Quid? Casus tantum.

530 Qui casus accidunt praepositioni? Accusatiuus et ablatiuus.

531 Quae sunt praepositiones seruientes accusatiuo casui? Ad, apud, ante, intra,[2] aduersus uel aduersum, cis, citra, circum, circa, contra, erga, extra, inter, intra, infra, iuxta, ob, poné, per, prope, propter, secundum, post, trans, ultra, supra, praeter, circiter, usque, secus, penes.[3] Dicimus enim ad patrem, apud uillam, ante aedes, aduersum inimicos, cis Rhenum, citra forum. circum uicinos, circa templum, contra hostem, erga propinquos, extra terminos, inter naues, intra moenia, infra tectum, iuxta macellum, ob augurium, poné tribunal, per parietem, prope fenestram, propter disciplinam, secundum fores, post terga, trans ripam, ultra fines, praeter officium, supra caelum, usque oceanum, penes arbitros, circiter annos.

532 Quae sunt praepositiones seruientes ablatiuo casui? [f. 42r] A, ab, abs, cum, coram, clam, de, e, ex, pro, prae, palam, sine, absque, tenus. Quomodo? Dicimus enim á domo, ab homine, ab hoste, abs te, cum exercitu, coram testibus, clam custodibus, de foro, é iure, ex praefectura, pro clientibus, prae timore, palam omnibus, sine labore, absque iniuria, tenus pube, quod nos dicimus pubetenus.[4]

533 Quae sunt praepositiones utrique casui seruientes? In, sub, super, et subter.

[1] This definition of the preposition may be from Priscian 14. 1 (Keil 3. 24. 13–14). However, the definition in the *Ianua* is so close in spirit to Priscian's that that could equally well have been Perotti's immediate source here. See Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80, at p. 79. The definition of the preposition in Donatus's *Ars grammatica*, on the other hand, is significantly different. See Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical: Étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (IVe–IXe siècle) et édition critique (Documents, études et répertoires publiés par l'Institut de recherche et d'histoire des* textes), 600 8–9. Paris: Centre national de la recherche scientifique, and Paul Schwenke, "Die Donat- und Kalender-Type, Nachtrag und Übersicht," *Veröffentlichungen der Gutenberg-Gesellschaft*, 2 (Mainz: Verlag der Gutenberg-Gesellschaft, 1903), 37–49" at p. 42, right column.

[2] In the manuscript, the word "intra" is in the left margin; Sweynheym and Pannartz insert it where indicated by Perotti.

[3] In the autograph manuscript, Perotti writes over several of these Latin prepositions their vernacular counterparts, all of which the printers ignore. Thus, over Latin *intra* there is the vernacular word *dentro*, over Latin *infra* vernacular *sotto*. Most of these vernacular words are not legible on the microfilm, and I must therefore ignore them.

[4] Vergil, *Aeneis* 3. 427.

534 Quando accusatiuo casui seruiunt? Quando uel nos uel quoslibet ad locum ire, isse, uel ituros esse significamus. Quando ablatiuo? Quando uel nos uel quoslibet in loco esse, fuisse, futuros esse significamus. In accusatiuo casui: itur in antiquam siluam. In ablatiuo casui: stans celsa in puppi. Sub accusatiuo casui: postesque sub ipsos, nituntur gradibus.[5] Sub ablatiuo casui: Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.[6]

535 Quae sunt praepositiones quae duntaxat in compositione reperiuntur? Di, dis, re, se, am, et con. Quomodo? Dicimus enim diduco, distraho, recipio, secubo, amplector, congredior. /f. d10r/

536 Quae sunt quae componi non possunt? Apud et penes.[7]

537 Quae coniunguntur et separantur? Reliqui omnes.

538 Quot praepositiones desinunt in x? Vna tantum, quae est ex, et nulla alia pars orationis desinit in x, praeter nomina, et uix et mox et pax, aduerbium comicum.[8]

[5] Vergil, *Aeneis* 2. 442f.

[6] Vergil, *Aeneis* 8. 616.

[7] See Priscian 14. 32 (Keil 3. 40. 14–15). In the manuscript and in the first edition, the word *penes* is followed by a functionless question mark.

[8] See Priscian 14. 10 (Keil 3. 29. 26–29).

[f. 42r] /f. d8r/ DE ADVERBIO

539 Quid est aduerbium? Est pars orationis indeclinabilis quae adiecta[1] uerbo significationem eius explanat aut implet.[2]

540 Quare dicitur aduerbium? Quia stat ad uerbum, hoc est iuxta uerbum.[3]

541 Aduerbio quot accidunt? Tria. Quae? Speties, significatio, et figura.

542 Quot sunt speties aduerbiorum? Duae: primitiua, ut saepe; deriuatiua, ut saepissime. [f. 42v]

543 Aduerbia unde deriuantur? Vel ab aliis aduerbiis, ut á clam clanculum, á saepe saepius; uel á nominibus, ut Tullius Tulliane, Latinus Latine; uel á uerbo siue participio seu participiali nomine, ut sentio sensus sensim, sto status statim, singultio singultus singultim; uel á nomine et uerbo, ut á pede et tento pedetentim; uel á pronomine, ut hic illic, ab hic et ille; uel á praepositione, ut ex extra, in intra, con contra.

544 Quot sunt deriuatiuorum aduerbiorum speties? Tres. Aut enim comparatiua sunt, aut superlatiua, aut diminutiua, ut bene, melius, optime; belle; clare, clarius, clarissime; primum, primulum; longe, longule.

545 Quot sunt significationes aduerbiorum? Diuersae. Aut enim temporis sunt, aut loci, aut numeri, aut negandi, praeterea affirmandi, demonstrandi, optandi, hortandi, ordinis, interrogandi, similitudinis, qualitatis, quantitatis, dubitandi. Aliqua etiam sunt aduerbia personalia, uocandi, respondendi, separandi, iurandi, eligendi, congregandi, prohibendi, euentus, comparandi.

546 Da aduerbia loci. Hic uel ibi, illuc, unde, intro, foras, intus, foris.[4]

547 Da temporis. Hodie, nuper, cras, aliquando, nunc, olim, iamiam, iamdudum.

[1] The manuscript has (erroneously) *adlecta* here. Sweynheym and Pannartz accordingly correct this to read *adiecta*.

[2] This definition is from Donatus. See, for instance, *Ars Minor*. See Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 595. 25–26. Compare Priscian, 15. 1 (Keil 3. 60. 2–3).

[3] There is an echo of the *Ianua* here. See Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus)—Ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80, at p. 79: "**Tunc** quae pars est? adverbium est. quare est adverbium? quia stat iuxta verbum et semper nititur verbo."

[4] In the manuscript, the cited adverbs from this point on are provided with vernacular glosses, which are ignored by Sweynheym and Pannartz. However, they cannot be deciphered on the microfilm, and I therefore ignore them here.

548 Da numeri. Semel, bis, ter, quater, decies, centies, et millies.

549 Da negandi. Haud, non, nec, neque, et nequaquam.

550 Da affirmandi. Profecto, scilicet, quippe, uidelicet, quidni.

551 Da demonstrandi. En, ecce.

552 Da optandi. Vtinam, osi, o utinam.

553 Da ordinis. Deinde, deinceps, postea, praeterea.

554 Da interrogandi. Cur, quare, quamobrem.

555 Da similitudinis. Ceu, quasi, uelut, ueluti, ut, uti.

556 Da qualitatis. Bene, male, docte, pulchre, fortiter, suauiter. |/f. d10v/

557 Da quantitatis. Multum, parum, nimium, magnopere.

558 Da dubitandi. Forsan, fortassis, fortasse, fors, forte.

559 Da personalia. Mecum, tecum, secum, nobiscum, et uobiscum. [f. 43r]

560 Da uocandi. Eus, o.

561 Da respondendi. Eu, oe, o.

562 Da separandi. Seorsum, secus, secreto, singillatim, bifariam, omnifariam.

563 Da congregandi. Simul, una, pariter, coniunctim.

564 Da iurandi. Edepol, castor, hercle, mediusfidius.

565 Da eligendi. Potius, imo.

566 Da prohibendi. Ne.

567 Da euentus. Forte, casu, fortefortuna.

568 Da hortandi. Eia, age, agite.

569 Da remittendi. Sensim, paulatim, pedetentim.

570 Da intendendi. Valde, nimium, prorsus, penitus, omnino.

571 Da comparatiui. Magis, minus, plus, celerius, tardius.

572 Da superlatiui. Maxime, minime, [ocyssime], ocissime, quod ἀπὸ τοῦ ὀκὺς Graeco uocabulo deriuatur.[5]

573 Quot sunt figurae aduerbiorum? Tres. Simplex, ut diu, huc; composita, ut interdiu, adhuc; decomposita, quae á compositis deriuatur, ut á misericorde misericorditer, ab indocto indocte, ab efficace efficaciter.

DE INTERIECTIONE

574 Quid est interiectio? Est pars orationis indeclinabilis uoce incondita mentis affectum significans.[6]

575 Quare dicitur interiectio? Quia interiacet aliis partibus orationis.

576 Cur Graeci interiectionem inter aduerbia ponunt? Quoniam haec quoque uel adiungitur uerbis, ut si dicam papé quid uideo, uel uerba ei subaudiuntur, ut si dicam papé, etiam si non addatur miror, habet in se eius uerbi significationem.[7]

577 Interiectioni quot accidunt? Vnum tantum: significatio.

578 Quot sunt significationes interiectionum? Diuersae. Aut enim dolentis sunt, ut heu, hei, ab; aut gaudentis, ut euax, io, euoe, euge; aut metuentis, ut atat; aut admirantis, ut pape; aut execrantis, ut ah; aut illudendi, ut eugeeuge; aut ridendi, ut ahaha.

[5] That Perotti would repeat the word "ocissime" and spell the two occurrences differently is puzzling. A vernacular form appears over "ocyssime," but it cannot be read on the microfilm. There then appears to be a line drawn through the "sime" of "ocissime." However, no form "ocis" exists in Latin. Moreover, the spelling "ocyssime" is unattested in classical Latin. Note that Perotti is mistaken here: the Greek source of the word is ὠκὺς, not ὀκὺς.

[6] This definition is from the *Ars minor* of Donatus (Keil 4. 366. 13–14; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 602. 2).

[7] Priscian, 15. 40, Keil, 3. 90. 8.

[f. 43v] /f. d10v/ DE CONIUNCTIONE

579 Quid est coniunctio? Est pars orationis indeclinabilis adnectens ordinansque sententiam.[1]

580 Coniunctioni quot accidunt? Tria. Quae? Speties, figura, et ordo.

581 Quot sunt speties coniunctionum? Decem et octo.[2] Quae? Copulatiua, /f. e1r/ continuatiua, subcontinuatiua, adiunctiua, causalis, approbatiua, disiunctiua, subdisiunctiua, dissertiua, electiua, aduersatiua, abnegatiua, collectiua uel illatiua uel rationalis, dubitatiua, completiua, effectiua, distributiua, diminutiua.[3]

582 Quae est coniunctio copulatiua? Quae copulat tam uerba quam sensum, ut et, que,[4] ac, atque, quidem, quoque,[5] at, ast,[6] sed, autem, uero.[7]

583 Quae sunt coniunctiones continuatiuae?[8] Quae continuationem et consequentiam rerum significant, ut si, cum εἰ Graecum significat (quando enim significat ἐὰν causalis est),[9] similiter siue, sin, seu tam continuatiue quam causalis, ut si uolo manere quid ad te, et si stertit dormit.

584 Quae sunt subcontinuatiuae?[10] Quae causam continuationis ostendunt consequentem cum essentia rerum, ut quia, quoniam, ut quia sol est supra terram dies est.

[1] This definition is from the *Ars minor* of Donatus (Keil 4. 364. 33; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 599. 13–14). Contrast Priscian 16. 1 (Keil 3. 93. 1–2).

[2] Perotti writes "Decemetocto," while Sweynheym and Pannartz print "Decem & octo."

[3] Priscian 16. 1 (Keil 3. 93. 13–16).

[4] Perotti writes "et" over the line here. This is his vernacular gloss.

[5] Perotti adds the vernacular gloss "ancora" over the line.

[6] Interlinear gloss "ma" here.

[7] Priscian 16. 2 (Keil 3. 93. 17).

[8] Priscian 16. 3 (Keil 3. 94. 12).

[9] Perotti writes round brackets (parentheses) in his autograph, but Sweynheym and Pannartz do not copy them. For a discussion of how the early printers introduced round brackets in order to enclose parenthetical remarks, see M. B. Parkes, *Pause and Effect: An Introduction to the History of Punctuation in the West* (Berkeley & Los Angeles, University of California Press, 1993), p. 215.

[10] Priscian 16. 3 (Keil 3. 94. 22).

585 Quae sunt adiunctiuae? Quae uerbis subiunctiuis adiunguntur, ut si, cum, dum; ut quatenus. Quaedam tamen ex his sunt etiam causales.

586 Quae sunt causales? Quae adiunctae uerbo indicatiuo significant causam praecendentem. Et hoc interest inter causales et adiunctiuas quod causales cum affirmatione, adiunctiuae cum dubitatione proferuntur.

587 Quae sunt approbatiuae? Quae approbant rem, ut quidem, equidem, et aliquando si, ut apud Virgilium: Dii, si qua est caelo pietas.[11]

588 Quae sunt disiunctiuae? Quae quamuis dictiones coniungant, sensum tamen disiungunt et alteram quidem rem esse, alteram uero non esse significant, ut ue, uel, aut, seu, siue, [f. 44r] ut aut lux est aut tenebrae.

589 Quae sunt subdisiunctiuae? Quae uoce disiunctiuarum utrunque tamen esse significant, uel simul, uel discrete. Simul, ut apud Terentium: uel rex semper maximas mihi gratias agebat, pro etiam rex, et Alexander siue Paris,[12] pro Alexander qui et Paris dicitur. Discrete, ut toto die uel legit iste uel cogitat; significat enim utrunque facere, sed non simul.[13]

590 Quae sunt dubitatiuae?[14] Quae dubitationem ostendunt, ut aut[15] prodest aut non prodest diuitias quaerere.

591 Dissertiuae uel electiuae quae sunt?[16] Cum diuersis propositis aliquid ex eis eligere ostendimus, ut diues esse uolo quam pauper. Terentius: Quae inhoneste hic uoluit diuitias parare quam honeste in patria uiuere.[17]

592 Aduersatiuae quae sunt?[18] Quae aduersum conuenienti significant, ut tamen, quanquam, quamuis, etsi, etiamsi.

[11] Vergil, *Aeneis* 2. 536.

[12] Terence, *Eunuchus*, 3. 1. 7. Cf. Priscian 16. 7 (Keil 3. 98. 4).

[13] Keil 3. 98. 4.

[14] Priscian 16. 12 (Keil 3. 101. 9).

[15] Over *aut* is written "o uero."

[16] Priscian 16. 9 (Keil 3. 98. 25).

[17] Terence, *Andria* 4. 5. 2.

[18] Priscian 16. 10 (Keil 3. 99. 12).

593 Abnegatiuae quae sunt?[19] Quae uerbis coniunctae posse rem fieri ostendunt, sed propter causam aliquam impediri, ut iuissem nisi hostes impedissent.

594 Collectiuae uel rationales quae sunt?[20] Quae rationem confirmant supradicta. /e1v/ ut ergo, igitur,[21] itaque, quin,[22] alioquin, imo, utique, atquin. Dicuntur etiam illatiuae, quod praepositis aliis inferuntur.[23]

595 Interrogatiuae quae sunt? Quae dubitationem cum interrogatione significant, ut an, ne, necne.

596 Completiuae quae sunt?[24] Hae: uero, autem, quidem, equidem, quoque,[25] enim, nam, nanque, et feré ubicunque coniunctiones ornatus causa uel metri nulla significationis necessitate ponuntur.

597 Effectiuae quae sunt? Quae significant effectum ex causa, ut legi, nam doctus sum.

598 Distributiuae quae sunt? Quae diuersis diuersa distribuunt, ut ego lego, tu uero dormis.

599 Diminutiuae quae sunt? Quae diminutionem significant, [f. 44v] ut si non potes utrunque concedere, saltem concede alterum.

600 Quot sunt figurae coniunctionum? Duae. Simplex, ut at, sed; composita, ut atque, sedenim.

601 Ordo coniunctionis quotuplex est?[26] Triplex: aut enim praepositiuae sunt coniunctiones, aut subiunctiuae, aut communes.

602 Quae sunt coniunctiones praepositiuae? Quae semper praeponuntur in ordine orationis, ut ut, at ast, aut, ac, uel, nec, neque, si, quin, quatenus, sin, seu, siue, ni.

[19] Priscian 16. 11 (Keil 3. 100. 5).

[20] Priscian 16. 11 (Keil 3. 100. 15).

[21] An illegible gloss can be seen over this word.

[22] An illegible gloss can be seen over the line between *quin* and *alioquin*.

[23] Priscian 16. 12 (Keil 3. 101. 5).

[24] Priscian 16. 13 (Keil 3. 102. 12).

[25] Marginal note here, not legible on the microfilm.

[26] Priscian 16. 15 (Keil 3. 104. 14).

603 Quae sunt coniunctiones subiunctiuae? Quae semper subiunguntur in ordine orationis, ut que, ue, ne, quae etiam encleticae dicuntur, quidem, quoque, autem.

604 Quae sunt coniunctiones mediae? Quae indifferenter et praeponi et subiungi possunt. Ergo, igitur, itaque, et aliae pené omnes coniunctiones.

[f. 44v] /f. e1v/ DE CONSTRVCTIONE ORATIONIS

INCIPIT FOELICITER[1]

605 Quid est constructio?[2] Est debita dispositio partium orationis in ipsa oratione.[3]

606 Adiectiuum cum substantiuo in quot accidentibus conuenire debet? In tribus: in genere, numero, et casu, ut Pyrrhus modestus, et Penelope pudica.

607 Nominatiuus cum uerbo in quot accidentibus conuenire debet? In duobus: persona et numero, ut Pyrrhus discit.

608 Relatiuum cum antecedente in quot accidentibus conuenire debet? In quatuor: genere, numero, persona, et aliquando in casu,[4] ut Pyrrhus qui legit, Penelope qui cantat, templa quae aedificantur, urbem quam statuo uestra est.[5] /f. e2r/

[1] Note that the capitalized heading "De constructione orationis" appears in the middle of f. 44v, which does not appear to give the section that follows any special prominence, although it comprises a good third of the entire work. What is unusual is that this heading is followed on the next line by a second heading "Incipit foeliciter." It should be noted that Priscian's Book 17 is also headed "De constructione" (see Keil 3. 107. 22), and that it immediately follows a book devoted to the conjunction. In placing his chapter on syntax after a chapter on the conjunction, therefore, Perotti is following Priscian's arrangement of the material.

[2] *Constructio* is the Latin loan translation of the Greek term σύνταξις; see Priscian, 11. 4, Keil 2. 550. 18; 17. 1, Keil 3. 107 3; 17. 187, Keil, 3. 201. 11. In effect, Priscian used the word *constructio* to refer to any expression of whatever length, from a single word to an entire sentence, but considered either in relation to its parts or to the other words with which it combined. It is not a neutral term; it does not connote simply arrangement, but appropriate arrangement. Priscian uses it synonymously with other expressions, such as (*apta) ordinatio* and (*apta) structura* (see Priscian 17. 2–3, Keil 3. 108. 5–3. 109. 3). In the Middle Ages, the part of grammar dealing with syntax was often called by one of several distorted variants of the Greek word σύνταξις, such as *diasintastica*. Perotti's definition of *constructio* is reminiscent of Petrus Helias's: "Constructio itaque est *congrua* dictionum ordinatio" (Petrus Helias, *Summa super Priscianum*, vol. 2, ed. Leo Reilly [Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1993], p. 832, §5). On the 15th-century humanists' changing attitudes to *constructio*, see Remigio Sabbadini, "Sulla 'constructio,'" *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, 25 (1897), 100–103; "Elementi nazionali nella teoria grammaticali dei Romani," *Studi italiani di filologia classica*, 14 (1906), 113–125; Dei metodi nell'insegnamento della sintassi latina," *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, 30 (1902), 304–314. Guarino provides no definition of *constructio* in his *Regule grammaticales*, in spite of the fact that much of that work is concerned with syntax.

[3] Compare Priscian, 17. 3, Keil 3. 108. 23–3. 109. 3.

[4] Perotti adds the phrase "et aliquando in casu" over the line.

[5] Perotti adds the example "urbem quam statuo uestra est" (followed by a semicolon) in the right margin. This is Vergil, *Aeneis* 1. 573. This quotation is a standard grammarian's example. The grammatically correct way to express this would be "*urbs* quam statuo uestra est." According to modern traditional grammarians of Latin, the nominative *urbs* of the main-clause antecedent is "attracted" into the accusative case *urbem* due to its proximity to the accusative pronoun *quam* in the

609 Quae sunt uerba quae tam ante se quam post se exigunt nominatiuum casum? Duo substantiua uerba sum et existo, ut sum bonus, sum doctus. Item quinque uocatiua uocor, dicor, nominor, nuncupor, et appellor, ut dicor Pyrrhus. Item fio, ut ego fio quotidie doctior, et ego factus sum eques. Praeterea omnia feré uerba quae reciproce[6] dicuntur, ut ego euado doctus, efficior fortis, scribor magnanimus, [f. 45r] cantor liberalis, praedicor pius, sto immobilis, et similiter tu euadis, efficeris, scriberis, cantaris, praedicaris, ille euadit, efficitur, scribitur, cantatur, praedicatur, doctus, fortis, magnanimus, liberalis, pius, immobilis.

610 Quotuplex est uerbum? Duplex: personale et impersonale. Personale est quod habet distinctos numeros et personas; impersonale quod caret numeris et personis.

611 Quid est uerbum actiuum? Quod in o desinens facit ex se passiuum in or, ut amo, amor. Excipiuntur facio et composita eius, ut frigefacio, calefacio, paruifacio, quorum passiua sunt fio, frigefio, calefio, paruifio, et reliqua.

612 Verba actiua quos casus exigunt? Nominatiuum semper ante se pro re agente, post se accusatiuum uel datiuum pro re patiente, ut amo te, et inuideo tibi.

613 Nonne exigunt etiam infinitum, ut cupio legere? Infinitum eo loco in uim nominis transit, et est indeclinabile, unde cum adiectiuo coniungitur, ut apud Persium: scire tuum nihil est nisi te scire hoc sciat alter,[7] et alibi uelle suum cuique est, nec uoto uiuitur uno.

614 Nota quod interdum absolute ponuntur uerba actiua, ut ego amo, idest amore captus sum, et cogito, idest cogitabundus sum.

relative clause that follows. In the Middle Ages and Renaissance, on the other hand, this was considered to be an example of a so-called "syntactic figure." A syntactic figure was defined as a deviation from regular syntactic rules permissible only in poetry; "licentia … saluabitur per figuram," as the thirteenth-century grammarian Sponcius put it. See Charles Fierville, *Une Grammaire latine inédite du XIIIe siècle* (Paris: Imprimerie Nationale, 1886), p. 180). All permissible deviations from normal syntax were called "figures," and this particular figure was called "antiptosis." In the *Doctrinale*, Alexander de Villa-Dei cites a different example: "sermonem quem vos audistis, verus habetur" (Dietrich Reichling, *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei*, Berlin: A. Hofmann, 1893, line 1456), and Alexander immediately adds the caution: "usu communi tamen hoc non debet haberi." Pietro da Isolella (mid-13th century) cites the Vergilian example "urbem quam statuo vestra est" (Ch. Fierville, *Une Grammaire latine inédite*, p. 168). Priscian cites the entire Vergilian line in 17. 160, Keil 3. 187. 17. See Remigio Sabbadini, "Urbem quam statuo vestra est: Nota di sintassi storica," *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, 33 (1905), 471–475.

[6] Both Perotti and Sweynheym and Panartz spell "reciproce" here.

[7] Persius 1. 27.

615 Nota etiam quod ultra proprios casus omne uerbum potest habere datiuum post se, item ablatiuum unum significantem causam efficientem, alium significantem instrumentum, alium significantem causam finalem, alium etiam cum praepositione, ut ego summo studio scribo mihi librum calamo in membranis bonitate eius utilitate mea, quocunque loco et tempore.

616 Nota etiam quod eadem uerba possunt esse diuersorum ordinum et diuersorum generum, ut audio te est primi ordinis et generis actiui; item septimi ordinis; et potest esse generis neutri cum dicimus audio tibi, ut inferius explicabitur; item [f. 45v] sexti ordinis, cum dicimus audio Virgilium abs te.

617 Cum quibus accusatiuis iunguntur uerba actiua? Interdum cum accusatiuis significantibus animal rationale, interdum cum accusatiuis significantibus rem, ut amo hominem, amo agrum, quod non accidit neutris. Non enim possumus dicere aro hominem, sicut aro agrum.

618 Variatur ne significatio uerbi quando uariatur significatio accusatiui? /f. e2v/ Aliquando non uariatur, ut amo hominem, amo agrum; eadem est utrobique significatio. Aliquando uariatur, ut oro te, idest precor te; et oro uitam, idest peto uitam. Vnde exoraui te est persuasi tibi, et exoraui uitam est impetraui uitam.

619 Quae sunt uerba primi ordinis? Quae exigunt nominatiuum ante se pro re agente et accusatiuum post se pro re patiente, ut Pyrrhus amat Penelopen.[8]

Diligo	gis	xi	ctum	per amare
Amo	as	ui	tum	
Audio	dis	ui	tum	per odire
Exaudio	dis	ui	tum	per auxaudire

[8] Each class (*ordo*) of verbs is provided with a list of lexical items presented in their principal parts written out horizontally: the first-person singular of the present indicative in the first column, the second-person singular of the same tense in the second column, the first person singular of the preterite perfect in the third column, the supine in the fourth column, and vernacular gloss or glosses in the fifth column. Unlike the form in the first column, the other three forms are indicated only by their last two or three letters. These letter sequences do not suffice in all cases to specify those other three forms completely. It is conceivable, therefore, that the lists were committed to memory and chanted. In many instances, the letter sequences are merely suggestive. Thus, the preterite perfect of *diligo* 'to love' is indicated by the letter sequence *xi* with no mention of the fact that in the preterite perfect form *dilexi* an *e* precedes the *x*. The correct form is neither *dilxi* nor *dilixi*! Similarly, *tango* 'to touch' is indicated by the letter sequence *gi*, but the correct form in question is *tetigi*, not *tangi*. That *tetigi* is the preterite perfect of *tango* is specified elsewhere in the *Rudimenta grammatices* in the section on the preterite perfect forms of third-conjugation verbs. The framework that Perotti uses to present this facet of verbal morphology and syntax is one that was customary in Latin grammars of the fifteenth century (e.g. the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese) and the immediately preceding period (e.g. the Latin grammar of Francesco da Buti). This entire procedure was a medieval innovation. We do not know who was originally responsible for it. Perotti's immediate source was perhaps the *Precepta brevia* of Gaspar Veronensis, which dates from ca. 1450.

Fastidio	dis	ui	tum	per hauere in fastidio
Tango	gis	gi	ctum	per tocare
Colo	lis	ui	ultum	per amare, ornare, coltiuare, honorare, et habitare
Fero	ers	tuli	latum	per portare
Video	es	di	sum	per uedere
Verbero	ras	ui	tum	
Caedo	dis	cidi	sum	per battere
Percutio	tis	cussi	cussum	per percotere
Aspicio	cis	exi	ectum	
Respicio	cis	exi	ctum	per reguardare
Despicio	cis	xi	ctum	
Contemno	nis	psi	ptum	per desprezare
Sperno	nis	ui	etum	[f. 46r]
Desydero	as	aui	atum	
Cupio	is	iui	itum	
Opto	as	aui	atum	per desyderare, appetere, hauer uoglia
Appeto	is	iui	itum	
Nosco	scis	oui	otum	
Cognosco	scis	oui	gnitum	per conoscere
Agnosco	scis	oui	gnitum	
Expecto	ctas	aui	atum	per aspectare
Fallo	lis	fefelli	falsum	
Decipio	pis	epi	ptum	per ingannare
Capio	pis	cepi	captum	
Summo[9]	mis	psi	ptum	per pigliare /f. e3r/
Intelligo	gis	xi	ctum	per intendere
Consulo	lis	ui	sultum	per domandare[10] conseglio
Voco	cas	aui	atum	
Appello	las	aui	atum	per chiamare, e nominare
Nomino	nas	aui	atum	
Rego	gis	xi	ctum	
Guberno	nas	ui	tum	per gouernare
Administro	as	ui	tum	
Perficio	cis	eci	ctum	
Compleo	ples	ui	tum	
Absoluo	uis	ui	utum	per finire
Finio	nis	iui	itum	
Torqueo	ces	orsi	ortum	per torcere, e per tormentare
Occido	dis	si	sum	

[9] Sweynheym and Pannartz print "Sum o" with a one-letter space between the *m* and the *o*. Perotti normally spells the word *summo*, as here.

[10] Sweynheym and Pannartz print "demandare."

Interficio	cis	eci	ctum		
Interimo	mis	emi	emptum		
Perimo	mis	emi	emptum	per amazare e per tagliare	
Neco	cas	aui	atum	a pezo	
Trucido	das	aui	atum		
Obtrunco	cas	aui	atum		
Terreo	res	rui	itum	per spaventare	[f. 46v]
Timeo	es	ui	caret		
Metuo	is	ui	caret	per temere	
Formido	as	ui	atum		
Facio	cis	eci	actum		
Ago	gis	egi	actum	per fare	
Frigefacio	cis	eci	actum	per refredare	
Calefacio	cis	eci	actum	per scaldare	
Paruifacio	cis	eci	actum		
Nihilifacio	cis	eci	actum		
Floccifacio	cis	eci	actum	per fare poca o nulla	
Paruipendo	dis	di	sum	stima	
Nihilipendo	dis	di	sum		
Floccipendo	dis	di	sum		
Pronihilohabeo	bes	ui	itum		
Perdo	dis	didi	tum		
Amitto	tis	isi	issum	per perdere	
Quaero	ris	ui	itum		/f. e3v/
Inquiro	ris	ui	itum	per circare	
Exquiro	ris	ui	itum		
Vestigo	gas	ui	atum		
Inuenio	nis	ni	entum		
Reperio	ris	eri	ertum	per trouare	
Comperio	ris	eri	ertum		
Inuestigo	gas	ui	tum		
Acquiro	ris	siui	situm		
Lucrifacio	cis	eci	ctum	per aquistare, e guadagnare	
Pario	ris	eperi	artum	per parturire	
Gigno	gnis	enui	enitum		
Genero	ras	aui	atum	per generare	
Pono	nis	sui	situm	per ponere	
Libero	ras	aui	atum	per liberare	
Recipio	pis	epi	ptum		
Suscipio	pis	epi	ptum	per receuere	[f. 47r]
Adiuuo	as	ui	utum	per aiutare	
Duco	cis	xi	ctum	per menare	
Moueo	es	ui	otum	per mouere	
Commoueo	es	ui	otum	per commouere	
Verto	tis	erti	ersum	per reuolgere	
Conuerto	tis	erti	ersum	per conuertere	
Laudo	das	aui	atum	per laudare	

Vitupero	as	aui	atum	per uituperare	
Vulnero	as	aui	atum		
Saucio	as	aui	atum	per ferire	
Fugio	gis	ugi	itum	per fugire	
Fugo	gas	aui	atum		
Expello	lis	uli	ulsum	per scaciare	
Repello	lis	uli	ulsum		
Compello	lis	uli	ulsum		
Cogo	gis	egi	actum	per constrengere	
Vinco	cis	ici	uictum		
Supero	as	aui	atum	per uencere	
Augeo	es	uxi	ctum	per acrescere	
Minuo	is	ui	utum		
Diminuo	is	ui	utum	per [acrescere][11]	
Extenuo	as	aui	atum		/f. e4r/
Iacio	cis	eci	actum		
Proiicio	cis	eci	ectum		
Deiicio	cis	eci	ctum	per gettare o uero	
Praecipito	tas	ui	atum	praecipitare	
Mergo	gis	ersi	ersum		
Submergo	gis	ersi	ersum	per afondare	
Recreo	as	aui	atum	per recreare	
Foueo	ues	oui	otum	per couare	
Mordeo	des	momordi	orsum	per mordere	
Paro	as	aui	atum		
Apparo	as	aui	atum	per aparechiare e	
				mettere in ponto	[f. 47v]
Effero	ers				
Extollo	lis	tuli	latum	per inalzare	

620 Quomodo differunt inter se diligo, colo, et amo. Diligimus leuiter, amamus uehementer, colimus cum ueneratione.[12]

621 Fero quot significationes habet? Quinque: ferre portare, ferre dicere, ferre optare; ut fert animus; ferre producere, ut arbor fert bonos fructus, ferre pati.

[11] In the manuscript we read “acrescere,” which is clearly an error. That word has been struck through and replaced by a word that is difficult to read. It may be “sminuire.” Sweynheym and Pannartz print “acrescere,” almost as if they did not see the correction. If the replacement was made after the printing, it is unclear what purpose it was intended to serve.

[12] Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae*, Book 5, chap. 37 (*Laurentii Vallae opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. L8r). What follows here is a set of what were called in this period *differentiae*, i.e. Latin words which appear to mean the same thing or almost the same thing, but need to be carefully distinguished.

622 Consulo quot significationes habet? Tres. Consulere enim cum accusatiuo est primi ordinis actiuorum et significat petere consilium, ut consule iuris peritos, idest pete consilium á iuris peritis.[13] Consulere cum datiuo septimi ordinis actiuorum est dare consilium, ut consulant tibi iuris consulti, idest dent tibi consilium. Consulere neutrum secundi ordinis est iuuare et praesidium ferre, ut consule honori tuo, consule calamitati hominum. Vnde consultor, quamuis proprie dicatur qui consilium ab alio quaerit, significat tamen etiam eum qui consulit, ut est in prouerbio illo: malum consilium consultori pessimum.[14]

623 Occído quantam habet penultimam?[15] Longam quando actiuum est primi ordinis et significat interficio. Nam quando penultimam breuem habet, neutrum est absolutum et significat mori, quanquam dicatur etiam de sole occidit cum á conspectu nostro terrae interpositione aufertur, et occasus solis, quasi mors. Ita enim potest dici ortus hominis et occasus, sicut ortus solis et occasus.

624 Timeo et metuo cum primi ordinis sunt et accusatiuum habent significant formidare, ut discipulus timet praeceptorem. Quando autem habent datiuum sunt septimi ordinis et significant uereri ne quid mali alicui accidat, ut timeo tibi, timeo mihi, timeo amico.

625 Perdo perdis quando habet accusatiuum significantem rem [f. 48r] idem /f. e4v/ est quod amitto, ut perdidi pecuniam, hoc est ammisi[16] pecuniam. Quando autem habet accusatiuum significantem animal interdum significat ammittere, ut perdidi patrem, perdidi fratrem. Interdum significat destruere, ut perdam inimicos meos, hoc est destruam eos.

626 Quid interest inter parere et parturire? Parturire neutrum est et desyderatiuum, significat autem eniti et quasi partum desyderare; parere autem actiuum est et significat in lucem iam emittere et enixam esse, ut quod iam diu parturiit aliquando pariet.

627 Recipio si accusatiuum habet sine ablatiuo cum a uel ab primi ordinis actiuorum est et significat accipere, si autem cum ablatiuo et á uel ab sexti ordinis est et idem significat. Si uero datiuum habeat secundi ordinis est et significat promittere, ut recepisti mihi, hoc est promisisti mihi.

628 Cogere aliquando significat compellere, aliquando coniungere et coadunare, ut cogite capellas, idest coadunate.

[13] Sweynheym and Pannartz print "iurisperitos" and "iurisperitis."

[14] Aulus Gellius 4. 5, Varro, *De Re Rustica* 3. 2. 1.

[15] It is striking that in the manuscript Perotti writes "occído," placing an acute accent on the stem vowel, although that spelling is appropriate only for the first-mentioned active verb.

[16] Both the first edition and the autograph spell "amitto," but "ammisi" here. Note that in the next sentence Perotti writes "ammittere."

629 Superare aliquando est uincere, cum est actiuum primi ordinis; aliquando autem est neutrum et significat superesse, ut superant pecuniae, idest supersunt.

630 Quae sunt uerba secundi ordinis? Quae exigunt nominatiuum ante se et post se accusatiuum cum genitiuo uel ablatiuo, ut tu implesti domum tritico, et consulo te remedii.

Emo	mis	mi	ptum		
Comparo	ras	ui	atum	per comprare	
Vendo	dis	di	itum		
Venundo	das	ui	atum	per uendere	
Reuendo	dis	di	itum	per reuendere	
Aestimo	as	ui	atum	per stimare	
Redimo	mis	mi	ptum	per recomprare	
Culpo	as	ui	atum	per incolpare	[f. 48v]
Arguo	is	ui	utum		
Reprehendo	dis	di	sum		
Accuso	as	aui	atum	per reprendere, per accusare	
Incuso	as	aui	atum		
Increpo	as	aui	atum		
Damno	nas	aui	atum		
Condemno	nas	aui	atum	per condennare	
Castigo	gas	aui	atum	per castigare	
Punio	nis	iui	itum	per punire	/f. e5r/
Mulcto	ctas	aui	atum	per punire in denari	
Impleo	ples	eui	etum	per impire	
Euacuo	as	aui	atum	per uuitare	

[f.48v] /f. e5r/ 631 Quid interest inter accusare et incusare? Incusamus maiores, accusamus pares uel inferiores; et possunt habere datiuum et ablatiuum cum coram, uel accusatiuum cum apud aut ante, ut Pyrrhus accusat Penelopen superbiae coram matre sua, uel apud aut ante matrem suam.[17]

632 In uerbis pretium[18] significantibus in quo casu ponitur pretium?[19] In ablatiuo, ut emi equum decem minis, uel emi equum magno pretio, et potest addi alius ablatiuus casus

[17] This alleged distinction between *accusare* and *incusare* goes back to Servius and was questioned by Lorenzo Valla in the *Elegantiae*, VI. 13, see *Laurentii Vallae opera* (Basle: Henricus Petrus, 1543), ff. N5v–N6r.

[18] Perotti writes "prętium" here, but elsewhere spells the word "pretium."

[19] Perotti is indebted here to Lorenzo Valla's discussion of the cases governed by verbs of buying and selling in the *Elegantiae*, III. 1, see *Laurentii Vallae opera* (Basle: Henricus Petrus, 1543), ff. F1r–v. Before Valla's time, Latin grammarians had claimed that such verbs take either an ablative or a genitive. See the corresponding rule in Guarino's *Regule grammaticales*: "Nota quod sunt quedam uerba actiua que uolunt ante se nominatiuum persone agentis et post se accusatiuum persone patientis, et ultra accusatiuum genitiuum uel ablatiuum denotantem pretium uel causam materialem, ut 'ego emo equum decem ducatis uel decem ducatorum.'"

cum a uel ab, ut emi a Platone aut Socrate, sicut cum uendo potest addi datiuus, ut uendidi tibi librum decem aureis. Caeterum haec adiectiua tanti, quanti, et sua composita, ut tantidem, quantiuis, quanticunque, quantilibet, item pluris et minoris, cum sine substantiuo sunt semper ponuntur in genitiuo, et praeter haec omnia alia in ablatiuo ponuntur, ut Plautus: Quanti eam emit. Vili; et Horatius: Quanti[20] emptae?[21] Paruo. Eandem legem seruant haec adiectiua cum aliis etiam uerbis similibus: ualeo, aestimo, redimo, ueno, lucror, conduco, loco, et aliis huiusmodi. Quod si addantur substantiua statim in ablatiuos conuertuntur. Et sicut non dicimus quanto emisti, sed quanti emisti, ita non possumus dicere quanti pretii [f. 49r] emisti, sed quanto pretio emisti. Sic dicimus quantiuis emisti et quantouis pretio emisti, quantilibet emas et quantouis pretio emas. Excipiuntur tantidem, quod in ablatiuum resolui non potest, quia duos tantum casus habet: tantundem et tantidem. Eadem ratio est de pluris et minoris comparatiuis. Dicimus enim pluris emit et minoris uendit. Dicimus etiam carius et uilius, non tamen carioris et uilioris uel emi uel uendidi. Plynius libro xxxv, cum de Pamphilo pictore scribit: Neminem, inquit, minoris docuit talento, idest neminem minori pretio docuit quam talento, contra Vallensis Laurentii sententiam, qui uult huiusmodi genitiuos iungi duntaxat cum uerbis emo, ualeo, uendo, consto, sto, aestimo.[22]

633 Quae sunt uerba actiua tertii ordinis? Quae exigunt nominatiuum ante se et post se accusatiuum et datiuum, ut trade te studiis philosophiae.

Do	das	dedi	atum		
Trado	is	idi	itum		/f. e5v/
Dedo	dis	di	itum		
Tribuo	is	ui	utum[23]	per dare	
Praebeo	es	ui	itum		
Impendo	is	di	itum[24]		
Praepono	is	ui	itum		
Antepono	is	ui	itum	per preferire	
Praeferro	ers	tuli	latum		
Praemitto	tis	isi	issum	per mandare inante[25]	
Dico	cis	xi	ctum	per dire	
Dico	cas	aui	atum	per dedicare e consecrare	
Subiugo	as	aui	atum		

20 Sweynheym and Pannartz print "quante."

21 Horace, *Satirae* 2. 3. 156.

22 The sentence beginning "Plynius" and ending "aestimo" is a marginal addition in the manuscript.

23 The autograph has *itum*, and Sweynheym and Pannartz correct to read *utum*.

24 Here one would certainly have expected *sum*, the correct form of the supine being *impensum*, not *impenditum*. The verb *impendo* in the meaning 'give' is medieval.

25 Sweynheym and Pannartz print "in ante."

Subigo	gis	egi	actum		
Subiicio	cis	eci	ectum	per subiugare e sottomettere	
Subdo	dis	didi	ditum		
Suppono	nis	sui	situm		
Mitto	tis	si	ssum		
Destino	nas	ui	atum	per mandare	
Lego	as	ui	atum		
Oppono	nis	sui	itum		
Obiicio	cis	ieci	ctum	per opporre	[f. 49v]
Praedico	cis	xi	ctum		
Praenuntio	as	ui	atum	per praedire	
Edico	cis	xi	ctum		
Indíco	cis	xi	ctum		
Iubeo	es	ssi	ssum	per comandare[26]	
Impero	as	ui	atum		
Praecipio	is	epi	eptum		
Nuntio	as	aui	atum		
Renuntio	as	aui	atum	per auisare	
Interdico	cis	xi	ctum		
Prohibeo	es	ui	itum	per uetare, per interdire	
Veto	tas	ui	itum		
Commendo	as	aui	atum	per recommandare	
Confero	ers	tuli	latum		
Comparo	ras	aui	ratum	per paragonare	
Prodo	dis	didi	itum	per demonstrare e per tradire	
Indico	cas	aui	atum		/f. e6r/
Declaro	ras	aui	atum		
Demonstro	as	aui	atum		
Manifesto	as	aui	atum	per demonstrare, dechiarare	
Ostendo	ostendis	di	tum	et explicare	
Explico	as	aui	atum		
Enucleo	as	aui	atum		
Dilucido	das	aui	atum		
Aperio	is	ui	ertum		
Commodo	as	aui	atum		
Mutuo	as	aui	atum	per praestare	
Reddo	is	didi	itum		
Restituo	is	ui	utum	per rendere	
Promitto	tis	si	sum		
Spondeo	es	di	sum	per promettere	
Addico	cis	xi	ctum	per manicolare	
Accommodo	as	aui	atum	per assettare	[f. 50r]
Dono	nas	aui	atum	per donare	

[26] Sweynheym and Pannartz print *comendare*.

634 Legare quot significationes habet? Duas. Legare enim est mittere, unde dicuntur legati, quod oratores mittantur. Hinc etiam dicuntur collegae, quasi simul mittantur ad idem officium. Item legare est testamento relinquere, unde dicuntur legata, hoc est relicta, et legatarii.[27]

635 Dare litteras dicimus, non ei ad quem scribimus, sed ad eum. Et e conuerso[28] non ad eum qui fert litteras, sed ei. Vt do tibi litteras ad Ciceronem, idest do tibi litteras quas feras ad Ciceronem, et dedi litteras ad te Ciceroni, idest dedi Ciceroni litteras quas ferret ad te.

636 Commendare quot significationes habet? Duas. Est enim aliquando primi ordinis et significat laudare, ut commendaui te in Senatu et apud Caesarem, hoc est laudaui. Aliquando est tertii ordinis et significat tradere fidei, ut commendo me tibi, idest tuae trado fidei, et commendo tibi pecuniam, aut commendo rem memoriae.

637 Quid interest inter mutuo et commodo? Commodamus quae eadem restituuntur, ut libros, uasa, et similia; mutuamus quae non redduntur eadem et consistunt in pondere fere et numero et /f. e6v/ mensura, ut pecunias, oleum, et similia. Vnde dicitur mutuum, quasi meum tuum, quod ex meo fiat tuum.

638 Quod[29] uerbum huius ordinis habere potest post accusatiuum duos datiuuos? Do, das, ut do tibi uirginem dono, dedi filiae tuae talentum doti.

639 Reddo quot significationes habet? Tres. Reddere enim huius ordinis significat restituere, ut reddo tibi pecunias. Significat etiam consignare, ut reddo tibi litteras quas Cicero mihi ad te dedit. Significat etiam facere quando quarti ordinis est et duos habet accusatiuos, ut reddam te doctum, idest faciam te doctum.

640 Reddo quomodo componitur? Ex re et do. Quare geminatur d? Vt in secunda persona differat a redeo, | [f. 50v] redis. In quo uerbo ideo interponitur d ut euitetur hiatus qui esset in reeo, hoc est euphoniae gratia. Quemadmodum fit in redintegro et redimo.

641 Quae sunt uerba huius ordinis quae possunt esse etiam ordinis quinti? Sunt haec: dono, impartio, augeo, conduplico, accumulo, et siqua sunt similia. Dicimus enim dono tibi libertatem, et dono te libertate; impartio tibi res meas, et impartio te rebus meis; augeo tibi fortunas, et augeo te fortunis; conduplico et accumulo tibi diuitias, conduplico et accumulo te diuitiis.

[27] The words "testamento reliquere: unde dicuntur legata hoc est relicta: et legatarii" are continued in the right margin as an addition.

[28] Sweynheym and Pannartz print "econuerso."

[29] Sweynheym and Pannartz print "quot."

642 Quae sunt uerba huius ordinis quae iunguntur tam datiuo quam accusatiuo cum ad? Duo: rescribo et mitto. Dicimus enim rescribo tibi et rescribo at te; mitto tibi et mitto ad te.

643 Quae sunt uerba actiua quarti ordinis? Quae exigunt nominatiuum et accusatiuos duos, ut ego doceo te artem grammaticam.

Doceo	ces	ui	ctum	per insegnare	
Moneo	nes	ui	itum	per amonire	
Flagito	as	ui	atum		
Peto	tis	tii	itum		
Posco	scis	sci	itum	per domandare	
Postulo	as	ui	tum		/f.e7r/
Rogo	as	ui	tum		
Oro	as	ui	tum	per pregare	
Caelo	las	aui	atum	per nascondere	
Calceo	as	aui	atum	per calzare	
Induo	uis	ui	utum		
Vestio	stis	ui	itum	per uestire	
Exuo	is	ui	utum	per spogliare	
Cingo	gis	xi	ctum	per cengere	
Interrogo	as	ui	atum	per domandare	[f. 51r]

644 Quid interest inter orare et exorare? Orare est precari, exorare est impetrare.

645 Caelo quot[30] modis construitur cum casibus suis? Tribus modis: dicimus enim caelo tibi hanc rem, caelo te hac re, caelo te de hac re.

646 Quae sunt uerba huius ordinis quae post primum accusatiuum possunt habere etiam ablatiuum loco secundi accusatiui? Sunt haec: cingo, calcio siue calceo, exuo, uestio, induo. Dicimus enim induo te uestem et ueste; accingo me gladium uel gladio; calceo me coturnos uel coturnis; exuo me et induo et uestio palium et palio. Peto etiam et postulo plerunque ablatiuum habent cum a uel ab, ut ego peto et postulo haec abs te.

647 Quae sunt uerba actiua quinti ordinis? Quae exigunt nominatiuum et accusatiuum cum ablatiuo sine praepositione, ut pasce te liberalibus studiis.

Spolio	as	ui	atum	per spogliare
Priuo	as	ui	atum	per priuare
Onero	as	aui	atum	

[30] After "caelo" Sweynheym and Pannartz insert the word "aliis" in accordance with a note over the line in the autograph to that effect. It is unclear, however, whether this note is in Perotti's hand, but it may have been contemporaneous. In the right margin, there is also a note, definitely in a much later hand, which reads "celo quot habet significationes."

Aggrauo	as	aui	atum	per premere	
Exonero	as	aui	atum		
Alleuio	as	aui	atum	per alegerire	
Leuo	as	aui	atum		
Impleo	es	eui	etum		
Imbuo	is	ui	utum	per impire	
Euacuo	as	aui	atum	per uoitare	/f. e7v/
Inficio	cis	eci	ctum	per tengere	
Farcio	cis	si	arctum	per insarcare[31]	
Orno	nas	ui	atum		
Exorno	nas	ui	atum	per ornare	
Alo	lis	ui	litum		
Nutrio	tris	ui	itum	per nutrire	[f. 51v]
Lactare	as	aui	atum	per lactare	
Munio	nis	iui	itum	per fortificare	
Inquino	as	aui	atum		
Maculo	as	aui	atum	per machiare	
Tego	gis	exi	ctum		
Cooperio	ris	ui	ertum	per coprire	
Impartio	tis	ui	itum	per fare participe	
Pasco	scis	ui	stum		
Cibo	as	ui	tum	per pascere	
Educo	as	ui[32]	atum	per aleuare	

648 Pasco quot modis construuntur? Octo. Dicimus enim boues pascunt herbam; herba pascit boues; boues pascuntur herba; herbis pascuntur boues; ego pasco boues; ego pasco herbam; boues pascuntur; boues pascunt.

649 Lacto et lacteo quomodo differunt inter se? Lactare est lacte nutrire, ut matres lactant pueros. Lactere uero est lac sugere, ut infantes lactent, hoc est lac sugunt.

650 Impartio quot modis construuntur? Quatuor. Dicimus enim impartio tibi bona mea, impartio te bonis meis, impartior te bonis meis, et tu impartiris á me bonis meis.

651 Quae sunt uerba quae suscipiunt etiam datiuum? Sunt haec septem: onero, exonero, spargo, fundo, figo, sterno, leuo; ut onero te donis, et onero tibi dona; figo terram hasta, et figo hastam terrae; sterno lectum lodice, et sterno lodicem lecto; spargo, fundo tibi aquam, spargo, fundo te aqua; leuabo te hoc fasce,[33] et leuabo tibi hanc fascem.

[31] Both the autograph and the *editio princeps* read "insarcare" here.

[32] Here one would have expected "xi," in line with the principal parts of *duco*. Both our sources have "ui."

[33] An allusion to Vergil, *Eclogae* 9. 65.

652 Possunt addi huic ordini etiam aliorum ordinum uerba, ut tango te digito, uideo te oculis, fecundo te erumnis, audio te auribus, cum alioquin primi ordinis sint haec uerba; audio etiam sexti. | /f. e8r/

653 Quae sunt uerba actiua sexti ordinis? Quae exigunt nominatiuum et accusatiuum cum ablatiuo a uel ab mediante, ut ego audiui hoc á praetore, ego quaesiui hoc abs te.

Audio	dis	iui	itum	per odire
Ausculto	tas	aui	atum	per ascoltare
Alieno	as	aui	atum	
Auerto	tis	erti	sum	per alienare, per inimicare
Amoueo	es	ui	otum	
Remoueo	es	ui	otum	per remouere
Abigo	gis	egi	actum	
Intelligo	gis	exi	ctum	per intendere
Diuido	dis	si	isum	
Separo	as	ui	atum	per partire
Accipio	pis	pi	ptum	
Recipio	pis	pi	ptum	per torre, per receuere
Quaero	ris	iui	itum	per domandare
Eripio	pis	ui	ptum	per torre, e per liberare

654 Audio et ausculto iunguntur etiam datiuo soli et significant obedire, fiuntque sequentis, hoc est septimi ordinis, et recipio similiter, quod significat promittere.

655 Amoueo, hoc est remoueo, sine d scribitur, nam si cum d scriberetur admoueo esset tertii ordinis et significaret adiungere siue apropinquare.

656 Eripio duobus modis construitur. Dicimus enim eripio te a malis, et eripio te malis. Et est tertii ordinis, ut iste eripuit tibi filiam tuam. Quaero cuius figurae? Compositae. Componitur enim ex quae et res, cum nihil aliud sit quaerere quam sit res aliqua dubitare. Ideo per diphthongum scribitur, quanquam et alia ratio esse possit, ut eius passiuum differat á queror deponente, quod est lamentor. Quaero in compositione mutat diphthongum in i longam: inquiro, cuius uerbi regimen uarie auctores accipiunt. Dicimus enim quaero uel requiro hanc rem abs te, et quaero uel requiro te de statu rei publicae, quemadmodum etiam deponente eiusdem significationis utimur, ut habeo quos perconter, et percontare hanc rem ab illo. [f. 52v]

657 Quae sunt uerba actiua septimi ordinis? Quae exigunt nominatiuum ante se et datiuum post se sine aliquo accusatiuo. | /f. e8v/ Sunt tamen qui haec putant magis neutra dici debere, sed nos contrarium censemus, cum etiam passiua eorum reperiantur, ut ego inuideo tibi, et tu inuideris á me. Horatius in Poetica: Ego cum acquirere pauca, Si possum inuideor.[34]

[34] Horace, *Ars Poetica* 56. "Horatius in Poetica: Ego cur acquirere pauca, Si possum inuideor" added in the left margin.

Inuideo	es	di	sum	per inuidiare
Recipio	pis	pi	ptum	per promettere
Audio	dis	ui	tum	
Ausculto	tas	ui	tum	per obedire
Impero	as	ui	tum	per segnoregiare
Benedico	cis	xi	ctum	per benedire
Maledico	cis	xi	ctum	per maledire
Timeo	es	ui		
Metuo	uis	ui	carent supinis	per timere
Interdico	cis	xi	ctum	per interdire[35]

658 Nota quod non potest dici hoc uerbum non esse actiuum, quia habet in usu passiuum interdicor, nec potest dici quod habere possit accusatiuum post se. Non enim possumus dicere interdico tibi aquam et ignem, nec interdico te aqua et igni, sed duntaxat dicimus interdico tibi aqua et igni, quanquam passiue possumus[36] dicere tu interdictus es aqua et igni, et aqua et ignis interdictus est tibi, tibi interdictum est aqua et igni. Sed hoc postremum est magis impersonale. Officio etiam officis huius ordinis est, idest noceo, cuius passiuum est officior. Lucretius in secundo: officiuntur, uti cogantur tardius ire.[37] Inuideo cuius figurae? Compositae. Vnde componitur ex in et uideo, quod oculos et animum in eos quibus inuidemus continue intentos teneamus, propter quod ueteres hoc uerbum non datiuo sed accusatiuo iungebant, ut Ennius: quis nam liberum florem inuidit meum?

DE VERBO PASSIVO

659 Quid est uerbum passiuum? Quod in or desinens formatur ab actiuo. Quot sunt ordines uerborum passiuorum? Septem, sicut actiuorum, et omnes exigunt ante se nominatiuum personae patientis et post se ablatiuum cum á uel ab personae agentis, ut praeceptor amat Pyrrhum: Pyrrhus amatur á praeceptore; praeceptor docet Pyrrhum: Pyrrhus docetur á praeceptore. Casus enim qui ultra duos principales sunt non mutantur in passiuo, ut ego doceo te grammaticam: tu doceris á me grammaticam; ego summo studio scribo mihi librum calamo in membranis, bonitate eius, utilitate mea, quocunque loco et tempore: A me summo studio scribitur mihi liber calamo in membranis, bonitate eius, utilitate mea, quocunque loco et tempore. | [f. 53r] /f. f1r/

[35] In the manuscript, the principal parts of *interdico* appear in the margin and are incorporated in the text by Sweynheym and Pannartz.

[36] Sweynheym and Pannartz print "possum."

[37] Lucretius, 2. 156. Perotti writes the entire passage from the beginning of this paragraph to this point in the left margin. Furthermore, this marginal addition takes the form of a sculptured text in the shape of a double hourglass tapering down the left margin of f. 52v from the point of insertion all the way to the bottom of the page, with two waists. The text finishes at the very bottom with a semicolon. The printers incorporate this passage.

Diligor	ris	ctus sum	per essere amato
Emor	ris	ptus sum	per essere comparato
Dor (non est in usu)	ris	tus sum	per essere dato
Doceor	ris	ctus sum	per essere insegnato
Spolior	ris	tus sum	per essere spogliato
Audior	ris	tus sum	per essere odito
Inuideor	ris	sus sum	per essere inuidiato

DE VERBIS NEUTRIS

660 Quod est uerbum neutrum? Quod in o desinens non format passiuum in or.

661 Vnde dicitur neutrum? Quia haec uerba neutra sunt, hoc est nec actiua, nec passiua.

662 Quot sunt ordines uerborum neutrorum? Nouem: substantiuum, quanquam improprie dicatur neutrum, quia non desinit in o, possessiuum, acquisitiuum, transitiuum, effectiuum, absolutum imperfectum, neutrum passiuum, et neutropassiuum.

663 Quae sunt uerba neutra primi ordinis? Quae dicuntur substantiua, ut sum, es, est, quod per se substat, ut ego sum, et in ipsum caetera uerba resoluuntur, ut amo, idest amans sum; legebam, idest legens eram, et ab eo composita, ut absum, adsum. Copulat autem similes casus, ut ego sum fortis. Construitur etiam cum genitiuo, ut hic liber est Pyrrhi, et cum datiuo, ut est mihi pater, et cum ablatiuo, ut sum magno animo, et cum duobus datiuis, ut sum tibi curae, sum tibi impedimento, et cum ablatiuo cum praepositione in, uel sub, uel apud, ut sum in foro, sub tecto apud macellum; interdum sine casu posteriore, ut deus est, deus fuit semper, et deus erit semper.[38] Composita autem iunguntur feré semper datiuo, ut ego intersum lectioni, illi inest uirtus, multa mihi desunt.

Sum	es	fui	per essere	
Intersum	es	fui	per essere presente	
Obsum	es	fui	per nocere	
Prosum	des	fui	per giouare	
Praesum	praees	fui	per soprastare	
Adsum	des	fui	per essere apresso	
Absum	bes	fui	per essere absente	
Desum	es	fui	per mancare	[f. 53v]
Insum	es	fui	per essere dentro	
Subsum	es	fui	per essere sotto	| /f. f1v/
Supersum	es	fui	per essere desopra e per auanzare	

[38] In the manuscript, the portion of this sentence beginning at "et cum ablatiuo" right to the end is again a marginal addition taking the form of a sculptured text in the shape of an hourglass running down the right margin of f. 53r from the point of insertion to the bottom of the page.

664 Nota quod adsum non significat praesens sum, ut quidam existimant, sed prope sum. Sicut adsum significat longe sum, quod ex ipsa significatione praepositionis componentis intelligitur, ad enim significat apud, et quasi prope. Cicero de Officiis: Inter hominem et belluam hoc maxime interest quod haec tantum quantum sensu mouetur ad id solum quod adest, quodque praesens est se accommodat, hoc est ad id quod prope est et quod praesens est, quod ipsemet declarat, subiungens paululum admodum sentiens praeteritum aut futurum, idest sentiens tantum quod adest, hoc est quod mox abiit uel mox futurum est.[39]

665 Quae sunt uerba neutra secundi ordinis? Quae dicuntur possessiua et exigunt nominatiuum ante se et post se ablatiuum sine praepositione, ut Pyrrhus abundat libris.

Egeo	es	ui	caret supino	
Indigeo	es	ui	caret supino	per hauer bisogno
Careo	es	ui	tum uel cassum	per mancare
Abundo	as	ui	atum	
Affluo	is	xi	xum	per abondare
Exubero	as	ui	atum	
Satago	gis	egi	ctum	per essere diligente
Memini	sti	it	supino caret	per ricordarsi

666 Quae sunt ex his quae et genitiuo iunguntur? Egeo, indigeo, satago, ut Terentius: hic satagit rerum suarum,[40] idest anxius et curiosus est rerum suarum.

667 Memini huius ordinis neutrum est, licet in o non desinat, et tamen iungitur aliquando accusatiuo, ut Virgilius: Forsan et haec olim meminisse iuuabit.[41] Aliquando etiam iungitur ablatiuo cum de praepositione, sed aliquando accusatiuo et genitiuo iungitur. Significat recordari, ut non memini hanc rem, uel huius rei, hoc est non recordor. Quando autem iungitur ablatiuo cum praepositione uel interdum genitiuo. Significat mentionem facere, ut Priscianus non meminit de hac re, uel huius rei, hoc est mentionem non fecit.[42]

668 Abundo et affluo possunt esse etiam possessiua. Dicimus enim ego abundo et affluo rebus omnibus, et res omnes abundant et affluunt mihi.

669 Careo et indigeo differunt, quia non indigemus omnibus quibus caremus, utputa caremus multitudine seruorum qua non indigemus. Omnibus autem quibus indigemus caremus, quia si non caremus, | /f. f2r/ non indigeremus.

[39] Cicero, *De Officiis*, 1. 4. This entire paragraph is a marginal addition in the manuscript.

[40] Terence, *Heautontimorumenos* 225.

[41] Vergil, *Aeneis* 1. 203.

[42] In the manuscript, the passage from "aliquando etiam iungitur ablatiuo" to the end of the paragraph is added in the left margin.

670 Deficio, deficis huius ordinis est, ut ego deficio pecunia. Potest tamen esse etiam possessiuum secundi ordinis, ut pecunia deficit mihi. Potest quoque esse actiuum primi ordinis, ut inopem deficiunt omnes amici, hoc est deserunt.

671 Quae sunt uerba neutra tertii ordinis? Quae dicuntur acquisitiua, et exigunt nominatiuum ante se et post se datiuum, [f. 54r] ut ego indulgeo amori nostro.

Seruio	uis	ui	tum	per seruire	
Inseruio	uis	ui	tum		
Faueo	es	ui	utum		
Aspiro	ras	ui	tum	per fauorire	
Benefacio	cis	eci	actum	per ben fare	
Derogo	as	aui	atum	per detrazere	
Detraho	is	xi	ctum	per biasimare[43]	
Studeo	es	ui	caret supino	per studiare	
Haereo	es	si	sum		
Inhaereo	es	si	sum	per acostarse	
Adhaereo	es	si	sum		
Obuio	as	ui	tum		
Occurro	ris	ri	sum	per incontrarse	
Succurro	ris	ri	sum		
Subuenio	nis	ni	tum	per socorrere[44]	
Subuenio	nis	ni	tum		
Prouideo	es	di	sum	per prouedere	
Placeo	ces	ui	tum	per piacere	
Displiceo	ces	ui	tum	per despiacere	
Proficio	cis	ci	ctum	per fare profecto	
Parco	cis	peperci	sum		
Indulgeo	es	dulsi	tum	per perdonare	
Pareo	es	ui	caret supino		
Obedio	dis	ui	itum	per obedire	
Obtempero	as	ui	atum		
Annuo	uis	ui	utum	per aconsomire	
Abnuo	uis	ui	utum	per denegare	
Soluo	uis	ui	utum	per pagare	
Caueo	es	ui	utum	per guardarse	
Obsisto	stis	stiti	atum		
Obsto	stas	ui	atum	per resistere[45]	| /f. f2v/
Repugno	gnas	aui	atum	per repugnare	

[43] Sweynheym and Pannartz print "biasmiare."

[44] Sweynheym and Pannartz print "socorore."

[45] Sweynheym and Pannartz print "rosistere." Pannartz prints the same in his two editions of 1474 and 1476.

Caedo	dis	essi	essum	per dare loco	ǀ [f. 54v]
Consulo	is	ui	ultum	per consegliare	
Debeo	es	ui	itum	per essere debitore	
Satisfacio	cis	eci	ctum	per satisfare	
Incumbo	is	ubui[46]	itum	per attendere	
Sapio	is	iui[47]	itum	per hauer sapore	
Acquiesco	scis	eui	tum	per stare contento	
Vaco	as	ui	tum	per attendere	

672 Haereo quot significationes habet?[48] Duas: aliquando enim significat adhaerere, ut haereo parieti; aliquando dubitare, et tunc est absolutum, unde fit frequentatiuum haesito, ut Iuuenalis: Et tamen haeret et dubitat alta Chionem deducere sella.[49]

673 Placeo quomodo facit praeteritum? Placui et placitus sum. Sicut etiam pleraque alia neutra: iuro, iuraui et iuratus sum; prandeo, prandi et pransus sum; ceno, cenaui et cenatus sum; careo, carui et cassus sum; pateo, patui et passus sum; titubo, titubaui et titubatus sum; poto, potaui et potus sum. Potus tamen cenatus et iuratus aliquando passiue capiuntur, ut epoto medicamento efflauit animum, et iuratus discessit, et it incenatus[50] cubitum.

674 Caueo potest etiam inter actiua connumerari septimi ordinis, et eius passiuum est caueor, ut caue tibi, idest attende ne quid tibi mali accidat. Potest etiam iungi cum ablatiuo cum praepositione, ut caue ab illo, item cum accusatiuo, ut caue illum, item cum alio uerbo, ut caue cadas. Vbi notandum est quod cum negatione et sine negatione eadem est significatio, ut caue cadas et caue ne cadas idem significant.[51]

675 Seruio et inseruio quomodo differunt? Illud necessitatis est, hoc uoluptatis.

676 Consulo, debeo, et sapio interdum habent post se etiam accusatiuum, ut consulo tibi commodum tuum, et debeo tibi talentum, et carmina sapiunt demorsum unguem.[52] Sed

[46] Sweynheym and Pannartz print only "ui."

[47] Sweynheym and Pannartz print only "ui."

[48] In the manuscript, the question mark appears to have been added as an afterthought, and "habet duas" is written with no space between the words. Sweynheym and Pannartz print the question mark before the final consonant of the word "habet." Following Perotti slavishly, they leave no space between that word-final consonant and the initial consonant of "duas."

[49] Juvenal 3. 136.

[50] Sweynheym and Pannartz print "in cenatus." Note that the *Catholicon* has an entry for the word *incenatus*.

[51] In the manuscript this entire paragraph appears in the left margin.

[52] Persius, 1. 106.

tunc consulo et debeo sunt actiua. Sapio uero non est actiuum, sed figurata est haec locutio: sapit mel, hoc est habet saporem mellis. Quemadmodum fit in quibusdam aliis uerbis actiuis, passiuis, et neutris, ut ille agit uxorem, idest agendo repraesentat uxorem, et uxor temulenta uomuit maritum, idest uomitu sparsit maritum, et tu uiuis bacchanalia, idest uiuendo bacchanalia exerces. Sonas asinum, idest sonando refers asinum, et epistola redolet antiquitatem, idest bene olendo repraesentat antiquitatem. | /f. f3r/ Ad haec dicunt aliqui expuisti me, exsibylasti me, execrasti me, idest expuendo, exsibylando, | [f. 55r] execrando derisisti me.

677 Quod uerbum ex his contrariam sibi habet significationem cum ablatiuo iungitur? Vaco. Nam si datiuo iungitur significat do operam, ut uaco litteris. Si uero ablatiuo significat contrarium, ut uaco curis, hoc est careo. Si absolute ponatur uacare interdum significat superfluum esse, ut quindecim carmina uacant, idest abundant et superflua sunt; interdum commodum esse et ocium esse, ut si uacat nostros audire labores, idest si commodum, si ocium est.

678 Quae sunt uerba neutra quarti ordinis? Quae transitiua dicuntur, et exigunt nominatiuum ante se, post se accusatiuum, sicut actiua, ut tu aras terram, et ego sero agrum. Potest etiam addi datiuus, ut Virgilius: En quis conseuimus agros.[53] Et habent passiuum in tertiis personis in utroque numero, ut terra aratur a te, et agri seruntur á me. Poetae tamen per prosopopeiam utuntur etiam aliis personis, ut si terra loquens dicat: aror.

Aro	as	aui	atum	per arare
Colo	is	ui	ultum	per lauorare
Semino	as	aui	atum	per seminare
Sero	is	ui	atum	
Insero	is	ui	ertum	per inestare
Consero	is	iui	situm	per porre
Planto	as	ui	atum	per piantare
Poto	as	ui	atum	
Bibo	bis	bi	itum	per bere
Edo	dis	di	sum	
Comedo	dis	di	sum	per mangiare
Coeno	nas	ui	atum	per cenare
Coquo	quis	xi	ctum	per cocere
Decoquo	quis	xi	ctum	per padire e per consumare
Digero	ris	ssi	stum	per pardire
Sorbeo	es	ui	caret supino	
Absorbeo	es	ui	caret supino	per inghiottire[54]

[53] Vergil, *Eclogae* 1. 72. Perotti mistranscribes the line, which should read: “his nos conseuimus agros.” Since he omits the dative *his*, the resulting quotation makes no sense in this context. Sweynheym and Pannartz do not correct this mistake, nor do later printers. This may be a copying error. The previous sentence in the first Eclogue (lines 71–72) reads: “en quo discordia ciuis | produxit miseros.”

[54] Sweynheym and Pannartz print “nioghiottire.”

Mingo	gis	xi	ctum	per pisiare[55]	
Suo	is	ui	tum	per cusire	
Dissuo	is	ui	utum	per discusire	| [f. 55v]
Neo	nes	eui	etum	per filare	| /f. f3v/
Glomero	ras	ui[56]	atum	per naspare	
Texo	xis	ui	xtum	per texere	
Voluo	uis	ui	lutum	per uolgere	
Euoluo	uis	ui	lutum	per suolgere	
Inuerto	tis	ti	sum	per reuersare	
Retexo	xis	ui	xtum	per texere	
Implico	cas	ui	atum	per auiluppare[57]	
Impedio	dis	ui	itum	per impedire	
Explico	cas	ui	tum	per suiluppare	
Misceo	ces	ui	stum	per mescolare	
Frango	gis	egi	ctum	per spezare	
Scindo	dis	di	issum	per rompere[58]	
Findo	dis	di	sum	per spacare	
Diuido	dis	si	sum	per spartire	
Incido	dis	si	sum	per tagliare	
Seco[59]	as	ui	atum	per segare	
Amputo	as	ui[60]	atum	per mozare	
Aedifico	cas	ui[61]	tum	per edificare	
Molo[62]	lis	ui		per macinare	
Pinso	is	ui	stum		
Contundo	dis	di	usum	per pistare	
Pingo	gis	xi	ctum	per depengere	
Terebro	as	ui	tum	per iriuellare[63]	

[55] Sweynheym and Pannartz print "piasiare."

[56] This form would seem to have been due to an oversight on Perotti's part. It should have read "aui" or the like.

[57] Sweynheym and Pannartz print "auilupare."

[58] Perotti writes and strikes out the word "spacare," which is followed by "rompere."

[59] Misreading the manuscript here, Sweynheym and Pannartz print "sero."

[60] This should have read "aui." Note that the *Catholicon* has an entry for *amputare* with the correct preterite perfect form.

[61] This form would seem to have been due to another oversight on Perotti's part. It should have read "aui."

[62] Sweynheym and Pannartz print "Malo."

[63] Sweynheym and Pannartz print "irriuellare."

Perforo	as	ui	tum	per forare	
Vello	lis	li	ulsum	per cauare	
Condio	dis	ui	tum	per condire	
Puto	as	ui	tum	per potare	
Meto	tis	ui	ssum	per metere	
Repastino	nas	ui	tum	per repastinare	
Tero	ris	ui	tum	per tritare	
Vindemio	as	ui	tum	per uindemiare	
Nauigo	as	ui	tum	per nauigare	| [f. 56r]
Inhibeo	es	ui	tum	per siare la naue	
Pitisso	as	ui	atum	per gustare	
Praegusto	as	ui	atum	per fare la credenza[64]	
Trituro	as	ui	atum	per battere el grano	
Ventilo	as	ui	atum	per auentare	
Pulso	as	ui	atum	per battere	

679 /f. f4r/ Nota quod sero seris serui satum significat idem quod semino. Quando autem facit in supino sertum significat plantare, ut serit arbores; Virgilius: Insere nunc, Melibee, piros.[65] Vnde dicitur ager consitus, idest plenus arboribus. Significat etiam ordinare, unde dicitur series, idest ordo, et desero, idest derelinquo, et serio aduerbium, cuius contrarium est ioco. Interdum significat inserere et per ordinem miscere et intexere, unde serta dicuntur corollae floribus intextae. Dicuntur etiam ipsae coronae sertae, hoc est intextae floribus. Lucanus: Accipiunt sertas nardi de flore coronas.[66] Inseritur etiam ramus in arbore. Conserere etiam significat seminare et plantare. Virgilius: En quis conseuimus agros.[67] Possumus tamen dicere seui triticum in agro, et seui agrum tritico. Conseui ortos arboribus, et conseui arbores in ortos. Inseui malum ramusculo piri, et ramusculum piri in malo inseui. Vnde fit satio et insitio, quae duplex est, et cum infixo trunco sterili inseritur surculus fecundae arboris, et cum germen alienae arboris arboris inserimus libro inciso cortice.

680 Putare proprie est resecare quae superflua sunt, unde dicimus putare uites, et ueteres dicebant argentum purum putum, id est purgatissimum. Hinc fit amputare, quod est resecare. Propterea putare dicitur cogitare, quia cogitando quasi resecamus quae superflua sunt, et quod melius sit mente concipimus. Hinc descendunt etiam disputare, deputare, reputare, computare.

[64] Sweynheym and Pannartz print "credensa."

[65] Vergil, *Eclogae* 1. 73.

[66] Lucan 10. 64.

[67] Vergil, *Eclogae* 1. 72. In the manuscript, we see the same mistranscription as mentioned in the previous paragraph.

681 Pitisso quod proprie significat? Parce uinum gusto, | [f. 56v] quasi tentandi gratia. Terentius: Pitissando multum uini absumpsisti hodie. Tale est uerbum quo Plautus utitur cyathisso, quanquam sexti potius ordinis sit, ut cyathisso apud te quando poto. Tale est etiam graecisso.

682 Ventilare quot modis construitur? Dicimus uentilare triticum, hoc est uentilando purgare, et uentilare aurum digitis sudantibus dixit Iuuenalis.[68] Dicimus etiam uentilare faciem et corpus flabello.

683 Pulsare proprie est percutere, ut pulsat pugnis pectora. Antiqui pulto dicebant, unde fit ut significet etiam canere siue ludere, ut pulsat cytharam. Nec potest dici campana pulsat, sed pulsatur, nec campanam sono, sed pulso. Possumus tamen dicere sono campana, sicut sono cythara, ablatiui casus, ut Virgilius: Cythara crinitus Hiopas personat aurata.[69] Possumus etiam dicere campana sonuit tertiam et quartam horam, et tertia hora pulsata est, et quota[70] hora pulsata est. Virgilius: Iamque eadem digitis, iam pectore pulsat eburno.[71] Aliquando sono iungitur cum accusatiuo. Virgilius: Nec uox hominem /f. f4v/ sonat,[72] idest exprimit sonando, et siluae resonant Amarilida,[73] id est resonando exprimunt.

684 Sunt quaedam alia uerba huius ordinis quae raro et apud poetas in primis et secundis personis in usu sunt, in tertiis uero personis frequens est usus eorum.

Pluo	is	ui	tum	per piouere
Ningo	gis	xi	ctum	per neuegare
Tono	nas	ui	tum	per tonare
Corrusco[74]	cas	ui	tum	per balenare
Fulmino	nas	ui	tum	per fulminare
Grandino	nas	ui	tum	per grandinare

In his non ponitur nominatiuus expressus, et subauditur deus, ut Iupiter pluuit hodie magnos imbres. Liuius tamen et Valerius pluuisse lapidibus dicunt.[75] Et Vir | [f. 57r] gilius

[68] Juvenal, 1. 28.

[69] Vergil, *Aeneis* 1. 740–741.

[70] Sweynheym and Pannartz print "quotta."

[71] Vergil, *Aeneis* 6. 647.

[72] Vergil, *Aeneis* 1. 328.

[73] An allusion to Vergil, *Eclogae* 1. 5: "formosam resonare doces Amaryllida siluas." Sweynheym and Pannartz print "a marilida."

[74] Sweynheym and Pannartz print "Corusco."

[75] Livy 7. 28. 7; 35. 9; 21. 62. 5; Valerius Maximus 1. 6. 5.

in Georgicis dixit: Nec densior aere grando, nec de concussa tantum pluit ilice glandis.[76] Tantum hoc loco nominatiui casus esse uidetur.

685 Quae sunt uerba neutra quinti ordinis? Quae effectiua dicuntur, et exigunt ante se nominatiuum et post se ablatiuum sine praepositione, uel accusatiuum cum praepositione ob aut propter, ut ego caleo igni uel ob ignem aut propter ignem.

Caleo	es	ui	caret supino	per scaldarse	
Frigeo	es	ui	caret supino	per hauer freddo	
Gaudeo	es	sus sum		per alegrarse	
Pingueo	es	ui		per ingrassarse	
Palleo	es	ui		per impallidirse	
Areo	es	ui		per seccarse	
Vireo	res	ui		per inuerdirse	
Tepeo	es	ui		per intepidirse	
Albeo	es	ui		per imbianchirse	
Nigreo	es	ui		per anegrirse	
Rubeo	es	ui		per arosirse	
Floreo	es	ui		per fiorire	
Tumeo	es	ui			
Turgeo	es	ui		per gomfiarse	
Ferueo	es	ui		per bollire	
Stupeo	es	ui		per stupire	
Horreo	es	ui		per hauere horrore	
Maereo	res	caret	caret	per dolerse	/f. f5r/
Calleo	es	ui		per farglie el callo	
Splendeo	es	ui		per resplendere[77]	
Polleo	es	ui			
Liqueo	es			per manifestarse	

686 Caleo per simplex l huius ordinis est et significat calescere, hoc est calefieri. Per duplex uero l similiter huius ordinis esse potest et significat callum facere, ut nimio dolore | [f. 57v] obcalluit. Aliquando quarti ordinis est, hoc est neutri transitiui, et significat callidum siue astutum esse et optime aliquid scire, ut dicenda silendaque calles.

687 Maerere, quando primam syllabam longam habet cum diphthongo, significat maestum esse et animo aegrum, et caret praeterito, nam maestus, sta, stum nomen est, non participium. Mereo uero habens syllabam primam breuem idem est quod mereor, et facit in praeterito merui, sicut mereor, meritus sum uel fui, ut ego merui laudem, siue meritus sum

[76] Vergil, *Georgica* 4. 80–81.

[77] Sweynheym and Pannartz put the words "per resplendere" opposite the verb *polleo*. In the autograph the words "per resplendere" are written in the rightmost column half way between the verbs *splendeo* and *polleo*, and the two verbs are bracketed to indicate that the gloss is appropriate to them both.

laudem.[78] Illud enim neutrum, hoc deponens est transitiuum. Mereo etiam idem est quod milito sub stipendio,[79] ut iste meret sub Caesare, idest militat, et est sexti generis neutrorum, quae absoluta dicuntur. Diciturque a mereo, quod est pro mercede aliquid operor, unde ipsa merces dicitur, potius quam a mercando. Hinc meretrices dictae sunt ipsae quoque suam militiam exercentes ac stipendia sua facientes, et adiectiuum meritorius, meritoria, meritorium, unde scorta[80] mascula pueri meritorii uocantur. Hinc etiam tabernae meritoriae dicuntur, et apud A. Gellium: Lais meretricando magnam pecuniam demerebat.[81] Mereo etiam et mereor quando post se ablatiuum habent cum praepositione de significant tractare, ut ego bene mereor de te; Antonius male meritus est de militibus suis, siue male meruit de militibus suis. Virgilius: Si bene quid de te merui.[82] Sic dicuntur etiam promereo et promereor, commereo et commereor. Inter quae haec differentia est quod promeremur et meremur bona, commeremur mala. Demereri etiam dicimus, idest bene mereri, ut Quintilianus: ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei,[83] unde male usurpant aliqui demerita pro uitiis; emeriti milites dicuntur, qui ob ingrauescentem aetatem ab onere militandi liberantur, nec amplius merent.

688 Quae sunt uerba neutra sexti ordinis? Quae absoluta dicuntur et exigunt ante se nominatiuum, post se autem nullo indigent casu, ut deus est, ego uiuo, tu uiuis; quanquam possit esse ablatiuus cum in uel sub uel alia huiusmodi praepositione, ut deus est in caelo, nos uiuimus sub Romano pontifice. /f. f6r/

Viuo	uis	xi	ctum	per uiuere	ǀ [f. 58r]
Occumbo	is	ui	tum		
Obeo	is	ui	tum		
Pereo	is	ui	tum		
Intereo	is	ui	itum	per morire	
Óccido	is	di	sum		
Dormio	is	ui	tum	per dormire	
Deficio	cis	ci	ctum	per mancare	
Quiesco	scis	ui	tum	per riposarse	

78 Note that the implication here is that *maereo* and *mereo* are homonyms distinguished only by the length of the vowel in the first syllable. This curious notion was based on the fact that in those days *maereo* was usually written *mereo*, which made it look as if it were homonymous with the other word. It was also believed that vowel length was a device which was deliberately resorted to in order to distinguish homonyms.

79 In the manuscript, the words “sub stipendio” are inserted over the line.

80 Sweynheym and Pannartz print “storta.”

81 Aulus Gellius, 1. 8. 3. The passage beginning “Diciturque a mereo” and ending “magnam pecuniam demerebat” is a marginal addition.

82 Vergil, *Aeneis* 4. 317.

83 Quintilian, *Institutiones*, Preface, § 3.

Iaceo	ces	ui		per iacere	
Sedeo	des	di	sum	per sedere	
Sto	stas	ti	tum	per stare	
Surgeo	gis	xi	ctum	per drizarse	
Maneo	nes	si	sum	per stare fermo	
Remaneo	nes	si	sum		
Resto	stas	ti	tum	per restare	
Cado	dis	cecidi	sum	per cadere	
Ruo	is	ui	tum	per ruinare	
No	as	ui	tum		
Nato	as	ui	tum	per notare	
Nauigo	as	ui	tum	per nauigare	
Emergo	gis	si	sum	per usir fora	
Volo	as	ui	tum	per uolare	
Salto	tas	ui	tum	per saltare e per ballare	
Laboro	as	ui	tum	per afatigarse idest per lauorare	
Sudo	as	ui	tum	per sudare	
Ludo	dis	si	sum	per giucare[84]	
Vigilo	las	ui	tum	per ueghiare	
Titubo	as	ui	tum		
Nuto	as	ui	tum	per uacillare	
Vacillo	as	ui	tum		
Labo	as			per cascare	
Hio	as	ui	tum		
Hisco	cis			per spandecerare	
Euado	dis	si	sum	per scampare	[f. 58v]
Sum	es	fui		per essere	/f. f6r/
Vesperasco	scis	scit		per farse nocte	
Lucesco	scis	scit		per farse di	

689 Viuo, uolo las, et aliqua alia ex supradictis habent aliquando etiam post se nominatiuum, ut uiuo foelix, haec auis uolat hilaris. Viuo etiam aliquando habet accusatiuum post se, ut uiuo uitam, sicut etiam dicimus obeo mortem. Dicimus etiam iste uiuit asinum, et hi uiuunt Bacchanalia, idest uiuendo sequuntur asinum et Bacchanalia, quemadmodum etiam dicimus tu euigilasti praelia, idest uigilando scripsisti. A uiuo deriuatur uictus, quod uerbum alimonium significat, ut Virgilius: Tum uictu reuocans uires.[85] Et Terentius: Semper erit praesidium Clitipho uictus, uestitus. Quando accusatiuum habet uiuo actiuum est primi ordinis, ut uiuo aetatem, unde et passiuum habet, iam tertia uiuitur aetas. Hinc fit conuiuo conuiuis conuixi ctum per uiuere e fare una spesa insieme. Inde conuictores, qui simul uiuunt, sed duo haec conuiuator, qui ad conuiuium inuitat, et conuiua, qui inuitatur, á conuiuor conuiuaris uerbo deponenti habent originem.

[84] Sweynheym and Pannartz print “guicare.”

[85] Vergil, *Aeneis* 1. 214.

690 Titubare est eius qui non potest insistere pedibus, ut faciunt hebrii atque aegroti. Transferturque ad animum, ut ille titubat, idest modo ait modo negat, et nescit quid loquatur.

691 Nutare est alicuius magnae molis ruinam minantis, et transfertur ad animum.

692 Labare est repente ruere, ut labat turris, et ad animum quoque transfertur, ut labascit ille uno uerbo tam cito. Et differt á labor laberis. Nam labi est leuiter et sensim deorsum ire, item ab elabor elaberis, quod est periculum fugio, ut hic est elapsus, idest periculum aufugit, instar anguillae, quae elabens manibus fugit.

693 Quid interest inter hiare et hiscere? Hiare est aliquid [f. 59r] sua sponte aperiri externa aliqua ui, ut hia tellus, siue lignum. Hiscere est oris tantum, et quidem humani, et capitur pro loqui, ut non audeo hiscere.

694 Sum, es, est quando absolute ponitur, idest solum unum nominatiuum ante se habens, huius ordinis neutrorum est, ut deus est, et semper erit inuidia, et huiusmodi. Iungitur autem et cum genitiuo quinque modis. Primo quando significat possessionem, ut hoc pecus est Melibei. Secundo quando notat laudem uel uituperationem, ut hoc pecus est magnae utilitatis, uel magni detrimenti, cuius loco aliquando ponitur ablatiuus, ut Catilina fuit magna ui corporis et animi. Tertio quando nullum habet nominatiuum, sed genitiuum cum infinito, et significat /f. f6v/ interest, ut discipuli est honorare magistrum. Quarto quando summitur[86] pro ualet et ad praetium tendit, ut quanti est summito, pro quantum ualet. Caesar: Tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti et reip. iniuriam et suum dolorem eius uoluntati ac precibus condonet.[87] Quinto quando mansionem significat, ut ego sum domi meae, tu es domi tuae, item domi nostrae, domi uestrae, domi alienae. Vbi notandum est quod cum aliis adiectiuis non iungeretur, neque enim diceremus ego sum domi honestae et domi pulchrae, sed in domo honesta et in domo pulchra. Et licet dicere sum domi, et sum in domo, sicut egredior domo, et egredior é domo. Iungitur etiam sum cum datiuo et significat habeo, ut sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae.[88] Item cum duobus datiuis, ut tua uerba sunt mihi contemptui. Item cum datiuo et infinitiuo sine nominatiuo, ut non est cuiquam fallere. Item cum accusatiuo cum praepositione, ut hoc est apud Virgilium. Item cum ablatiuo sine praepositione, ut haec est praestanti corpore. Item cum ablatiuo cum praepositione in, ut in mea manu est. Item penes uos est. Est autem penes esse, non apud aliquem esse, sed in manu et quasi potestate alicuius esse. Aliquando est idem significat quod uergit et expositum est, iungiturque accusatiuo cum praepositione ad, Caesar: Aquitania a Garumna flumine ad Pireneos montes et eam partem Oceani quae

[86] Sweynheym and Pannartz print "sumitur." On the next line, however, they follow Perotti's orthographical practice and print "summito."

[87] Caesar, *Bellum Gallicum* 1. 20. The passage from "Caesar" to "condonet" is a marginal addition.

[88] Vergil, *Aeneis* 1. 71.

est ad Hispaniam pertinet.[89] Aliquando iungitur cum infinitiuo sine aliquo casu, ut cernere erat, idest cernere licebat.

695 Pernoctare est totam noctem insomnem ducere. Peruigilare etiam idem significat, sed in hoc differunt quod illud nocte duntaxat, hoc etiam die fit, unde pernox et peruigil. | [f. 59v]

696 Quae sunt uerba neutra septimi ordinis? Quae imperfecta dicuntur et exigunt nominatiuum ante se et post se obliquum cum praepositione, nisi fuerint nomina aduerbialiter posita, ut eo in urbem, eo domum.

Abeo	is	ui	tum		
Discedo	is	ssi	ssum	per partirse	
Recedo	is	ssi	ssum		
Eo	is	iui	itum		
Vado	is	si	sum		
Incedo	is	ssi	sum	per andare	
Pergo	gis	xi	ctum		
Venio	is	ni	tum	per uenire	
Redeo	dis	ui	tum		
Remigro	gras	ui	tum	per tornare	| /f. f7r/
Introeo	is	ui	tum	per intrare dentro	
Exeo	is	ui	tum	per usire	
Transeo	is	ui	tum	per passare	
Transmigro	gras	ui	tum	per trapassare	
Contendo	dis	di	tum		
Pugno	gnas	ui	tum	per combattere	
Certo	tas	ui	tum		
Curro	ris	ri	sum	per correre	

697 Pergere proprie est iter aut rem aliam inceptam prosequi.

698 Venio apud doctos frequenter ponitur pro eo, ut ueniebam ad illum, sicut contra eo pro uenio, ut eo ad te; et ambo se coniunguntur cum datiuo sine praepositione, ut it clamor caelo,[90] uenturaque desuper urbi, et hostes ueniunt excidio, hoc est ad excidium.

699 Migrare est domicilium mutare et alio se ad habitandum conferre. Remigrare est oppositum, hoc est ad primum domicilium reuerti, et idcirco homines qui obeunt migrare ex hac uita dicuntur. Transmigrare est longius ad habitandum ire. | [f. 60r]

[89] Caesar, *Bellum Gallicum*, 1. 1. The passage from "Est autem penes esse" to "ad Hispaniam pertinet" is a marginal addition.

[90] Vergil, *Aeneis* 5. 451.

700 Eo et iterfacio idem sunt, sed non est idem uiam facio et iterfacio. Nam facere iter est ire seu uiam ingredi, facere uiam est aperire transitum per quem iri possit. Munire autem uiam idem est quod reficere, repurgare,[91] sternere scilicibus, quando uel contriti sunt scilices uel forte deficiunt.

701 Incumbere est toto animo siue corpore alicui rei insistere, et aliquando est huius ordinis, ut incumbo in studia et ad studia philosophiae, aliquando est ordinis acquisitiuorum neutrorum, ut incumbo studiis philosophiae. Sed illud animaduertendum quod quando ad animum refertur utriusque ordinis est, quando autem ad corpus, duntaxat tertii ordinis, hoc est acquisitiuorum, ut incumbo remis, non enim diceremus incumbo in remos, neque ad remos.

702 Currere in agrum dicimus si simus extra agrum. Si autem simus in agro dicimus curro in agro. Nam hae quatuor praepositiones in sub super et subter quotiens motum significant iunguntur accusatiuo, quando autem non significant motum de loco ad locum iunguntur ablatiuo, ut Tityrus recubat sub tegmine fagi,[92] nos quiescimus sub tecto, et nos eamus sub tegmen fagi, reducamus nos sub tectum, nauta cecidit in undas, non in undis, et hostes labuntur super hostes, non super hostibus.

703 Quae sunt uerba neutra octaui ordinis? Quae neutra passiua dicuntur, | /f. f7v/ quae in uoce actiua instar passiuorum construuntur, ut discipulus uapulat á praeceptore, et sunt quinque.

Exulo	as	ui	tum	per essere sbandito
Liceo	es	ui	tum	per essere aprezato
Vapulo	as	ui	tum	per essere battuto
Veneo	is	ui	tum	per essere uenduto
Nubo	is	psi	ptm	per essere maritata

704 Exulo cuius figurae? Compositae. Ex quot dictionibus componitur? Ex tribus: una integra et duabus corruptis, | [f. 60v] hoc est ex praepositione ex et solo nomine et eo uerbo. Exulo enim est ex solo eo, hoc est extra solum eo. Sunt enim exules qui natali solo priuantur, qui dicuntur etiam extorres, quasi extra terram suam euntes. Dicitur autem exulare de loco et in loco, ut Donatus affirmat. Vt nos exulamus Roma, et exulamus Viterbi, idest extorres Roma habitamus Viterbii, qui locus exilii nobis assignatus est.[93]

705 Nubere dicitur de mulieribus tantum, ut haec puella nupta est á patre formoso adolescenti. Dicitur autem nubo a uerbo obnubo, quod est obtego et cooperio, quod sponsae

[91] Sweynheym and Pannartz print "repugnare," which makes no sense in the context. Later printers do not seem to have corrected this mistake.

[92] An allusion to Vergil, *Eclogae* 1. 1.

[93] Here Perotti is confusing Donatus with Priscian. See Priscian 18.133, Keil 3. 269.26–27.

ad uirum proficiscentes pudoris gratia obnupta, idest cooperta facie proficiscebantur. Hinc nuptae, idest sponsae. Reperitur tamen apud ueteres nouus nuptus pro sponso.

706 Liceo lices in usu est, ut tu licebis á me paruo pretio. Reperitur tamen etiam deponens liceor, cum frequentatiuo eius licitor, quae cum accusatiuo iunguntur et significat ultra pretium deferre in auctione facienda. Hic fit polliceor, quod est sponte promitto.

707 Quae sunt uerba neutra noni ordinis? Quae neutro passiua dicuntur, et in praeteritis atque his quae á praeteritis formantur declinantur sicut passiua, in caeteris uero temporibus seruant uocem actiuorum.

Gaudeo	es	sus sum	per alegrarse
Fio	is	ctus sum	per esser facto
Fido	is	sus sum	
Confido	is	sus sum	per confidarse
Soleo	es	tus sum	per solere
Audeo	es	sus sum	per ardire

DE VERBIS COMMUNIBVS

708 Quae sunt uerba communia?[94] Quae in uoce passiua tam actiuam quam passiuam habent significationes, ut ego criminor te, et ego criminor á te; tu ueneraris deum, deus ueneratur á te. | [f. 61r]

Largior	ris	tus sum	per donare et essere donato | /f. f8r/
Experior	ris	tus sum	per prouare et essere prouato
Veneror	ris	tus sum	per honorare et essere honorato
Moror	ris	tus sum	per aspectare et esser aspectato
Criminor	ris	tus sum	per incolpare et esser incolpato
Amplector	ris	xus sum	per abraciare et esse abraciato
Osculor	ris	tus sum	per basiare et esser basiato
Hortor	ris	tus sum	per confortare et esser confortato
Interpretor	ris	tus sum	per exponere et esser exposto
Hospitor	ris	tus sum	per albergare et esse albergato

709 *Largior, experior, ueneror, moror, osculor, hortor*
Criminor, amplector, interpretor, hospitor adde.[95]

[94] On the so-called common verbs, see Priscian 8. 14, Keil 2. 378. 18; 18. 134, Keil 3. 270. 6–9.

[95] In the case of Perotti's predecessors, each verbal class was provided with a set of mnemonic verses which was originally designed to comprise all the verbs that were members of that particular class. The list of principal parts, on the other hand, was designed to provide the student with the vernacular equivalents of the verbs. Perotti eliminates the mnemonic verses, except here, and vastly expands the role of the lists of principal parts, in keeping with his strong lexicographical impulse. Compare the verses for this class in Guarino's *Regule grammaticales*:

Largior, experior, ueneror, moror, osculor, hortor,
Criminor, amplector tibi sint communia, lector;

710 Moror ultra propriam significationem suam, quae est expectare aut expectari, significat etiam retinere aut retardare, ut quid omnes uenientes ad te tantum remoraris; idest tantum retines. Et Terentius: ne uestrum remoror commodum, idest retardem. Aliquando etiam capitur moror pro haereo, idest dubito, ut nihil moror, idest nihil haereo, nihil dubito.

711 Osculor unde dicitur? Ab ore, quod basiando os rei quam basiamus adiungitur, unde dicitur osculum, idest basium, quanquam osculum significat etiam paruum os, ut meum osculum, meus ocellus.

712 Hortor per aspirationem scribitur differentiae causa, nam ueteres horto dicebant et ideo aspirabant ut ab orto nomine differret.[96] Eius oppositum est dehortor. Dicimus autem hortor filium tuum ad uirtutem, tu uero á uirtute dehortaris.

713 Hospitari est recipere uel recipi quenquam in domicilium amice. Inde fit hospes, communis generis, et hospita feminini, ut sospes et sospita. Inde dicitur etiam hospitium, quod non significat diuersorium et cauponam siue tabernam uinariam, ut aliqui putant, sed ius amicitiae quae est inter hospites, hoc est amicos externos. | [f. 61v]

714 Patior Donatus uult esse commune uerbum.[97] Dicimus enim patior te, et patior abs te. Priscianus in numero quorundam deponentium ponit quae passiuam habent constructionem, ut nascor a te, orior á te, mereor á te.[98]

715 Multa quoque praeter supradicta apud ueteres communia reperiuntur, ut obliuiscor. Virgilius: Non oblita mihi tot carmina.[99] Et agredior. Cicero: ut á te agrederer donis. Et stipulor, in quo uerbo attendendum est quod tam in actiua quam in passiua significatione ablatiuo iungitur. Stipulor á te, pro interrogo te, et interrogor abs te,

Si bene connumeres, interpretor, hospitor addes.

The fact that Perotti retained these verses may be connected with the fact that they also appeared in the widely disseminated *Regule Pisane* of Francesco da Buti (late 14th century) and the *Doctrinale* of Alexander de Villa-Dei (ca. 1200); see Dietrich Reichling's edition, p. 64f.

[96] Compare Perotti's remarks on *hortor* and *ortus* in the *Cornu copiae*, lib 1, epig. 10; §66, vol. 5, ed. Jean-Louis Charlet & Pernille Harsting (Sassoferrato: Istituto Internazionale di Studi Piceni, 1995), pp. 48–49. Perotti's etymology of these words was a medieval commonplace. See, for instance, under the entry *ortus* in the *Catholicon* of John of Genoa: "et hic hortus ti secunde coniugationis, quia semper ibi aliquid oriatur et nunquam sit sine fructu, secundum Hugutionem... Hortus uero horti to, ager amenus holeribus abundans uel paradisus, hortus holerum, inde dictus quia semper ibi aliquid oriatur" (Hain 2257, f. G1va).

[97] Once again, Perotti confuses Priscian and Donatus. See Priscian 18.133, Keil 3. 269.26–27.

[98] Priscian, 8. 22, Keil 2. 388. 14–15. Compare the entry for *stipulor* in the *Catholicon* of John of Genoa: "Et nota quod stipulor antiquitus erat commune, sed modo est deponens, et construitur cum accusatiuo et ablatiuo interposita a uel ab prepositione, ut stipulor a te decem solidos, id est quero."

[99] Vergil, *Eclogae* 9. 53.

quemadmodum | /f. f8v/ dicimus quaero á te, pro interrogo te, quamuis sit actiuum, ut Iuuenalis: quantumuis stipulare, et protinus accipe quod do,[100] subauditur á me, et actiue hoc loco accipitur. Suetonius uero passiuum posuit: quae uetat minorem annis quindecim stipulari, hoc est interrogari.

DE VERBIS DEPONENTIBVS

716 Quod est uerbum deponens? Quod in uoce passiua uel actiuam uel passiuam deponit significationem.

717 Quare dicitur deponens? Quia non habet utranque significationem sicut commune, sed alteram deponit, uel actiuam uel passiuam.

718 Quot sunt ordines uerborum deponentium? Septem: possessiuum, acquisitiuum, transitiuum, effectiuum, absolutum, imperfectum, uocatiuum.

719 Quae sunt uerba deponentia primi ordinis? Quae possessiua dicuntur et exigunt nominatiuum ante se et post se genitiuum uel ablatiuum sine praepositione, ut dii uescuntur ambrosia.

Vtor	is	sus sum	per usare et operare incose utile[101]
Abutor	is	sus sum	per usare male
Fruor	is	etus uel itus sum	per usare con dilecto
Fungor	is	ctus sum	per usare officio
Patior	is	tus sum	per ottenere cose desyderate[102] | [f. f. 62r]
Vescor	ris	sine supino	per usare cibi
Recordor	ris	atus sum	
Reminiscor	ris	sine supino	per ricordarse
Obliuiscor	ris	tus sum	per dementicarse
Misereor	ris	tus sum	per hauere misericordia

720 Vti et frui differunt, nam frui est cum delectatione uti. Vnde theologi frui transferunt duntaxat ad res diuinas, et peccatum dicunt esse si quis uel utatur rebus diuinis uel fruatur humanis. Scriptores tamen utuntur hoc uerbo etiam in rebus humanis quotiens non necessitate, sed delectatione utimur. Verbi gratia, si amici patrocinio in aliqua causa egemus, dicimur uti amicitia illius. Si uero nulla causa intercedente ex amici consuetudine, sermone, aspectu, praesentia uoluptatem capimus, frui dicimur amicitia illius. Hinc dicitur fructus, et ex utroque uerbum compositum usus fructus. Fruor enim supinum facit fructum, ut Cicero in Hortensio: et amoenitate[103] summa perfructus. Vlpianus tamen ad Sabinum

[100] Juvenal, 7. 165.

[101] Sweynheym and Pannartz print "incose utili."

[102] Sweynheym and Pannartz print "desiderare."

[103] Perotti writes "amœnitate," while Sweynheym and Pannartz print "amenitate."

fruiturum dixit, non fructurum, quemadmodum ab ortum[104] oriturum dicimus, non orturum; a partum | /f. f9r/ pariturum, non parturum; ab erutum eruiturum, non eruturum.

721 Potior potiris uel poteris cum secundo, quarto, et sexto casu iungitur, et esse potest tertiae uel quartae coniugationis, ut orior, morior, sed infinitiuus facit mori secundum tertiam, et oriri et potiri secundum quartam coniugationem.

722 Quae sunt deponentia secundi ordinis? Quae acquisitiua dicuntur, et exigunt nominatiuum ante se et post se datiuum, ut ego auxilior tibi.

Auxilior	ris	tus sum		
Adminiculor	ris	tus sum	per aiutare	
Opitulor	ris	tus sum		
Suffragor	ris	tus sum		| [f. 62v]
Iniurior	aris	tus sum	per iniuriare	
Emulor	aris	tus sum	per inuidiare e per imitare	
Blandior	ris	tus sum	per lusingare[105]	
Minor	ris	tus sum		
Minitor[106]	ris	tus sum	per menaciare	
Adulor	ris	tus sum		
Assentor	ris	tus sum	per adulare	
Assentior	iris	sus sum	per aconsentire	
Medeor	ris	sine supino	per medicare	
Aduersor	ris	tus sum	per contrastare	
Obsequor	ris	tus sum	per seruire	
Moderor	ris	tus sum	per temperare	
Foeneror	ris	tus sum	per dare ad usura	
Gratulor	ris	tus sum		
Congratulor	ris	tus sum	per ralegrarse e far festa	
Insidior	ris	tus sum	per insidiare et aguaitare	
Dominor	ris	tus sum	per segnoregiare	
Innitor	ris	xus sum	per apogiarse	

723 Misereor quidam ponunt huius ordinis, cum datiuo interdum iungatur, ut miserere nobis, tamen superioris potius ordinis est et genitiuo iungitur, ut Virgilius: nil nostri miserere,[107] et alibi miserere laborum tantorum, miserere animi non digna ferentis.[108]

[104] Sweynheym and Pannartz print "adortum" instead of "ab ortum." This mistake is not corrected by La Legname or by Pannartz.

[105] Sweynheym and Pannartz print "lusnigare."

[106] Sweynheym and Pannartz print "Miintor."

[107] Vergil, *Eclogae* 2. 7.

[108] Vergil, *Aeneis* 2. 143–144.

Miseror, miseraris significat flere et lamentari, et semper iungitur accusatiuo, ut ignoras que uiae mecum miseratus[109] amantes.[110]

724 Medicor huius ordinis est, sicut medeor. Et iungitur etiam cum accusatiuo, ut medicatus sum tibi et te. Inuenitur tamen etiam medico | /f. f9v/ cas. Virgilius: Semina uidi equidem multos medicare serentes.[111] Iungitur etiam cum datiuo. Virgilius: Et senibus medicantur anhelis.[112]

725 Moderor moderatus iungitur etiam cum accusatiuo, ut imperator moderatur militibus uel milites. Terentius: qui ex sua libidine | [f. 63r] moderatur nos.

726 Minor et eius frequentatiuum minitor habent post datiuum aliquando etiam accusatiuum, ut tu minaris uel minitaris mihi mortem uel exilium.

727 Iniurior et contrarior multis aliis modis usitatius dicitur. Loco enim primi dicitur: tu es mihi iniurius, tu infers mihi iniuriam, tu non es mihi aequus, tu mihi iniuriam facis, tu afficis me iniuria. Loco secundi ponitur: semper mihi aduersaris, semper mihi repugnas, semper mihi refragaris, semper mihi obniteris, semper mihi obstas, semper mihi opponeris, semper mihi contrarius es, semper mihi es aduersus, semper oppositus.

728 Irasci et succensere hoc differunt quod succensere est cum ratione irasci.

729 Aemulari[113] est inuidere, est etiam sequi et imitari, ut ego aemulor Platonem. Vnde aemuli dicuntur non solum inuidi, sed etiam imitatores, ut aemulus et imitator sum Platonis.

730 Quae sunt uerba deponentia tertii ordinis? Quae transitiua siue actiua dicuntur et exigunt nominatiuum ante se et post se accusatiuum, ut ego sequor imperatorem.

Sequor	ris	tus sum	
Prosequor	ris	tus sum	per seguitare
Insequor	ris	tus sum	
Persequor	ris	tus sum	per perseguitare
Aggredior	ris	sus sum	
Adorior	riris	tus sum	per assaltare

109 Sweynheym and Pannartz print "miserantes."

110 Sweynheym and Pannartz make the entire last sentence a separate paragraph.

111 Vergil, *Georgica* 1. 193.

112 Vergil, *Georgica.* 2. 135.

113 Both the manuscript and the *editio princeps* have "emulari" and "emulor." However, Perotti writes "emuli" with *e* caudata in the next sentence.

Furor	raris	tus sum	per furare	
Praedor	ris	tus sum		
Populor	ris	tus sum	per robare	
Opinor	ris	tus sum		
Arbitror	ris	tus sum	per pensare	
Reor	ris	tus sum		ǀ [f. 63v]
Percunctor	ris	tus sum		
Sciscitor	ris	tus sum	per domandare	
Vlciscor	ris	tus sum	per fare uendecta	
Fateor	ris	sus sum		ǀ /f. f10r/
Confiteor	ris	sus sum	per far uendetta[114]	
Adipiscor	ris	ptus sum		
Consequor	ris	tus sum	per aquistare e per agiongere	
Assequor	ris	tus sum		
Solor	ris	tus sum		
Consolor	ris	tus sum	per consolare	
Operior	iris			
Praestolor	aris	tus sum	per aspettare	
Speculor	aris	tus sum	per speculare	
Contemplor	aris	tus sum	per contemplare	
Operor	aris	tus sum	per operare	
Imitor	aris	tus sum	per imitare	
Emulor	ris	tus sum		
Nitor	ris	sus sum		
Conor	ris	tus sum	per sforzarse	
Dignor	ris	tus sum	per dignare	
Dedignor	ris	tus sum	per non dignare o reputare altro indegno	
Faris uel faretur		sus sum		
Loquor	ris	tus sum	per parlare	
Testor	ris	tus sum	per testificare, chiamare testimonio e fare testimento	
Precor	ris	tus sum		
Deprecor	ris	tus sum	per pregare	
Lucror	ris	tus sum	per guadagnare	
Minor	ris	tus sum	per guardare con mataueglia	
Rimor	ris	tus sum		
Scrutor	ris	tus sum	per cercare con diligentia	
Suspicor	ris	tus sum	per sospettare, pensare, e stimare	
Aucupor	ris	tus sum	per ucellare	
Meditor	ris	tus sum	per scriuere, comporre, exercitare la mente	ǀ [f. 64r]

[114] Perotti intends the vernacular gloss to apply to both *fateor* and *confiteor*. But the gloss is clearly erroneous. Sweynheym and Pannartz faithfully copy the mistake. This is a copying error on Perotti's part.

731 Aggredior et adorior hoc differunt quod aggredi est aperte hominem uel rem aliquam inuadere, adoriri autem est de improuiso et repente et quasi ex insidiis inuadere.

732 Consolari et solari quid differunt? Consolamur uerbis, unde dicitur consolatio. Solamur aliis rebus, inde fit solamen. Virgilius: interea longum cantu solata laborem | Arguto coniunx percurrit pectine | /f. f10v/ telas.[115]

733 Meditari significat proprie exercere, unde meditatio apud rhetores[116] exercitatio appellatur, et originem á Graeco, dicitur enim ἀπὸ τοῦ μελετᾶν,[117] mutata l in d, nam hae saepe inuicem sibi caedunt,[118] ut sella pro seda á sedendo.

734 Precor et deprecor quomodo differunt inter se? Precari est rogare, deprecari uero est precando auertere. Vt Ouidius: Saepe precor mortem, mortem quoque deprecor idem, ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.[119]

735 Quae sunt uerba deponentia quarti ordinis? Quae effectiua dicuntur et nominatiuum exigunt ante se, post se uero ablatiuum sine praepositione, uel accusatiuum cum ob uel propter, ut ego laetor tua foelicitate.[120]

Laetor	ris	tus sum	per alegrarse
Tristor	ris	tus sum	per atristarse
Irascor	ris	tus sum	per adirarse
Indignor	ris	tus sum	per sdegnarse
Verecundor	ris	tus sum	per uergognarse
Queror	ris	stus sum	
Lamentor	ris	tus sum	per lamentarse
Glorior	ris	tus sum	per gloriarse
Miror	ris	tus sum	per marauigliarse

736 Laetor et gaudeo quomodo differunt? Gaudium in animo duntaxat est, laetitio autem etiam extrinsecus cernitur per gestus, oculos, signa. | [f. 64v]

115 Vergil, *Georgica* 1. 293–294.

116 Sweynheym and Pannartz print “rhethores.”

117 Sweynheym and Pannartz print “απγο του μελετειν.” Evidently, they were not familiar with the abbreviation that Perotti used for the circumflexed vowel in the last syllable of μελετᾶν.

118 Sweynheym and Pannartz do not follow copy and print “cedunt.”

119 *Epistulae ex Ponto* 1. 2. 59–60.

120 Sweynheym and Pannartz print “felicitate.”

737 Gratulor quidam putant adnumerari debere inter uerba huius ordinis. Sed errant uehementer. Est enim gratulor ordinis acquisitiuorum et semper datiuum exigit, significat quod de bono alicuius gaudere, ut gratulor mihi quod omnia pro desyderio[121] meo successerint, gratulor tibi quod praeceptori carus sis, quod si alium casum habeat, habet post datiuum. Significat tamen gratias agere cum ad deum refertur et nihilominus datiuo iungitur, ut gratulor deo quod res nostras secundat, idest gratias ago.

738 Quae sunt uerba deponentia quinti ordinis? Quae absoluta dicuntur et exigunt nominatiuum ante se et post se nullo indigent casu, ut ego philosophor.

Expergiscor	ris	ctus sum	per sueghiarse	
Morior	ris	tuus sum	per morire	
Philosophor	ris	tus sum	per philosophare	
Rusticor	ris	tus sum	per andare per uilla	| /f. g1r/
Iocor	ris	tus sum	per mottegiare	
Nugor	ris	tus sum	per ciangciare	
Venor	ris	tus sum	per caciare	
Piscor	ris	tus sum	per pescare	
Spatior	ris	tus sum	per andare a spasso	
Vagor	ris	tus sum	per andare sperso	
Labor	ris	ptus sum	per transcorrere	
Peregrinor	ris	tus sum	per andare in uiagio	
Periclitor	ris	tus sum	per andare in pericolo	
Ratiocinor	aris	tus sum	per fare rasione[122]	
Luctor	ris	ctus sum	per giucare[123] a le bracia	
Crapulor[124]	ris	tus sum	per impirse el corpo	
Pergraecor	ris	tus sum	per luxuriare	

739 Piscor et expiscor quomodo differunt? Piscari est pisces inquirere, expiscari est piscando pisces capere.

740 Aucupor potest esse huius ordinis, ut aucupor sine casu aliquo, idest aues capio siue insequor, item tertii ordinis transitiuorum, ut aucupor laudem, aucupor gloriam.

738 Ratiocinor interdum significat per rationes demonstro, unde ratiocinari dicitur qui per syllogismos nititur aliquid probare. Interdum ratiocinari est quod uernacula lingua

[121] Sweynheym and Pannartz print "desiderio."

[122] In the manuscript, the verb *ratiocinor* and its principal parts and gloss are added in the left margin.

[123] Sweynheym and Pannartz print "guicare."

[124] The deponent verb *crapulor* 'to be drunk' is a medieval creation. Classical Latin had the noun *crapula* 'intoxication.' From this, a derivative *crapulatus* 'inebriated' was formed (see Psalms 77. 65). The verb *crapulor* was a back-formation from *crapulatus*. Compare the entries *crapula* and *crapulor* in the *Catholicon* of John of Genoa.

dicimus far[125] conto, unde ratiocinator[126] dicitur lo abichista.[127] Cicero: optimus ratiocinator qui addendo et deducendo uidet quae reliqui summa sit.[128] | [f. 65r]

739 Quae sunt uerba deponentia sexti ordinis? Quae imperfecta dicuntur et exigunt nominatiuum ante et post se obliquum cum aliqua praepositione, nisi sint nomina aduerbialiter posita, ut ego egredior de templo, et proficiscor ad urbem, et reuertor domum.

Gradior	ris	essus sum	per andare	
Proficiscor	ris	ctus sum	per andare	
Ingredior	ris	sus sum	per intrare	
Egredior	ris	sus sum	per uscire	
Regredior	ris	sus sum		
Reuertor	ris	sus sum	per retornare	
Castrametor	ris	tus sum	per mutare el campo	
Congredior	ris	sus sum	per uenire al mano	
Altercor	ris	tus sum	per contendere	
Tumultuor	ris	tus sum	per fare tumulto	
Molior	ris	tus sum	per tentare, ordinare, fare	| /f. g1v/
Grassor	ris	tus sum	per andare	
Queror	ris	stus sum		
Lamentor	ris	tus sum	per lamentarse	

740 Gradior grassorque in quo differunt? Gradi est ire, grassari[129] est cum impetu et malefaciendi animo ire, ut solent latrones ire aduersus uiatores, unde dicuntur grassatores.

741 Queri et lamentari quomodo differunt? Queri est de iniuria accepta uerbis conqueri, lamentari est uoce querula et tristi iacturam suam testari.

[125] Sweynheym and Pannartz print "fur conto." La Legname prints "fur canto," while Pannartz, in this 1474 edition, corrects to read "far conto."

[126] Sweynheym and Pannartz print "raticinator."

[127] Sweynheym and Pannartz print "abi chista" in two words, and La Legname and Pannartz copy this reading *literatim*. Vincenzo Coronelli, in the first volume of his *Biblioteca universale* (Venice: Antonio Tivani, 1701), defines *abbachista* as follows: "colui che sà, ò esercita l'Arte de' conti, ò numeri, che dicesi ancor *Computista*" (col. 220, f. P1vb).

[128] This is an allusion to Cicero, *De Officiis* 1. 18. 59: "Ut boni ratiocinatores esse possimus et addendo deducendoque videre, quae reliqui summa fiat." Sweynheym and Pannartz have misread Perotti's sentence and print "Cicero optimus ratiocinator: qui addendo et deducendo .V. uidet que reliqui summa sit." Pannartz, in his first edition, prints "deducendo. v. uidet," while La Legname follows Sweynheym and Pannartz slavishly. The letter V is clearly not part of the quotation.

[129] Sweynheym and Pannartz print "crassari," which is corrected to "grassari" by both La Legname and Pannartz.

742 Tumultuor unde dicitur? À tumultu. Tumultus autem dictus est quasi timor multus, unde Italica bella dicta sunt Italiae tumultus.

743 Quae sunt uerba deponentia septimi ordinis? Quae passiua dicuntur et exigunt nominatiuum ante se et post se ablatiuum cum praepositione a uel ab, ut tu es ortus á bono patre. | [f. 65v]

Orior	riris	tus sum	
Nascor	ris	tus sum	per nascere
Patior	eris	sus sum	per patire
Renascor	eris	tus sum	per renascere

744 A patior fit unum compositum perpetior, a mutata in e, et potest habere accusatiuum cum ablatiuo, ut ego patior á te magnam iniuriam.

745 Sunt qui octauo loco ponunt uerba uocatiua, ideo sic dicta quia per ea uocamus, ut quo nomine uocaris, ego uocor Pyrrhus, ego nominor Nicolaus. Aptius tamen dicitur Quod nomen est tibi, Mihi est nomen Pyrrhus, uel Pyrrho; et Tu haberis aut diceris aut appellaris sapiens. Sunt autem haec uerba:

Dicor	ris	ctus sum	
Vocor	ris	tus sun	
Nominor	ris	tus sum	per esser chiamato
Nuncupor	ris	tus sum	
Apellor[130]	ris	tus sum	

[130] Perotti writes "apellor," while Sweynheym and Pannartz print "appellor."

[f. 65v] /f. g1v/ DE VERBIS IMPERSONALIBVS INCIPIT FOELICITER.[1]

746 Quod est uerbum impersonale? Quod non habet distinctos numeros nec personas.[2]

747 Quotuplex est impersonale? Duplex: actiuae uocis et passiuae uocis.

748 Quod est impersonale actiuae uocis? Quod desinit in t, ut taedet.

749 Quod est impersonale passiuae uocis? Quod desinit in tur et deriuatur | /f. g2r/ á uerbis in o non significantibus passionem, et nullum casum requirit, ut statur, itur, legitur.

750 Quaedam sunt uerba impersonalia quae in t desinunt et tamen in significatu sunt similia illis quae desinunt in tur, ut satisfit, benefit, malefit, quorum praeterita sunt satisfactum est, benefactum est, malefactum est. Vbi notandum est quod composita | [f. 66r] á facio quotiens a retinent in praesenti totiens habent passiuum in o á fio fis; ut á calefacio calefio, á frigefacio frigefio, á patefacio patefio, á consuefacio consuefio, á tepefacio tepefio; á tanti facio tantifio; á quantifacio quantifio, á paruifacio, magnifacio, multifacio, plurimifacio, nihilifacio, naucifacio, floccifacio,[3] similiter. At si mutant a in i faciunt passiuum in or, ut conficio conficior; perficio perficior; reficio reficior; afficio, afficior; inficio inficior; efficio, efficior; perficio, perficior; proficio proficior plerunque sine accusatiuo, ut conor proficere litteris, cuius impersonale Lucretius protulit in tertio: Proficitur bello, ut saepe; obficio cum datiuo tantum, ut tu obficis mihi; Lucretius tamen in secundo: obficiuntur uti cogantur tardius ire. Deficio deficior quando est actiuum pro relinquo ut ne te deficiat animus; quando autem est neutrum dicitur nihil mihi deficit, et pro passiuo habet defio. Terentius in Eunucho: omnia habeo neque quicquam habeo, nihil cum est, nihil defit tamen.[4]

751 Quot sunt ordines impersonalium uerborum desinentium in t? Quinque.

752 Quae sunt uerba impersonalia primi ordinis? Interest et refert.[5] Quae exigunt ante se genitiuum et post se infinitum, ut praeceptoris interest legere, discipuli refert

[1] In the autograph, this heading is followed by a blank line. Sweynheym and Pannartz do not follow suit.

[2] Perotti may have modelled his discussion of impersonal verbs on Guarino's treatment. See the following sentence in the *Regule gramamticales*: "Impersonalia [uerba] sunt que carent numeris et personis, ut tedet, et ante se uolunt obliquum, ut me tedet uitiorum." This method of handling the impersonal verb goes back to the humanists' immediate medieval predecessors.

[3] Sweynheym and Pannartz print "flocrifacio." Neither La Legname nor Pannartz corrects this mistake.

[4] *Eun*. 2. 2. 12.

[5] Sweynheym and Pannartz omit the sentence "Interest et refert."

audire. Excipiuntur genitiui quinque pronominum mei, tui, sui, nostri, et uestri. Item genitiuus huius nominis cuius cuia cuiuum, loco quorum ponuntur ablatiui feminini mea, tua, sua, nostra, uestra, et cuia.

Interest	erat	fuit	
Refert	bat	ulit	per apertenere

753 Laurentius Valla, Latinae linguae peritissimus, multis uerbis conatus est reddere rationem quamobrem ablatiuis[6] horum pronominum femininis potiusquam genitiuis utamur, et acute quidem multa disseruit, nec tamen attigit ueritatem, | [f. 66v] quae in promptu et quasi ad manus erat, quod non est magnopere mirandum.[7] Quippe non omnia possumus omnes, et ut poeta inquit, quandoque bonus dormitat Homerus.[8] Vera autem et aperta eius rei ratio est, quod interest componitur | /f. g2v/ ex in et re et est, refert autem ex res et fert. Nihil enim aliud est interest quam in re est, et nihil aliud est refert quam res fert. Non poterat itaque aliter quam hoc modo dici. In mea re est, in tua, sua, nostra, et uestra re est. Item res mea fert, et tua, sua, nostra, et uestra res fert, et in re Platonis seu Ciceronis est, et Platonis seu Ciceronis res fert. Et similiter si cum pronomine nomen ipsum ponere uolimus: mea Platonis interest, idest in re mea Platonis est, tua Pyrrhi[9] refert, idest res tua Pyrrhi fert.[10] Et in cuia siue cuius res est, et cuia siue cuius res fert, ut cuius siue cuium pecus est dicimus. Cum itaque dicimus interest mea, interest Ciceronis, idem est acsi diceremus in re mea est, in re Ciceronis est, res mea fert, res Ciceronis fert.

754 Interest potest esse personale et impersonale, impersonale quando habet genitiuum et infinitiuum, sicut supra dictum est; personale uero si ante se habeat nominatiuum, ut sermo tuus interest nostra, et quid mea interest quantumlibet scribas, cuius sensus est quid ad rem meam pertinet, et quod interesse meum est, ut iuris consulti loquuntur. Significat etiam aliquando praesentiam, ut tu interfuisti nuptiis meis. Aliquando distantiam, ut ex hoc ad praetorium duo passuum millia intersunt. Item differentiam, ut multum interest bene an male quis agat, idest magna differentia est. Inuenimus quoque aliquando parui et magni interest uel refert, item prudens interest á stulto. Terentius in Adelphis: Hoc pater hoc dominus interest. Eodem modo possumus dicere hoc non refert mea, non refert Socratis, hoc est non fert res mea, non fert res Socratis, idest non pertinet ad utilitatem meam et Socratis. Oratius refert cum datiuo iunxit, ut dic quid referat intra naturae fines uiuenti.

6 Sweynheym and Pannartz print "ablatiuus." La Legname corrects to read "ablatiuis," but Pannartz follows the *editio princeps*.

7 *Elegantiae*, bk. II, chap. 1; see *Laurentii Vallae Opera* (Basileae: Henricus Petrus, 1543), f. C8r–v.

8 Horace, *A. P.* 359; Quint. 10. 1. 24.

9 Sweynheym and Pannartz print "Pirrhi."

10 In the manuscript, the entire preceding sentence is a marginal addition.

755 Quae sunt uerba impersonalia secundi ordinis? Quae exigunt datiuum ante se et post se infinitum, ut mihi contingit legere. | [f. 67r]

Accidit	bat	dit		
Contingit	bat	git	per auenire, per acadere	
Euenit	bat	nit		
Conuenit	bat	nit		
Competit	bat	uit	per conuenire	
Placet	bat	cuit		
Libet	bat	uit	per piacere	
Licet	bat	uit	per esser licito	
Expedit	bat	uit	per essere utile	
Liquet	bat	uit		| /f. g3r/
Patet	bat	uit		
Constat	bat	tit	per essere manifesto	
Vacat	bat	uit	per hauer tempo o commodita	
Sufficit	bat	cit	per bastare	

756 Haec omnia uerba et alia his similia si nominatiuum et datiuum habent personalia sunt et declinantur per numeros et personas; si infinitum et datiuum, impersonalia. Notandum autem quod dicimus recte placet mihi me esse largum, et placet mihi esse largus, qui modus loquendi reperitur etiam cum aliis uerbis, ut puto te esse bonus amicus. Lucanus in decimo: Titumque putauit iam bonus esse socer; et Ouidius: Qui precor esse tuus; et Terentius: Hei mihi, pater esse disce ab his qui uera sciunt; idem: Qui sese inhoneste optauit parare hic diuitias quam in patria pauper uiuere. Hic modus loquendi é Graeco fluxit, apud quos frequentissimus est, ut in sacris litteris: popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui responde; et attendite popule meus legem meam; et Virgilius: Nate meae uires mea magna potentia solus.[11] Nam haec nisi á Graeco traherentur dicerentur popule mi, uel per nominatiuum cum pronomine sic: tu populus meus responde mihi; et subintelligitur ens, ut defende me tu dominus, hoc est tu ens dominus; adiuua me optime uir, et adiuua me tu optimus uir, idest ens optimus uir. | [f.67v]

757 Quae sunt uerba impersonalia tertii ordinis? Quae accusatiuum exigunt et infinitum, ut me iuuat legere, te oportet discere, mulierem decet esse pudicam.

Iuuat	bat	uit	per giouare
Oportet	bat	uit	per bisognare
Decet	bat	uit	per conuenirse
Delectat	bat	uit	per delectarse

758 Haec uerba si nominatiuum et accusatiuum habeant personalia sunt, ut consuetudo tua delectat me, quanquam dicatur etiam ego delector consuetudine tua. Si

[11] Vergil, *Aeneis* 1. 664.

uero habent accusatiuum et infinitum impersonalia sunt. Oportet non reperitur in usu nisi impersonale. Decet apud Terentium et Plautum saepe cum datiuuo reperitur, ut nobis decet esse bonis.

759 Quae sunt uerba impersonalia quarti ordinis? Quae ante se accusatiuum habent personae patientis et post se infinitum uel genitiuum personae agentis, ut me miseret calamitatis humanae.

Penitet	bat	uit	ǀ /f. g3v/
Piget	bat	uit	per pentirse
Pudet	bat	uit	per uergognarse
Tedet	bat	uit	per renorstere
Miseret	bat	tum est uel fuit	per hauere misericordia

760 Tedet facit supinum pertesum est uel fuit. Reperitur tamen teduit, perteduit, et disteduit.

761 Miserescit etiam reperitur huius ordinis, ut Terentius: Atque inopis te miserescat mei; et Virgilius: his lachrimis uitam damus et miserescimus ultro.[12]

762 Pudet, cuius oppositum est depudet, aliquando personale reperitur, ut Terentius: quid ille fecit quem neque pudet quicquam neque metuit quenquam; et idem: Hei mihi non te haec pudent. Reperitur etiam cum datiuo, ut pudet mihi certare. Silius, quis pudeat certare senes. Piget quoque ǀ [f. 68r] personale reperitur.[13] Terentius: ne plus minusue faxit quod nos post[14] pigeat.

763 Pudet et piget quomodo differunt? Pudet ad dedecus refertur, unde pudor; piget ad dolorem animi. Terentius: fratris me quidem pudet pigetque; hoc est uerecundor et doleo.

764 Quae sunt uerba impersonalia quinti ordinis? Quae si infinitiuis uerbis personalium iunguntur personalia sunt, si uero infinitiuis impersonalium impersonalia, ut institutum uitae tuae incipit mihi placere, et incipit me paenitere laboris mei.

Incipit	bat	pit	per commenzare
Desinit	bat	uit	per finire
Debet	bat	uit	per deuere
Solet	bat	uit	per solere

[12] Vergil, *Aeneis* 2. 145.

[13] Sweynheym and Pannartz begin a fresh paragraph at “Piget quoque.”

[14] Sweynheym and Pannartz print “postea.”

765 Possunt etiam esse impersonalia supradicta uerba quando absolute, hoc est cum solo infinitiuo, iunguntur, ut solet dilucescere, debet aduesperascere, incipit stari, desinit amari.

DE INFINITIS[15]

766 Infinita quare ita dicuntur? Quia non habent certos ac determinatos numeros ac personas.

767 Infinita uerborum personalium, si quem casum exigunt ante se, duntaxat accusatiuum exigunt, post se autem casum suorum uerborum, ut cupio te frui foelicitate tua. Excipiuntur infinita quae copulare deberent similem casum. Haec enim et á fronte et á tergo exigunt | /f. g4r/ accusatiuum, ut quia tu es deformis miror: miror te esse deformem; laetor quia tu euadis peritus: te euadere peritum laetor; quia tu incedis superbus doleo: doleo te incedere superbum.

768 Infinita uero impersonalia et ante et post casus suorum uerborum exigunt, ut gaudeo tibi accidisse erudiri; | [f. 68v] laetor te iuuare uirtuti incumbere; doleo te non paenitere[16] uitiorum.

769 Animaduertendum est quod infinitiua praesentis et praeteriti imperfecti temporis tam personalium quam impersonalium aliquando unum duntaxat casum ante se, hoc est casum uerbi sui habent, nec alicui uerbo adhaerent, et tunc ponuntur pro praeteritis imperfectis uerbi sui indicatiui modi cuiuscunque personae et utriusque numeri, ut Salustius: milites Romani perculsi timore insolito arma capere, alii se abdere, pars territos confirmare, pro capiebant, abdebant, confirmabant. Sic dicere possumus: nos taedere, illos pigere, alios paenitere, pro nos taedebat, illos pigebat, alios paenitebat.[17]

DE GERVNDIIS

770 Gerundia habent non solum[18] genitiuum, accusatiuum, ablatiuum, ut peritus colendi agrum, legendo, inter legendum, sed secundum peritiores alios etiam casus,[19]

[15] In the British Library copy of the first edition with the shelf-mark IB. 17208 (2), we read "INFITIS" here. The Bodleian copy and King George III's copy in the British Library (with the shelf-mark IB. 17209) read correctly "INFINITIS." La Legname (British Library copy) prints "INFINITIS," as does Pannartz.

[16] Perotti spells "penitere" here.

[17] In this sentence, Perotti spells "penitere" and "penitebat."

[18] In the manuscript, "non solum" is inserted over the line.

[19] In the manuscript, the words "sed secundum peritiores alios etiam casus" are inserted in the margin.

propterea uerba esse non possunt.[20] Sed quia construuntur cum casibus uerborum suorum transitiue, ut causa colendi agrum, ueni ad colendum agrum, nec nomina[21] esse possunt, unde quidam uerba esse putauerunt. Propter quod Iuuenalis quasi uerbum esset corripuit ó finalem: Plurimus hic aeger moritur uigilando sed illum. Contra Virgilius produxit: Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.[22]

771 Gerundia quae ab actiuis fiunt et neutris et communibus, praeter ea quae a neutris absolutis[23] fiunt, tam actiuam quam passiuam habere possunt significationem,[24] ut mulier urit uidendo, idest dum uidetur, et domus meritoria aperta est ad uidendum, idest ut uideatur. Et ego legendo disco, idest dum lego.

772 Quare gerundia participialia dicuntur? Quia cum non sint nomina, et habeant casus et genera in utroque numero, propter quod nec uerba sunt, merito participialia dicuntur, quasi participiis similia sint. | [f. 69r]

773 Gerundia quomodo differunt á participiis? Quia ipsa significant rei administrationem sine tempore, illa uero, hoc est participia, tempus sine rei administratione, ut tenet me occupatio iuris dicendi gerundium est, nec tempus significat futurum, sed rei administrationem, | /f. g4v/ hoc est in iure dicendo.[25] Rursus tenet me cura dotis numerandae, id est quae numeranda est, participium est futuri sine rei administratione significatum.

774 In legendis libris, gerundium ne an participium est legendis? Vtrunque potest esse, nam si dicam in legendis libris tempus consumo[26] gerundium est, ac si diceretur in legendo libros. Si autem dixerim in legendis libris deerit tibi tempus, participium est futuri, hoc est dum leges libros, uel potius legentur á te libri.

[20] Perotti originally wrote “uerbum esse non potest,” which he has corrected to read “uerba esse non possunt.”

[21] Sweynheym and Pannartz print “omnia” here, clearly in error.

[22] The quotation is from *Ecl*. 8. 71. In the manuscript, another entire line follows which has been deleted. Sweynheym and Pannartz ignore it.

[23] Sweynheym and Pannartz print “absoluta.”

[24] Perotti appears to have first written “tam actiuam quam passiuam habet significationem.” The ending of “habent” has been crossed out and the ending “-ere” written over the line, followed by the word “possunt.”

[25] Perotti uses the semicolon at the end of this sentence. He begins the next sentence with an initial capital.

[26] Sweynheym and Pannartz print “consummo.”

775 Nota quod gerundia cum sociata sunt substantiuis semper passiue accipiuntur, disiuncta uero actiue, et nonnunquam passiue, cum sine praepositione et sine genere in casu ablatiuo, quasi absolute, usurpantur. Vt apud Virgilium: uritque uidendo femina,[27] hoc est dum uidetur, et cantando rumpitur anguis,[28] hoc est dum cantatur. Item apud oratores, ut apud M. Aemylium:[29] Sed memoria excolendo, sicut alia omnia augetur, hoc est dum excolitur.

776 Illud etiam animaduertendum est quod genitiuus singularis gerundii cum genitiuo plurali sine uitio copulatur. Liuius: Non enim uereor ne quis hoc me uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet. Adhortandi enim singularis numeri est, uestri pluralis. Item Cicero secundo de diuinatione: Dolebas tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. Plautus in Captiuis: Nominandi tibi istorum magis quam edundi copia.

DE SVPINIS VERBORVM

777 Supina quae pars orationis sunt? Secundum Quintili | [f. 69v] anum sunt uerba participalia, sicut gerundia. A quibusdam dicuntur nomina participalia, ideo non est dicendum quod sint alicuius casus.

778 Primum supinum, quod indocti putant esse accusatiui casus, non differt a gerundio nisi quod supinum nunquam feré est sine uerbo significante motum ad locum, ut eo et uenio, nam illa do filiam nuptum, do uenum siue uenum do aedes, spectatum admissi fuimus latentem in se motum optinent. Gerundia non ita, alioquin idem significant, ut uado uenatum, et uado ad uenandum.

779 Vlimum supinum non est ablatiui, neque alterius casus, neque iungitur uerbo, ut uenio lectu, quemadmodum uulgus grammaticorum putat. Nec iungitur cum adiectiuo, nec regit casum, nec regitur á uerbo, nec á participio, sed á nomine tantum, eoque adiectiuo, nunquam interueniente praepositione, ut miserabilis uisu, idest cum uidetur; facilis uisu, idest ut uideatur, uel facilis ad uidendum; effabilis dictu, | /f. g5r/ idest ut dicatur; optimum factu, idest ut fiat; difficile factu, idest difficile ad faciendum.

DE PARTICIPIO

780 Quare inuentum est participium? Vt oratio breuior sit ac dilucidior ommissis relatiuis, aduerbiis, aut coniunctionibus quae alioquin in ipsa oratione ponerentur.

[27] *Geor*. 3. 215–216.

[28] *Ecl*. 8. 71.

[29] Sweynheym and Pannartz misread this word and print "M. Eurylium." Perotti is referring here to Aemilius Macer, an Augustan poet who wrote *De serpentibus et volucribus*; see Ovid, *Tr*. 4. 10. 43–44; Willy Morel, *Fragmenta poetarum Romanorum*.

781 Quomodo? Primo, euitatur copula. Dicimus enim legens disce, pro lege et disce. Deinde relatiuum nomen, ut homo currens mouetur, idest homo qui currit mouetur. Praeterea aliae coniunctiones siue aduerbia, uerba quoque et aliae partes orationis,[30] ut docente te praeceptore ac te nullam lectionem praetermittente celeriter ac facile disces, idest si doceret te quottidie praeceptor, ac tu nullam lectionem praetermitteres, celeriter ac facile disceres. Item, cognitis bene principiis reliqua sine labore discuntur, idest postquam sunt bene cogni | [f. 70r] ta principia. Item, uolente discipulo discere parum laborat magister, idest dum aut quando uult discipulus discere. Item, cenatus eo cubitum, idest postquam cenatus sum eo cubitum. Item, interfecto patre iratus est filius, id est quia interfectus fuerat pater, uel cum interfectus esset pater. Item, mortuo homine eius tamen anima uiuit, idest quanquam mortuus sit homo. Item, uiuente pontifice pax erit in Italia, idest donec uixerit pontifex. Inuentum est etiam participium necessitatis causa cum multa per participium dici possint quae aliter non liceret per uerbum, ut mulieres ornant se ne uidentes homines eas derideant, non enim posset dici ne homines eas uideant et rideant, nam uident omnino eas homines.[31]

782 Quid interest inter participia et nomina temporalia? Nomina temporalia non significant aliud nisi ipsum tempus per se, ut annus, mensis, dies. Participia uero actionem uel passionem aliquam diuerso fieri tempore demonstrant, non tempus per se.

783 Quos casus exigunt participia? Quos et uerba ex quibus nascuntur, uerbi gratis, ego dum incumbo litteris non desero negocia publica, ego incumbens litteris non desero negocia publica; ego qui amor á praeceptore meo amo ipsum, ego á praeceptore meo amatus amo ipsum.

784 Participium in ans uel in ens praesentis et praeteriti imperfecti temporis est et descendit a uerbo actiuo, neutro, et communi in significatione actiua et deponenti, ut

Legente el maestro fa che tu attendi condiligentia. Legente magistro | /f. g5v/ fac ut diligenter attendas, idest quando legit magister.

Viuendo tuo patre impari quanto tu poi. Viuente patre disce quantum potes, idest dum pater uiuit.

Quando ha male o uero more lhomo alhora se conosce la sanita e la uita. Aegrotante aut moriente homine ualitudo aut uita cognoscitur.

Li homini che honorano dio foranno bene in ogni tempo. Venerantes deum benefacient omni tempore.

[30] The words “quoque et aliae partes orationis” appear as an addition in the margin.

[31] This entire sentence is a marginal addition, taking the form of a sculptured text.

Conciosia cosa chel mio maestro me exhorta e insegna ogni certa mente io debbo deuentare docto. Exhortante ac erudiente me quottidie praeceptore debeo equidem fieri doctus. | [f. 70v]

785 Quot modis[32] transeunt participia in uim nominis? Quinque modis: mutatione constructionis, ammissione temporis, comparatione, compositione, et mutatione significati. Mutatione constructionis:[33] Quando construantur cum alio casu quam eorum uerba requirant, ut amans uirtutem participium est, amans uirtutis nomen. Salustius: Alieni appetens, sui profusus. Temporis ammissione, quando[34] nullum significant tempus, ut amans, idest qui amore captus est, ut miseri sunt omnes amantes; item, doctus et eruditus, ut docti et eruditi homines solent laudari. Comparatione, ut amantior et amantissimus. Compositione, ut innocens et indoctus. Mutatione significati, ut amandus, quando significat non eum qui amabitur, sed eum qui est dignus amari, ut merito laudandus est Cicero, quae mutatio[35] etiam in participio actiui futuri aliquando fit. Seneca de naturalibus quaestionibus. Nullam autem mentionem fecit cometarum, non praetermissurus si quid explorati apud illos comperisset, praetermissurus dixit, pro eo quod est: talis qui praetermitteret, nec tempus significat, sed qualitatem hominis et animi uoluntatem.

786 Si uero thema[36] daretur in passiua significatione in qua hoc participium praesentis et praeteriti imperfecti temporis non reperitur, aut resoluendum est in uerbum quod reperitur, aut passiua significatio thematis in actiuam conuertenda, hoc modo: Legendose Virgilio dal maestro el se impararia. Si legeretur á magistro Virgilius disceretur, aut magistro legente Virgilium disceretur.

787 In[37] tus, sus, et xus, et uus participia temporis sunt praeteriti perfecti et plusquam perfecti, nascuntur ab omnibus uerbis habentibus praeteritum per

32 Corrected from "Quomodo."

33 From "Quinque modis" to "mutatione constructionis" is a marginal addition in the manuscript.

34 In the manuscript, "participia" has been deleted after "quando."

35 In the manuscript, "est" has been deleted after "mutatio."

36 In this period, the word "thema" referred to a vernacular sentence or construction about to be turned into Latin. See Remigio Sabbadini, La *scuola e gli studi di Guarino Guarini Veronese* (Catania: Francesco Galati, 1896), pp. 40–41. Often, the discussion would be introduced with the phrase "si datur thema" or the like. A typical example in Guarino's *Regule grammaticales* reads as follows: "Si detur thema per participium quod non inueniatur, fiat Latinum per relatiuum et uerbum, ut Hermolao bandezante Polo scriue: Hermolaus, a quo exsulat Paulus, scribit." This procedure was often used in the discussion of participles, because Latin has a more restricted repertory of participles than the vernacular. Many of them can only be rendered in Latin by resorting to periphrasis.

37 In the manuscript, this paragraph-initial word begins with a large initial I occupying three lines. Clearly, for Perotti, this paragraph began a major new topic, viz. the future participle. The printers, however, treat all the initials alike, and in this way Perotti's original division of the material was lost.

supplementum, hoc est per sum, es, est et participium | /f. g6r/ uerbi, ut: Intesa la casione le informita piu facile mente se curano. Intellecta causa morbi facilius curantur. Quando in prima sera facto questo tu cosi seguirai el desiderio tuo. Hoc primum facto consequeris desiderium tuum.

788 Accommodatur etiam plerunque participium uerbo cui coniungitur, quod in exponendo facile animaduerti potest. Quando io te insegno tu impare. Me docente tu discis. Quando io te insegnaua tu imparaue. Me docente tu discebas. | [f. 71r] Quando io te insegnaro tu impararai. Me docente tu disces. Quando sonno facti li fondamenti edifica. Iactis fundamentis aedifica. Facti che seranno li fondamenti tu edificarai. Iactis fundamentis aedificato. Facti che fossero stati li fondamenti tu hauerisie edificato. Iactis fundamentis aedificasses.

789 Si autem desit participium resoluatur in uerbum aut ad participium eiusdem temporis recurratur, licet in alia significatione, sicut supradictum est, ut: Havendote io amato e seruito piu uolte tu deuereste recordartene. Hoc participium non reperitur in actiua significatione, in qua thema est, sed in passiua tantum. Aut ergo sic resoluas in uerbum actiuum: cum ego te amauerim, uel quando ego te amaui; aut recurras ad participium quod in passiua significatione reperitur, idest te amato á me. A neutro uero, idest seruio, quoniam nullum tale reperitur participium resoluatur in uerbum. Idest: quoniam ego tibi seruiui, uel cum ego tibi seruiuerim. Recordandome io de questo non lo haueria mai facto. Si ego huius meminissem nunquam id fecissem.

790 In[38] rus participium futuri descendit á uerbo actiuo, neutro, deponenti, et communi in significatione actiua, ut: Hauendo tu a nauigare in Asia et andare in diuersi paesi donde hai a tornare ricco, ua con bono animo. Nauigaturus in Asiam et profecturus in diuersas regiones unde rediturus es diues, idest bono animo. Vtimur etiam uerbo copulatiuo sum es est cum nominatiuo eiusdem participii, ut cum tu sis nauigaturus in Asiam et profecturus in diuersas regiones. Hauendo tu á stare a Viterbo, uiue a modo Viterbese. Cum tu | /f. g6v/ commoraturus sis Viterbii, uiue moribus Viterbiensibus, uel more Viterbiensium.| [f. 71v] Hauendo mi zeo á caminare in Francia, me lasso molte facende. Profecturus patruus meus in Galliam multa negocia reliquit. Hauendome tu adessere scolaro et hauendo te io á giouare asai, de impara uolentiere. Cum tu sis mihi futurus discipulus, ego uero tibi plurimum profuturus, disce quaeso libenter. Hauendo io ad insegnarte condiligentia, non tardaro. Cum ego te sim diligenter eruditurus, minime cessabo. Io te ho á dire alcune cose. Sum tibi quaedam dicturus. Voi hauete adudire. Vos estis audituri. Andarai in contra a tua matre che ha á tornare. Ito obuiam matri rediturae. Vedi homo che ha á morire. Vide hominem moriturum. Tempus uitae ita metiendum est: quasi et parum et diu uicturi simus.

791 In dus participia nascuntur á passiuo tantum et communi in significatione passiua. His autem non utimur in ablatiuo absolute, sed tantum cum uerbo copulatiuo,

[38] Large initial I here, in the manuscript.

unde plerunque[39] nomen esse uidetur. Hauendose a legere Virgilio dal maestro et hauendo ad essere imparato da noi, se uole udirlo condiligentia. Cum legendus á praeceptore et á nobis audiendus sit Virgilius[40] audiendus est diligenter. Hauendose ad udire da te molte cose, se uora elegere le megliore eaquelle[41] acostarse. Cum abs te audienda sint multa eligenda erunt potiora illisque erit inhaerendum. Hauendo costui ad essere tormantato e poi strangulato, deueria temere. Cum puniendus hic ac postea strangulandus sit, debent formidare. Hauendo tu ad essere aiutato e fauorito da li amici, non temere. Cum tu ab amicis iuuandus tibique amici fauturi sint, ne timeas. | [f. 72r] Hauendose ad imparare Virgilio io usaria piu diligentia. Si ediscendus mihi esset Virgilius maiori uterer diligentia. Non se hauendo a perdere tempo, impara presto. Cum non sit ammittendum tempus, disce quam primum. Hauendo tu in quello facto ad esserne lodato da chi ben uiue, attendeglie condiligentia. Cum tu in hac relaudandus sis á beneuiuentibus da operam diligenter. | /f. g7r/

792 Saepe etiam huic participio adiungimus datiuum pro ablatiuo, ut Hauendo io trouato uno homo el quale de essere amato et honorato dame penso que parole se habiano adusare. Nactus hominem mihi[42] amandum colendumque cogito quibus uerbis utendum sit. Que se de fare o dire? Quid faciendum dicendumue est? Nel reuoltare e legere li libri molte cose se imparano. In euoluendis ac perlegendis libris multa discuntur. Quanquam haec gerundia potius sunt quam participia. Quae cose se hanno da uui adintendere o uero imparare? Quae á uobis intelligenda aut discenda sunt? La lectione la quole de essere insegnata da lmaestro a li scolari e difficile. Lectio quam á magistro docendi[43] sunt discipuli est difficilis. Caue dicas lectio docenda, sicut nec lectio docta, discipuli enim docentur, non lectio. Similiter: La ueste spogliata a Pirrho e longa. Vestis qua exutus est Pyrrhus est longa. Non enim dicendum esset uestis exuta, sed Pyrrhus exutus.

793 Ab impersonalibus fiunt ne participia? Minime, nisi pertesus á tedet, quo utitur Suetonius pertesus ignauiam suam.[44] Nam pudendus, pigendus, carendus, dolendus, et similia, nomina potius dicenda sunt, uel participia abusiua.

39 Sweynheym and Pannartz (in all three copies of the first edition to which I have had access) print "pleruqnue." Both La Legname and Pannartz correct this mistake.

40 In the margin of the manuscript, the word "discendus" has been added in what looks like Perotti's hand. However, the printers have not replaced "audiendus" with "discendus." The Latin sentence, after all, ought to have read "á nobis *discendus* sit" in order to match the vernacular "hauendo ad essere *imparato* da noi."

41 Perotti writes "eaquelle" without a space, and Sweynheym and Pannartz accordingly print "eaquelle." La Legname and Pannartz print "ea quelle."

42 In the manuscript, "á me" stricken through with "mihi" over the line. Sweynheym and Pannartz print "mihi."

43 Sweynheym and Pannartz print "dicendi."

44 Suetonius, *Caesar*, 7.

794 Quae sunt participia quae in uoce passiua actiuam significationem habent? Circumspectus, qui circumspicit, quem solemus appellare conspicuum. Consyderatus,[45] qui agenda consy | [f. 72v] derat. Quemadmodum inconsyderatus, qui non uidet quid agat. Disertus, qui bene disserit. Cautus, qui cauet, hoc est qui sibi scit cauere. Tutus, qui tuetur, ut tutus portus, qui tuetur alios. Ignotus aliquando qui ignorat, ut Quintilianus: si quis tamen erret ignotus. Argutus, qui arguit, hoc est inuestigat. Falsus, qui fallit, ut Terentius: censen me aliquam causam fictam, falsam, ineptam, saltem potuisse proloqui aliquando etiam passiue, ut idem: Carine, falsus es, idest deceptus. Contentus, qui continet quod animo satisfacit, non qui continetur. Tacitus, qui tacet, hoc est taciturnus. Virgilius tamen passiue posuit: Quis te magne Cato tacitum, aut quis Cosse relinquat.[46] Profusus, qui profundit. Scitus, qui sciens est. Discretus, qui qualitates personarum et rerum momenta discernit. Complacitus, quod ab actiua uoce uenit, sicut fluxus et inueteratus, et iuratus á iuro. Iuratos enim iudices dicimus, qui iurarunt, et excretos haedos, apud Virgilium,[47] ab excresco, ut exoletus, ab exoleto,[48] quod dum est substantiuum | /f. g7v/ significat scortum[49] masculum, praecipue iam adultum; dum est adiectiuum significat adultum. Sed raro reperitur, ut apud Plautum: Reliqui domi exoletam uirginem. Adultus, ab adolesco. Defectus, qui deficit. Martialis:[50] Dulcia defecta modulatur carmina lingua. Cantator cygnus[51] funeris ipse sui.[52] Quintilianus: Defecta labore senectus.

795 Quae sunt participia quae in uoce actiua passiuam habent significationem? Euidens negocium dicitur quod uidetur aperte, non quod uidet. Indulgentior facies quae pulchra, non quae aliis indulgeat, sed cui alii indulgeant. Praeterea magnificentissimos[53]

45 As is their custom, Sweynheym and Pannartz print “consideratus,” and similarly “considerat” and “inconsideratus.”

46 Vergil, *Aeneis* 6. 841.

47 An allusion to *Geor*. 3. 398. The phrase “excretos haedos” is not visible on the microfilm of the manuscript. Sweynheym and Pannartz print “excretos edos.” Whether Perotti wrote “haedos” or “aedos” is unclear.

48 Sweynheym and Pannartz print “ex oleto.”

49 Sweynheym and Pannartz print “stortum.”

50 Sweynheym and Pannartz print “Marcialis.”

51 Swynheym and Pannartz print “cignus.”

52 Cf. *Cornu copiae,* lib 1, epig. 82, §12; vol. 7, p. 141.

53 “Magnificentissimos ludos” in colour. The first word lacks a final *s* in the printed edition. The reading of the manuscript is unclear from the microfilm.

ludos dicimus quasi magnifice factos, et honorificentissimos quasi honorifice factos. | [f. 73r][54]

796 Aliquando participia praesentis temporis praeteritum tempus significant, ut Cicero in Bruto: cum é Cilicia decedens Rhodum uenissem,[55] non enim decedens uenerat Rhodum, sed diu postquam decesserat. Quod ideo accidit quia Latini carent participio praeteriti actiui. Vnde non recte diceretur cum é Cilicia proficiscens Rhodum uenissem, sed deberet dici é Cicilia profectus.

797 Participia praesentis temporis cum substantiuantur cuius generis sunt? Neutri, ut accidens, contingens, antecedens, consequens, decens, conueniens, praesens, continens, apud rhetores pro firmamento rationis.

798 Participia quae substantiuantur et sunt masculini generis quae sunt? Oriens, occidens, profluens, pro flumine, et confluens, quo duo flumina conueniunt.

799 Participia quae cum substantiuantur sunt feminini generis quae sunt? Continens, quae non est insula, ut á Sicilia ad continentem[56] parum intercapedinis est; animans, ut Cicero: ad quas se applicet sui generis animantes. Nonnunquam tamen hoc nomen in neutro genere reperitur, sed magis in pluralis. Consonans littera, pro non uocali.

800 Quod est participium quod á nullo uerbo originem habere uidetur? Praegnans.

801 Repetundarum, et de pecuniis repetundis, non habet alios casus. Nescio participium ne an gerundium dici debeat. Haec accusatio proprie cadit in eos qui in magistratibus prouincialibus aut ui aut dolo eripuerunt pecunias aut uasa preciosa, uestem, frumentum, nauigia, nummos | [f. 73v], quae omnia pecuniae nomine comprehenduntur. Et cum dicimus repetundarum subintelligitur pecuniarum. Ideo autem in hoc uerbo mutata est e in u ut differat ab illo quod dicitur ad res repetendas, ut sunt missi legati ad res repetendas, | /f. g8r/ quando principi aut populo erepta sunt pecora, agri, homines, aut similia.

DE NOMINIBVS VERBALIBVS

802 Quod est nomen uerbale? Quod á uerbo deriuatur.

803 Verbale masculinum desinens in or quomodo formatur? Ab ultimo supino mutata u in or, ut doctu doctor, auctu auctor. Verbale in trix femininum quomodo

[54] On f. 73r, Perotti begins by copying the first four and a half lines of f. 72v. The printers ignore this.

[55] *Brut.* 1.

[56] Sweynheym and Pannartz misread Perotti's hand here and print "cominentem."

formatur? Á uerbali masculino mutato tor in trix. Nam quae in sor desinunt non faciunt ex se femininum, praeter tonsor, quod facit tonstrix assumpta t; unde diminutiuum tonstricula et tonstrina; et ab expulsor expultrix.

804 Quem casum regunt uerbalia post se? Genitiuum, ut persecutor malorum, et expultrix uitiorum.

805 Verbalia in us uel in o uerbalia quomodo formantur? Á supino addita s uel mutata u in io, ut uisus et uisio, et exigunt post se genitiuum, et aliquando duos, hoc est tam personae uel rei agentis quam patientis, ut uisio rei multarum rerum; uisio enim et actionem et passionem significare potest.

806 Notandum tamen quod uerbalia quae ueniunt á uerbis primae coniugationis positionem supini habentibus in itum uel in ctum praeter legem caeterorum exeunt in atio, non in itio nec in ctio: ueto uetitum uetatio, non uetitio; praesto praestitum praestatio, non praestitio; cubo cubitum cubatio; domo domitum domatio; sono sonitum sonatio; crepo crepitum crepatio; tono tonitum tonatio. Licet dicamus sonitus, crepitus, tonitus, non sonatus, crepatus, tonatus; | [f. 74r] frico frictum fricatio, et ita in caeteris. Sectio tamen crebrius reperitur quam secatio. Lauo et poto, quia in otum habent supinum, formant uerbalia lotio et potio, et lotor et potor, et lotum pro urina, prima tamen breui. Et quia aliquando reperitur lauatum et potatum, fit lauatio et potatio, lauator que et potator. Iuuo á iutum facit iutor, unde adiutor; á iuuatum facit iuuatio. Ex caeteris pauca sunt uerbalia, ut á domitum domitor, et non domator; et sector á seco, qui significat uenditorem, et sectio ipsa uenditio.

807 In men uerbalia quomodo formantur? Secunda uerbi persona, ut acuo acuis acumen; nuo nuis numen; doceo, es, documen; moneo mones monimen; quae addita tum formant.

808 In tum uerbalia, ut hoc documentum, et monimentum.

809 In bilis uerbalia passiuam habent significationem et iunguntur datiuo, ut nec dictu effabilis ulli. Aliquando etiam sine casu ponuntur, | /f. g8v/ ut haec res est laudabilis, et nihil est amabilius uirtute.

810 In ax etiam quaedam uerbalia sunt, ut loquax, dicax multorum uerborum, mordax, rapax, fallax, capax.

DE RELATIVIS[57]

[57] A treatise on "relatives" was part and parcel of most humanistic grammatical treatises produced in the Quattrocento (e.g. Guarino's *Regule grammaticales*), and the same was true of the grammars composed in the preceding period. It should be emphasized that none of this material was inherited from antiquity. It was a purely medieval innovation, an offshoot of medieval logic. The fact that the early humanists did not immediately outlaw this material indicates how important a role it still played in their grammatical practice. There is a considerable secondary literature on the relatives. The treatise on relatives in Guarino's *Regule* begins thus: "Relatiuum est quod rem ante latam refert

811 Quid est relatiuum? Quod refert aliquid praecedens.

812 Quotuplex est relatiuum? Duplex: relatiuum substantiae et relatiuum accidentis.

813 Quod est relatiuum substantiae? Quod refert antecedens substantiuum, ut qui, quae, quod, is, suus, ipse, ille, idem, et secundos aliquos alius, alter, reliquus, et caetera, caeterum.

814 Quae sunt relatiua accidentis? Quae referunt antecedens adiectiuum, ut qualis, quantus, quotus, quotennis,[58] quotuplex. | [f. 74v]

815 Qui, quae, quod quot modis accipitur? Tribus. Relatiue, ut sum pius Aeneas raptos qui ex hoste Penates classe ueho mecum. Interrogatiue, ut Sed uos qui tandem? Quibus aut uenistis ab oris? Item infinite, ut nescio quam rem agas, aut quem hominem diligas.

816 Quis et quid nunquam ponuntur relatiue, sed uel interroagiue, ut quis es tu? et quid agis? Vel infinite, ut nescio quis sit aut quid agas.

817 Quis uel qui ponitur aliquando pro qualis, ut Terentius: Quis tibi uideor? Et Virgilius: Qui iuuenes quantas ostentant aspice uires.[59] Item pro quanto, ut quo magis, idest quanto magis. Item qui ponitur pro quomodo aut propter quid, ut Terentius: Qui istuc, idest quomodo aut cur.

818 Sui semper reciproce ponitur.

819 Suus semper relatiue ponitur, ut pater amat filios suos.

820 Is, ea, id ponitur relatiue, ut deus diligit bonos, ego eum colo; et redditiue, ut is qui deum colit est bonus.

821 Ipse, ipsa, ipsum relatiue ponitur in tertia persona, ut ego deum colo, ipse benefacit bonis; demonstratiue, quando pro pronominibus demonstratiuis discrete ponitur, ut ego ipse, tu ipse, ille ipse. Inuenitur etiam sine pronomine, ut Virgilius: ipse uenito.[60] Et alibi: quaeque ipse miserrima uidi, et quorum pars magna fui. Sic enim per

iterum. Est autem duplex relatiuum: substantie et accidentis. Relatiuum substantie est illud quod antecedens substantiuum refert, ut *qui*, *ille*, *is*, *ipse*, *sui*. Relatiuum accidentis est illud quod antecedens adiectiuum refert, ut *qualis*, *quantus*, *quot*, *quotus*, *cuius*, et multa alia que a *quot* et *quotus* possunt componi, ut *quotuplex*, *quotifarius*, *quotuplus*, et similia."

[58] Sweynheym and Pannartz mistakenly print "quotemus."

[59] Vergil, *Aeneis* 6. 771.

[60] Sweynheym and Pannartz print "renito." The quotation is from *Ecl*. 3. 77.

discretionem quandam profertur, ut in vi Aeneidos: Ipse ratem conto subigit, uelisque ministrat,[61] quasi solus.

822 Ille, illa, illud etiam figurate apponitur, ut Virgilius: ille ego qui quondam gracili modulatus auena,[62] et tu ne ille Aeneas quam Dardanio Anchise alma Venus Phrygii genuit Simoentis[63] ad undam?[64] Non tamen | /f. g9r/ discretionem significat ut ipse, sed potius relationem quandam. Relatiue ponitur, ut ego dum colo, et illum cupio uidere. Demonstratiue, ut uiden tu illum? Redditiue, ut ille qui legit discit. | [f. 75r]

823 Alius, alia, aliud ponitur relatiue, ut uideo Petrum et alios homines, licet enim antecedens, idest Petrus, differat ab aliis hominibus numero, conuenit tamen spetie,[65] quae est homo. Item discretiue, ut ego sum alius á te, idest quam tu. Item diuisiue, ut hominum alii quiescunt, alii laborant.

824 Alter et alius quomodo differunt. Alter dicitur de duobus, alius uero de pluribus. Sicut uter, ex quo componitur neuter, duorum tantum est interrogatiuum, quis uero plurium.

825 Relatiua accidentis multa sunt secundum diuersa genera accidentium, quae per nomina adiectiua significantur. Adiectiuorum enim quaedam significant quantitatem, quaedam qualitatem.

826 Adiectiuorum quae significant quantitatem, alia significant quantitatem continuam, alia discretam.

827 Quae sunt adiectiua significantia quantitatem continuam? Vt magnus, paruus, longus, latus, altus, profundus, quae referuntur per tantus et quantus, ut ego sum magnus quantus es tu, uel ut tu; uel ego sum magnus, et tantus es tu. Item per tam et quam dicimus, ut ego sum tam magnus quam tu.

828 Ex his quae significant quantitatem discretam, alia significant quantitatem discretam absolutam, alia quantitatem discretam ordinalem.

829 Quantitatem discretam absolutam significant quae referuntur per tot et quot, ut ego habeo decem talenta, quot habes tu, uel ut tu; et sunt haec:

61 Vergil, *Aeneis* 6. 302.

62 Vergil, *Aeneis* 1. 1a.

63 Both the manuscript and the printed edition have "Simeontis," instead of "Simoentis."

64 Vergil, *Aeneis* 1. 617–618.

65 Sweynheym and Pannartz print "specie."

830 Vnus, una, unum. Genitiuo unius. Datiuo uni. Accusatiuo unum unam unum. Vocatiuo ó une una unum. Ablatiuo ab uno una uno. Et pluraliter nominatiuo uni unae una. Genitiuo unorum unarum unorum. Datiuo unis. Accusatiuo unos unas una. Vocatiuo ó uni unae una. Ablatiuo ab unis.

831 Pluraliter nominatiuo duo, duae, duo. Genitiuo duorum duarum duorum. Datiuo duobus. Accusatiuo duos duas duo. Vocatiuo ó duo duae duo. Ablatiuo á duobus.

832 Pluraliter nominatiuo hi et hae tres et haec tria. Genitiuo horum et harum et horum trium. | [f. 75v] Datiuo his tribus. Accusatiuo hos et has tres et haec tria. Vocatiuo ó tres et ó tria. Ablatiuo ab his tribus. | /f. g9v/

833 Quatuor usque ad centum indeclinabilia sunt. Quinque, sex, septem, octo, nouem, decem, undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sexdecim, decem et septem, decem et octo uel duo deuiginti,[66] decem et nouem uel undeuiginti. Viginti, unus et uiginti, duo et uiginti, tres et uiginti, quatuor et uiginti, quinque et uiginti, sex et uiginti, septem et uiginti, octo et uiginti uel duo de triginta, nouem et uiginti uel unde triginta. Triginta, unus et triginta, etc. Quadraginta. Quinquaginta. Sexaginta. Septuaginta. Octuaginta. Nonaginta. Centum. Centum et unus uel unus supra centum, centum et duo uel duo supra centum. Centum et decem uel decem supra centum, etc. Ducenti, tae, ta. Trecenti,[67] tae, ta; quadringenti; quingenti; sexcenti; septingenti; octingenti; noningenti. Mille; haec duo milia, horum duorum milium, his duobus milibus, haec milia, ó milia, á milibus; tria milia; quatuor milia, et reliqua. Vbi nota quod non dicimus hi et hae[68] milia, ut quidam putant, sed haec milia, quia est nomen substantiuum, nec dicere debemus duo milia homines, sed duo milia hominum. Nam quod in sacris litteris legimus duodecim milia signati, si non est error, hoc modo exponi debet: signati numero duodecim milia, hoc est qui erant numero duodecim milia. Quidam ideo inciderunt in hunc errorem quia legimus duo milia pondo argenti, sed pondo genitiui casus est hoc loco, non nominatiui. Mille autem interdum adiectiuum est, et ideo dicere possumus mille homines. Interdum substantiuum, et sic dicimus mille hominum, ut mille nummum. Nec possumus dicere duo mille, tria mille, sed duo milia, tria milia, uel bismille, termille, ut biscentum, tercentum. Ouidius: annos uixi bis centum, iam tertia uiuitur aetas.[69]

834 Ab his deriuantur aduerbia numeralia quae referuntur per totiens et[70] quotiens, ut ego ter legi Virgilium quotiens tu, uel ut tu. | [f. 76r]

[66] Sweynheym and Pannartz "duo de uiginti."

[67] Sweynheym and Pannartz print "tricenti."

[68] Perotti writes "haec," which Sweynheym and Pannartz have corrected to read "hae."

[69] Ovid, *Metamorphoses* 12. 187.

[70] Sweynheym and Pannartz omit "et" here.

835 Semel, bis, ter, quater, quinquies, sexies, septies, octies, nouies,[71] decies, undecies, tredecies, quatuordecies, quindecies, sexdecies, decies septies, decies octauus, decies nouies,[72] uigeties, semel et uigeties, bis et uigeties, ter et uigeties, etc., trigeties, quadrageties, quinquageties, sexageties, septuageties, octuageties, nonageties, pro quibus dicimus uicies, tricies, quadragies, quinquagies, sexagies, septuagies, octogies et octagies, nonagies,[73] centies, ducenties, trecenties, quadringenties, quingenties, sexcenties,[74] octingenties, noningenties, milies. | /f. g10r/

836 Quantitatem discretam ordinalem significant quae referuntur per totus et quotus,[75] ut ego fui secundus, quotus uel ut non fuisti tu, quotus quisque est, quasi nemo, et sunt haec:

837 Primus, secundus, tertius, quartus, quintus, sextus, septimus, octauus, nonus, decimus, undecimus, duodecimus, tertiusdecimus, quartusdecimus, quintusdecimus, sextusdecimus, septimusdecimus, octauusdecimus uel duodeuigesimus, nonusdecimus uel undeuigesimus. Vigesimus, Vigesimus primus, etc. Trigesimus, quadragesimus, quinquagesimus, sexagesimus, septuagesimus, octuagesimus, nonagesimus, centesimus, ducentesimus, trecentesimus, quadringentesimus, quingentesimus, sexcentesimus, septingentesimus, octingentesimus, noningentesimus. Millesimus.

838 Nos sumus in anno salutis nostrae millesimo quadringentesimo sexagesimo octuauo, tertio non. Decemb.[76]

839 Alia sunt diuisiua in pares numeros, quae quidam dicunt referri per toteni et quoteni, quae nomina legisse me apud aliquem doctum non memini, ut quoteni itis? terni.[77] Sunt autem haec:

71 Perotti writes "nouies," while Sweynheym and Pannartz print "nonies."

72 Again the manuscript has "nouies," while Sweynheym and Pannartz print "nonies."

73 In the manuscript, the passage from "pro quibus" to "nonagies" is an addition in the right margin.

74 Note that at this point Perotti fails to mention "septingenties," which he cites in *Cornu copiae*, lib. 1, epig. 4, §178.

75 Sweynheym and Pannartz print "quottus" here, and also twice later in the same sentence.

76 That is to say, 3 December 1468. Note that at the end of the model letter in the third part of the *Rudimenta* (in the manuscript on f. 142r, in the *editio princeps* on f. m9r), Perotti cites an earlier date, namely 26 October 1468.

77 Note that *quoteni*, though rare, is found to occur in classical Latin, while *toteni* is not. It appears that Perotti does not mention either word in his *Cornu copiae*. In his *Regule grammaticales* Guarino cites *quotenus*, but not *totenus*: "Quotenus est relatiuum diuisum, cui respondent hec nomina: singulus, binus, ternus, quaternus, ut boues eunt bini, quoteni equi."

840 Singuli singulae singula, bini, terni, quaterni, quini, seni, septeni, octeni, noueni. Deni, undeni, duodeni, ternideni, quaterdeni, quindeni,[78] senideni, deni septeni, deniocteni, deninoueni, uigeni, trigeni, quadrageni, quinquageni, sexageni, septuageni, octuageni, nonageni, centeni, ducenteni uel duceni, trecenteni uel treceni, quadringenteni, sexcenteni, septingenteni, octingenteni, noningenteni. Milleni. | [f. 76v]

841 Ponuntur ne aliquando bina pro duo, et terna pro tria? Ponuntur quotiens substantiua quibus iunguntur declinantur tantum in plurali, ut binas, ternas, denas litteras, non duas, tres, decem. Interdum tamen poetae etiam cum aliis substantiuis eodem modo usurpant, ut Virgilius: Bina manu lato crispans hastilia ferro.[79]

842 Alia sunt quae ipsum numerum per se sumptum significant, ut

843 Vnitas, binarius, ternarius, quaternarius, quinarius, senarius, septenarius, octenarius, nouenarius, denarius, undenarius, duodenarius, etc. Vigenarius, trigenarius, quadragenarius, quinquagenarius, sexagenarius, septuagenarius, octuagenarius, nonagenarius. Centenarius, ducentenarius, trecentenarius, quatuorcentenarius, quingentenarius, sexcentenarius, septingentenarius, octingentenarius, noningentenarius, millenarius. | /f. g10v/

844 Alia sunt quae significant numerum annorum, ut biennis, triennis, quadriennis, quinquennis, sexennis, septennis, octennis, nouennis, decennis; unde fiunt substantiua biennium, triennium, quadriennium, quinquennium,[80] septennium, et decennium. Alia feré non sunt in usu. Nec reperiuntur, ut quidam ignari putant, totennis et quotennis.[81]

845 Alia significant quantitatem discretam ponderis uel mensuae quae referuntur per totuplus et quotuplus,[82] et significant quendam sui excessum, ut centuplo maior est ager meus quam Socratis, quotuplus non est tuus, et sunt haec:

846 Duplus, pla, plum; triplus; quadruplus; quincuplus; sexcuplus; septuplus, octuplus, decuplus, centuplus, ducentuplus, millecuplus.[83]

[78] Sweynheym and Pannartz print “quinideni.”

[79] Vergil, *Aeneis* 1. 313.

[80] Note that Perotti fails to mention “sexennium,” which occurs in classical Latin.

[81] Compare the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese: “Quotennis est relatiuum significans annos, cui respondent nomina ab anno composita, ut uniennis, biennis, triennis et similia.”

[82] Neither *totuplus* nor *quotuplus* is attested in antiquity. These forms are cited only by grammarians. *Quotuplus*, but not *totuplus*, occurs in the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese: “Quotuplus est relatiuum ponderale, cui repondent nomina ponderalia, ut simplus, duplus, triplus et similia, ut ager reddit triticum centuplum, quotuplum uolo.”

847 Alia sunt diuisiua seu multiplicatiua formae, et referuntur per totuplex et quotuplex,[84] ut habeo triplicem lanam et triplicem uestem, idest trium generum, quotuplex tu habes. Aliquando tamen improprie ponitur cum dictionibus carentibus plurali, ut triplex fumus domum nostram egreditur, hoc est tres fumi, si ita dici posset.

848 Simplex, | [f. 77r] duplex, triplex, quadruplex, quincuplex,[85] sexcuplex, septuplex, octuplex, nonuplex, decuplex, vigecuplex, trigecuplex, quadragecuplex, quinquagecuplex, sexagecuplex, septuagecuplex, centuplex, millecuplex. Item duplex et triplex pro duplicatus et triplicatus accipitur, unde fiunt uerba duplico et triplico, et a multiplex multiplico.

849 Relatiua quae incipiunt á c uel á q tribus modis capiuntur.[86] Relatiue, ut ego sum albus qualis es tu, magnus quantus es tu, Sentinas cuias es tu.[87] Interrogatiue, ut qualis es tu? quantus es tu? quotum[88] annum agis? quot nummos[89] habes? Infinite, ut nescio quantus sis, cuias[90] sis, aut cuia filia sit haec puella.

850 Relatiua quae incipiunt á t capiuntur relatiue copula mediante, ut ego sum albus, et talis es tu; ego sum magnus, et tantus est Plato; ego habeo multos discipulos, et tot habet Socrates. Redditiue, ut ego sum talis et tantus qualis et quantus est iste. Infinite, quando sequitur coniunctio quod uel ut, ut ego sum talis et tantus, ut non egeam opera tua; ego cupio talis esse ut foelix uidear.

851 Reperiuntur aliqua relatiua quae geminantur uel assumunt cunque, ut quisquis, quicunque; quotquot, quotcunque; qualiscunque, quantuscúnque,[91] quae proprie posita uim habent ipsius relatiui simul | /f. h1r/ cum antecedente distributiuo, ut quisque aut quicunque legit, discit, idest omnis qui legit, discit. Ponuntur etiam aliquando pro ipso relatiuo tantum, ut deus omnia quaecunque uoluit fecit, et pro

83 *Decuplus* and *centuplus* occur in the Vulgate only, while *quincuplus*, *sexcuplus*, *ducentuplus* and *millecuplus* are unattested.

84 Neither *totuplex* nor *quotuplex* is attested in classical literature, though the form *quotuplex* is quoted in a Greek-Latin glossary (according to Lewis & Short).

85 In this list, the numerals above *quincuplex* are grammarians' creations, except for *centuplex*.

86 Sweynheym and Pannartz replace "capiuntur" with "accipiuntur," perhaps a stylistic correction.

87 Note that ancient Sentinum was situated not far from modern Sassoferrato.

88 Sweynheym and Pannartz print "quottum."

89 Sweynheym and Pannartz print "ñ̃nos."

90 Sweynheym and Pannartz print "cuia."

91 An acute accent visible here in the manuscript slightly to the right of the syllable "cun." Whether this has any significance is unclear.

distributiuo tantum, ut ego diligo quencunque hominem, idest omnem hominem. Ponuntur etiam infinite, ut Virgilius: Quicquid erit superanda omnis fortuna ferendo est.[92]

852 Quis et qui cum quibus et quomodo componuntur?

Si quis: | [f. 77v]	
En quis	Assumunt etiam syllabicam adiectionem nihil per se significantem, ut
Nunquis	
Quisputas	Quisque
Aliquis	Quisnam
Nequis	Quidam
Quilibet	Quispiam et quisquam
Quiuis	Quicunque

853 A relatiuis substantiae multa aduerbia deriuantur quae eisdem modis ponuntur.

854 Temporalia, ut a qui, quae, quod: quando.

855 A pronominibus tunc, idest eo uel illo tempore.

856 Ab alius, alia, aliud: alias.

847 Localia uero ista. A qui, quae, quod.

Quo	Vbi
Qua	Quorsum
Vnde	Quousque

848 Ab ille, illa, illud pronomine aduerbia deriuantur.

Illinc
Illic
Illuc
Illac uel illa
Illorsum
Illucusque[93]

[92] Vergil, *Aeneis* 5. 710.

[93] Sweynheym and Pannartz arrange these six forms in two columns, with *illinc, illuc, illorsum* in the left column, and *illic, illac uel illa, illucusque* on the right. They do the same with the forms derived from *is, ea, id*; *hic, haec, hoc*; *iste, ista, istud*; and *alius, alia, aliud*.

849 Ab is, ea, id:

Ibi
Eo
Inde
Ea
Eorsum
Eousque

850 Ab hic, haec, hoc:

Hic
Huc | [f. 78r]
Hinc
Hac
Horsum
Hucusque

851 Ab iste, ista, istud:

Istinc
Istic | /f. h1v/
Istác uel istá
Istuc
Istorsum
Istucusque

852 Ab alius, alia, aliud:

Alibi
Aliunde
Aliá
Alió
Aliorsum
Aliousque

853 Hic haec hoc, iste ista istud, ille illa illud quomodo differunt? Hic significat hominem uel rem proximam loquenti, iste proximam audienti, ille remotam ab utroque. Quemadmodum et aduerbia eorum. Hic significat locum proximum loquenti uel scribenti, istic locum proximum audienti uel ei ad quem sermo aut litterae diriguntur, illic locum remotum ab utroque. Iste tamen aliquando ponitur pro hic. Cicero: cum isto tempore stent cum gladiis armati. Ille quoque nonnunquam per dignitatem quandam atque eminentiam accipitur, indicans esse quod omnes nosse debeant, ut Alexander ille magnus, Architas ille Tarentinus.

854 Is et hic quomodo differunt? Is spatio longiore accipitur, hic uero propinquiore. Multis tamen in locis confunduntur. Vt qui praefert uirtutem diuitiis, hic

sané prudens est, uel is sané prudens est. Poetae tamen aliquando | [f. 78v] capiunt ille pro is, ut Horatius: qui didicit patriae quid debeat, et quid amicis.[94] Quo sit amore parens, quo frater amandus et hospes; quod sit conscripti, quod iudicis officium; quae partes in bellum missi ducis, ille profecto; reddere personae sit reuerentia cuique. Nam quod in sacris litteris legitur: Non qui se ipsum commendat, sed quem deus commendat, ille probatus est; equidem non probo.

855 Relatiuum discordat ne aliquando ab antecedenti? Discordat. In quibus accidentibus? In genere et numero. Quomodo in genere? Vt apud Salustium: Est locus in carcere quod Tullianum appellatur. Quomodo in numero? Vt omnes tenues atque humiles, quae maxima in populo multitudo est, sibi praesidium paratum putant.[95]

DE PATRONYMICIS[96]

856 Quod est nomen patronymicum? Est illud quod significat filium uel filiam, nepotem uel neptem, aut alium descendentem, proprie tamen á propriis patrum nominibus deriuantur.

857 Quot sunt terminationes patronymicorum? Quatuor: in des, uel in as, uel in is, uel in ne. Vt hic Priamides, hoc est filius Priami; haec Priamis, Priamidos, hoc est filia Priami; haec Pelias, Peliadis uel Peliados, | /h2r/ hoc est filia Pelei; haec Adrastine, Nerine, Acrisione, hoc est filia uel neptis Adrasti, Nerei, Acrisii.[97]

858 Patronymica cuius generis? Feminini, praeter ea quae desinunt in des.

859 Patronymica cuius declinationis sunt? Quae desinunt in des uel in e sunt primae declinationis; quae uero desinunt in as uel in is sunt tertiae.

860 Patronymica qualia nomina sunt? Substantiua, ut Priamides, Helenae raptor, causa fuit excidii Troiani.

861 Quae nomina sunt quae interdum pro patronymicis | [f. 79r] ponuntur? Possessiua, ut Iuno Saturnia, idest filia Saturni, et Scipio Haemylianus, idest filius Aemylii.

862 Quomodo formantur patronymica? Patronymica masculina quae fiunt á nominibus primae declinationis formantur á genitiuo singulari mutata e in des, ut Maia

[94] Horace, *Ars Poetica* 312.

[95] Sweynheym and Pannartz print "putat."

[96] In the manuscript it is clear that Perotti originally wrote *patronimicis*. The first *i* was subsequently altered to read *y*, hence *patronymicis*. It is unclear who was responsible for this revision. Analogous revisions appear to have been made in the entire section. Sweynheym and Pannartz print "patronymicis" and so forth.

[97] Sweynheym and Pannartz print *acrisei*.

Maiae Maiades; Ilia Iliae Iliades; Aeneas Aeneae Aeneades; Hippotes Hippote Hippotades, Anchises Anchisae, proprie Anchisades, quanquam usus obtinuit ut Anchisiades diceretur. Butes Butae Butades; Corinetes Corinetae Corinetades, quamuis magis sit in usu Corinetides.

863 Patronymica masculina a nominibus secundae declinationis formantur <a> genitiuo addita des, ut Priamis Priami Priamides. Sed quae duplex i habent in genitiuo mutata ultima i in a et addita des faciunt patronymicum, ut Antonius Antonii Antoniades; Menetias Menetii Menetiades.

864 Patronymica masculina á nominibus tertiae declinationis formantur a datiuo singulari addita des, ut Nestor Nestori Nestorides, Antenor Antenori Antenorides. Licet poetae aliquando addant a causa metri, ut Amphitrioniades, Laertiades. Dicunt etiam Deucalides pro Deucalioniades et Scipiades pro Scipionides.

865 Patronymica feminina a masculinis formantur remota de, ut á Priamides Priamis, á Dardanides Dardanis. Dixerunt tamen poetae Atlantiades et Phaethonciades in plurali, hoc est Atlantias et Phaethontias in singulari pro Atlantis et Phetontis. A Peliades Pelias, ab Aeneades Aeneis, cum deberet fieri Aeneas.

866 Multa tamen patronymica abusiue proferuntur, ut a Tideus Tidides, á Peleus Pelides, a Prometeus Prometides, á Theseus Thesides, ab Achilles Achilleides, ab Orpheus Orphides, a Coronies Coronides, penultima | [f. 79v] producta. Iliades, filius Iliae Romulus, recte formatur.

867 Patronymica aliquando sumuntur loco patriorum nominum, ut Romulidae, idest Romani. Thesidae, idest Athenienses; Aeneade Troiani.| /f. h2v/ Cecropidae Athenienses, Thimarchides proprium est, et Thimarchides Timarchi filius.

868 Pauca inueniuntur patronymica in ne feminina, ut Nereus Nerine, Adrastus Adrastine, Acrisius Acrisione, ex quo Acrisioneus. Virgilius: Acrisioneis Darie fundasse colonis,[98] quod dicit Priscianus esse possessiuum ab Acrisione, Seruius uero patronymicum femininum.[99]

869 Reperiuntur patronymica improprie formata et a nominibus matrum, ut Romulus Iliades, idest Iliae filius, et Maiades Mercurius, id est Maiae filius, et ab auis maternis, ut Atlantides, idest Mercurius Atlantis filiae filius, et Inachides, idest Epaphus Iouis Inachi filius, et á regibus uel conditoribus, ut Cecropidae, idest Athenienses, ab

[98] Vergil, *Aeneis* 7. 410. Note that "Darie," the reading in the manuscript, should read "Danae." Sweynheym and Pannartz print "darie."

[99] Priscian 2. 39 (Keil 2. 68. 8).

Aenea Aeneade, idest Troiani uel Romani. Item á nomine fratris. Virgilius: Tum Phaethontiadas musco circundat amarae corticis,[100] idest sorores Phaethontis.[101]

[100] Vergil, *Eclogae* 6. 62. Perotti writes "phætontiadas"; Sweynheym and Pannartz print "phæthontiadas," with *th*. In reality, there was no diphthong in the first syllable of the word.

[101] Inconsistently, Sweynheym and Pannartz print "phoethontis" here.

[f. 79v] /f. h2v/ DE COMPARATIVIS[1]

870 Comparatiuum quod est? Quod cum intellectu positiui uel aliquo participe sensu positiui magis aduerbium significat, ut liberalior magis liberalis, et fortior magis fortis, et doctius magis docte.[2]

871 Comparatiua cuius generis? Communis, praeter unum duntaxat, quod est masculini, senior.[3]

872 Comparatiua quem casum exigunt post se? Nominatiuum cum quam[4] uel ablatiuum sine quam, cum alio ablatiuo significante excessum,[5] et cum omnibus casibus quod habere posset positiuum suum, ut hoc dolium est plenius olei illo, uel quam illud dolium, tribus digitis.[6] Verum relatiua et negatiua semper sine quam ablatiuo iunguntur, ut nemo est doctior Platone. | [f. 80r]

873 Comparatiua unde formantur? A nominibus adiectiuis significantibus accidens quod incrementum diminutionemque suscipiat, ut ab albo albior, uel á uerbis, ut á detero

[1] Priscian devotes book III of his grammar to comparatives, superlatives, and diminutives. Separate treatises on comparison (*comparatio*) were the rule in grammatical works of the late Middle Ages produced in Southern Europe. They covered comparative and superlative adjectives with detailed and in part theoretically sophisticated information covering morphology, syntax, and semantics. For an accessible example from the mid-thirteenth century, see the Latin grammar by Pietro da Isolella; Ch. Fierville, *Une Grammaire latine inédite du XIIIe siècle* (Paris: Imprimerie Nationale, 1886), pp. 169–171. From the same century, see the encyclopedic *Catholicon* of John of Genoa, part III, sections headed "De comparatiuo," "De superlatiuo gradu," "De formis superlatiuorum." Fourteenth-century Latin grammars devote much attention to this topic. In the grammar attributed to Philippus of Florence, for example, there is an attempt to apply the theory of the modes of meaning (*modi significandi*) to the syntax of comparatives and superlatives. Likewise, Francesco da Buti (died 1406) has a lengthy treatment of comparatives and superlatives in his popular *Regule gramaticales*; see Pisa, Biblioteca dell'Università di Pisa, MS 931, ff. 24v–36v. In the Quattrocento, there are chapters on comparatives and superlatives in the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese. Lorenzo Valla also wrote at some length about comparatives and superlatives in the *Elegantiae linguae Latinae*, book 1, chapters 12 to 19 inclusive. We may presume that Perotti was familiar with both these treatments.

[2] Priscian 3. 1 (Keil 2. 83. 1ff.). Guarino defines the term as follows: "Comparatiuum est illud quod cum positiui intellectu magis aduerbium significat, ut albior magis albus, et ulterior magis ultra quam ille qui est ultra."

[3] Priscian 3. 11 (Keil 2. 89. 21).

[4] Sweynheym and Pannartz print "quem" instead of "quam", both here and throughout this paragraph. This error is corrected by La Legname and Pannartz.

[5] The words "cum alio ablatiuo significante excessum" are an addition from the margin.

[6] Incorrectly, Perotti writes "digitus," and Sweynheym and Pannartz copy this error. La Legname and Pannartz correct to read "digitis." I emend accordingly.

deterior, quod uerbum teste Seruio minus bonum significat, non peiorem.[7] Virgilius cum duo sunt apibus reges, alterum deteriorem, hocest minus bonum, iubet necari: Deterior qui uisus, eum ne prodigus adsit dede neci.[8] Á potior hoc et haec potior et hoc potius. Á participiis quae tunc in nomina[9] transeunt, ut amans amantior. Á praepositionibus siue aduerbiis, ut extra exterior, ultra ulterior, quanquam exter quoque nomen reperiatur, ut Virgilius: fas extera quaerere regna.[10] Antiqui aliquando á pronominibus et nominibus propriis comparatiua et superlatiua protulere, ut ipse ipsior ipsissimus, Nero Neronior Neronissimus.[11] | /f. h3r/

874 Quomodo formantur comparatiua? A primo casu desinente in i, ut albus albi albior, fortis forti fortior.

875 Quae sunt comparatiua anomala quae contra hanc regulam formantur?[12]

Bonus melior optimus
Malus peior pessimus
Magnus maior maximus
Paruus minor minimus
Dexter dexterior dextimus
Sinister sinisterior sinistimus
Senex senior, sine superlatiuo
Iuuenis iunior, sine superlatiuo[13]
Multum plus, in numero singulari generis neutri, in plurali omnis.

876 A nominibus quae habent uocalem ante is, uel ante us, comparatiua non formantur, sed accipitur magis aduerbium, et dicitur magis arduus, magis tenuis, magis

[7] Keil 4. 431. 7ff. and 4. 491. 9ff.

[8] *Geor*. 4. 89–90. Note that editors now read "obsit," not "adsit," at the end of line 89.

[9] Sweynheym and Panartz print "nomiam" here. This mistake is corrected neither by La Legname nor by Pannartz.

[10] *Aen*. 4. 350.

[11] For the general principle, see Priscian 3. 3 (Keil 2. 84. 5–11). For the example *ipsissimus*, see Keil 2. 84. 10. Compare also the final phrase of the paragraph on "Abusio in comparatione" in the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese: "Abusio fit in comparatione quatuor modis: constructione, significatione, comparatione, et formatione; [...] formatione, cum substantiua uel pronomina comparantur, ut Neronior et ipsior." Priscian does not mention *ipsior*, *Neronior* or *Neronissimus*.

[12] Note that Perotti quotes both the comparatives and superlatives of all the adjectives in this list and notes which adjectives lack superlatives, although the rule here is concerned only with irregular comparatives. In the manuscript, between "sinister" and "senex" Perotti also lists "magnificus" and its comparative and superlative forms, but this line has been struck out.

[13] Perotti writes "sine superlatiuo" only once, using a brace to link the two lines.

pius, quamuis tenuior apud ueteres reperitur, et Iuuenalis | [f. 80v] egregrius dixit pro magis egregium: Egregius coenat meliusque miserrimus horum.[14]

877 Nequam commune trium generum nequior format comparatiuum et superlatiuum nequissimus.

878 Ab aduerbiis siue praepositionibus in ra fiunt comparatiua in erior, ut extra exterior, intra interior, ultra ulterior, citra citerior, infra inferior, suptra superior, post posterior, ante anterior, prope propior, á saepe comparatiuum non inuenitur.[15] Cato tamen superlatiuo usus est, saepissimam discordiam fuisse dicens. Pridem prior, cuius superlatiuum est primus, cum genitiuo iungatur et ad plures sui generis comparetur. Virgilius: Primus se Danaum magna comitante caterua, Androgeus offert nobis.[16] Ergo prior de duobus, primus uero de pluribus dicitur.

879 Magnificentior et magnificentissimus, munificentior et munificentissimus, beneficentior et beneficentissimus, quamuis a magnificens, munificens, et beneficens deriuari uideatur, tamen haec in usu non sunt, sed pro his utimur magnificus, munificus, beneficus. Cato de rege Ptolemeo dixit optimo atque beneficissimo, et Actius magnificissimo atque excellentissimo honore; Terentius in Phormio: atquin mirificissimum.[17]

880 Comparatiuum saepe pro positiuo accipitur, ut senior pro senex. Nonnunquam significat minus positiuo, ut tristior et lachrimis oculos suffusa nitentes, pro subtristis.[18] Et quando ad contraria comparatur minus positiuo significat, ut si dicam: mare Ponticum est dulcius | /f. h3v/ quam caetera,[19] hic ostenditur parum aliquid dulcedinis[20] habere plus quam caetera.

[14] Juv. 11. 12.

[15] On the comparative of *saepe*, however, see Priscian, 15. 25 (Keil 3. 80. 4–5).

[16] *Aen*. 2. 370–371.

[17] In the manuscript this sentence is a marginal addition.

[18] *Aen*. 1. 228. Priscian 3. 14 (Keil 2. 92. 11).

[19] Priscian 3. 15 (Keil 2. 92. 15–17). This was a stock example cited by grammarians. Similar examples were quoted by Perotti's predecessors. Thus, Sozomeno da Pistoia in his grammatical notes quotes: "Similiter fit abusio in comparatione, ut 'Mare Pisanum est dulcius mari Anglico,' i.e. minus amarum." Francesco da Buti in the fourteenth century cites 'Mare Pisanum est dulcius quam caetera maria.'

[20] Sweynheym and Pannartz print "dulcedines."

881 Comparatiua saepenumero diminutiuorum formam accipiunt, a neutro addita culus, ut maius maiusculus, et regimen seruant comparatiuorum, Terentius: Thais quam ego sum maiuscula est.[21]

882 Magis aduerbium non solum positiuo, sed etiam comparatiuo aliquando iungitur, cum uel ad se uel ad alium comparatur, | [f. 81r] ut Achilles fortior Aenea, magis quam iustior, et Aiax Vlysse[22] fortior, magis quam Diomede.

883 Nota quod quemadmodum dicimus ego sum fortior quam tu in nominatiuo casu, ita dicimus etiam in obliquis: iudico te doctiorem quam illum, amo te magis quam illum, inseruio tibi magis quam illi, indigeo te uel tui magis quam illo uel illius.

884 Quando comparatiuo iungitur multo, uidetur plus significare quam superlatiuum: Cicero de Officiis: Vale igitur mi Cicero, tibi que persuade esse te quid mihi carissimum, sed multo fore cariorem, si talibus monumentis praeceptis[23] que laetabere.

885 Comparatio quotiens fit apud Graecos ad unum sui generis, comparatiuo utuntur, quotiens uero ad plures sui generis superlatiuo, in quo nos cum illis conuenimus, et hoc ab eis factum est ut sensum comparatiui á sensu superlatiui distinguerent, qui utrique hoc est comparatiuo et superlatiuo genitiuum tribuunt, cum careant ablatiuo. Apud nos uero illa ambiguitas non est, qui comparatiuo ablatiuum damus siue ad unum siue ad plura diuersi generis referatur. Tamen illa Graecorum ratio tanti est momenti ut eam Latini ad formam Graecae constructionis imitati comparatiuo genitiuum addiderint, utique inter duo. Sic: Aiacum fortior fuit Thelamonius, et manuum melior est dextera. Si tres fuissent Aiaces, non fortior, sed fortissimus diceretur,[24] sicut digitorum medius est longissimus. Vnde non licet dicere Pyrrhus est doctior Sentinatibus, sed doctissimus Sentinatum. Virgilius: huic coniunx Sicheus erat, ditissimus agri Phenicum,[25] et Horatius in sermonibus: ó maior iuuenum inquit,[26] ad duos enim Pisones filios patremque scribebat. Ouidius in persona Medeae quae duos filios habuit: Cum minor é pueris iussus studio que uidendi. Constitit ad geminae limina prima foris; | [f. 81v] et Caesar in commentario decimo: in testamento Ptolemaei patris heredes erant scripti ex duobus filius maior. Hinc Cato Maior et Minor, Scipio Maior et Minor de duobus dicitur, de pluribus uero Fabius Maximus et Valerius Maximus. Comparatiuum igitur inter duo ponitur, superlatiuum inter plura, quod manifestissime ostendit | /f. h4r/ Cicero cum ait in Pisonem me aedilem priorem, praetorum

[21] Sweynheym and Pannartz print "Tais."

[22] Sweynheym and Pannartz print "Vlisse."

[23] Sweynheym and Pannartz insert a space into this word and print "prece ptisque."

[24] Sweynheym and Pannartz print "diceremur."

[25] *Aen*. 1. 343–344.

[26] *A. P*. 366. Perotti's reference is erroneous. He may have confused this line with *Sat*. 2. 3. 326, which begins with the same two words: "o maior tandem parcas, insane, minori."

primum; quippe aediles duo tantum erant, sicut duo censores et duo consules, caeteri autem magistratus plures erant.

886 Nota hoc etiam interesse inter comparatiuum et superlatiuum quod dubitando uel interrogando comparatiuo utrum damus, superlatiuuo uero quid; cuius rei ratio est quod comparatiuum de duobus dicitur, superlatiuum de pluribus. Quintilianus: Ita non tantum utrum sit melius, sed quid sit optimum quaeritur; et Cicero: utrum potius aut quid potissimum dicamus. Iungitur tamen quid etiam cum comparatiuo, sed improprie, utrum uero nunquam cum superlatiuo.

887 Quot modis fit comparatio? Quatuor: aut ab una substantia ad aliam, ut ego sum maior te; aut ad seipsam, ut ego sum ditior solito, uel ditior hodie quam heri; aut ab uno accidente ad aliud, et tunc semper fere[27] utimur aduerbio magis, ut ego sum magis fortis quam doctus; aut ab uno actu ad alium, ut ego malo uitam quam mortem, et magis lego quam disco.

888 Quot modis non potest cum ablatiuo iungi comparatiuum? Quinque: aut cum comparatio ad duos fit. Tunc enim eget genitiuo, ut duorum fratrum maior est Marius. Aut quando non inuenitur ablatiuus, ut dulcius est mare Ponticum quam caetera maria. Aut quando inter ipsa adiectiua fit comparatio, ut ego sum magis albus quam niger, et non nigro. Vel cum inter ipsa uerba fit comparatio, ut plura audio quam credo. Vel cum dictio á qua | [f. 82r] fit exceptio fuerit in nominatiuo, ut Diomedes fuit fortior quam Troiani omnes praeterquam Hector. Coniunctio enim exceptiua copulare debet similes casus.

889 Quot modis non potest comparatiuum regere nominatiuum cum quam? Similiter quinque: aut cum comparatio fit inter duos; tunc enim omnino requirit genitiuum, ut duorum fratrum maior est Marius; aut cum non inuenitur nominatiuus, ut nihil est crudelius nece, et nihil est ipsi se ipso carius; aut quando relatiuum est terminus comparationis, ut uirtus qua nihil est homini melius; aut quando ponitur cum dictione negatiua, ut nullo homine sis tardior; aut quando dictio á qua fit exceptio fuerit in ablatiuo, ut Diomedes fuit fortior omnibus Troianis praeterquam Hectore.

DE SUPERLATIVO

890 Quod est nomen superlatiuum? Quod ad plures sui generis comparatum superponitur omnibus, uel per se prolatum positiui intellectum habet cum ualde aduerbio. | /f. h4v/

891 Quot sunt terminationes superlatiuorum? Octo: duae frequentissimae in rimus, et in simus, et sex perrarae in limus, ximus, timus, remus, fimus, nimus.

892 Superlatiua in rimus desinentia quomodo formantur? A positiuis in er desinentibus siue secundae siue tertiae declinationis fuerint, addita rimus, ut pulcher

[27] In the manuscript, "fere" is added in the margin.

pulcherrimus, pauper pauperrimus. Excipiuntur dextimus et sinistimus pro dexterrimus et sinisterrimus.[28]

893 Superlatiua in simus desinentia quomodo formantur? A genitiuis secundae declinationis addita s et simus, et á genitiuis tertiae addita simus, ut locuples locupletis locupletissimus. Excipiuntur á secunda, quae sunt anomala: bonus optimus, malus pessimus, magnus maximus, paruus minimus, multus plurimus, et quae á facio componuntur, ut magnificus magnificentissimus, munificus munificentissimus, maturus maturrimus. Cicero tamen ad Herennium: in aetate inquit uelit comparare maturissima;[29] nuperus nuperimus. Plautus captum hominem nuperum et nouitium;[30] vetus veterrimus. A tertia uero excipiuntur facillimus, difficillimus, gracillimus, humillimus, simillimus, | [f. 82v] dissimillimus, gracillimus.[31] Excipiuntur etiam quae in bris desinunt, quae ris mutata in er accipiunt rimus, ut salubris saluberrimus, celebris celeberrimus. Vetus á ueter, quod olim in usu erat, ueterrimus facit. In ximus quot superlatiua desinunt? Duo tantum: maximus et proximus, quod uocabulum dum pro cognato accipitur significatum habet positiui, ideoque a scriptoribus legum saepe comparatiue profertur, ut proximiores, idest propinquiores cognati.

894 In timus quot desinunt? Vnum duntaxat anomalum: optimus, et haec deriuata ab aduerbiis siue praepositionibus: inter interior intimus, ultra ulterior ultimus, citra citerior citimus, extra exterior extimus, quod etiam pro postremo ponitur: Plautus in Truculento:[32] Bona perdidi, mala repperi,[33] factus sum extimus á uobis.[34]

895 Haec sunt ab aduerbiis siue praepositionibus: supra superior supremus, extra extrerior extremus, quia si esset a nominatiuo superus et exter seruassent regulam.[35]

896 In nimus quot superlatiua desinunt? Vnum duntaxat anomalum: minimus.

[28] This entire paragraph is a marginal addition.

[29] The passage from "Cicero" to "maturissima" is a marginal addition.

[30] *Capt.* 3. 5. 60.

[31] Sweynheym and Pannartz omit the word "gracillimus."

[32] Sweynheym and Pannartz print "trunculento." Neither La Legname nor Pannartz corrects this error.

[33] Sweynheym and Pannartz print "reperi."

[34] Cited from Priscian 3. 25 (Keil 2. 100. 14–101. 1).

[35] We might have expected: "quia si *essent* a *nominatiuis* superus et exter, seruassent regulam." "Esset" is clearly the reading in the manuscript, and the printers of the *editio princeps* dutifully follow copy.

897 In rimus quot superlatiua desinunt? Vnum á uerbo: detero deterior deterrimus, et unum anomalum: multum plus plurimus, praeterea quae secundum regulam formantur.

898 Nouissimus licet á nouo superlatiuum sit, tamen pro prositiuo ponitur | /f. h5r/ et ultimum significat.

899 A pene Plautus superlatiuum formauit penissime. In Cistellaria: ita mea consilia peruertit penissime.

900 A penitus penitissimus superlatiuum formatur, ut ex penitissimis aedibus.

901 Superlatiua quae á praepoistionibus ueniunt ipsarum prepositionum exigunt casus, ut arbor illa est proxime littus.

902 A nequam sicut supra de comparatiuus dictum est fit superlatiuum nequissimus. | [f. 83r]

903 Illud animaduertendum diligenter est quod quam pro ualde semper iungitur superlatiuo, nunquam positiuo, ut quamfortissimus et quamcelerrime. Quando uero quam accipitur pro quantum, nunquam iungitur superlatiuo, nisi addantur uerba possum, queo, ualeo, et quae eiusdem significationis sunt, ut dicam quambreuissime potero, feci quamoptime quiui. Per uero nunquam iungitur superlatiuo, nec dicere possumus peroptimus, perdoctissimus.[36] É contrario autem quam quando ualde significat nunquam iungitur positiuo, nec etiam comparatiuo, nisi forte cum per uel oppido uel sané uel admodum uel ualde uel nimis. Tunc enim positiuo iungitur, ut Seruius Sulpitius: Sanéquam grauiter ac moleste tuli ut debui. A. Gellius uoce admodum quamsuaui, oppido quam libens, nimisquam impium. Et Brutus in epistola: suos ualdequam paucos habet, et iterum sanequam gauisus sum. Perquam tamen usitatius est, ut perquam bonus, perquam pulcher, perquam doctus, idest ualde bonus, ualde pulcher, ualde doctus. Per uero pro ualde iungitur semper positiuo, ut perpulcher, perdoctus.[37] Cum uero quam pro quantum accipitur, iungitur positiuo, ut Terentius: reiecit se in eam flens quamfamiliariter, idest quantum familiariter? Et in Eunucho: tu scis quam intimum te habuerim, pro quantum. Summitur enim hic intimus pro positiuo, quemadmodum proximus. Sic etiam iungitur comparatiuo, ut quam doctior est Aristotele Plato, idest quanto doctior. At qui dicunt narraui quam breuius potui errant, dicendum est enim quam breuissime potui.

904 Quod est comparatiuum seu superlatiuum huius positiui perdoctus? Multo doctior comparatiuum et quamdoctissimus siue multo doctissimus superlatiuum.

905 Perquam nunquam iungitur cum superlatiuo, nam quod legitur apud Q. Curtium: Bessum quoque Bactrianorum ducem perquam maxime posset exercitu coacto

[36] This sentence is a marginal addition in the manuscript.

[37] This sentence is a marginal addition in the manuscript.

descendere ad se iubet, error potius librarii dicendus est, cum alia quoque complura apud eundem auctorem corrupta sint. | [f. 83v] /f. h5v/

906 Multo etiam pro ualde tam comparatiuo quam superlatiuo adiungitur, ut multo doctior, et longe doctior, multo doctissimus, et longe doctissimus.

907 Superlatiuum genitiuo iungitur et ablatiuo et accusatiuo, ut Hector fortissimus Troianorum, et multo maximus, et proxime domum.

908 Cum superlatiuo iungitur semper quisque: omnis autem non iungitur, neque enim dicendum est omnis optimus, omnis pessimus, sed optimus quisque et pessimus quisque. Et similiter si superlatiua in diuerso casu ponantur, sic: maxima quisque fortitudine debet hostibus resistere; maximo quisque animo calumniatores despicit; ualidissimi quisque corporis paret arma. Comparatiuo uero e contrario non quisque conuenit, sed omnis, ut Quintilianus seruulos, Penates, et omnia utiliora. Nec licet dicere boni quique et sapientes quique, sicut non licet dicere omnes optimi et omnes sapientissimi. Excipiuntur ex positiuis quae superlatiuo carent, ut pius et strenuus; dicimus enim omnis pius et piusquisque. Salustius: nam strenuus quisque aut occiderat in praelio, aut grauiter uulneratus discesserat. Item numeralia, ut tertius quisque, quartus quisque, nam primus et ultimus superlatiua sunt. Cicero primo quoque die consules ad Senatum referant, ergo non est dicendum omni quinquagesimo anno facimus iobileum, sed quinquagesimo quoque anno. Et hinc factum est ut dicamus unusquisque, singularis quisque, nam singularissimus, quo plerique indocti utuntur, non reperitur, sicut ab unico non reperitur unicissimus. Quotus[38] etiam iungitur cum quisque, ut quotusquisque[39] est, idest quotcunque sint. Illud quoque notandum quod quisque genitiuum pluralem non habet cum adiectiuo duntaxat iunctum. Ideo utimur genitiuo singulari pro plurali, ut optimi cuiusque animus, pro bonorum omnium animus. | [f. 84r]

909 Fa al meglio e al piu presto che tu poi. Fac quam optime et quam celerrime potes.

910 Io so asai piu grande de tutti li Viterbesi, che sonne menori de me e anche sonno menori de quelle che sonno magiori de me. Ego sum maximus omnium Viterbiensium minorum me, et omnibus maioribus me.

911 Essendo io nato a Roma[40] soa magiore de tutti quelli che sonno minore de me, e minori de quelli che sonno magiori de me. Ego cum natus sim Romae, sum maior omnibus minoribus m[41]e, et | /f. h6r/ maioribus me.

[38] Sweynheym and Pannartz print "quottus," as usual. La Legname and Pannartz likewise.

[39] Sweynheym and Pannartz print "quottusquisque." La Legname and Pannartz likewise.

[40] Sweynheym and Pannartz print "Rama," and La Legname likewise. Pannartz corrects this to read "Roma."

[41] Logically, one would have expected this clause to read: "sum maior omnibus minoribus me, et *minor* maioribus me." Perotti commits an analogous logical error in the two subsequent paragraphs.

912 Io so piu indocto de quelli che sonno piu docti de me, e piu docti de quelli che sonno piu indocti de me. Ego sum indoctior omnibus doctioribus me, et <doctior> omnibus indoctioribus me.

913 Io son minore de tutti quelli che sonno magiori de me, e anche sonno magiori de quelli che sonno minori de me. Ego sum minor omnibus maioribus me, et omnibus minoribus me.

914 Io ho dui deti in le mano li quali sonno e piu longhi de lialtri, e doi orechie in capo de le quale luna e magiore. Ego habeo duos digitos in manibus caeterorum longissimos et duas aures in capite, quarum[42] altera est maior.

915 Tutti li homini fortissimi de ueno congrande animo uencere quelli delecti del corpo che sonno piu brutti de li altri tutti. Debet fortissimus quisque magno animo superare eas uoluptates quae sunt caeteris foediores omnibus.

916 In ogni diece anni se refa el bussolo á Viterbo. Decimo quoque anno fiunt comitia Viterbii. | [f. 84v]

DE ADVERBIIS[43]

917 Aduerbia localia aut in loco significant, aut de loco, aut per locum, aut ad locum, aut uersus locum, aut usque ad locum.

918 Quae sunt aduerbia significantia in loco? Hic, illic, istic, intus, foris, ibi, ibidem, alibi, alicubi, usquam, nusquam, sicubi, necubi, nuncubi, superius, inferius, ubique, ubicunque.

919 Quae sunt aduerbia significantia de loco? Hinc, illinc, istinc, intus, foris, unde, aliunde, sicunde, necunde, alicunde, etunde, superne, inferne, celitus, funditus, utrinque, undecunque.

920 Quae sunt aduerbia significantia per locum? Hac, illac, istac, ea, siqua, nequa, aliqua, etqua, etutraque, etquacunque.

921 Quae sunt aduerbia significantia ad locum? Huc, illuc, istuc, intro, foras, usquam, nusquam, eo, eodem, siquo, nequo, alio, aliquo, etquo, supra, infra, utroque, et quocunque.

[42] Sweynheym and Pannartz print "quartum" here.

[43] One would have expected Perotti to have headed this section "De aduerbiis localibus," since it is about adverbs of place, not adverbs in general.

922 Quae sunt aduerbia significantia uersus locum? Horsum, illorsum, istorsum, dextrorsum, sinistrorsum, et quorsum, sursum uel susum uersus, deorsum uersus, utroque uersus, et quoque uersus.[44]

923 Quae sunt aduerbia significantia usque ad locum uel usque ad tempus? Hucusque, istucusque, illucusque, quousque. | /f. h6v/

924 Nomina urbium ponuntur pro aduerbiis in loco in genitiuo casu si primae uel secundae declinationis sint, ut sum hic, fui illic, sum Romae, fui Romae, sum Tarenti, fui Tarenti, quod si pluraliter tantum declinentur ponuntur in ablatiuo, ut sum Baiis, fui Thebis. Tertiae uero declinationis nomina in ablatiuo ponuntur, ut fui Carthagine,[45] Tibure, Neapoli. Ponimus etiam loco aduerbiorum humi, domi, belli, militiae, et ruri in datiuo, ut sum humi stratus, dormio domi, eram ruri, belli, siue militiae fortis sum.[46] Reperitur etiam uesperi, et luci aduerbialiter summi, ut uesperi ad te ueni, uesperi ad te ueniam, et luci similiter. Cicero in Philippicis: Quis enim audeat luci et in militari uia?

925 Pro aduerbiis uero de loco et per locum ponuntur nomina urbium in ablatiuo casu cuiuscunque declinationis et numeri sint, ut uenio illinc, aut transeo illac, uenio aut transeo Verona, Patauio, Carthagine, et Thebais, et sic domo, humo, | [f. 85r] rure, militia, bello.

926 Pro aduerbiis uero ad locum nomina urbium ponuntur in accusatiuo, ut eo Romam, Tarentum, Carthaginem; eo illuc, uenio istuc; et sic eo domum, humum, rus, militiam, bellum.

927 Si fiat interrogatio per quorsum, quomodo respondetur? Dextrorsum, sinistrorsum, uersus Venetias, uersus Thebas, uersus Romam.

928 Si fiat interrogatio per qua, quomodo respondetur? Hac, illac, istac, per Romam, per Venetias, per urbem.

929 Si fiat interrrogatio per quo, quomodo respondetur? Huc, illuc, intro, foras, Venetias, Romam, Thebas, rus.

930 Si fiat interrrogatio per quousque, quomodo respondetur? Hucusque, illucusque, usque ad annum, usque Venetias, usque Thebas, usque Romam, usque ad urbem, usque rus, usque domum, bellum, militiam, humum.

[44] The passage from “sursum” to the end of the sentence is a marginal addition.

[45] Sweynheym and Pannartz print “Cartagine.”

[46] From here to the end of the paragraph is a marginal addition.

931 Nomina uirorum ac mulierum propria, item nomina appellatiua hominum, animalium, locorum, et aliarum quaruncunque rerum quaerunt praepositionem,[47] ut sum in urbe, in agro, cum Socrate, eo ad urbem, ad agrum, ad Socratem, uenio ab urbe, ab agro, a Socrate uel de Socrate. Transeo per urbem, per agrum, per locum in quo est Socrates; eo uersus urbem, uersus agrum, uersus Socratem, eo usque ad urbem, usque ad agrum, usque ad Socratem. Interdum tamen poetae omittunt[48] praepositiones, ut Italiam fato profugus Lauinaque uenit Littora.[49] Item, deuenere locos. | /f. h7r/

932 Interdum etiam propriis nominibus additur praepositio, ut Cicero: ea die Verres ad Messanam uenit. Aliquando subauditur praepositio nominibus urbium, ut Virgilius: non Libyae non ante Tyro despectus Hiarbas.[50] Nominaliter ponitur Tyro, nam si aduerbialiter ponere uoluisset, dixisset Tyri in casu genitiuo. | [f. 85v]

933 Supina etiam praepositione non egent, ut eo cubitum, et hoc est dignum relatu, pro eo ad cubandum, et hoc est dignum quod referatur.

934 Versus semper postponitur, ut Italiam uersus, Megaram uersus. Salustius: quem locum Carthaginenses Aegyptum uersus finem imperii habuere. Cicero de diuiniatione: qui cum exercitu lustrato Aretium uersus castra mouisset. Interdum huic aduerbio iungitur ad, ut ad orientem uersus, ad occidentem uersus.

DE NOMINIBVS HETEROCLITIS[51]

935 Quae sunt nomina heteroclita? Quae non servant declinationem aliorum nominum,[52] ut

Pascua pascuae	Pascua pascuorum
Epulum epuli	Epulae epularum

[47] We read “propositionem” both in the manuscript and the first edition. La Legname prints “praepositionem,” while Pannartz lets “propositionem” stand.

[48] Perotti spells “omittunt,” and Sweynheym and Pannartz print “ommittunt.” Likewise La Legname, while Pannartz prints “omittunt.”

[49] *Aen*. 1. 2–3.

[50] *Aen*. 4. 36. The superfluous initial aspiration added to “Iarbas” appears both in the manuscript and the first edition.

[51] In their heading here, Sweynheym and Pannartz print “De nominibus neutralibus” (in capital letters). La Legname and Pannartz do the same.

[52] Grammarians of Latin did not begin to assemble information on the topic of heteroclite nouns until the Middle Ages. From then on, it was a stable feature of grammars of Latin. Guarino composed a treatise on heteroclite nouns in verse, which is part of his grammar. Compare Perotti’s definition with the one to be found in Guarino’s *Regule grammaticales*: “Heteroclitum nomen est illud quod diuersis modis declinatur.”

Delitium delitii	Delitiae delitiarum; á delitio fit delitiolum, quo uerbo utitur Seneca in epistolis.[53]
Carbasus carbasi	Carbasa carbasorum
Arbutus arbuti	Arbuta arbutorum
Intubus intubi	Intuba intuborum. Virgilius: et amaris intuba fibris.[54]
Pergamus Pergami	Pergama -morum, aedificia sublimia Troiana.[55]
Caelum, caeli	Caeli, caelorum[56]
Altilis, -lis	Altilia, -lium
Supellex, -lis	Supellectilia, -lium[57]
Tartarus, -ri	Tartara, -rorum
Suparus	Supara, -orum
Tenarus	Tenara, -orum. Promuntorium Laconiae circa finem Maleae, unde ad inferos dicitur esse descensus. Ostenditur enim ibi quaedam praerupta uorago per quam dicunt Herculem emersisse.[58]
Menalus	Menala, -orum
Auernus	Auerna -orum. Lacus prope Puteolos | /f. h7v/ dictus ab auibus quod superuolantes nimio foetore decidant, ut Virgilius: Graue olentis Auerni.[59]

53 Cf. Seneca, *Ep*. 12. 3.

54 *Geor*. 1. 120. Sweynheym and Pannartz print "et amaris intima fibris." La Legname and Pannartz follow suit.

55 Sweynheym and Pannartz, followed by La Legname and Pannartz, place the words "aedificia sublimia Troiana" immediately after the Vergilian quotation at the end of the previous line, where they clearly do not belong. Perotti's definition of *Pergama* here may perhaps have been influenced by the lemma in the *Catholicon*, which in part reads "Pergama -morum sunt edificia Troiana ... Pergama altissima erant, immo olim omnia alta edificia uocabantur Pergama" (Hain 2257, f. H6rb).

56 Sweynheym and Pannartz, likewise La Legname and Pannartz, print "Coelum," etc. Perotti writes "cęlum," which must be read "caelum," not "coelum."

57 Sweynheym and Pannartz print "Suppellex" and "Suppellectilia."

58 Compare the entry for *Taenarus* in Tortelli's orthographical dictionary: "Taenarus cum t exili et ae diphthongo scribitur: promontorium est Laconiae iuxta Spartam ciuitatem, hoc est circa finem Maleae montis, ut dixit Seruius super quarto Georgicorum [4. 467]. Dixere ueteres hunc esse descensum ad inferos." Note that both here and in the *Cornu copiae* Perotti spells this word without the diphthong that Tortelli (correctly) prescribes; see *Cornu copiae*, lib. 1, epig. 6, §309; vol. 4, ed. Marianne Pade & Johann Ramminger (Sassoferrato: Istituto Internazionale di Studi Piceni, 1994), p. 233.

59 *Aen*. 6. 201.

Didimus		Didima -orum[60]
Pileus		Pilea -orum
Garganus		Gargana -orum. Mons Apuliae
Gargarus		Gargara –orum | [f. 86r]
Pax	carent	Horatius dixit paces. Bella quis et paces longum diffundit in aeuum.[61]
Vulgus	plu	Vulgus neutrum caret plurali numero. Virgilius: Scinditur incertum studia in contraria uulgus.[62] Sed hic uulgus habet pluralem. Cicero: Saturnum maxime colunt uulgi. Raro tamen utimur masculino. Virgilius: In uulgum ambiguas spargit uoces.[63]
Pelagus	ra	
Tellus	li	
Humus	nu	
Pus	me	
Phas	ro	
Ir		
Fors		
Tabi		
Nemo[64]		

936 Duo, ambo et tria, declinantur tantum in plurali. Á quatuor ad centum sunt indeclinabilia.

Ilia	Compitalia	Carent singulari[65]
Moenia	Neptunalia	
Manes	Nundinae	

[60] Sweynheym and Pannartz add the definition "mons Phrygiae" here, which is a misreading. *Didyma* was the name of a city in Caria, south of Miletus. Compare *Cornu copiae*, lib. 1, epig. 6, §135; vol. 4, ed. Marianne Pade & Johann Ramminger (Sassoferrato: Istituto Internazionale di Studi Piceni, 1994), p. 179.

[61] Hor. *Ep*. 1. 3. 8.

[62] *Aen*. 2. 39.

[63] *Aen*. 2. 98–99.

[64] The statement "carent plurali numero" applies to all the words from *pax* down to *nemo*. Perotti uses a long brace to link these forms. The printers make no attempt to reproduce this.

[65] Here, Perotti writes "carent singulari" downwards in a third column. Sweynheym and Pannartz print these words as a third column four times opposite "Ilia" and "Compitalia," "Proceres" and "Kalendae," "Arma" and "Thebae," and "Diuitiae."

Proceres	Kalendae
Penates	Nonae
Tenebrae	Idus
Extra	Athenae
Arma	Thebae
Insidiae	Micenae
Artus	Venetiae
Sponsalia	Zizania
Diuitiae	
Minae	
Induciae	
Pisces, pro signo caelesti	
Manes	

937 Caesares, Aiaces, Fabios, Scipiones pluratiue dicimus. Sed sic non sunt propria nomina, sed appellatiua et aequiuoca. | /f. h8r/

938 Soles et lunae á poetis duntaxat pluraliter ponuntur, quia interdum plures uidentur ad sensum oculorum.

939 Sanguis et puluis usu carent plurali. Mel, frumentum, ordeum, far, uinum auctoritate habent pluralia. | [f. 86v]

940 Aurum, argentum, ferrum, auricalcum, plumbum,[66] stannum, electrum, uitrum carent plurali. Tamen aes habet aera in plurali in tribus casibus. Metallum, quod est nomen generale, habet pluralem numerum per omnes casus.

941 Triticum caret numero plurali. Frumenta tamen, ordea, pisa, fabas, lentes in pluratiuo numero inuenimus.

942 Acetum, mulsum, oleum, et similia carent numero plurali. Mulsum est uinum mellitum. Inuenitur etiam aqua mulsa, hoc <est> mellita.

943 Piper, zinziber, et fel in usu communi non habent pluralia. Mel tres tantummodo casus habet: nominatiuum, accusatiuum, et uocatiuum; mella; thus, rus: thuris, thura, ruris, rura.

944 Balneum banei habet plurale balnea balneorum, et balneae balnearum.

945 Locus loci facit in plurali loca locorum et loci locorum; utrunque idem significat. Tamen loci in masculino significant etiam sedes argumentorum apud rhetores.

946 Iocus etiam ioca et ioci habet in plurali.

[66] Sweynheym and Pannartz print "blumbum."

Balteus similiter baltei et baltea habet in plurali.

947 Rastrum neutrum rastri et rastra habet in plurali. Addunt quidam porrum, frenum, claustrum, filum, capistrum.

948 Rabies, sanies, caries, pernicies, scabies carent numero plurali cum similibus nominibus quintae declinationis. Res tamen et dies, aties, facies, progenies, speties habent numerum pluralem. Spes tres tantum casus in plurali habet. Iuuenalis: post damnum temporis et spes deceptas; á quo nomine compositum est expes, habens nominatiuum duntaxat et uocatiuum. Cato facierum dixit secundum analogiam, sed non est in usu.

949 Verua est plurale huius nominis quod est ueru. Et reperiuntur duntaxat duo casus uerua et ueribus.[67] Virgilius: uerubusque trementia figunt.[68] | [f. 87r]

950 Fors non habet nisi forte, ut fors fortuna, et forte sua Libycis Cumarum astitit oris.[69] | /f. h8v/

951 Tabi et tabo duntaxat reperitur. Frugi indeclinabile est.

952 Vicem dicimus, et uice; aliis casibus singularis raro utimur; pluralis integer est.

953 Precis, preci, precem, et prece; pluralis est integer.

954 Nex reperitur apud Ciceronem et alios probos, unde seminex.

955 Pontus, aer, aether carent etiam numero plurali.

956 Sal neutri generis pluralem non habet. Masculini habet sales et salibus pro quadam urbanitate dicendi. Tractum uerbum á sale, quod sicut sal ciborum, ita sales condimentum sint orationis, et dicitur etiam in singulari. Terentius: qui habet salem quod in te est.[70]

957 Laterem accusatiuus est, non habens alios casus in singulari; raro tamen reperitur latere.

958 Sponte ablatiuus solus est, ut sponte sua.

959 Macte in uocatiuo tantum inuenitur. Dicitur tamen macte uirtute esto.

[67] Sweynheym and Pannartz correct this to read "verubus."

[68] *Aen*. 1. 212.

[69] An allusion to *Aen*. 6. 2.

[70] *Eun*. 3. 1. 10.

960 Ador genus farris est aptum sacrificiis deorum, generis neutri et indeclinabile; ab adorando dictum Priscianus affirmat.[71] At Festus Pompeius ab edendo uel ab durando dicit appellatum, igne enim tostum fiebat.[72]

961 Vis omnes casus habet, ut sentit Priscianus.[73]

962 Interrogatiua, relatiua, infinita, distributiua carent uocatiuis. Ideo ambo non habet uocatiuum quia est distributiuum et secundum Priscianum relatiuum. Duo uero collectiuum habet; et omnia pronomina carent uocatiuis, praeter tu, meus, noster, et nostras.

963 Os oris ora tantum habet in plurali, quanquam Virgilius usus sit oribus.[74] Os ossis in utroque numero omnes habet casus. | [f. 87v]

964 Ops est dea terrae, quae et tellus dicitur. Sed opis opi opem ope auxilium significant et facultatem, ut affer mihi opem, idest opitulare mihi; et Virgilius: Grates persoluere dignas non opis est nostrae, idest facultatem.[75] Haec Opis nympha quaedam fuit cuius poetae faciunt mentionem. Opes uero pluraliter significant diuitias.

965 Suppetiae in plurali tantum auxilia significant, et iungitur hoc uerbum fere semper cum fero, frequentissimumque est apud historicos, ut suppetias tulit, hoc est praesidium attulit uel misit. | /f. h9r/

966 Quidam putant ego quoque pronomen heteroclitum esse, quod rectus nullam habeat cum caeteris casibus similitudinem.

967 Hesperus seu Vesperus est stella quae ante noctem apparens Hesperus seu Vesperus seu etiam Vesper dicitur. Virgilius: Ante diem clauso componet Vesper Olympo.[76] Ante lucem uero Lucifer dicitur. Vnde fit ut extrema pars diei seu malis noctis principium uespera dicatur in feminino, uesperum in neutro. Vesper etiam uesperis in masculino utitur

[71] Priscian 6. 49 (Keil 2. 236. 20–237. 4) and 8. 6 (Keil 2. 372. 20–26).

[72] Karl Ottfried Müller, ed., *Sextus Pompeius Festus, De verborum significatione quae supersunt* (Leipzig: Weidmann, 1839; rprt. Hildesheim & New York: Georg Olms, 1975), p. 3.

[73] Priscian 6. 64 (Keil 2. 249. 9–14). Compare Alexander de Villa-Dei, *Doctrinale*, verse 427, ed. Dietrich Reichling, p. 31; Guarino Veronese, *Regule grammaticales*, section on heteroclite nouns: "Hoc nomen *uis* habet in singulari tres casus, in plurali uero omnes: | *Vis*, *ui*, *uim*que dabit, totum plurale tenebit; | *Vis*que tamen genitiuus habet."

[74] *Aen*. 10. 566; *Aen*. 8. 486.

[75] *Aen*. 1. 600–601.

[76] *Aen*. 1. 374.

Virgilius.[77] Vnde qui in principio noctis salutare uolunt bonum uesperum dicere consueuerunt, quod magis censeo probandum quam quod á plerisque dicitur: bonum sero, cum enim sero aduerbium sit et tarde significat: mala[78] imprecatio est optatque ut bonum tarde eueniat. Melius sane et elegantius diceretur bonum serum siue foelix serum, nam serum diei apud probatissimos historicos reperitur pro extrema parte diei. Liuius: erat iam diei serum. Ego morem nostrae[79] religionis sequens dicere soleo noctem quietam.

968 Penu etiam aliquando indeclinabile reperitur, ut apud Actium: Penu autem optimum est et nihil defit. Dicitur tamen haec penus, penus quartae et penus, penoris tertiae. Verba A. Gellii sunt Q. Sceuolam ad demonstrandam penum his uerbis usum: Penus est, inquit, quod estulentum aut potulentum est familiae quae opus non facit causa paratum et penitus reconditum.[80] Vnde a penitus penus dicitur. Nam quae ad edendum bibendumque in dies singulos prandii aut coenae causa parantur penus non sunt, sed potius ea quae longae usionis causa reconduntur. Seruius Sulpitius ait: Saco Helio placuisse | [f. 88r] non quae ad esum et potum spectant, sed thus quoque et cereos in poenu esse. Massurius Sabinus quod iumentorum causa apparatum esset quibus dominus uteretur penori attributum dicit. Penu igitur ea omnia continentur quae ad uictum pertinent, sed priuatim si modo domi reposita sunt. Nam locus ubi ista reponuntur Varrone teste penarium dicitur,[81] quae uero ad uictum publicum spectant commeatus uocantur. Sed feré nihil alius continent quam annonam. Non enim est annona tantum frumentaria, sed carnium salitarum et aliarum huiusmodi rerum. Cicero de diuinatione: Putaret annonam in macello cariorem fore.[82]

969 Repetundarum duntaxat in genitiuo plurali inuenitur, de quo | /f. h9v/ uerbo superius disseruimus cum de participiis tractaremus.

970 Indoles nunquam feré nisi in numero singulari inuenitur, significat autem in pueris et adolescentibus signum futurae uirtutis. Cicero: Vt enim adolescentibus bona indole praeditis sapientes senes delectantur. Quintilianus: In primis annis laudaretur indoles. Cicero tamen etiam de iuris indolem dixit, De officiis: In quibus est uirtutis indoles commouentur. Idem pro Coelio: Si quis iudices hoc robore animi atque hac indole uirtutis et continentiae fuit. Liuius de Lauinia iam matre et imperium administrante: Tanta, inquit, in ea uitutis indoles fuit. Lucanus: Indole si dignum latia, si sanguine prisco. Robur inest animis, indole quasi generositate quadam uirtutis atque animi. Liuius etiam in malam

77 *Aen*. 5. 19.

78 Sweynheym and Pannartz print "male."

79 Sweynheym and Pannartz print "uestrae."

80 Check Aulus Gellius, 4. 1. 17 (reference provided in Lewis & Short under *potulentus*)!

81 Varro, *L.L.*, 5. § 162.

82 *Div.*, 2. 27. 59.

partem accipit, nam loquens de Hanibale cum hac, inquit, indole uirtutum ac uitiorum triennio sub Hasdrubale imperatore meruit.

971 Copiae, quando militum multitudinem significant, tantum pluratiue declinatur, ut copiae Caesaris, copiae Pompeii. Reperitur tamen etiam in singulari, sed perraro. Pompeius ad Domicium: Atque etiam hortor ut cum omni copia ad me uenias. Salustius: Postremo ex omni copia Catilinae[83] neque in praelio neque in fuga quisquam ciuis ingenuus captus. Virgilius secundo Aen.: Et quae sit mecum copia lustro.[84] Proprie autem in singulari copia significant facul | [f. 88v] tatem potestatemque, ut faciam tibi copiam inspiciendi libros meos, idest dabo tibi facultatem. Nec iungitur cum alio uerbo quam cum facio apud oratores, apud poetas uero cum aliis uerbis, ut cum do, das. Virgilius: Postquam introgressi et coram data copia fandi.[85] Accipitur etiam plerunque copia pro abundantia, ut copia orationis, copia frumenti. Barbare omnes fere aetatis nostrae usi sunt copia pro exemplari, quod nusquam apud doctos reperitur.

972 Excubiae et uigiliae tantum pluraliter dicuntur, hoc autem inter se differunt quod excubiae diurnae et nocturnae, uigiliae uero duntaxat nocturnae sunt.

973 Tenebrae, quando noctem significat, pluratiue tantum dicitur, ut luce et tenebris scribo pro die et nocte scribo. Differt autem prima luce et prima die, nam ibi intelligitur prima pars diei et quasi diluculo, hic autem prima dies. Ita primis tenebris et prima nocte, ibi de parte noctis loquimur, hic de ipsa nocte. Si diluculum uolumus significare ante lucem dicimus, non ante diem. Nam | /f. h10r/ ante diem significat ante tempus, praeterquam si de certo die loquantur, ut ante diem decimum Kalen. Nouemb., hoc est decimo die ante Kalen. Nouemb. Vbi notandum est praeceptum Pauli, qui ait: Ante diem decimum Kalendarum et post decimum diem Kalen. aeque utroque sermone undecimus dies significatur. Ante noctem uero pro crepusculo optime dicimus.

974 Lues et strues nunquam fere pluratiue dicuntur.

975 Praesto a plerisque inter nomina ponitur, et nullum alium[86] habet casum, nec aliter quam cum substantiuo uerbo construitur, ut praesto sum, nam praesto adsum magis poeticum est.

976 Instar quoque nonnulli nomen esse existimant indeclinabile et similitudinem siue aequiperationem, ut instar montis.

[83] Sweynheym and Pannartz print "Cathilinæ."

[84] *Aen*. 2. 564.

[85] *Aen*. 1. 520.

[86] Sweynheym and Pannartz omit "alium."

977 Scalae et scopae tantum pluraliter dicuntur. Et licet aliquando scala inuenitur qui ita profert barbarismus, si Quintilianum credimus,[87] committit.

978 Liberi pro filiis, pugillares, nuptiae, literae pro epistola carent singulari.

979 Inimicitiae duntaxat in plurali reperitur. | [f. 89r]

[87] Quint. 1. 5. 16.

[f. 89r] /f. h10r/ DE FIGVRIS

980 Figuras, quas Graeci σχήματα uocant, quomodo diffiniunt?[1]

981 Figuram esse dicunt uitium cum ratione necessitatis ornatus ue gratia permissum.[2]

982 Quomodo diuidunt figuras siue schemata? Alia dicunt esse lexeos, alia dianoeas. Sed dianoeas ad oratores duntaxat pertinere; lexeos ad grammaticos.

983 Rursus figuras[3] siue schemata lexeos quae ad grammaticos pertinent quomodo diuidunt? Alias dicunt esse dictionis, alias locutionis, alias constructionis.[4]

984 Quid est barbarismus? Est pars orationis uitiosa quae uel scribendo uel loquendo uitium contrahit. Apud poetas metaplasmus dicitur.

[1] On the vast topic of the various *figurae* and their treatment in the Middle Ages, see Charles Thurot, *Extraits de divers manuscrits latins pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au moyen âge* (Paris: Imprimerie Impériale, 1869; reprint Frankfurt am Main: Minerva, 1964), chap. VII, pp. 458ff. More specifically, we can assume that Perotti was familiar with the treatment of the *figurae* in the *Doctrinale* of Alexandre de Villedieu (ca. 1200); see Dietrich Reichling, *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei, Kritisch-exegetische Ausgabe*, Chapter XII (Berlin: A. Hofmann & Comp., 1893), lines 2361–2639, pp. 157–178. The topic was treated in some detail in the *Catholicon* of John of Genoa (*Quarta pars de figuris*). More recently, it had also been handled in the *Regule grammaticales* of Guarino Veronese, with which we can be sure Perotti was familiar. However, while Guarino confined his attention to the *figurae constructionis*, the so-called syntactic figures, Perotti broadened his gaze to take in the entire discussion of *figurae* to be found in the third book of Donatus's *Ars maior* (see Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, pp. 653–674). This widening of scope was a significant historical step since before Perotti's *Rudimenta grammatices* Donatus's *Ars grammatica* was not in normal use in Italy. The standard Latin introductory manual in the early *Quattrocento* (as also in the immediately preceding period) had been the so-called *Ianua*, a medieval compilation based on Priscian's *Institutiones grammaticae*. On the *Ianua*, see Charles Thurot, *Extraits de divers manuscrits latins pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au moyen âge* (Paris, 1869), p. 47; Remigio Sabbadini, *La scuola e gli studi di Guarino Guarini Veronese* (Catania, 1896; reprint Turin, 1964), pp. 42–43; Wolfgang O. Schmitt, "Die Ianua (Donatus): ein Beitrag zur lateinischen Schulgrammatik des Mittelalters und der Renaissance," *Beiträge zur Inkunabelkunde*, 3rd series, 4 (1969), 43–80. In his article, Schmitt includes a transcription of an incunabular edition of the *Ianua* (Pavia: Franciscus Girardengus, 8 XI 1481). Printed editions of the *Ianua* continued to appear until the end of the sixteenth century.

[2] Guarino's succinct definition of the term *figura* reads as follows: "Figura est uitium cum ratione factum."

[3] Sweynheym and Pannartz print "figura."

[4] In the manuscript, this sentence is followed by a sentence which is struck out. It cannot be read in the microfilm.

985 Quid est soloecismus? Est uitium in contextu partium orationis contra regulam artis grammaticae factum, quod apud poetas σχήμα uocatur. Ab Asinio Capitone imparilitas dictus est, et á uetustioribus scribiligo, ut A. Gellius testatur.[5]

986 Cauenda ne sunt haec uitia? Profecto elaborandum est ut prima barbarismi ac soloecismi foeditas absit. Sed quia aliquando | /f. h10v/ excusantur haec uitia uel consuetudine, uel auctoritate, uel uenustate, uel uicinitate uirtutum,[6] magna in his diligentia adhibenda est.

990 Quomodo adhibenda est diligentia? Docendi sunt pueri quae omnino uitanda sint, ut guerra, treuga, multotiens, prostrabit, singularissimus, et similia; item quae apud scriptores duntaxat carminum uenia aut laude digna sint, ut canthus, ploxenus,[7] mapalia;[8] postremo quae in soluta quoque oratione á doctis recepta sunt, ut Cicero Canopitarum dicit cum urbem Canobon dicant;[9] et duapondo et trepondo, quae in usu ab omnibus recepta sunt, cum tamen nec dua nec tre apud probos auctores reperiantur.[10] | [f. 89v]

991 Quot modis committitur barbarismus? Vno et uiginti. Primo cum orationi Latinae uocabula barbara commiscemus, quemadmodum Cicero illudens mastrucam, quod Sardum est uocabulum, orationi inseruit pro Scauro.[11] "Quem purpura," inquit, "regalis non commouit eum Sardorum mastruca mutauit?"[12] Item fit barbarismus additione, detractione, immutatione, et transmutatione litterae, syllabae, temporis, toni, et aspirationis.

992 Per additionem quomodo fiunt barbarismi? Per additionem litterae, ut relliquias Danaum,[13] per duplicem l cum per simplicem scribi deberet; et redintegro, pro reintegro.

[5] Gellius 5. 20. 1. The name of the Roman grammarian mentioned by Aulus Gellius is Sinnius Capito. In the manuscript, this sentence is in the margin.

[6] Sweynheym and Pannartz print "uirtutem." The reading in the manuscript is unclear. I reconstruct from the sense here.

[7] Quintilian 1. 5. 8 on the words *cantus* and *ploxenum*.

[8] Sweynheym and Pannartz print "mappalia."

[9] This is cited in Quintilian 1. 5. 13.

[10] Quintilian 1. 5. 15. Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae*, III. 13 (*Laurentii Vallae Opera* [Basel: Henrichus Petrus, August 1543], f. F5r).

[11] Quintilian 1. 5. 8.

[12] Isidore, *Origines* 19. 23. 5.

[13] Vergil, *Aeneis* 1. 30. Cf. Donatus, Keil 4. 392. 11; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 653, line 8; Priscian, 17. 161 (Keil 3. 188. 18).

Per additionem syllabae, ut nos abiisse rati,[14] et niduperator. Per additionem temporis, ut Italiam fato profugus, cum Italia correpta prima syllaba scribere ac proferre deberemus.[15]

993 Per detractionem quomodo fit? Per detractionem litterae, ut immitis Achilli, pro Achillis.[16] Per detractionem syllabae, ut repostum, per repositum.[17] Per detractionem temporis, ut unius ob noxam, pro unius.[18]

994 Per immutationem quomodo fit? Per immutationem litterae, ut olli pro illi.[19] Per immutationem syllabae, ut quom pro cum. Immutatione temporis, ut féruere Leucaten, cum feruére producta penultima dici debuisset.[20]

995 Per transmutationem quomodo fit? Per transmutationem litterae, ut Euandre, pro Euander.[21] Per transmutationem syllabae, ut si quis displicinam pro disciplinam dixerit. Per transmutationem temporis, ut faciunt nonnulli indocti qui dicunt María prima | /f. i1r/ correpta et secunda producta. Item Iacobus prima syllaba ia producta et co correpta, cum plané contrarium sit. Nam Mária primam syllabam productam habet, secundam correptam, Iacóbus quadrisyllaba dictio sit, habet que primas duas correptas, et productam penultimam.

996 Toni quoque per has quatuor speties commutatur. Nam et ipsi | [f. 90r] adiiciuntur, detrahuntur, immutantur, et transmutantur, quorum exempla ultro se offerunt.

997 Totidem etiam modis deprehenditur barbarismus per aspirationem quam tam in pronuntiando quam in scribendo et adhibere possumus et tollere, quanquam non sit littera, sed aspirationis nota, ut ueteres sine aspiratione edos ircos que dixerunt, et Graccos et triumpos.[22] Erupit deinde nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones dicerentur, et mehe pro me, ut quibusdam adhuc in scriptionibus uideri potest.[23]

[14] Vergil, *Aeneis* 2. 25. Cf. Donatus, Keil 4. 392. 12; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 653, line 9.

[15] Vergil, *Aeneis* 1. 2. Cf. Donatus, Keil 4. 392. 13; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 653, lines 9-10.

[16] Vergil, *Aeneis* 3. 87.

[17] Not infrequent in Virgil, see *Aeneis* 1. 26; 6. 59.

[18] Vergil, *Aeneis* 1. 41. Here a normally long medial syllable is shortened, which allows *unius* to be scanned as a dactyl.

[19] Vergil, *Aeneis* 1. 254. Compare Priscian, I. 33 (Keil, 2. 25. 22).

[20] Vergil, *Aeneis* 8. 677. Cf. Donatus, Keil 4. 392. 17–19; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 654, line 2; Quintilian 1. 6. 7.

[21] Vergil, *Aeneis* 11. 55.

[22] Quintilian 1. 5. 20. Sweynheym and Pannartz print "triumfros." Perotti writes "triumpfros" and strikes through "p."

998 Possunt ne aliis modis fieri barbarismi? Possunt, secundum quosdam per malas compositiones, quae dicuntur cacosyntheta. In quibus sunt iotacismi, metacismi, laudacismi, hiatus, collisiones, et quaecunque plus aequo minús ue sonantia ab eruditis respuuntur. Sunt praeterea qui absurdum putant barbarismum, quod est unius uerbi uitium fieri per numeros aut genera, sicut soleocismum. Verum tamen scala et scopa, contra que ordea et mulsa, licet litterarum mutationem adiectionem detractionem non habeant non alio uitiosa sunt, quanquam pluralia singulariter et singularia pluraliter efferuntur, et gladia qui dixerunt genere exciderunt.

DE SOLOECISMO

999 De soloecismo multi errant, qui eum putant in una parte orationis fieri posse, ut si uirum ostendentes dicamus illam, aut ostendentes mulierem dicamus illum, aut interroganti quo pergamus respondeamus "Romae," aut obuium unum salutantes dicamus "saluete"; siquidem haec omnia uim perfectae orationis obtineant. Intelligimus enim illum uel illam uideo, Romae pergo, tu saluete.

1000 Quot modis fit soloecismus? Duobus modis: aut per partem orationis aut per accidentia partium orationis.

1001 Per partes orationis quomodo fiunt soloecismi? Cum pars pro parte ponitur, ut toruum que repente clamat, pro torue.[24] Nomen pro aduerbio positum. Fit etiam in ipsa parte orationis hoc uitium cum | /f. i1v/ ipsa pro se nec in suo loco ut conuenit ponitur, ut Cui tantum de te licuit? Pro in te; et apud amicum eo pro ad amicum; et intro sum, pro intus sum. | [f. 90v]

1002 Per accidentia partium orationis quot modis fiunt soloecismi? Tot modis quot sunt ipsa accidentia. Verbi gratia:

1003 Per qualitatem nominum fiunt soloecismi, ut hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus, pro Dardanius; proprium pro appellatiuo posuit.[25]

1004 Per genera, ut ualidae salices, et amarae cortices, quanquam supra dixerimus hic potius barbarismum esse quam soloecismum, pro ualidi salices, et amari cortices.

1005 Per comparationem, ut respondit uino Saturnia sancta dearum, pro sanctissima.

[23] Quintilian 1. 5. 20–21. In the manuscript, the Quintilian quotation, from "ircos" to "potest," is in the right margin as a scuptured text tapering twice with a semicolon at the end. Sweynheym and Pannartz print "inscriptionibus"; it is perhaps more likely that we should rather read "in scriptonibus" here, since the "in" appears at the end of a line.

[24] Vergil, *Aeneis* 7. 399–400.

[25] Vergil, *Aeneis* 4. 661–662. Cf. Priscian, 17. 167 (Heinrich Keil, 3. 192. 21).

1006 Per casus, urbem quam statuo uestra est, pro urbs.[26]

1007 Per modos uerborum, ut itis paratis quam primum uiri, pro ite parate; indicatiuum pro imperatiuo.

1008 Per significationes, ut spoliantur eos et corpora nuda relinquunt, pro spoliant.

1009 Per tempora, ut cecidit que superbum Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia, pro fumauit.[27]

1010 Per personas, ut Danai qui parent Atridis quam primum arma summite, pro qui paretis.

1011 Per aduerbia, ut uenio Italia, pro ab Italia, et ad Romam eo, pro Romam, et intus eo, pro eo intro.

1012 Per coniunctiones, ut subiectis que urere flammis, pro ue aut uel.

1013 Per praepositiones cum alia pro alia ponitur, ut sub lucem, pro ante lucem, aut necessaria subtrahitur, ut siluis te Tyrene feras agitare putasti, pro in siluis.

1014 Fiunt praeterea soloecismi pluribus aliis modis quos reprehendendo potius quam imitando possumus notare.

1015 Quot sunt uitia quae cum barbarismo et soloecismo connumerantur? Duodecim: barbarismus, soloecismus, acyrologia, cacophaton, pleonasmos, perissologia,[28] macrologia, tantologia, eclypsis, tapinosis,[29] cacosyntheton, amphibologia.

1016. Acyrologia est impropria dictio, ut hunc ego si potui tantum | [f. 91r] sperare dolorem; sperare dixit pro timere.[30]

1017 Cacophaton est obscura enuntiatio in composita dictione uel in uno uerbo, ut numerum que cum nauibus aequat,[31] et arrige aures | /f. i2r/ Pamphile.

[26] Vergil, *Aeneis* 1. 573. Cf. Priscian, 17. 160 (Heinrich Keil, 3. 187. 17).

[27] Vergil, *Aeneis* 3. 2–3.

[28] Sweynheym and Pannartz print "peryssologia."

[29] Both here and later in this section, Sweynheym and Pannartz print "tapniosis."

[30] Vergil, *Aeneis* 4. 419. Commented on by Servius. Cf. Quintilian 8. 2. 3.

[31] Vergil, *Aeneis* 1. 193. Here, supposedly, *corporum* must be understood.

1018 Pleonasmos est additio uerbi superuacua ad plenam significationem, ut sic ore locuta est.

1019 Perissologia est superuacua uerborum additio sine ulla ui rerum, ut qua poterant ibant, et qua non poterant non ibant.

1020 Macrologia est sententia longa et superuacua res non necessarias comprehendens, ut imperator cum exercitu re infecta retro unde uenerant regressus est.

1021 Tantalogia est eiusdem rei uitiosa repetitio,ut egometipse.

1022 Eclypsis est necessariae dictionis defectus quam desyderare uidetur perfecta sententia, ut haec secum, deest enim locuta est.

1023 Tapinosis est alicuiuis magnae rei extentuatio sententia non id quod ostendit agente, ut penitus que cauernas ingentes, uterum que armato milite complent, et Dulichias uexasse rates in gurgite uasto.[32]

1024 Cacosyntheton est uitiosa compositio dictionum, ut uersa que iuuencum terga fatigamus hasta.[33]

1025 Amphibologia est ambiguitas dictionis quae fit aut per accusatiuum, ut si quis dicat, audio Socratem amare Platonem, aio te Eacida Romanos uincere posse; aut per commune uerbum, ut si quis dicat Cato iniuste criminatur, et non addat quem uel á quo; aut per distinctionem, ut uidi statuam auream hastam tenentem.[34] Fit etiam per omonyma, ut si quis dicat aciem, nec exprimat oculi uel gladii uel exercitus. Potest enim fieri aliis modis, quos recensere superuacuum est.

DE METAPLASMO

1026 Quid est metaplasmus? Est transmutatio quaedam recti soliti que sermonis in alteram spetiem, metri, ornatus, aut necessitatis causa.| [f. 91v]

1027 Quot sunt speties metaplasmi? Quatuordecim: prothesis, epenthesis, paragoge, apheresis, syncope, apocope, ectasis,[35] systole, dihaeresis, elipsis, episynaliphe, synaliphe, antithesis, metathesis.

[32] Vergil, *Eclogae* 6. 76.

[33] Vergil, *Aeneis* 9. 609–610.

[34] Quintilian 7. 9. 8.

[35] Perotti writes “aectasis” here, but spells the same word “ectasis” below.

1028 Quid est prothesis? Est appositio quaedam ad principium dictionis litterae uel syllabae, ut gnato, pro nato.

1029 Epenthesis est appositio ad medium dictionis litterae uel syllabae, ut induperator.[36]

1030 Paragoge est appositio quaedam ad finem dictionis, ut dicier, pro dici. Hanc alii paralipsin uocant.

1031 Quid est apheresis? Est ablatio litterae uel syllabae de principio dictionis contraria prothesi, ut temno, pro contemno, mitte pro dimitte. | /f. i2v/

1032 Syncope est ablatio de media dictione contraria epenthesi, ut audacter, pro audaciter, et commorat, pro commouerat.

1033 Quid est apocope? Est ablatio litterae uel syllabae á fine dictionis contraria paragoge, ut Achilli pro Achilles, et potes pro potestis.

1034 Quid est ectasis? Est extensio syllabae contra uerbi naturam, ut Italiam fato profugus, vum Italiam primam syllabam correptam habere debeat.[37]

1035 Quid est sistole? Est correctio[38] syllabae contra naturam uerbi contraria ectasi, ut aquosus Orión, cum Orion dici debeat prima producta.[39]

1036 Quid est dihaeresis? Est unius in duas syllabas facta diuisio, ut est: Aulai in medio libabant pocula Bacchi, pro aulae.[40]

1037 Quid est episynaliphe? Est conglutinatio duarum syllabarum in unam contraria dihaeresi, ut Phæton, pro Phaeton;[41] æripedem ceruam, pro aeripedem.[42]

[36] Sweynheym and Pannartz print "niduperator."

[37] Vergil, *Aeneis* 1. 2. Compare Quintilian 1. 5. 17.

[38] This is the reading in the manuscript and in the first edition. The term that Perotti had in mind was, doubtless, *correptio*; see Quintilian 7. 9. 13.

[39] Vergil, *Aeneis* 4. 52.

[40] Vergil, *Aeneis* 3. 354.

[41] Compare Quintilian 1. 5. 17.

[42] Vergil, *Aeneis* 6. 802. Note that in antiquity the analysis of this word was a matter of controversy. Several grammarians (e.g. Charisius and Diomedes) suggested that *aeripes* in this verse was really *aëripes*, from *aër* 'air,' not from *aes* 'bronze.'

1038 Quid est synaliphe? Est per interemptionem concurrentium inter se uocalium, lubrica quaedam leuis que collisio, ut: atque ea diuersa penitus dum parte geruntur. Sic quando abiicitur s, ut Aut ouium foetus aut uirentes culta capellas.[43] Haec á | [f. 92r] quibusdam synhaeresis uel collisio nominatur.

1039 Ellipsis est consonantium cum uocalibus aspere concurrentium quaedam difficilis ac dura collisio, ut multum ille et terris iactatus et alto.[44]

1040 Antithesis est litterae pro littera positio, ut olli pro illi.

1041 Quid est metathesis? Est translatio litterarum in alienum locum nulla tamen ex dictione sublata, ut Euandre pro Euander.

DE SCEMATIBVS LEXEOS[45]

1042 Schemata lexeos quot sunt? Multa quidem sunt, sed magis necessaria sunt decemetseptem: prolepsis, zeugma, hypozeuxis, sylepsis, anadiplosis, anaphora, epanalepsis, epizeuxis, paranomasia, schesonomaton, paranomeon, homotoleuton, homoptoton, polisyntheton, hyrmos, polyptoton, dialyton.[46]

1043 Prolepsis quid est? Est praesumptio secutarum rerum ordinem intecedens uel conturbans, ut continuo reges ingenti mole Latinus conturbant.[47]

1044 Zeugma quid est? Est unius uerbi conclusio diuersis clausulis apte coniuncta, ut Troiugena[48] interpres diuum qui numina Phoebi, qui tripodas clari lauros, qui sydera sentis.[49]

1045 Hypozeuxis quid est? Est figura superiori contraria ubi diuersa uerba singulis clausulis adiunguntur, ut regem adit, regem memorat nomenque genusque.[50]

[43] Vergil, *Georgica* 2. 196. From "Sic quando" to "capellas" in the margin.

[44] Vergil, *Aeneis* 1. 3.

[45] Donatus, Keil 4. 397. 4. 5; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 663, line 5. Compare Charles Thurot, *Extraits de divers manuscrits latins*, p. 470.

[46] Sweynheym and Pannartz print "dyaliton."

[47] Compare Vergil, *Aeneis* 12. 161–162. Donatus, Keil 4. 397. 13; Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 663, line 11.

[48] Sweynheym and Pannartz print "trouigena."

[49] Vergil, *Aeneis* 3. 359–360.

[50] Vergil, *Aeneis* 10. 149.

1046 Sylepsis quid est? Est dissimilium clausularum per unum uerbum | /f. i3r/ conglutinata conceptio, ut hic illius arma, hic currus fuit.[51] Item, sunt nobis mitia poma, castaneae molles, et pressi copia lactis.[52]

1047 Anadiplosis quid est? Est congeminatio dictionis ex ultimo loco praecedentis uersus et in principio sequentis, ut sequitur pulcherrimus Astur | Astur equo fidens.[53]

1048 Anaphora quid est? Est relatio eiusdem uerbi per | [f. 92v] principia plurimorum uersuum, ut Nate, meae uires, mea magna potentia solus, Nate patris summi qui tela Típhoea temnis.[54]

1049 Epanalepsis quid est? Est uerbi in principio uersus positi in eiusdem fine repetitio, ut ante etiam sceptrum dictei regis et ante.[55]

1050 Epizeuxis quid est? Est eiusdem uerbi in eodem uersu sine aliqua dilatione congeminatio, ut meme adsum qui feci, in me conuertite ferrum.[56]

1051 Paranomasia quid est? Est quotiens de nomine aliud efficitur nomen, ueluti quaedam congeminatio, ut nam inceptio est amentium haud amantium.[57]

1052 Schesonomaton uel synthisionomaton est multitudo nominum simul coniunctorum quodam habitu copulandi, ut Marsa manus Peligna cohors festina utrum uis. Et iterum Nubila, nix, grando, procellae, fulmina, uenti.[58]

1053 Paranomeon qui est? Cum ab eisdem litteris diuersa uerba incipiunt, ut ó Tite, tute, Tati, tibi tanta, tyranne, tulisti.[59]

[51] Vergil, *Aeneis* 1. 16–17.

[52] Vergil, *Eclogae* 1. 80–81.

[53] Vergil, *Aeneis* 10. 180–181. Sweynheym and Pannartz print "uidens."

[54] Vergil, *Aeneis* 1. 664–665. Donatus (Keil 4. 398. 7–8). Perotti writes "típhœa." It is unclear why he would put an acute accent on the first syllable. The vowel of that syllable was in fact short and unaccented. Of relevance to the metre is the fact that the word was read with four, not three, syllables, and that the second vowel was long.

[55] Vergil, *Georgica* 2. 536. Donatus (Keil 4. 398. 11).

[56] Vergil, *Aeneis* 9. 427. Donatus (Keil 4. 398. 14).

[57] Terence, *Andria*, 1. 3. 13. Donatus (Keil 4. 398. 16).

[58] Donatus (Keil 4. 398. 19). The first quotation is attributed to Ennius.

[59] Priscian 12. 23 (Keil, 2. 591. 13). From Ennius. Donatus (Keil 4. 398. 21).

1054 Homotoleuton quid est? Cum simili modo diuersae dictiones summuntur, ut eos reduci quam relinqui, deuehi quam deseri malui.[60] Item abiit, excessit, euasit, erupit. Fit etiam hoc schema quotiens media et postrema uersus finem consimili modo sententiae finiuntur. Vt Ecclesiastes: Melius est uidere quod cupias quam desyderare quod nescias.[61]

1055 Homioptoton quid est? Cum in similes casus exeunt uerba diuersa, ut merentes, flentes, lachrimantes, commiserantes.

1056 Poliptoton quid est? Multitudo casuum uarietate distincta, ut littora littoribus contraria, fluctibus undas. | Imprecor arma armis, pugnent que[62] ipsi que nepotes.[63]

1057 Hyrmos quid est?[64] Est series dictionum qui tenorem suum usque ad ultimum seruant, ut: Principio caelum ac terras campos que liquentes | lucentem que globum lunae Titania que astra | spiritus intus alit.[65] | [f. 93r]

1058 Polysintheton quid est? Est multis connexa coniunctionibus dictio, ut Athamasque Thoasque, Pelidosque, Neoptolemus, primus que Machaon.[66]

1059 Dialython[67] uel asyntheton[68] quid est? Est figura superiori contraria coniunctionibus carens, ut ferte citi flammas, date tela, impellite | /f. i3v/ remos.[69]

DE TROPO

[60] Donatus (Keil 4. 398. 25).

[61] *Ecclesiastes*, 6. 9.

[62] Sweynheym and Pannartz, correcting Perotti's mistake, print "pugnent," without the superfluous -*que*. At the same time, Perotti fails to add -*que* to the word *nepotes*. This was a copying error on Perotti's part.

[63] Vergil, *Aeneis* 4. 628–629.

[64] *Hirmos* is covered by Donatus in the *Ars maior*; see Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, pp. 197–198; p. 666. 7–10.

[65] Vergil, *Aeneis* 6. 724–726.

[66] Vergil, *Aeneis* 2. 262–263.

[67] Sweynheym and Pannartz print "dyalithon."

[68] Sweynheym and Pannartz print "asynteton."

[69] Vergil, *Aeneis* 9. 37.

1060 Tropus quid est? Est dictio translata á propria significatione ad impropriam necessitatis aut ornatus causa.[70]

1061 Quot sunt tropi? Tredecim: metaphora, catachresis, metalepsis, metonomia, antonomasia, epitheton, synecdoche,[71] onomatopia, periphrasis, hyperbaton, hyperbole, allegoria, homœosis.

1062 Metaphora quid est? Est rerum uerborum que translatio.

1063 Quot modis fit metaphora? Quatuor: ab animali ad animal, ab inanimali ad inanimale, ab animali ad inanimale. Ab inanimali ad animale, ut Typhin[72] aurigam celeres fecere carinae,[73] nam auriga et gubernator animam habent. Ab inanimali ad animal, ut pelagus tenuere rates,[74] nam pelagus et rates animam non habent. Ab animali ad inanimale, ut Athlantis cinctum assidue cui nubibus atris piniferum que caput uento pulsatur et imbri,[75] nam ut haec animalia sunt, ita mons animam non habet, cui membra hominis ascribuntur. Ab inanimali ad animal, ut tantum pectore robur concipis;[76] nam ut robur animam non habet, sic Turnus, cui haec dicuntur, animam habet.

1064 Sciendum est alias metaphoras esse reciprocas, alias unius partis. Reciprocas, ut altum mare, caelum que profundum, possumus enim conuertere altum caelum mare que profundum. Vnius partis sunt ut germinare uites et fluctuare segetes, uolitare nubes; in his enim rebus alas, fluctus, et germina non inuenimus. | [f. 93v]

1065 Catachrisis quid est? Est usurpatio alieni nominis, ut saepe parricidam dicimus qui patrem non occidit, et piscinam quae pisces non habet. Haec enim, nisi extrinsecus sumerent, suum uocabulum non haberent.

[70] Perotti's treatment of tropes is indebted to Donatus, *Ars Maior*, 3. 6; see Louis Holtz, *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, pp. 667–674. For an important discussion of the topic, see Louis Holtz, "L'enseignement de l'*ars* sur les tropes," in *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, pp. 200–216.

[71] Sweynheym and Pannartz print "synocdoche."

[72] Note that Perotti writes "Typhin," not "Tiphyn," and Sweynheym and Pannartz do not correct.

[73] Louis Holtz (*Donat et la tradition de l'enseignement grammatical*, p. 667) attributes this quotation to "*Varro, At. carm. frg. 2 Mo.*" This may be the collection (entitled *M. Terentius Varro, fragmenta*) edited by Hyginus (Gino) Funaioli, in *Grammaticae Romanae Fragmenta*, Leipzig, 1907, pp. 179-371.

[74] Vergil, *Aeneis* 5. 8.

[75] Vergil, *Aeneis* 4. 248–249.

[76] Vergil, *Aeneis* 11. 368–369.

1066 Metalepsis quid est? Est dictio gradatim pergens ad id quod ostendit. Vt at pater omnipotens speluncis abdidit atris.[77] Et: Post aliquot mea regna uidens mirabor aristas.[78]

1067 Metonomia quid est? Est transmutatio quaedam, cuius multae sunt speties. Aut enim ponitur quod continet pro eo quod continetur, ut nunc pateras libate Ioui.[79] Aut contra: Crateras magnos statuunt et uina coronant.[80] Aut per inuentorem ostenditur id quod inuentum est, ut sine cerere et Baccho friget Venus.[81] Aut contra, ut uinum que precantur, nam deus est praesens. Aut per efficientem effectum, ut pigrum frigus,[82] pallida mors;[83] aut per effectum efficiens, ut frena spumant.[84]

1068 Antonomasia quid est? Est figura uice nominis posita quae á tribus | /f. i4r/ fit. Ab animo, ut magnanimus Anchisiades;[85] á corpore, ut ipse arduus altaque pulsat sydera;[86] extrinsecus, ut infoelix puer atque impar congressus Achilli.[87]

1069 Epitheton quid est? Superposita dictio cum proprio nomine. Nam antonomasia uicem nominis sustinet, epitheton uero nunquam est sine nomine, ut hos mihi praedixit luctus Harpia Celeno, et dia Camilla.[88] Fit etiam tribus modis epitheton: ab animo, á corpore, et extrinsecus. His duobus tropis uel laudamus aliquem uel uituperamus uel ostendimus.

1070 Synecdoche est pleni intellectus capax cum plus minus ue pronuntiet. Aut enim á parte totum ostendit, ut puppes que tuae pubes que tuorum;[89] aut contra, ut ipsius ante

[77] Vergil, *Aeneis* 1. 60.

[78] Vergil, *Eclogae* 1. 69.

[79] Vergil, *Aeneis* 7. 133.

[80] Vergil, *Aeneis* 1. 724.

[81] Terence, *Eun*. 4. 5. 6.

[82] Perhaps an allusion to Tibullus 1. 2. 29.

[83] Vergil, *Aeneis* 4. 644.

[84] Vergil, *Aeneis* 4. 135.

[85] Vergil, *Aeneis* 5. 407.

[86] Vergil, *Aeneis* 3. 619–620.

[87] Vergil, *Aeneis* 1. 475.

[88] Vergil, *Aeneis* 3. 211 and 3. 713. It seems that Perotti has blended these two lines.

[89] Vergil, *Aeneis* 1. 399.

oculos ingens á uertice pontus In puppim ferit;[90] et fontemque ignemque ferebant.[91] Cum autem á parte totum fit ab inferiori parte faciendum est.

1071 Onomatopia quid est? Nomen de sono factum, ut tinnitus aeris clangor que tubarum. | [f. 94r]

1072 Periphrasis quid est? Est circumlocutio quae fit aut ornandae rei causa quae pluchra est aut uitandae quae turpis est, ut Et iam prima nouo spargebat lumine terras Titoni croceum linquens Aurora cubile.[92] Et ne nimio[93] luxu obtusior usus Sit genitali aruo et sulcos oblimet inertes.[94]

1073 Hyperbaton quid est? Est transgressio quaedam uerborum ordinem turbans, cuius speties sunt quinque: histerologia,[95] anastrophe, parenthesis, temesis, synchisis.

1074 Hysterologia uel hysteron proteron est sententiae cum uerbis ordo mutatus, ut et torrere parant flammis et frangere saxo.[96]

1075 Anastrophe quid est? Verborum tantum ordo praeposterus, ut Italiam contra, pro contra Italiam.[97]

1076 Parenthesis quid est? Interposita oratio diuersae sententiae, ut Aeneas, neque enim patrius[98] consistere mentem passus amor, rapidum ad naues praemittit Achatem.[99]

1077 Temesis quid est? Vnus compositi uel simplicis uerbi sectio una dictione aut pluribus interiectis, ut septem subiecta trioni, idest septentrioni.[100]

[90] Vergil, *Aeneis* 1. 114–115.

[91] Vergil, *Aeneis* 12. 119.

[92] Vergil, *Aeneis* 4. 584–585.

[93] Sweynheym and Pannartz print “minio.”

[94] Vergil, *Georgica* 3. 135–136.

[95] Sweynheym and Pannartz print “hysterologia.” Note that Perotti writes “hysterologia” in the next paragraph.

[96] Vergil, *Aeneis* 1. 179.

[97] Vergil, *Aeneis* 1. 13.

[98] Sweynheym and Pannartz print “partius.”

[99] Vergil, *Aeneis* 1. 643–644.

[100] Vergil, *Georgica* 3. 381.

1078 Synchysis hyperbaton est obscurum et ex omni parte confusum, ut tris nothus arreptas in saxa latentia torquet, Saxa uocant Itali mediis quae in fluctibus aras.[101] Est enim hic ordo: Nothus tris arreptas in saxa torquet, quae saxa in mediis fluctibus Itali uocant aras. | /f. i4v/

1079 Hyperbole quid est? Dictio quaedam fidem excaedens augendi minuendi ue causa, ut it clamor caelo,[102] candidior niue, testudine tardior.

1080 Allegoria quid est? Tropus quo aliud significatur quam dicitur, ut et iam tempus equum fumantia soluere colla,[103] hoc est carmen finire. Huius multae sunt speties, ex quibus eminent septem: hironia,[104] antiphrasis, aenigma, charientismos, parœmia, sarcasmos, et astismos.[105]

1081 Hironia quid est? Tropus ostendens quod conatur | [f. 94v] per contrarium superioris, ut Egregiam uero laudem et spolia ampla reportas tuque puerque tuus.[106] Hanc nisi grauitas pronuntiantis adiuuerit, confiteri uidebitur quod negare contendit.

1082 Antiphrasis est unius uerbi ironia, ut bellum quia minime bellum, et Parcae quia nemini parcunt.

1083 Aenigma est obscura sententia per occultam similitudinem rerum, ut et quae me genuit mater mox gignitur ex me. Significat enim aquam in glaciem conuerti et ex eadem rursus effluere.

1084 Charientismus quid est? Est tropus quo dura[107] dictu gratius proferuntur, ut cum interrogantibus nobis nunquid nos quaesiuerit aliquis, respondemus bona fortuna, ut ex hoc intelligatur neminem nos quaesisse.

1085 Paroemia quid est? Accommodatum rebus temporibus que prouerbium, ut lupus est in fabula.

[101] Vergil, *Aeneis* 1. 108.

[102] Vergil, *Aeneis* 5. 451.

[103] Vergil, *Georgica* 2. 542.

[104] Sweynheym and Pannartz print “hyronia.”

[105] On varieties of allegory, see Louis Holtz, *Donat et la tradition de l’enseignement grammatical*, pp. 214–216, 672–674.

[106] Vergil, *Aeneis* 4. 93–94.

[107] Sweynheym and Pannartz print “quodura.”

1086 Sarcasmos quid est? Plena odio hostilis que derisio, ut En agros et quam bello Troiane petisti Hesperiam metire iacens.[108]

1087 Astismos qui est? Est tropus multiplex numerosae que uirtutis, nam astismos putatur quicquid rustica simplicitate et faceta satis urbanitate expolidum est, ut illud: qui Bauium non odit amet tua carmina, Meui, atque idem iungat uulpes et mulgeat hircos.[109]

1088 Homoeosis quid est? Est minus notae rei per similitudinem eius quae magis nota est demonstratio, cuius speties sunt tres: icon, parabola, et paradigma.

1089 Icon est personarum uel eorum quae personis accidunt comparatio, ut os humeroque deo similis.[110]

1090 Parabola est rerum genere dissimilium comparatio, ut Qualis mugitus fugit cum saucius aram taurus et incertam excussit ceruice securim.[111]

1091 Paradigma quid est? Est narratio exempli hortantis aut deterrentis. Hortantis, ut Antenor potuit, mediis elapsus Achiuis, | [f. 95r] Illyricos penetrare sinus.[112] Deterrentis, ut At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor Ledeamque Helenam Troianam uexit ad urbem.[113]

1092 Endiadis[114] fiet resolutio in mobili fixi. | /f. i5r/
Vteris endiade si dixeris arma uirum que[115]
Trade[116] rati uentos dicas hypallage[117] fiet;
Emphasis, cum dicimus scelus pro scelerato;
Prosopopeia cum sermo rebus mutis tribuitur, ut cum caelum aut terra loquitur;

[108] Vergil, *Aeneis* 12. 359.

[109] Vergil, *Eclogae* 3. 90–91.

[110] Vergil, *Aeneis* 1. 589.

[111] Vergil, *Aeneis* 2. 223–224.

[112] Vergil, *Aeneis* 1. 242

[113] Vergil, *Aeneis* 7. 363.

[114] On the topic of *hendiadys*, compare Alexander de Villa-Dei, *Doctrinale*, ed. Dietrich Reichling (Berlin: A. Hofmann, 1893), verses 2586 and following (pp. 174–175).

[115] Vergil, *Aeneis* 1. 1.

[116] Sweynheym and Pannartz print "Tradi."

[117] Sweynheym and Pannartz print "hyppallage."

Chronographia cum tempus describitur, ut tempus erat quo prima quies mortalibus aegris incipit;[118]

Antipophoracum occurrimus tacite quaestioni;

Aposupesis cum partem silemus orationis, ut quos ego.[119]

1093 Quot sunt figurae constructionis?[120] Octo: prolepsis, syllepsis, zeugma, synthesis, euocatio, appositio, synecdoche,[121] et antiptosis.

1094 Quid est prolepsis? Prolepsis, quae Latine praesumptio dicitur, est cum toti in suas partes diuiso una proprietas attribuitur. In qua si ordo incipit á toto, tunc totum et partes in eodem casu ponuntur, ut nos legimus, ego bene et tu male. Si uero a partibus incipit, tunc totum ponitur in genitiuo et proprietas inter partes, ut aquilarum altera uolat ab oriente, altera ab occidente.[122]

1095 Syllepsis, quae conceptio dicitur, quae est? Est cum dignius concipit minus dignum et una proprietas subiectis diuersorum accidentium tribuitur, una propter alterius dignitatem, ut Scipio et Lucretia pudici.[123] Est autem aut diuersi generis, ut Pyrrhus et Faustina Perotti, ubi masculinum concipit femininum; aut Faustina et mancipium Perottae, ubi femininum concipit neutrum, aut diuersi numeri, ut Scipio et milites pugnant, aut diuersae personae, ut ego et tu legimus, ego et Socrates scribimus, tu et Plato studetis, aut diuersi casus, ut Remo cum fratre Quirinus iura dabunt.[124]

[118] Vergil, *Aeneis* 2. 268.

[119] Vergil, *Aeneis* 1. 135. In the manuscript, the paragraph from the word "emphasis" onward is in the margin. Perotti stacks these various definitions on top of each other, and Sweynheym and Pannartz formats them as separate sub-paragraphs.

[120] On the so-called syntactic figures, a cardinal topic in the Latin grammars of the late Middle Ages and the Renaissance, see Charles Thurot, *Extraits de divers manuscrits*, pp. 233–237, 466.

[121] Sweynheym and Pannartz print "synocdoche." Below, they print "synecdoche."

[122] Guarino defines *prolepsis* as follows: "Prolepsis est attributio proprietatis cuidam toti in suas partes diuiso, ut 'aquile uolant, una sursum, altera deorsum.' In prolepsi requiruntur quinque: totum, partes eius, determinationes partium, proprietas, ordo." Note Perotti's improved Latinity, compared to Guarino's. Moreover, Perotti abstains from raising the question of the logical prerequisites of *prolepsis*, and he handles the other syntactic figures analogously. Enumerating the logical prerequisites of each of the figures had been a distinctive feature of the way in which grammarians had handled the syntactic figures hitherto. Although Guarino had in general cut out many of the logical components of grammar, which had been an important feature of grammar as practised in the *Trecento*, he retained this discussion of the prerequisites of the syntactic figures. In this regard, Perotti dispenses entirely with a relic of medieval grammar.

[123] Guarino defines *syllepsis* as follows: "Syllepsis est diuersarum dictionum sub plurali proprietate conceptio, ut 'rex et regina albi.'"

[124] Vergil, *Aeneis* 1. 292–293. Guarino continues his discussion of *syllepsis* as follows: "In syllepsi requiruntur quinque: dictio concipiens, dictio concepta, copula, proprietas uerbi aut adiectiui pluralis

1096 Zeugma est cum una proprietas subiectis diuersorum accidentium tribuitur, uni per prius, alteri per posterius, quae fit aut á superiore, ut scribo ego et tu, aut á medio, ut ego scribo et tu, aut ab inferiori, ut ego et tu lego, licet potius legimus sit dicendum. Similiter in genere et numero fieri potest.[125]

1097 Synthesis quid est? Cum aliqua proprietas tribuitur uni subiecto aut pluribus copulatis non gratia uocis, sed significati, sub diuerso genere aut numero, ut triste lupus stabulis,[126] anser feta, pars in frusta secant,[127] et Scipio et Laelius admirantes.[128] | [f. 95v]

1098 Euocatio est cum prima uel secunda persona tertiam euocat, ut ego Cicero scribo, uos Romani omnia subiecistis imperio uestro.[129]

1099 Appositio est cum una proprietas duobus subiectis sine copula | /f.i5v/ attribuitur, uni notiori aut magis communi, alteri minus, ut animal homo loquitur, canis stella lucet, Virgilius: Ignauum fucos pecus á praesepibus arcent.[130]

numeri, proprietas concordet cum dictione concipiente. Quatuor modis fit syllepsis: in genere, numero, persona, et casu. In genere, masculinum concipit femininum et neutrum, femininum neutrum. Aliquando autem neutrum concipit masculinum et femininum ratione maioris significati, ut 'gladius, lorica, et arma dura.' In numero, pluralis concipit singularem, ut 'milites et tribunus currunt.' In persona, prima concipit secundam et tertiam, ut 'ego et tu et Paulus legimus'; secunda uero concipit tertiam, ut 'tu et Paulus legitis.' In casu, nominatiuus concipit ablatiuum casum cum hac prepositione 'cum,' ut 'equus cum asino currunt.' Est autem duplex syllepsis: directa et indirecta. Directa est que fit per similes casus, ut 'ego et tu legimus,' indirecta que fit per dissimiles, ut 'Andreas mecum currimus.'"

[125] Guarino's treatment of *zeugma* reads as follows: "Zeugma est unius proprietatis ad diuersas dictiones facta redditio ita quod cum uno concordet, ut 'ego et tu scribo.' In zeugmate requiruntur quinque: aliqua diuersa substantiua, copula, proprietas, redditio proprietatis uni per prius alteri per posterius, et quod proprietas concordet cum illo cui attribuitur per prius. In tribus accidentibus fit zeugma: in persona, numero, genere. Triplex est zeugma: a superiori, cum proprietas preponitur, ut 'lego ego et tu'; a medio, cum proprietas interponitur, ut 'ego lego et tu'; ab inferiori, cum proprietas postponitur, ut 'ego et tu lego.'"

[126] Vergil, *Eclogae* 3. 80; cf. Priscian: Keil 3. 185. 10.

[127] Vergil, *Aeneis* 1. 212; cf. Priscian: Keil 3. 184. 7.

[128] Guarino's treatment of *synthesis* is as follows: "Synthesis est attributio proprietatis uni uel pluribus copulatis non gratia uocis sed significati, ut 'pars in frusta secant,' uel 'Scipio et Lelius admirantes.' Tria requiruntur in synthesi: unum subiectum uel plura copulata, proprietas, attributio proprietatis concordans in significato et discordans in uoce, ut 'anser feta.' Fit autem synthesis in genere et in numero, ut 'Scipio et Lelius currunt.'"

[129] The corresponding paragraph in Guarino's *Regule* reads as follows: "Euocatio est attributio proprietatis cuidam rei demonstrate per demonstrans, ut 'ego Virgilius cano.' In euocatione requiruntur quatuor: dictio euocans prime uel secunde persone, dictio euocata tertie, absentia copule, proprietas prime uel secunde persone."

1100 Synecdoche quid est? Cum toti tribuitur proprietas partis, ut homo albus dentes, Aeneas os humerosque deo similis.[131]

1101 Antiptosis quid est? Cum casus pro casu ponitur, ut Vrbem quam statuo uestra est;[132] Terentius: Quas credis has non sunt uerae nuptiae.[133]

DE PVNCTIS QVIBVS ORATIO DISTINGVITVR[134]

1102 Quot sunt puncti : quibus impraesentiarum utimur? Nouem. Suspensiuus: colus: Coma! Periodus; Semipunctus— Geminuspunctus: Interrogatiuus: Exclamatiuus seu admiratiuus !. et Parenthesis ()

1103 Suspensiuus est simplex uirgula: quae solet quietis gratia poni antequam sensus aliquis clausulae haberi possit. hoc modo Arma/

1104 Geminuspunctus est quo utimur ubi clausula maiorem quandam quietem habet: et tamen sensum imperfectum hoc modo. Arma/ librosque meos:

[130] Vergil, *Aeneis* 1. 435. Here, Guarino's *Regule* reads as follows: "Appositio est immediata coniunctio substantiuorum, ut 'miratur molem Eneas, magalia quondam.' In appositione requiruntur tria: dictio apponens, idest determinans, dictio apposita, idest determinata, proprietas, ut 'animal homo currit.' Fit appositio tribus modis: primo, gratia generalitatis restringende, ut 'animal asinus currit'; secundo, gratia equiuocationis tollende, ut 'canis stella lucet'; tertio, causa proprietatis attribuende, ut 'Cesar, uir fortis.' Et semper dictio apponens et apposita debent esse eiusdem casus."

[131] Vergil, *Aeneis* 1. 589. Guarino's treatment of the topic reads as follows: "Synecdoche est cum proprietas partis attribuitur toti, ut 'Ethiops albus dentes.' Tria requiruntur in synecdoche: totum, pars que sit accusatiui casus, et proprietas, ut 'mulier trunca manum.'"

[132] Vergil, *Aeneis* 1. 573; cf. Petrus de Insulellis, ed. Charles Fierville, *Une Grammaire latine inédite du XIIIe siècle* (Paris: Imprimerie Nationale, 1886), p. 168.

[133] Terence, *Andria* 1. 1. 20. Guarino's treatment: "Antiptosis est attributio casus pro casu ad aliquam proprietatem, ut 'de aqua non est in puteo.' Tria requiruntur in antiptosi; unum subiectum, una proprietas, et casus pro casu, ut 'urbem quam statuo uestra est,' pro 'urbs.'"

[134] In this section, and only in this section, I attempt to reproduce Perotti's own spelling and punctuation. This is not easy, because the manuscript is extremely difficult to read, and the printers of the *editio princeps* seem not to have followed copy faithfully. The various puncuation signs are especially difficult to identify on the microfilm. Readers further interested in this topic are advised to consult the Vatican manuscript. From our modern perspective, the most unusual punctuation sign Perotti uses is the *exclamatiuus*, which is similar in shape to his *coma* except that it adds a second full stop on the line. I might point out that in my experience this particular sign does not appear elsewhere in the manuscript. In general, therefore, it is unclear to what extent Perotti himself follows the prescriptions that he presents in this section. On the history of punctuation, I refer the reader to M. B. Parkes, *Pause and Effect: an Introduction to the History of Punctuation in the West* (Berkeley, CA: University of California Press, 1993).

1105 Coma est quo utimur ubi clausula uidetur esse completa et tamen imperfecta est: et ponitur planus in superiori parte lineae hoc modo Arma/ librosque meos: diripuerunt milites ·

1106 Colus est punctus qui ponitur in fine clausulae: quando perfectus est sensus: et ponitur planus in inferiori parte lineae. hoc modo. Arma/ librosque meos: dirupuerunt milites! quanquam eos nunquam existimaui huc uenturos.

1107 Periodus est punctus qui ponitur in fine clausulae quando non modo perfectus est sensus: sed etiam ipse sermo: ut quod sequitur quasi de nouo inchoari uideatur: et ponitur in inferiori | [f. 96r] parte lineae ádiecta uirgula hoc modo. Arma/ librosque meos: dirupuerunt milites! quanquam eos nunquam existimaui huc uenturos. Verum aequo animo ferenda sunt haec;

1108 Semipunctus dicitur uirgula quam in fine lineae ponimus cum dictio imperfecta est: et pars in sequentem transit lineam hoc modo –

1109 Admiratiuus siue exclamatiuus est qui in tali oratione ponitur! o hominem fortem!. o integrum!. o omnibus qui aetate nostra sunt praeponendum!. te ne incepto desistere unquam aliquis uidit!. te ne fortunae succumbere!.

1110 Interrogatiuus est qui interrogationem significat: et fit hoc modo. De te uero quid dicam?

1111 Parenthesis est ubi diuersa oratio imperfectae adhuc orationi interponitur hoc modo: Te ne (dicam enim quod sentio) calamitatibus caedere!

1112 Hoc igitur exemplo omnia punctorum genera notabis. | /f. i6r/

1113 Arma / librosque meos: dirupuerunt milites! quanquam eos nunquam existimaui/ huc uenturos. Verum aequo animo ferenda sunt haec; De te uero quid dicam? O hominem fortem!. O integrum!. o omnibus qui aetate nostra sunt: praeponendum!. Te ne incepto desistere unquam aliquis uidit!. Te ne fortunae succumbere!. Te ne (dicam enim quid sentio) calamitatibus caedere!.[135]

[135] This entire final paragraph is in coloured ink, but from the microfilm it is not possible to tell which colour Perotti used. Moreover, I am obliged to infer much of the text by inspecting the *editio princeps*, since the microfilm of the manuscript lacks clarity.

[f. 96v] /f. i6r/ DE COMPONENDIS EPISTOLIS.[1]

1114 Quare inuentae sunt epistolae?[2] Vt eos cum quibus siue propter absentiam, siue propter ruborem, seu ob aliam quamuis causam[3] loqui non licet, certiores facere possimus si quid sit quod eos scire oporteat, siue nostra siue illorum[4] siue aliorum causa.

1115 Vnde dicitur epistola? Epistola Graecum plane uocabulum est, diciturque ἀπὸ τοῦ ἐπιστέλλειν,[5] hoc est á mittendo, quod ad absentes mittatur, unde etiam ἀπὸ τοῦ αποστέλλειν, quod similiter significat mittere, dicuntur apostoli. T. Liuius: Apostolos suos fregit in Senatu, hoc est epistolas, et nunc libelli qui á iudicibus á quibus prouocatum est ad

[1] Sweynheym and Pannartz centre the heading, and Pannartz in his first edition likewise, but note that other less important headings are treated in exactly the same way. Hence, from its appearance alone we cannot tell whether the heading has a special status. It is unclear from the microfilm of the manuscript whether Perotti centred his heading or not. This is an important question because what we have here is the heading for a section comprising a third of the entire *Rudimenta grammatices*. Note, however, that Perotti himself begins the treatise on letter writing on a fresh page, in spite of the fact that some space remains unused on the preceding page after the end of the chapter on punctuation. This suggests that he regards the break between the two sections as an important one. But Sweynheym and Pannartz do not follow suit. There is nothing in the *editio princeps* on f. i6r that would suggest that this is the beginning of a major division of the work. The heading DE COMPONENDIS EPISTOLIS is not set off in any special way: it is neither preceded nor followed by a blank line. On the possible sources of this section and on Perotti's immediate predecessors in this genre, see Franz Josef Worstbrock, "Niccolò Perottis *Rudimenta grammatices*: Über Konzeption und Methode einer humanistischen Grammatik," in Wolfram Ax, ed., *Von Eleganz und Barbarei: Lateinische Grammatik und Stilistik in Renaissance und Barock*, Wolfenbütteler Forschungen, 95 (Wiesbaden: Harrassowitz, 2001), pp. 59–78. I also presented a paper entitled "The Treatise on Letter Writing in Niccolò Perotti's *Rudimenta grammatices*" at the 24th International Congress of Humanistic Studies, held at the Relais degli Scalzi, Sassoferrato, Italy, 2–5 July 2003. For an electronic copy of this paper, see "The Treatise on Letter Writing in Niccolò Perotti's *Rudimenta grammatices*" on my website, where it is entitled <Sassoferratoscript2003.htm>. I am painfully aware that more work needs to be done on this difficult problem

[2] Perotti consistently writes "epistola," never "epistula." Giovanni Tortelli also endorses the spelling "epistola" in his orthographical dictionary and does not even mention the existence of the other spelling. Moreover, Cicero himself appears to have favoured the spelling "epistola." Hence it would be anachronistic to emend "epistola" to "epistula," merely because we believe nowadays that the latter spelling reflects the most common ancient pronunciation. We must also remember that the spelling "epistola" had been in use in the Middle Ages, and that the humanists knew that the corresponding Greek word was ἐπιστολή.

[3] Sweynheym and Pannartz print "casum" here, instead of "causam."

[4] Sweynheym and Pannartz print "illarum."

[5] Sweynheym and Pannartz print "επιϱελλειν" and "αποϱελλειν" on the next line, thus in both cases misreading Perotti's ς (= στ) for a ϱ.

magistratus mittuntur dicuntur apostoli, cum sint instar epistolarum.[6] Latino autem uocabulo epistolas litteras dicimus, duntaxat in numero plurali. Nam in singulari numero littera[7] significat elementum, ut a uel b. Significant etiam manum scribentis, ut Cicero ad Atticum: nam Alexidis manum amabam, quod tam prope accedebat ad similitudinem tuae litterae.[8] Reperitur quoque aliquando pro epistola apud poetas duntaxat, ut Ouidius: quam legis á rapta Briseide littera uenit.[9]

1116 Quot sunt genera epistolarum? Multa sunt. Aliae enim sunt duntaxat de rebus diuinis, ut sunt Platonis epistolae ad Dionysium,[10] et in religione nostra Petri et Pauli et Iacobi et Iohannis epistolae. Aliae sunt de moribus, ut epistolae Senecae, epistolae Aurelii Augustini, Hieronymi, Ambrosii, Cypriani, et aliorum, quae multa etiam de rebus diuinis continent. Aliae sunt de rebus quae quotidie accidunt, tamen seueris et grauibus, utpote quae uel belli uel pacis tempore, aut ex castris ad urbem, aut ex urbe in exercitum scribuntur, feré similes[11] historiae. Aliae | [f. 97r] quae de rebus nouis qualescunque acciderint certiores faciunt absentes. Aliae consolatoriae, ut si uel propinqui alicuius uel amici mors aut calamitas interuenerit. Aliae commendatitiae,[12] ut cum amicum aliquem aut

[6] Compare Perotti's treatment of this topic in the *Cornu copiae*: "**Epistola** Graecum uocabulum est dicitur que ἀπὸ τοῦ ἐπιστέλλειν, quod mittere est, quia ad absentes mittitur. Immo enim inuentae sunt epistolae, ut absentes certiores facere possimus, si quid sit, quod eos scire oporteat. Hinc etiam ἀπὸ τοῦ ἐπιστέλλειν, quod similiter significat mittere, dicuntur **apostoli**. **T. Liuius** "Apostolos suos fregit in Senatu," hoc est epistolas. Vnde nunc libelli, qui à iudicibus, à quibus prouocatum est, ad appellatum mittuntur, dicuntur apostoli, cum nihil aliud sint, quam epistolae ea, quae in causa acta sunt, iudicantes" (*Cornu copiae*, Epig. 29, §61, vol. 6, p. 158). Note that Giovanni Tortelli gives the same etymology: "Epistola cum *i* Latino et *t* exili sequente, *o* ante *l* scribitur, et descendit a medio paracimeno huius uerbi ἐπιστέλλω, quod est mitto, nam amittit unum *l* in futuro et dicitur ἐπιστελῶ; deinde cum *e* in penultima futuri mutatur in *o* uocalem in penultima paracimeni et dicitur ἐπιστόλα, unde nos epistolam dicimus, quam illi ἐπιστολήν uocant" (Vicenza: Herman Lichten stein, 1480; f. c8r). By "paracimenum" Perotti is referring to the perfect form (Greek παρᾳάμενον). Note also that John of Genoa has a lengthy article on *epistola* in the *Catholicon*, which begins as follows: "Epistola dicitur ab epi, quod est supra et stolon, quod est missio, quasi supra missio, quia supra intentionem mittentis gerit officium nuntii, uel quia epistola in dignitate preeminet simplici missioni, et describitur sic: Epistola est ligatio litteralis absenti persone uel absentibus mittentis plene significans uoluntatem. Legatio litteralis dicitur ad differentiam nuntii, si per solum nuntium sine litteris aliquid intimamus, non id epistola, sed quedam stola, id est simplex missio nominatur."

[7] The word "littera" added in the margin.

[8] Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 7. 2. 3.

[9] Ovid, *Heroides*, 3. 1–2.

[10] This is a reference to Plato's Seventh Letter.

[11] Sweynheym and Pannartz print "similis" here.

[12] Sweynheym and Pannatz print "commendantiae."

familiarem aut alioquin notum siue[13] ignotum litteris commendamus.[14] Aliae hortatoriae,[15] ut cum filios, affines, familiares, discipulos, principes, aut quosuis alios ad mores, ad studia, ad laudem, ad decus, ad gloriam cohortamur. Aliae amatoriae, quae magis poetarum sunt, ut sunt epistolae | /f. i6v/ Nasonis, Tibulli, Propertii, caeterorumque huiusmodi. Aliae de rebus familiaribus atque domesticis, ut de praediis, pecore, uino, frumento, seruis, et reliquis id genus.[16] Aliae postremo iocosae, quae duntaxat animi gratia scribuntur, ut cum deficiente etiam materia scribitur quicquid in buccam uenit.[17] Ad haec caetera feré omnia siqua sunt epistolarum genera reduci possunt.[18]

1117 Quid in primis obseruandum est in epistolis scribendis? Vt stilus inferior sit et quasi familiarior quam cum uel orationes uel historias scribimus, et tamen sit subiectae materiae conueniens. Nam ut in caeteris tres sunt dicendi caracteres: amplus, medius, et infimus, ita etiam epistolae tres suos caracteres habent, ab illis tamen diuersos, hoc est illis inferiores. Nam qui in aliis mediocris est hic est summus, qui in aliis infimus hic mediocris. Infimus uero in epistolis, quo dicendi genere in familiaribus utimur, erit ab infimo illo omnino diuersus, hoc est leuis, facilis, uerbis quotidianis et quasi uernaculis contextus, in quo tamen nihil barbarum sit aut ineptum. Amplo igitur illo atque sublimi utemur cum de rebus altis atque diuinis epistolas scribemus, ut Plato facit; mediocri cum de moribus, de rebus gestis, de bello, de pace, de consilio | [f. 97v] capiendo, aut rebus aliis seueris et grauibus tractabimus; infimo cum materia erit de rebus familiaribus atque iocosis.

1118 Quid amplius obseruandum? Vt quoad eius fieri potest breues sint. Propria enim et quasi peculiaris epistolarum est breuitas. Cauendum tamen ne[19] nimio breuitatis studio squallens et ieiuna et concisa ac plané sicca oratio fiat, qualis est Annei Senecae, a cuius lectione adolescentes omnino auertendi sunt, ne prauum ac uitiosum dicendi modum imbibant; quanquam paulo post quasi iactis iam fundamentis idem auctor summo studio

[13] Sweynheym and Pannartz print “sunt” here.

[14] The expression “aut alioquin notum siue ignotum” is in the margin of the manuscript.

[15] *Hortatorius* is not a classical word. See the *Catholicon* of John of Genoa, under the lemma *Hortor*. Quintilian (*Institutiones* 5. 10) used the word *horatatiuus* in the same meaning.

[16] It appears that Perotti first wrote “generis” and then changed it to read “genus.” Sweynheym and Pannartz print “genus.”

[17] Sweynheym and Pannartz print: “quicquid in buccomi uenit.”

[18] The word “caetera” and the phrase “siqua sunt” have been inserted over the line. The sentence originally read “Ad haec feré omnia epistolarum genera reduci possunt.”

[19] The manuscript reading here is unclear. Sweynheym and Pannartz read “ne,” which makes good sense in the context.

legendus sit, in quo magnae[20] alioquin uirtutes fuerunt, multum ingenii, plurimum eruditionis, cum praesertim sit uitiorum diligentissimus insectator.

1119 Quis maxime proponendus est quem studeant adolescentes imitari? Marcus Cicero. Hic in omni dicendi genere omnium optimus fuit, hunc solum praeceptores legant, hunc discipuli imitentur, nec modo uerba eius hauriant, sed etiam clausulas, quin etiam partes ipsas epistolarum interdum furentur et suis inserant. Ita enim fiet ut suco Ciceronis quasi lacte nutriti ueri illius imitatores euadant.

1120 Quomodo exordiendae sunt epistolae? In primis tam scribentis quam eius ad quem scribitur praeponendum est nomen, et is ad quem scribitur salutandus est,[21] hoc modo: Pyrrhus Perottus Nicolao Perotto salutem plurimam dicit.[22] Vel si Graece scribas: Πύῤῥοσ Περόττοσ Νικολάω Περόττω[23] εὐ πράττειν.[24] | /f. i7r/ Hic est enim Graecorum mos, ut bene agere dicant, ubi Latini salutem dicunt. In fine autem epistolarum ponendum est uale, in quo Graeci cum Latinis conueniunt, dicentes Ἔῤῥωσο.[25]

1121 Cuius nomen praeponitur? Scribentis ne an eius ad quem scribitur? Scribentis, etiam si ad pontificem maximum | [f. 98r] siue regem aut imperatorem scribat homo infimus. Stulta est enim obseruatio quorundam qui dignioris nomen dicunt praeponendum esse. Cauendum praeterea est ne[26] unquam dominum honoris causa nominibus propriis praeponamus, ut domino Pyrrho et domino Nicolao. Barbara est enim ea locutio, et nuper inuenta. Non hoc Latini, non Graeci ueteres fecerunt. Potest tamen addi nomen dignitatis siue magistratus post proprium nomen, ut si ita scripseris: Paolo pontifici maximo,[27] Federico imperatori, Bessarioni cardinali, Ferdinando regi, Nicolao Perotto Thusciae propapae, Iohanni Perotto Florentiae praetori. Illud etiam summo studio fugiendum est ne ad unum scribens pluratiuo numero utaris, in quem errorem omnes feré nostrae aetatis homines incurrerunt, putantes se magis honorare eum ad quem scribunt si barbare

[20] Sweynheym and Pannartz print “magni.”

[21] The clause beginning “et is” is in the margin in the manuscript.

[22] The autograph reads: “sal. pl. d.”

[23] Sweynheym and Pannartz print πωεροττω. They clearly had difficulty deciphering Perotti’s abbreviation here.

[24] Sweynheym and Pannartz print προττειν. From the microfilm, the reading of the manuscript appears to be πρώττειν, but one would clearly expect to see πράττειν. It is indeed conceivable that Perotti wrote here πράττειν.

[25] Sweynheym and Pannartz print “ερροσο.”

[26] Sweynheym and Pannartz print “ue.” This is an example of foul case.

[27] Understandably, Pannartz prints “Sixto pontifici maximo.”

loquantur. In qua re non tam ignorantiam hominum admiror quam stultitiam. Nam si id honoris causa non faciunt, cur barbare loquuntur? Si uero id honoris causa agunt, cur eo quoque sermone deum non honorant, quem singulari numero affantur? An maior in loquendo reuerentia regi aut pontifici debetur quam deo?

1122 Atqui[28] si barbare loquimur cum aliquem unum alloquentes plurali numero utimur, cur etiam non dicamur barbare[29] loqui cum de nobis ipsis loquentes pro singulari pluratiuum numerum usurpamus, dicentes nos pro ego? Et quod mirabilius est, in eodem loco, modo singularem modo pluralem numerum adhibentes, ut Virgilius: Ó Meliboee,[30] deus nobis haec ocia fecit. Nanque erit ille mihi semper deus; illius aram saepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus. Ille meas errare boues, ut cernis, et ipsum Ludere quae uellem calamo permisit agresti.[31] Hic enim Tityrus de se loquens nunc nos nunc me ait. Et Quintilianus: | [f. 98v] Vtinam hoc fata mihi praestarent, ut residuum laborantis animae in tuo poneremus amplexu![32] Obtinuit certe usus ut in prima persona loquentes modo singulari modo plurali numero utamur. In secunda uero persona nemo unquam doctus ad unum dirigens sermonem pluraliter locutus est. Cuius rei haec uidetur ratio fuisse, quod decet homines de se ipsis modeste et ut ita[33] dicam humiliter loqui, de aliis uero honorifice potius et cum dignitate conuenit habere sermonem. Minueremus uero quodammodo dignitatem alterius si ei in rebus gestis alium quasi socium adiungeremus, ut si Caesarem alloquentes diceremus | /f. i7v/ uos Pompeium superastis, uestra est gloria, pro tu Pompeium superasti, tua est gloria. Ita é contrario uidemur nescio quomodo modestius loqui si quae nos soli egimus plurali numero exprimamus, hoc modo: Multa scripsimus, multa gessimus, magnam sumus gloriam apud nostros homines consecuti, quasi non soli, sed aliis adiutoribus ea egerimus.[34] Initium igitur huius modi loquendi modestia fuit atque humilitas, sed tantum paulatim inualuit consuetudo, ut etiam ubi hic respectus non est, modo singularem modo pluralem numerum proferamus.

[28] Sweynheym and Pannartz print "At qui."

[29] Sweynheym and Pannartz print "barbari."

[30] Perotti ambiguously writes "melibęe," while Sweynheym & Pannartz print "melibæe."

[31] Vergil, *Eclogae* 1. 6–10.

[32] Quintilian, *Declamationes Maiores* 5. 20. In the manuscript, the punctuation sign at the end of this sentence is a *punctus interrogativus*, but meaning requires a *punctus exclamativus* at the end of an optative subjunctive clause introducted by *utinam*. I have therefore printed an exclamation point here. It is well to point out that Sweynheym and Pannatz, scrupulously following copy, print a question mark.

[33] The word "ita" is inserted over the line in the manuscript.

[34] In the manuscript the word "egessemus" has been altered to read "egerimus."

1123 Solemus etiam in principio epistolarum praesertim familiarium ad amicos scribentes haec uerba ponere: si uales bene est, ego ualeo.

1124 Qui modus compositionis in epistolis seruatur? Vt uerbum frequenter in fine clausulae colloces, hoc modo: ego te commendare non cesso, quod longe pulchrius est quam si diceretur ego non cesso te commendare, et spem maximam habeo, potius quam habeo maximam spem. Interdum tamen in medio ponitur, ut spem habeo maximam; interdum in principio, ut scripsit ad me Caesar. In quo et imitationi attendendum, et auribus consulendum est; | [f. 99r] dari enim alioquin certa regula non potest.

1125 Circumlocutionibus quas Graeci periphrases uocant raro utendum est in epistolis. Fugienda sunt etiam uerba noua, affectata, dura, et obsoleta. Structura quoque ipsa facilis esse debet et minime implicita, ut ad manus parati esse sensus uideantur.

1126 Est ne utendum artificio dicendi in epistolis? Saepe quidem[35] utendum artificio est, ut quod cupis absenti persuadeas. Adhibenda exordia sunt, quibus animum praepares legentis. Adhibendae rationes quibus permoueas. Vtendum est interim confirmatione, confutatione, diuisione; excitandi sunt affectus, et reliqua facienda quae etiam oratio exigeret. Sed hoc non in omnibus epistolis faciendum, sed ubi suadendum aliquid aut dissuadendum est; et praeceptum illud quod supra de caracteribus diximus seruandum,[36] ut etiam artificio dicendi inferiores sint orationibus epistolae et eo artificio componendae sunt, ut nullum esse in his artificium uideatur.

1127 Licet ne in epistolis aliquando ponere uerbum pro uerbo? Licet profecto, ad maiorem uehementiam sermonis, ut Cicero: Vnum ostende in tabulis aut tuis aut patris tui emptum, et uicisti, pro uiceris;[37] Plinius: Dedisses huic animo par corpus, fecisset quod optabat, hoc est si dedisses.[38]

1128 Licet ne aliquando praetermittere uerbum in epistolis, quemadmodum faciunt poetae, ut Virgilius: Me ne incepto desistere uictam, nec posse Italia Teucrorum auertere

[35] Sweynheym and Pannartz print "quidam."

[36] Perotti writes "seruandum," while Sweynheym and Pannartz print "obseruandum."

[37] Sweynheym and Pannartz print: "Vnum ostende in tabulis aut tuis aut patris tui emptum: & uitẽst pro uiteris." The quotation is from Cicero, *Actio in Verrem* 2. 1. 61. 5. Pannartz in the earlier of his two editions expands "uitesti̅," which results in the following: "Vnum ostende in tabulis aut tuis aut patris tui emptum: & uitestim pro uiteris." Needless to say, there is no such word in Latin as *uitestim*. This monstrosity was copied by many later printers. La Legname amends (unsuccessfully) as follows: "Vnum ostende in tabulis aut tuis aut patris tui emptum & ui tastamenti pro uiteris." This error is useful for establishing the family tree of the early printed editions.

[38] Pliny, *Epistulae* 12. 8.

regem?[39] Licet, ut Cicero ad Terentiam: Me miserum in tantas te calamitates mea culpa incidisse? Vbi intelligitur uerbum | /f. i8r/ principale uerum est, ut est ne uerum te in tantas calamitates incidisse.

1129 Deficit ne aliquando in oratione suppositum? Deficit certe, ita ut uix etiam intelligi possit. Cicero ad Herennium ob fine: plurimum eo tempore rei publicae consulum siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue potius utrunque.[40]

1130 Quomodo eleganter dicemus Io ho receuuta la tua littera? Multis id modis dici potest: Accepi litteras tuas. Accepi abste litteras. Redditae mihi fuerunt litterae tuae. Redditae mihi fuerunt abste litterae. Reddidit mihi Helius Perottus litteras tuas. Accepi quas ad me Helio Perotto dedisti litteras. Accepi epistolam quam ad me scripsisti. É Thusculano reddita mihi est epistola tua. Attulit mihi Helius Perottus epistolam tuam.

1131 Quid in his notandum est? Animaduertendum primo est quod dare alicui litteras siue epistolam est tradere ei ut alii consignet; dare uero ad aliquem est mittere ut legat, ut dedi Helio Perotto, dedi tabellario ad te litteras, id est dedi Helio Perotto uel tabellario litteras quas ad te scripsi. Vnde rescribentes postea dicimus: Accepi litteras quas Helio Perotto ad me dederas.

1132 Quid interest inter litteras et epistolam? Significatio eadem est, differunt in elegantia.[41] Dicimus enim unam epistolam et unas litteras. Ideo enim pluratiuum numerum habet unus | [f. 99v] una unum, ut iungi possit cum nominibus carentibus singulari, ut reliqui filio meo ternas aedes, unas in foro, alteras in Ianiculo, tertias in Suburra. Nam si diceremus unam aedem, non domum sed templum significaremus. Item dicimus duas, tres, quatuor, quinque, sex, decem epistolas, et binas, ternas, quaternas, quinas, senas, denas litteras. Nec licet dicere duas litteras, nec binas epistolas. In hoc tamen conueniunt quod dicimus dedi singulis singulas litteras siue singulas epistolas, uel unicuique uel utrique singulas litteras uel epistolas. In maiori uero numero non conueniunt, ut dedi singulis duas litteras uel binas epistolas, sed binas litteras et duas epistolas, ternas litteras et tres epistolas. Vbi etiam obseruandum est ut si dicis litteras, non subiungas quarum alteri respondi, sed

[39] Sweynheym and Pannartz seriously misread this sentence. The quotation is from Vergil, *Aeneis* 1. 37–38. They, however, print: "Mene in erpto desistere uictam: Nec posse ualia teucrorum auertere regem?"

[40] *Auctor ad Herennium* 4. 40. The words "Licet ne in epistolis aliquando ponere uerbum pro uerbo" to the words "siue potius utrumque" are in the margin in the manuscript in a minute hand. It is apparent that Sweynheym and Pannartz had difficulty deciphering the quotation. We find the reading "utrumque" (rather than the usual "utrunque") in the *editio princeps*. In the manuscript, Perotti himself puts a tittle over the medial *u*, which could, of course, be read either way.

[41] Note this use of *elegantia*, which parallels the way in which Lorenzo Valla uses the term in his *Opus Elegantiarum* (see in particular Bk. III, Chap. 6; *Laurentii Vallae Opera*, [Basel: Henrichus Petrus, 1543], f. F4r). The word and the concept *elegantia* are classical. See *Rhetorica ad Herennium*, 4. 12.

quarum alteris; ita si dicis epistolas, non dicas quarum alteris iam respondi, sed quarum alteri.

1133 Cur potius dicimus accepi litteras abste quam abte? Quia ab cum duabus liquidis et cum i quando consonans est iungitur et cum omnibus dictionibus incipientibus á uocali, ut ab lege, ab legatis, ab rege, ab re, ab Ioue, ab Ianiculo,[42] ab hominibus, ab hostibus. Abs uero cum t, ut abste, abs Tito, interdum cum q, ut Terentius: abs quiuis homine beneficium accipere gratum est.[43] Cum caeteris uero iungitur a, ut á uobis, a bello, a foro. | /f. i8v/

1134 Cur non ita dicimus retulit[44] mihi epistolam tuam, sicut attulit mihi epistolam tuam? Quia afferre et referre differunt. Afferre enim est aliquid ad aliquem ferre, ut attulit mihi litteras, attulit librum, tempus multa affert nobis. Referre uero est retro aliquid ferre, ut si remitterem litteras quas accepi, ita dicerem: Retulit tibi[45] Helius Perottus litteras quas mihi abste attulerat. In quo notandum est retulit dicendum esse, et non refert. Vbi omnes fere nostrae aetatis errant dicentes lator praesentium, in quo non modo barbare loquuntur, sed etiam falso, non enim lator | [f. 100r] est, nec cum scribuntur litterae, nec cum leguntur, sed cum scribuntur laturus est, cum leguntur attulit. Inspiciendum autem á nobis est tempus quo leguntur, non quo scribuntur. Cum igitur litteras legit is ad quem scripsimus non referuntur, sed iam relatae sunt litterae. Itaque retulit dicendum est, non refert, ut Cicero ad Valerium Publius Cornelius qui tibi has litteras dedit. Et alibi: Amo eum qui ad te cum his litteris profectus est mirum in modum. Sed ut eó unde discessimus reuertamur, referre est retro ferre, ut Quintilianus: arma non retuli, idest reportaui.[46]

1135 Differt ne aliquid cum dicimus retulit mihi, et retulit ad me, et retulit Senatui, et in Senatum, et ad Senatum?

[42] Sweynheym and Pannartz print "iauiculo," in other words, *u* instead of *n*. Printing *u* instead of *n* is an instance of a turned letter, which is a variety of foul case. On foul case, see Ronald B. McKerrow, *An Introduction to Bibliography* (Oxford: Clarendon Press, 1928), pp. 255–258; and Philip Gaskell, *A New Introduction to Bibliography* (Oxford: Clarendon Press, 1972), pp. 347–348. In this instance, it is unclear whether the compositor was guilty of a faulty distribution of type or simply inverted an *n*, placing the right letter in his composing stick, but the wrong way up. In the *Quattrocento*, there was no notch on the underside of the type to guide the compositor.

[43] Terence, *Adelphi* 2. 3. 1.

[44] Note that Perotti everywhere writes "retulit," not "rettulit," and Sweynheym and Pannartz also print "retulit."

[45] In the manuscript "Retulit tibi" is preceded by the words "Refert tibi," which are crossed out.

[46] Quintilian, *Declamationes* 4. 5.

1136 Differt sane, nam cum dicimus retulit mihi uel retulit Senatui, significat uel reportauit, ut retulit litteras, et referentem signa Camillum, uel enarrauit, ut T. Liuius: Postquam legati consulibus et in Senatu quae gesta erant retulerunt. Cum uero dicimus retulit ad me et ad Senatum significat in consultationem tulit, ut Quintilianus: non retulit ad matrem, non amicos consuluit, non propinquos.[47] Cicero in Catilinam: Refer inquis ad Senatum, idest fer in consultationem Senatus.[48] Virgilius: Delectos populi ad proceres, primumque parentem, Monstra deum refero, et ne forte dubitares de sensu subiunxit: et quae sit sententia posco.[49]

1137 Sed nota quod quemadmodum dicimus referre ad Senatum, ita dicimus ferre ad populum, ut Pompeius ad populum tulit. Ex illo fit Senatus consultum, ex hoc rogatio,[50] quae est instar legis. Dicimus praeterea refero tibi acceptum, pro eo quod est fateor me abste accepisse. Cicero pro Deiotaro: Omnia quae postea uidimus, quod autem mali non uidimus, si recte ratiocinabimur uni accepta referemus Antonio.[51] Item fero tibi acceptum, est habeo abste pro recepto id quod mihi debebas, etiam si nulla solutio interuenerit. Referre uero expensum est rationem reddere de impensis factis: Io te ho renduta rasione[52] de le spese che io ho facte. Retuli tibi expensum.[53]

1138 Ponitur etiam aliquando referre pro conferre. Cicero: Si ad unum omnia referenda sunt dignissimum esse Pompeium. | /f. i9r/ Hocest si in unum omnia conferenda sunt. Notandum est quod cum refero significat in consultationem fero, accusatiuum habere potest et ablatiuum cum de, ut haec omnia referam ad Senatum, et de omnibus his referam ad Senatum. Hoc tamen et frequentius et elegantius est. Quid caetera composita á fero habent ne eandem aut uariam significationem? Variam profecto pro uarietate compositionis.[54] Nam anteferre | [f. 100v] est praeponere, circunferre est per omnes partes rem aliquam siue sermonem aut rumorem ferre, ut circunfert camelum, circumfert nouum. Offerre est dedicare seu tradere, ut obtulit deo sacrificium, obtulit mihi librum; perferre est

[47] Quintilian, *Declamationes.* 7. 4.

[48] Cicero, *Orationes in Catilinam* 1. 8. 20.

[49] Vergil, *Aeneis* 3. 58–59.

[50] Sweynheym and Pannartz print “togurio.”

[51] Cicero, *Orationes Philippicae* 2. 22. 55.

[52] Sweynheym and Pannartz print “rasio ne” with a space between *o* and *n*. The manuscript is illegible from the microfilm. Clearly what is intended here is the word nowadays spelled *raggione*, which we may assume that Perotti spelled *rasione*.

[53] This entire paragraph is a marginal insertion in the manuscript and not easy to read on the microfilm. The printers also had difficulty deciphering certain words, as we have seen.

[54] In the manuscript, “significationis” is crossed out, and “compositionis” is written above.

tolerare,[55] ut multas pertulit calamitates; proferre est pronuntiare, ut ne uerbum quidem protulit, est in medium ferre et quasi reuelare, ut protulit tabellas quas in sinu habebat; proferre est etiam prorogare, ut profert negocia in longum. Praeferre est anteferre, ut pudica uirgo praefert commodo pudorem, quod si inter prae et ferre interponatur me aut te aut se significat ostendere et quasi signum atque argumentum quodam praebere, ut prae me fero magnam humilitatem, idest ostendo magnam humilitatem, et signum quodam atque argumentum praebeo magnae humilitatis. Auferre est uel furto uel ui aliquid tollere, ut abstulit mihi librum, abstulit ensem. Deferre interdum est deorsum ferre, ut detulit nauem in mare, hocest deduxit. Interdum est accusare siue maledicere, ut plerique iniuste detulerunt me ad pontificem, hocest accusauerunt et male de me dixerunt pontifici. Vnde dicuntur delatores, hoc est clandestini accusatores et per improbitatem siue inuidiam mala referentes. Efferre est extra ferre, ut effer hanc rem ex aedibus nostris. Est etiam funus ferre, ut extulit defunctum sine sumptu, hoc est funus fecit. Transferre est transportare, ita tamen ut quod transfertur saepe remaneat. Cicero: hunc morem Spartiatae transtulerunt in feminas.[56] Idem in Officiis: quod in una re ab Ennio positum transfertur in multas. Lucanus: Nondum translatos Romana in saecula luxus.[57] Inferre est inmittere, ut infer digitum in plagam; est etiam deducere, ut ex maiori et minori extremitate intulit conclusionem, hoc est deduxit. Sufferre est tolerare et pati. Differre est protrahere, ut di [f. 101r] stulit negocium, hoc est protraxit. Est etiam differens esse, ut multum differt probus ab improbo, unde dicitur differentia. Conferre aliquando est comparare, ut confer hanc rem illi uel cum illa, /f. i9v/ hoc est compara. Interdum est coniungere, ut confer omnia in unum. Nonnunquam est ire, ubi notandum est[58] quod si cum re inanimata iungitur[59] potest habere in et ad praepositiones, ut confer me in templum, et confero me ad templum, contuli me in uillam, et contuli me ad uillam. Si uero cum re animata, duntaxat ad, ut contuli me ad Platonem, non in Platonem, confero me ad pontificem, et non in pontificem. Non enim potest habere duos accusatiuos animatos. Sed si habeat alterum accusatiuum rei inanimatae, potest iungi cum animato cum praepositione in, et habet significationem quandam doni siue beneficii,[60] ut multa contuli in te et multa conferam, idest multa donaui et multa donabo, multis te affeci beneficiis, multis afficiam.

[55] Sweynheym and Pannartz print "tollerare."

[56] Cicero, *Tusculanae Disputationes* 2. 36. Sweynheym and Pannartz print "seminas."

[57] Lucan, 10. 110.

[58] In the manuscript, an abbreviation follows "notandum" which presumably stands for "est," but which the printers have interpreted as a colon. The printers may have been correct. See M. B. Parkes, *Pause and Effect: An Introduction to the History of Punctuation in the West* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1993).

[59] Sweynheym and Pannartz print "iungimur." I read the word as "iungitur."

[60] From "et" to "beneficii" in the margin.

1139 Est ne aliud hic notandum? Illud maxime notandum est quod primae personae uerbi[61] raro additur ego, et secundae personae[62] raro additur tu. Cuius rei ratio est quia sola haec duo pronomina subintelligi possunt, cum enim dicimus scripsi[63] intelligitur ego, et cum dicimus scripsisti intelligitur tu. Frustra itaque saepe ponerentur haec pronomina;[64] ponuntur tamen aliquando ad maiorem expressionem. Eadem ratio est primae et secundae personae numeri pluralis, ubi nos et uos pronomina intelliguntur.

1140 Quomodo latine et eleganter dicemus De la quale littera io ho preso gran piacere? Id quoque multis modis exprimimus: Quae magnam mihi uoluptatem attulerunt, quae mihi gratissimae fuerunt, quae me non mediocri uoluptate affecerunt, quae mihi mirum in modum iocundae fuerunt, ex quibus non mediocrem laetitiam percepi, quae uix exprimere possem quantum mihi uoluptatis attulerunt, quibus nihil mihi acci [f. 101v] dere iocundius potuisset, quibus nihil mihi poterat gratius afferri, quae singulari me laetitia affecerunt.

1141 Quid interest inter gratum et iocundum?[65] Iocundum proprie in rebus secundis dicitur, gratum in aduersis. In iocundo enim est quaedam gratia delectationis tantum, ut flumina, fontes, nemora, rosae, flores iocunda sunt, in grato uero etiam commodi, ut aspectus messis, olearum, fructuum, umorum[66] gratus est. Dicimus autem hominem iocundum, non qui laetus est, sed qui laetitiam alteri affert, unde potest aliquis tristis maestus que esse et tamen iocundus, ut maestitia inimicorum iocunda est nobis. Vnde non recte locutus est qui dixit iocundos nos faciat suae interesse commemorationi, iocundos dixit /f. i10r/ pro laetos. Exprimit autem hanc differentiam optime Cicero ad Sulpitium consolantem de morte filiae: Seruius, inquit, tuus omnibus rebus interfuit, cuius officia etsi aliquando iocundiora, nunquam tamen gratiora. Idem: amor tuus gratus et optatus, dicerem iocundum, nisi id uerbum in omne tempus perdidissem.[67] Coniunguntur etiam haec duo adiectiua in ea quam diximus proprietate, hoc modo Litterae tuae gratissimae mihi ac iocundissimae fuerunt.

[61] The word “uerbi” inserted over the line.

[62] After “personae” the manuscript has the word “uerbi” deleted.

[63] “Scripsi” inserted over the line.

[64] The two words “haec pronomina” inserted over the line. There is no punctuation to the left of “ponuntur” in the manuscript and the *editio princeps*. In the *editio princeps* “ponuntur” begins a new line.

[65] Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae*, Bk. IV, Chap. 89, in *Laurentii Vallae Opera* (Basle: Henricus Petrus, 1543), ff. K4r–K4v.

[66] Sweynheym and Pannartz print “fructicum: umearum.”

[67] Cicero, *Epistulae ad Familiares*. 5. 15. 1.

1142 Afficere quid proprie[68] significat? Afficere est affectionem quandam siue dispositionem inducere, ut haec res afficit me dolore, idest inducit in me dolorem; afficit me molestia, idest inducit mihi molestiam; afficit me laetitia, afficit me consolatione, idest affert mihi gaudium, affert consolationem. Reperitur etiam absolute positum hoc uerbum, ut multa sunt quae afficiunt hominem, hoc est affectiones siue affectus inducunt, hinc que et affectio dicitur et affectus. Quanquam Cicero solo affectionis uocabulo utatur, nunquam affectus, quo Quintilianus et posteriores omnes utuntur.[69] Est autem affectio, [f. 102r] sicut Cicero diffinit, animi et corporis ex tempore aliqua de causa[70] mutatio, ut laetitia, gaudium, dolor, molestia, et similia. Animaduertendum autem quod dicimus facio tibi iniuriam, et afficio te iniuria, facio tibi contumeliam, et affio te contumelia. Non autem dicimus facio tibi molestiam, facio tibi laetitiam, facio tibi uoluptatem, facio tibi gaudium, facio tibi iocunditatem; sed afficio te molestia, afficio te laetitia, afficio te uoluptate, afficio te gaudio, afficio te iocunditate.

1143 Quid facio, ex quo hoc uerbum componitur, quot[71] modis capitur in oratione? Multis modis. Sed illud in primis notandum est quod in epistolis frequentissime ponimus. Facio te certiorem, et nunquam certum. Dicimus etiam facio tibi gratum, facio ludos, facio rem diuinam, facio sacrificium. Item illud diligenter attendendum est quod dicimus feci damnum, feci iacturam, feci naufragium, quasi passus sum damnum, iacturam, naufragium, ut res publica fecit iacturam, et damnum Ciceronis interitu Latinae litterae fecerunt. Et Quintilianus: in portu naufragium fecimus. Quemadmodum dicimus fregi brachium, pro eo quod brachium meum fractum est, et fregi nauem, pro nauis[72] mea fracta est. Item dicimus facio tibi copiam rerum mearum, facio lucrum, facio urinam /f. i10v/ et similia.

1144 Quomodo componitur afficio? Ex ád et facio. Componitur etiam cum aliis praepositionibus, ut interficio, hoc est neco; officio idest noceo, cuius passiuum est officior; perficio, quod est absoluo. Deficio, quod interdum significat deesse, et exigit accusatiuum, ut tempus me deficeret, hoc est tempus mihi deesset; interdum significat desciscere ab uno ad alium et quasi rebellare, et habet accusatiuum cum ad, ut deficit á Caesare ad Pompeium. Hinc fit [f. 102v] defectio, ut per defectionem oppidanorum praesidium se in arcem recepit.

[68] Both the manuscript and the *editio princeps* read "propriae."

[69] Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae linguae Latinae*, Bk. 4, chap. 78, in *Laurentii Vallae Opera* (Basle: Henricus Petrus, 1543), f. K2r.

[70] Sweynheym and Pannartz print "casua."

[71] Sweynheym and Pannartz print "quod."

[72] Instead of "nauis," Sweynheym and Pannartz print "uauis," an instance of foul case.

Defectus autem fit á deficio[73] quando significat desum, ut quia deficiunt mihi pecuniae non possum incumbere litteris,[74] et propter defectum pecuniarum non possum incumbere litteris; defectu medicorum multi pereunt, hoc est quia desunt medici. Non autem significat culpam siue uitium, ut multi per imperitiam capiunt defectus, hoc est uitia, unde eleganter dicere possumus Plures pereunt culpa medicorum quam defectu, idest Plures pereunt quia malos habent medicos, quam[75] quia non habent. Efficio idem quod facio, unde officium dicitur id quod facere unusquisque debet. Vnde etiam factio a facio dicitur quod oppidanos[76] ambiendo facimus unius aut alterius partis. Proficio, idest fructum et quasi profectum facio, ut adolescentes discendo proficiunt. Propter quod barbare loquuntur qui discumbentes ita salutant: proficiat uobis. Dicendum potius esset proficite, aut proficiatis. Praeficio, idest praepono alicui rei agendae, unde praefecti uigilum, praefecti aerarii, qui aut uigiliis aut aerario praefecti sunt. Inficio, hoc est tingo, ut lanae infectae; interdum maculo, ut ea lues finitima etiam loca infecit. Sufficio, quod interdum significat satis sum, ut sufficit mihi beniuolentia principis, interdum substituo, ut in locum defuncti consulis suffectus est alius. Reficio, quod est rursus facio siue instauro, ut reficit domum, reficit templa. Conficio, quod interdum pro facio, interdum pro perficio ponitur, ut confeci negocium tuum, hoc est perfeci. Reperitur etiam cum nominibus compositum, ut supra cum de uerbis tractaremus ostendimus. [Addimus tamen hoc loco expergefacio, quod uidetur ex duobus uerbis compositum esse: expergiscor et facio, et tamen interdum separatur. Cicero in Verrem: Si forte experge te facere posses.][77]

1145 Officium, de quo paulo ante mentionem fecisti, quid est? Est ea uirtutis actio quam Graeci πρέπον uocant, hoc est quod homini, loco, tempori, dignitati conuenit, unde recte dicitur In familia nostra omnnes officium [f. 103r] /f. k1r/ exercent, idest omnes agent quod debent, et eo legatis obuiam officii gratia, idest quia sic debeo. Vnde factum est ut officia significent etiam beneficia, ut non sunt exprobranda officia. Et Quintilianus: Duxit me similis aetas, euicerunt officia, cepit fides, amantem odisse non potui. Magistratus quoque aliquando officium dicitur, et artes bonae suum officium habent. Vnde dicimus: officium grammatici, officium medici, officium architecti.

[73] Sweynheym and Pannartz print “adeficio.” On the next line, similarly, they replace “quia deficiunt” by “adeficiunt.” It appears that Perotti had inserted “quia” over the line; the printers then read the descender as an insertion sign and added the final “a” to the following word.

[74] In this sentence Sweynheym and Pannartz print “littæris” twice. Perotti writes “litteris” both times. Note that this page in the *editio princeps* contains a number of instances of *æ*.

[75] Sweynheym and Pannartz print “quem.”

[76] Sweynheym and Pannartz print “oppidianos.”

[77] In the manuscript, this passage is inserted in the margin, but struck out. The printers do not print it. The Cicero quotation is from *Actio in Verrem* 2. 5. 15. §38.

1146 Quomodo eleganter dicemus: Per che da la dicta littera io ho facilemente compreso e che tu sei sano, e che tu non solamente me uoi bene, ma me ami grandemente.[78] Ex his enim facile perspexi te et ualere, et non modo me diligere, sed etiam uehementer amare. Item. Quandoquidem ex his intellexi et tibi bene esse et me abste non solum diligi, sed etiam uehementer amari. Item. Cum ex his facile cognouerim te et incolumem esse, et me non uulgariter, sed mirifice amare. Item quod, siue quando, siue nam, siue nanque, siue quoniam, siue quia, siue quippe ex his perspexi et ualere te, et non modo me diligere, sed etiam mirifice amare, uel quin etiam mirifice amare.

1147 Quid hic in primis notandum est? Quod ea quae per subiunctiuum uerbum cum coniunctione quod dici possunt longe elegantius sine quod per infinitiuum dicuntur. Verbi gratia: Io so che tu leggi. Scio quod tu legis: Scio te legere. Io ho conosiuto[79] che tu me ame: perspexi quod tu amas me; perspexi te amare me, uel me amari abste. Spero che questo ouero e, ouero sera. Spero quod hoc uel est uel erit; Spero hoc uel esse uel fore. Io te prometto sopra la mia fede che e tu perdonarai a me, e io perdonaro a te. Do tibi fidem quod et tu mihi et ego tibi ueniam dabo; Do tibi fidem et te mihi et me tibi ueniam daturum. Certa cosa e che queste cose se deueriano scriueri non in carta, ma in marmo euero in metallo. Certum [f. 103v] est quod haec non in membranis scribi deberent, sed uel in marmore uel in aes; Certum est haec non in membranis, sed in marmore uel in aes scribi debere, uel potius: Certum est haec non in membranis, sed in marmore uel in aes scribenda esse.[80]

1148 Quid interest inter esse et fore? Esse praesenti temporis significationem habet, fore uero futuri. Idemque est fore quod futurum esse, licet forem, fores, foret idem sit quod essem, esses, esset. Vnde barbare loquuntur qui dicunt amaturum fore, quod perinde est ac si diceretur amaturum futurum esse, quae duo futura lingua Latina non patitur. Itaque cum nominibus iungitur fore, non cum participiis, ut spero /f. k1v/ te amatorem fore. Nam cum dicimus spero te amantem mei fore, nomen est amantem, non participium. Non enim diceremus spero te amantem me fore. Cicero: spero amicitiam nostram notam posteritati fore.[81] Posteritati dixit, non á posteritate, ut nomen sit, non participium. Dicimus autem: Spero te admirandum fore cum adoleueris, hoc est dignum admiratione, nam pro nomine ponitur. Composita uero á fore absolute ponuntur. Virgilius: Affore cernetis,[82] hoc est affuturos uidebitis, uel uidebitis quod aderunt.[83] Cicero: Verum arbitrantur non defore qui

[78] This vernacular sentence is not legible on the microfilm. The same is true of all such sentences in the vernacular. Note that they are generally in coloured ink.

[79] Sweynheym and Pannartz print "conosuito."

[80] Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae linguae Latinae*, bk. III, chap. 18 (Laurentii Vallae *Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. F7r).

[81] Cicero, *De Amicitia*, 4. 15.

[82] Vergil, *Aeneis* 9. 243.

illam restituant, hoc est non defuturos, uel quod non deerunt. Confore et profore apud poetas leguntur. Horatius: Quae nocuere sequar, fugiam quae profore credam,[84] hocest profutura esse.

1149 Non ne imperfecta est oratio illa superior: Do tibi fidem quod tu mihi et ego tibi ueniam dabo, deficit enim quod tu mihi ueniam dabis, nam dabo illud postremum non potest referri ad tu, quod est pronomen secundae personae? Perfecta est oratio, et nihil deest. Nam cum in oratione plura sunt supposita, uerbum sequi debet ultimum suppositum, ut ego te de grammatica, tu me de epistolis perconctaris. Subintelligitur enim in prima parte perconctor. Sic econuerso: Tu me de epistolis, ego te de grammatica perconctor. Subintelligitur enim in prima parte perconctor. Sic e conuerso. Tu me de epistolis, ego te de grammatica perconctor [f. 104r] in prima parte perconctaris. Sed animaduertendum diligenter quod hoc non fit quando per comparationem aut simitudinem loquimur, ut longe melius ego quam tu id dixissem, non potest dici dixisses. Hector ita eleganter hoc ut tu dixisset, non potest dici dixisses. Tu melius quam ego diceres, non potest dici dicerem.[85]

1150 Do fidem quid significat? Dare fidem non est adhibere fidem, ut feré omnes loquuntur. Des fidem uerbis illius, idest credas, et non est danda fides uerbis illius, idest non est credendum illi. Imo soleo ego per iocum uernacula lingua dicere contrarium, et cum uideo aliquem infidum atque mendacem asserere: A costui se uole dare fede, et quaerentibus postea[86] perche? Respondere: perche non ha niente. Est ergo dare fidem aliquid sancte promittere, quemadmodum uernacula lingua dicimus. Io te prometto sopra la mia fede. Virgilius: Accipe daque fidem,[87] hoc est accipe sanctam promissionem á me, et da mihi uicissim tuam. Quod autem uernacula lingua dicimus: dare fede ad altri Latine dicimus habere fidem. Quintilianus: Fidem habes hominibus quos mentiri alius affirmat.[88] Illud quoque notandum quod a fides fit pérfidus, penultima breui, hoc est is qui fidem uiolat. A fido uero uerbo fit /f. k2r/ infidus, penultima longa, hoc est cui non est fidendum.[89]

[83] In the manuscript, the expression "uel uidebitis quod aderunt" is in the margin.

[84] Horace, *Epistulae* 1. 8. 11.

[85] Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae linguae Latinae*, bk. III, chap. 24 (Laurentii Vallae *Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. F8v).

[86] Sweynheym and Pannartz omit "postea."

[87] Vergil, *Aeneis* 8. 150.

[88] Quintilian, *Declamatio maior*, 8. 11.

[89] From "fit pérfidus" to "est fidendum" added in the margin.

1151 Quae est lingua uernacula? Est lingua uulgaris et illiterata quam imperiti maternam uocant. Et dicitur uernacula quasi peculiaris patriae nostrae et in patria nostra nata. Nam uernaculus, la, lum significat quod est domi nostrae et in patria nostra natum, et dicitur á uerna, qui est seruus domi nostrae natus, hoc est ex nostra ancilla.

1152 Dare ueniam, est ne quod dicimus indulgere, an aliud significat? Longe haec diuersa sunt. Imperiti capiunt indulgentiam pro uenia.[90] Vt indulgentiam et remissionem peccatorum tuorum tribuat tibi omnipotens et misericors dominus. Sed hoc barbare, non Latine dicitur.[91] Indulgere enim est concedere et cum quadam quasi suauitate [f. 104v] permittere, ut indulgent gulae, indulgent uentri. Quintilianus: Mollis illa educatio quam indulgentiam uocamus. Non ergo indulgentia pro uenia accipienda est. Nec dicendum est: Eo Romam pro indulgentia, sed eo Romam ad impetrandam ueniam, uel gratia impetrandae ueniae. Sed e contrario uenia aliquando quasi pro indulgentia ponitur. Vt da mihi hanc ueniam, hocest indulge mihi, et concede aut permitte mihi, quasi ueniam daturus postquam id fecero. Et cum uenia tua ibo, hoc est dabis mihi ueniam si ibo, quod imperiti dicunt cum licentia. In qua re errant omnes feré grammaticae praeceptores, pro bonis litteris docentes discipulos suos barbariem. Idcirco diligenter notandus est hic locus. El maestro de la schola ha data licentia ha li soi scholari. Non est dicendum ludi magister dedit licentiam discipulis suis. Licentia enim est libertas quaedam potius ad male agendum; et dicitur á uerbo licet, hoc est cum licet quicquid libet. Sed ludi magister dimisit discipulos suos, uel ludi magister indulsit discipulis ut abirent. Vel ludi magister dedit discipulis ueniam abeundi, uel ludi magister dedit discipulis commeatum. Quippe tria significat commeatus: annonam, locum in quo annona publica custoditur, et facultatem abeundi, ut petii ab imperatore commeatum, accepi ab imperatore commeatum, dedi mihi imperator commeatum. Item: El maestro me ha data licentia de andare a fare mio dextro. Praeceptor meus indulsit mihi ut eam ad curandum corpus. Vel praeceptor meus fecit mihi potestatem eundi ad curandum corpus, uel dedit mihi ueniam abeundi et corpus curandi. Licet enim curare corpus generale uerbum sit ad omnia quae ad curam corporis pertinent, ut puta euacuare uentrem, lauari, pectere, esse, /f. k2v/ potare, quiescere, capitur tamen praecipue (honor sit auribus tuis)[92] pro merere et egerere. [f. 105r] Et caue ne dicas: dedit mihi potestatem, sed fecit. Dare enim potestatem est rem alicuius arbitrio committere, longe plus quam facere potestatem. El maestro ce ha data licentia che nui[93] andiamo a merenda. Concessit nobis praeceptor noster

[90] Perotti originally wrote "Imperiti capiunt ueniam pro indulgentia," and then changed his mind, deleting "ueniam pro," the final *m* on the word "indulgentiam," and finally adding "pro uenia." This may be evidence that he was copying from an earlier draft. It is significant that he did not add "pro uenia" over the line or in the margin. Hence, this may have been a correction made either in the course of copying or in the course of composing.

[91] On "indulgentia" and "uenia," compare Lorenzo Valla, *Elegantiae linguae Latinae*, bk. IV, chap. 18 (Laurentii Vallae *Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], ff. H8r–H8v).

[92] Sweynheym and Pannartz replace Perotti's parentheses with colons.

[93] Sweynheym and Pannartz print *mui*, instead of *nui*.

ut eamus meridiatum. Indulsit nobis ut eamus meridiatum. Dedit nobis ueniam, fecit nobis potestatem eundi merediatum. Meridiari enim aliquando significat cibum meridianum capere, quippe et merenda dicitur,[94] aliquando somnum, unde dicitur meridianus cibus et somnus, et postmeridianus cibus et postmeridianus somnus. Dicitur etiam meridiana exercitatio et postmeridiana exercitatio. Vt igitur breuiter concludam: Indulgere est cum quadam facilitate concedere; dare ueniam aliquando est ignoscere, aliquando permittere et quasi indulgere.

1153 Certum est quid proprie significat? Aliquando manifestum est et exploratum est, ut nos hoc loco cepimus. Aliquando deliberatum et constitutum est, quo loco frequenter adiungitur datiuus, ut certum est mihi potius mori quam hanc ignominiam subire, idest decretum et deliberatum á me est. Virgilius: Certum est in siluis inter deserta ferarum malle pati.[95]

1154 Quare dicimus in marmore uel in in aes scribenda, et non potius in marmore et in aere? Quia ita obtinuit usus eruditorum.[96] Dicimus enim in marmore incisae sunt litterae, in gemmis, in ligno, non autem in marmor, in gemmas, in lignum. E contrario uero dicimus in aes incisas litteras, et non in aere. Non est necesse afferre exempla, quia nusquam aliter reperitur.

1155 Differunt ne inter se hae coniunctiones quibus in eodem loco uteris: enim, quando quidem, quando, cum, quod, nam, nanque, quoniam, quia, quippe? Eadem certe est omnium istorum significatio quando accipiuntur pro quia, sed different [f. 105v] in elegantia. Enim nunquam in oratione praeponitur, sed semper sortitur secundum locum aut tertium, ut ego enim, ex his enim. Nam nunquam secundum locum aut tertium habet, semper primum. Vt nam multa sunt quae dici possunt. Nanque aliquando primum locum sortitur, aliquando secundum et tertium. Quando quidem et quando semper praeponuntur. Virgilius: Quando quidem Ausonios non fas contingere portus.[97] Idem: Hic tibi faber enim, quando haec te cura remordet.[98] Quia et quoniam semper praeponuntur, nisi forte postponatur aduerbiis siue interiectionibus, /f. k3r/ ut heu quia, heu quoniam, et non quia et

[94] In the manuscript, the expression from "quippe" to "dicitur" is in the margin. The reading "quippe" is problematic.

[95] Vergil, *Eclogae* 10. 52.

[96] Perotti inserts "ita" over the line.

[97] Cf. Vergil, *Aeneis* 10. 105f, Vergil, *Aeneis* 9. 98, Ovid, *Metamorphoses* 13. 708. This is not a verbatim quotation. In this connection, see Revilo Oliver's comments in his article "'New Fragments' of Latin Authors in Perotti's *Cornucopiae*," *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 78 (1947), 376–424, at p. 412.

[98] Vergil, *Aeneis* 1. 261.

non quoniam.[99] Sicut etiam nam, quod semper alioquin praeponitur, ut Heu quia nam tanti cinxerunt aethera nimbi.[100] Sed hoc in compositione potius est, et non significat quia. Et Cicero: Num quidnam inquit noui.[101] Cum praeter supradictorum morem semper subiunctiuum requirit, ut cum ex his facile cognouerim. Quippe significat quia certe.[102]

1156 Perspexi quid proprie significat? Diligenter cognoui et plane intellexi. Vnde componitur? Ex per et spetio, idest uideo, quo uerbo ueteres utebantur. Ex quo etiam alia plurima componuntur, ut aspicio, hoc est uideo. Circunspicio, quod est circunlustro oculis. Despicio, quod aliquando significat contemno, interdum deorsum aspicio, ut Quintilianus: Nullam ego res humanas despicere prouidentiam arbitror, hoc est superne aspicere. Prospicio, quod est a longe uideo, unde dicitur prospectus, quod speculam significat. Interdum significat prouideo si cum datiuo iungatur, ut prospice rebus nostris, hoc est subueni. Inspicio, hoc est diligenter et quasi intus aspicio. Suspicio, sursum aspicio. Introspicio, intro aspicio. Dispicio, diligenter intueor. Respicio, retro aspicio. Conspicio, uideo siue simul uideo. A specio fit etiam specto, specula, spectaculum, specimen, speculum, specus, et auspicium ab aspiciendis auibus. [f. 106r]

1157 Te pronomen quid habet quod sit notari dignum? Aduertendum est ne incidamus in barbariem aliquorum qui genitiuos istorum pronominum mei tui sui,[103] idem putant esse quod pronomina ab his deriuata meus tuus suus, et aeque posse dici iste liber est meus et iste liber est mei, iste liber est tuus, et iste liber est tui, ille legit librum suum, et ille legit librum sui, quod á ueritate multum abhorret. Hoc ut facilius intelligatur, sciendum est genitiuos omnes aut actiue aut passiue accipi. Actiue, ut prudentia dei, bonitas dei. Passiue, ut timor dei, et cultus dei, quippe deus timetur, colitur. Tria igitur ista pronomina ego, tu, sui sola omnium binos genitiuos sortita sunt: unos mei tui sui; alteros qui iam exoleuerunt mis tis sis, loco quorum feré nunc ponuntur deriuatiua illa meus tuus suus, id est quotienscunque actiua oratio est, ut hic liber est meus uel mis. Plautus: Da diem hunc sospitem rebus mis agendis. Mei uero tui sui nunquam ponuntur nisi passiue. Quintilianus: amore mei uicit etiam[104] matrem suam. Cicero: quod desyderium tui ferre non posset, et me

[99] In the manuscript, this phrase is in the margin.

[100] Vergil, *Aeneis* 5. 13. Cited without attribution.

[101] Cicero, *De Oratore* 2. 3. 13. From *et* to *noui* in the margin. Sweynheym and Pannartz print this entire sentence before the sentence beginning “Sed hoc.”

[102] Sweynheym and Pannartz print “significat quia: certe.” In the manuscript there is no punctuation visible between the words “quia” and “certe.”

[103] In the manuscript, “mei tui sui” in the margin.

[104] Sweynheym and Pannartz print “esse,” instead of “etiam,” misreading Perotti’s abbreviation.

tui pudet. Virgilius: Quique sui memores alios fecere merendo.[105] Ita etiam in /f. k3v/ plurali, nam nostrum et uestrum quae succedunt loco mis et tis utimur actiue tantum, ut nemo nostrum, nemo uestrum. Nostri uero et uestri, quae succedunt loco mei et tui utimur tantum passiue, ut habet curam nostri, habet curam uestri. Nec diceretur nemo nostri et nemo uestri, nec habet curam nostrum et curam uestrum. Vnde sunt quidam modi dicendi habentes utrunque sensum, ideoque utroque modo dicuntur, ut tu habes potestatem meam actiue, id est omnem potestatem quam ego habeo, et potestatem mei passiue, id est potestatem faciendi de me quicquid libet. Octauius omnibus faciebat sui conueniendi potestatem.[106] Sic copia mea et copia mei, [f. 106v] utilitas mea et utilitas mei, amor meus et amor mei, usus meus et usus mei. Non autem fortitudo mei, sed fortitudo mea, nec doctrina tui, sed doctrina tua. Cuius rei certissimum argumentum est quod dicimus mea unius causa, et non mei unius causa, quod certe diceretur si mei poni actiue in genitiuo posset, sicut unius in genitiuo ponitur. Cicero in Gabinium et Pisonem: Dico mea unius opera rem publicam esse liberatam. Idem at Atticum: Solius enim meum peccatum corrigi non potest. Idem pro Murena: Ex tuo ipsius animo coniecturam ceperis. Item in plurali: Quintil.: Suae ipsorum fiduciae dimittunt. Quin etiam apud nostros recentiores hoc idem reperitur, ut in Psalmis: Exaudi uocem meam clamantis ad te.[107] Et alibi: Audi uocem meam loquentis. Et alibi: Memorabor iustitiae tuae solius.[108] Solius enim masculini generis est, et ad deum[109] refertur, ut ex Graeco apparet. Item libro Regum secundo: Sustulit de latere meo ancillae tuae dormientis. Et in euangelio Lucae: Tuam ipsius animam pertransibit gladius.[110] Et Boetius: Solatur maesti nunc mea fata senis.[111]

1158 Illud quoque notandum de his tribus pronominibus est quod praeter caeterorum usum solent aliquando geminari, ut meme adsum qui feci in me conuertite ferrum. Et uerte omnes tete in facies. Et contulit sese in templum.

1159 Valere quid proprie significat? Bene esse et sanum atque incolumem esse. Et licet ualitudo medium uerbum sit et tam bonam quam malam ualitudinem significet, tamen ualeo semper capitur in bonam partem, nisi aliud uerbum addatur, ut puta male ualeo, uel

[105] Vergil, *Aeneis* 6. 664. Note the word "alios," where one might have expected "aliquos." However, one Vergil manuscript, namely the *Schedae Vaticanae*, has the reading "alios."

[106] This is not a verbatim quotation from Cicero, but compare Cicero, *Orationes Philippicae* 8. 21 and 8. 31.

[107] *Psalmi* 129. 2.

[108] *Psalmi* 70. 16.

[109] Sweynheym and Pannartz mistakenly print "oleum" instead of "deum."

[110] *Evangelium Lucae* 2. 35.

[111] I have been unable to find this passage.

non recte ualeo. Sicut é contrario ualetudinarius semper capitur pro infirmo. Nam quod apud Terentium est: Valeant qui inter nos dissidium quaerunt, non est exponendum pereant, ut aliqui uolunt, sed [f. 107r] abeant et discedant. /f. k4r/ Quod inde tractum est quia semper solemus abeuntes hoc uerbo salutare, uale, sicut uenientes hoc uerbo salue; quanquam id uerbum aliquando etiam in discessu ponatur, ut Cicero uale mi Tiro, uale et salue. Simile huic Terentiano est illud Ciceronis: Si deus est talis ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, ualeat, quod si significaret pereat, profecto Cicero non dixisset de deo. Sed hunc ipsum locum Lactantius ita exponit: Quid contemptius, inquit, potuit in deum dici; ualeat inquit, idest abeat ac recedat. Cum ergo dicimus ualeant qui inter nos dissidium quaerunt,[112] ualeant qui de nobis maledicunt, ualeant qui aliter sentiunt, perinde est ac si diceremus discedant á nobis, siue eos cum suo odio et maledicentia et inscitia relinquamus.

1160 Te et ualere et non modo me diligere. Num satis esset dicere te ualere et non modo me diligere? Et ita una ex his coniunctionibus et superuacua est? Posset quidem altera ex his coniunctionibus dimitti, tamen non ineleganter saepenumero duae ponuntur ubi una sufficeret, quod fit ad maiorem rei expressionem, ut ego quotidie lego aliquid et studeo, ego quotidie et lego aliquid et studeo. Ego te diligo et amo, ego te et diligo et amo. Ego dilexi te, et quantum in me fuit tibi benefeci; ego et dilexi te et quantum in me fuit bene feci.

1161 Facile perspexi, quid proprie hoc loco significat facile? Significat non dubie et manifeste. Cicero: uirum omnium totius Graeciae facile doctissimum Platonem. Et nota quod tam longe quam facile amant secum iungi comparatiuum. Virgilius: At pedibus longe melior Lycus,[113] et relatiuis siue aduerbiis significantia diuersitatem quemadmodum sunt alius, alter, secus, longe, ante, longepost, et composita á prae, ut longe praestat, et longe praestans. [f. 107v] Quintilianus: Sed eum longe praecedunt ingenia uiuentium, et caetera quae quandam superlationem habent, et proxima ad superlatiua accedunt, ut longe superat, longe uincit, et nomina quae diuersitatem significant, ut longe dissimilis, longe alienus, longe diuersus. Princeps licet ne adiectiuum quidem sit, tamen quia superlationem quandam significat asciscit sibi longe. Quintilianus: Nouem lyricorum longe Pindarus princeps. Facile eodem modo. Cicero, Pro Roscio:[114] regionis illius uirtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Praeterea cum primus, secundus, et similibus, cum non respicimus ordinem sed dignitatem, ut facile secundus á Caesare, hoc est post Caesarem primus. Iungitur tamen facile cum aliis plerisque nominibus et uerbis, quod longe non facit. /f. k4v/ Neque enim diceremus longe intelligo et longe perspicio, pro ualde intelligo et ualde perspicio, sicut dicimus facile perspicio et facile intelligo, pro haud dubio perspicio et intelligo. Hoc igitur inter longe et ualde differt quod longe et ualde proprium est

[112] Terence, *Andria* 4. 2. 13, verses 696–697.

[113] Vergil, *Aeneis* 9. 556.

[114] Sweynheym and Pannartz print “porro scio” instead of “pro Roscio.” This is a serious mistake.

comparatiui et superlatiui, exceptis paucis, ualde autem positiui, ut ualde bonus, ualde malus, ualde laudat, ualde uituperat. Nec diceretur longe bonus, longe malus, longe laudat, longe uituperat. Inter facile et manifeste similiter hoc interest, quod facile cum his quae supradiximus ponitur, ut facile praestat, facile perspicit, manifeste passim cum omnibus.

1162 Non modo quid proprie significat? Non solum. Modo enim aliquando significat solum, ut hoc loco. Aliquando est datiuus siue ablatiuus huius nominis modus, modi. Nonnunquam significat aliquando, ut modo ais modo negas. Aliquando ponitur pro dummodo, ut modo me uocaueris ueniam, idest dummodo me uocaueris. Magna autem differentia est inter non tantum et nedum. Nedum enim duobus duntaxat modis in oratione accipimus: uno cum [f. 108r] utranque sententiam eodem claudimus uerbo, ut pro te uitam exponerem, nedum fortunas; alterum cum utrique sententiae suum uerbum damus, ut pro te uitam exponerem, nedum fortunas meas effunderem. Ponitur etiam negatiue hoc modo: non perderem pro te quadrantem, nedum uitam. Item, non perderem pro te quadrantem, nedum uitam exponerem. Vbi notandum est quod in affirmando id quod plus est in prima parte ponitur, et quod minus in secunda, ut uita in prima parte ponitur, pecunia in secunda. In negando uero e contrario quod minus est in prima parte ponitur, ut pecunia, et quod plus in secunda, ut uita. Atqui imperiti hanc dictionem capiunt pro non solum dicentes nedum pecuniam pro te exponerem, sed etiam uitam, quod dicendum est uitam pro te exponerem, non solum pecuniam, aut per non solum sic: Non solum pecuniam pro te exponerem, sed etiam uitam. Item, non solum fortunas meas pro te effunderem, sed etiam uitam ipsam exponerem. Et negatiue. Non modo pro te non exponerem uitam, uerum ne pecuniam quidem, et non modo pro te non exponerem uitam, uerum ne pecunias quidem meas effunderem. Vbi notandum quod quando per non modo, uel non tantum, uel non solum loquimur, affirmando quidem quod minus est in prima parte ponimus, et quod plus est in secunda. Negando uero quod plus est in prima et quod minus in secunda. Item notandum /f. k5r/ quod ubi ponitur nedum potest poni etiam non modo, sed addita altera negatione, ut ego non ponerem pro te obolum, nedum exponerem uitam; ego non ponerem pro te obolum, non modo non exponerem uitam. Sed hoc perraro reperitur.

1163 Quid interest inter diligere et amare? Amare plus est quam diligere. Cicero: Quem etsi antehac dilexi, [f. 108v] nunc amo.

1164 Sed, autem, uero differunt ne inter se? Significationem quidem feré eandem habent. Verum, sed semper in principio clausulae ponitur, nisi aliquando apud poetas, ut Arma sed arripuit. Vero et autem ponuntur semper antecedente aliqua dictione et distingunt sententiam á sententia, ut ego scribo, tu autem legis; ego uigilo, tu uero dormis. Habent tamen aliquando nescio quid differentiae. Nam cum neque non ponimus autem dicentes neque autem, sed dicimus neque uero. Item tum propter hoc, tum uero propter illud, non tum autem propter illud. E contrario non dicimus non uero, sed non autem, ut sum amicus eius, non autem emulus.[115] Mutemus aduerbium et habebit locum uero, sic: Sum eius amicus, emulus uero non, uel emulus autem non.

[115] Perotti consistently writes *emulus*, not *aemulus*.

1165 Item uero aliquando in principiis siue orationum siue epistolarum ponitur, autem non. Virgilius: Egregiam uero laudem et spolia ampla refertis, tuque puerque tuus.[116] Et ad Sulpitium scribens Cicero ita epistolam incipit: Ego uero Serui uellem ut ais in meis doloribus affuisses.[117] Praeterea non dicimus sané autem, iam autem, enim autem, age autem, at autem; sed sané uero, iam uero, enim uero, age uero, at uero. Illud magnopere notandum quod haec duo aliquando elegantissime et cum maxima gratia dimittuntur. Cicero: Tu cum principem senatorem auunculum domi habeas, ad eum non referes, ad caeteros referes.[118] Longe pulchrius dicitur quam si addita autem diceremus: ad caeteros autem referes. Sed quando uerbum ponitur sine contrarietate omnino necesse est addere autem, ut incumbes litteris quantum poteris, poteris autem quantum uoles. Porro licet eandem significationem habeat quam uero et autem, tamen nunquam postponitur nisi cum dicimus age porro aut aliquid simile, cum scilicet [f. 109r] hanc significationem habet. Sed apud quosdam praesertim poetas significat longe, certe, postea, ultra. Ideoque saepe in medio, non in principio ponitur.

1166 Quin etiam significat ne idem quod sed etiam? Aliquando significat sed etiam, ut hoc loco: Aliquando maiorem quandam uim habet, et /f. k5v/ significat imo etiam. Quin uero aliquando significat quin etiam, ut Virgilius: Quin aspera Iuno, quae mare nunc[119] terrasque metu, caelumque fatigat, consilia in melius referet.[120] Aliquando ut non, ut idem: Hic tibi nequa morae fuerint dispendia tanti, quin uatem insanam aspicias. Aliquando cur non, ut quin potius unius[121] cubitum.

1167 Rursus et coniunctio cuius modo fecimus mentionem, differt ne ab atque coniunctione? Cum ambae copulatiuae sunt, non differunt. Sed et aliquando causalis coniunctio est et signficant nam magnamque in epistolis gratiam habet, ut si dicam El se uole con ogni studio attendere a le littere, per che apena tutta la eta del homo basta a questo. Summo studio incumbendum est litteris, et uix omnis humana aetas ad id sufficit. Quintilianus: Has primum audiet puer, harum uerba effingere imitando conabitur, et natura tenacissimi sumus eorum quae rudibus animis percepimus, hoc est nam tenacissimi natura sumus. Martialis: Quod minimos cernis, mitti nos credis amicae. Falleris, et numos ista

116 Vergil, *Aeneis* 4. 93–94.

117 Unidentifiable quotation.

118 This is another quotation that cannot be identified. It does not even occur in the *Rhetorica ad Herennium*.

119 Sweynheym and Pannartz print “nuuc” instead of “nunc,” an instance of foul case.

120 Vergil, *Aeneis* 1. 279–281.

121 Sweynheym and Pannartz print “mius,” a consequence of a misreading.

tabella rogat.[122] Similiter quod coniunctio pro eodem accipitur. Cicero: Non solum nobis nati sumus, ortus que nostri partem patria uendicat, partem amici. Competit etiam et principiis sententiarum. Quintilianus: Et finitae quidem sunt partes duae. Interdum habet etiam affectum. Cicero: Et quis est qui de me loqui possit. Interdum significat tamen. Vt si dicam Superaui te saltu et sum ita senex. Significat praeterea etiam, ut Virgilius: natus et ipse dea,[123] hoc est etiam ipse. Quintilianus: Inter omnes constat, nisi inter eos qui et ipsi insaniunt.[124] Atque uero aliquando pro aduerbio ponitur, ut cum dicimus Aliter ego feci atque tu, pro quam tu. Aliquando ponitur pro statim, ut apud Virgilium: Sic omnia fatis in peius ruere, ac retro sublapsa referri. Non aliter quam qui aduerso uix flumine lembum remigiis subiigit, si brachia forte remisit. Atque illum in praeceps promo rapit alueus amni,[125] id est statim.

1168 Est ne idem ualere et bene esse? Valere quemadmodum supra diximus est incolumem esse. Bene esse est [f. 109v] bene habere, ut bene est, idest bene se res[126] habet. Si tu stai bene, ouero si tu sei sano, la cosa sta bene. Si uales, bene est, et fere semper ponitur absolute. Quod si addatur mihi uel tibi idem significat, quod ualere siue incolumem esse, ut si tibi bene est gaudeo, mihi bene est, idest si uales gaudeo, ego ualeo.

1169 Quot modis possumus dicere: Io te amo summa mente? Amo te multum; amo te ualde; amo te plurimum; amo te maxime; eximie /f. k6r/ amo te; amo te uehementer; amo te summe; amo te mirifice; amo te magnopere; amo te supramodum; amo te plus aequo; amo te supra quam dici possit; incredibilis est meus erga te amor; incredibili te beniuolentia complector; exprimere non possem quantus est amor erga te meus; ardentissimo amore te prosequor; dici non posset quanto tui amore conflagrem; nemo unquam uehementius aliquem amauit quam ego te amo; ardentissima te caritate complector; non possum mei erga te amoris magnitudinem exprimere; ardeo te uehementer, quanquam hoc nouissimum potius poeticum sit; amo te mirum in modum.

1170 Quomodo eleganter dicemus: Io ancora Pyrrho mio terendo el cambio delbene che tu me uoi et hotte caro commo lauita mia propria, et parme ce iosia senza el mezo delanima mia quando tu non me sei apresso; che si non fosse che io ho respecto a la dignita

122 Martial 14: 9. Sweynheym and Pannartz print: "Quod numos cernis."

123 Vergil, *Aeneis* 6. 90.

124 The long passage from "Martialis: Quod minimos cerni" to "eos qui et ipsi insaniunt" is a marginal addition in the manuscript.

125 Vergil, *Georgica* 1. 199–203.

126 Perotti writes "re" here. Sweynheym and Pannartz correct.

mia, io me ne ueria uolando in testa tua uilla, e dariame piacere[127] con testi toi campetelli e giardinetti e pecorelle. Ego quoque, mi Pyrrhe, amo te, teque non secus ac uitam propriam carum habeo, et cum sine te sum, dimidio animae meae carere uideor. Quod nisi dignitatis meae rationem haberem, aduolarem mox in suburbanum tuum, meque uná tecum cum praediolis tuis et pomariolis et ouiculis oblectarem.

1171 Multa hic digna sunt quae notentur? Primo, quod hic mos est [f. 110r] alloquendi absentes cum quadam suauitate mi Brute, mi Cicero, mi Pyrrhe. Interdum etiam ad ostendendam maiorem uim amoris aut desyderii repetuntur eadem uerba cum additione alicuius adiectiui, ut M. Tullius mi Cicero, mi inquam suauissime Cicero.

1172 Mutuo amare est amantem te amare, quod uernacula lingua dicimus rendere el cambio, Latine autem redamare dicitur. Dicitur autem mutuo quasi meo tuo.[128] Vnde dicitur mutuus amor, mutua beniuolentia, mutua caritas, mutua officia, mutua beneficia, mutuae lachrimae, mutuae quaerelae, hoc est quae abs te ad me prodeunt et a me ad te.[129] Ideo possumus dicere: Ego quoque, mi Pyrrhe, amo te mutuo; ego quoque redamo te; ego quoque non minori te amore complector; ego quoque tibi in amore respondeo; ego quoque non sino me abste in amore superari. Item inter nos uehementer amamus, quod perinde est ac si diceremus amamus nos inter nos, sed illud nos elegantissime dimittitur.[130] Item mutuo nos amamus, quod aliqui[131] dicunt, inuicem nos amamus, uel uicissim nos amamus. Inuicem aut uicissim aliquid facere proprie /f. k6v/ est per uices id facere; ut cantamus uicissim, idest quando ego canto, tu siles, et quando ego sileo cantas. Item legimus inuicem uel uicissim, idest quando ego lego tu non legis, et quando tu legis ego non lego; unde fit adiectiuum uicarius uicaria uicarium, ut dedi tibi uicariam operam, idest dedi tibi operam uice illius. Itaque si quis diceret: amamus nos inuicem, perinde esset ac si diceretur amo te dum tu non amas me, et tu amas me dum ego te non amo. Vbi cauendum est diligenter ne dicas: hac uice tantum uolo tibi morem gerere, sed nunc tantum; nec una uice tantum, sed semel tantum; nec duabus tribus aut quatuor uicibus, sed bis ter quater, uel secundo tertio quarto. Vel bis tertio quarto, uel bis, ter, quarto. Nec da mihi ueniam pro hac uice tantum, sed da mihi ueniam nunc tantum; nec quot uicibus, sed quotiens; nec multis uicibus, sed plerunque, saepe, saepenumero; ubi cauendum est similiter ne multotiens dicas, quod non

[127] Sweynheym and Pannartz add the expression "in sieme" after "piacere." However, the reading in the manuscript is unclear from the microfilm. Thus, Sweynheym and Pannartz print "dariame piacere in sieme con testi toi campetelli" and so forth.

[128] Isidore, *Origines* 5. 25. 18. Cf. John of Genoa, *Catholicon*: "Et dicitur mutuum quasi meum tuum" (*sub* "mutuo").

[129] The passage beginning with the words "dicitur autem mutuo" and ending at "ad te" is a marginal addition.

[130] This sentence is a marginal addition.

[131] In the manuscript, the word "ignari" is crossed out, and "aliqui" is added over the line.

minus barbarum est quam multis uicibus; nec ueniam ad te alia uice, sed alias; nec prima, secunda, aut tertia uice, sed primo secundo tertio; nec ultima uice, sed demum uel denique, uel ultimo, uel tandem, uel postremo, uel nouissime. Sed quomodo dicemus Per la prima uolta che tu fallarai io te perdonaro, ma per la seconda [f. 110v] io te spogliaro nudo e darotte de le botte. Pro primo quoque errore tuo ignoscam tibi, pro secundo te nudum caedam. Item: Per la prima uolta che tu me farai seruitio io non te sero ingrato. Pro primo quoque tuo erga me beneficio non ero in te ingratus. Per la prima uolta che nisiuno di mei scholari se partira senza mia licentia glie daro una spalmata con la bachetta. La seconda uolta con la scoriata el battero tutto. Si quis primum é discipulis meis iniussu meo é ludo discesserit, uirga manum percutiam, si secundo id fecerit, loro totum caedam.

1173 Et tengo te caro como la uita propria, multis modis dici potest. Aeque te ac uitam meam carum habeo. Instar uitae meae apud me es; instar uitae meae te carum habeo; non secus te amo quam uitam meam; non secus te ac uitam propriam carum habeo. Haud aliter te amo quam propriam uitam; ita te amo ut uitam meam; perinde te ut uitam meam carum habeo; uel perinde ac uitam meam uel uitam propriam; et perinde mihi carus es atque uita propria.[132] Vbi notandum est quod proprius propria proprium cum tribus personis coniungitur et idem significat quod meus tuus suus. Vt proprio commodo hoc facio, idest meo commodo, proprio commodo id facis, hoc est tuo commodo, proprio commodo ille hoc facit, hoc est suo commodo. Proinde /f. k7r/ uero significat quapropter uel ergo uel ideo. Lucretius tamen accipit proinde pro perinde et eam dictionem dissyllabam ponit.[133] Subinde aliquando significat statim post. Vt Horatius, Si dicet recte primum gaudere, subinde, Praeceptum auriculis hoc instillare memento.[134] Capitur etiam pro frequenter cum quodam interuallo, ut si saepe retro respiciam an aliquis me sequatur, dicam subinde respicio, hoc est saepe cum quodam interuallo respicio. Deinde uero significat dehinc uel deinceps, quanquam deinceps significat et gradatim. Cicero: quos uideo deinceps tribunos plebis per triennium fore,[135] hoc est unum post alium. In qua significatione capitur aliquando etiam subinde. Prima ua el maestro, dapoi li scholari uanno derieto al maestro a uno a uno ouero luno depo laltro. Primo it ludi magister, postea discipuli eum deinceps uel subinde sequuntur. [f. 112r] Illud hoc loco praetermittendum non est, quod perinde exigit post se acsi uel atquesi, cum significat ita. Vt lege perinde acsi praeceptor adesset, uel perindeatque si praeceptor adessset. Sed quando negatio praecedit, exigit etiam quam, ut Suetonius. Nulla tamen re perinde motus quam responso mathematici.[136] Aliquando tamen ponitur absolute, hoc est sine acsi et sine negatione,[137] et

[132] The passage beginning “haud aliter” to “atque uita propria” is added in the margin.

[133] See Lucretius 3. 1035. This usage, however, is not confined to Lucretius.

[134] Horace, *Epistulae* 1. 8. 15–16.

[135] Cicero, *Epistulae ad Familiares* 2. 18. 2.

[136] Suetonius, *Domitianus* 15.

[137] “Hoc est sine acsi et sine negatione” added in the margin.

modo significat ita. Plynius: Funus Ruffi clarissimi uiri et perinde felicis modo: multum. Suetonius de Galba: quare aduentus eius non perinde gratus fuit,[138] id est multum gratus. Secus autem, siue negatio praecedit siue non, habere potest et ac et quam, ut longe secus ac ego fecit, et longe secus quam ego fecit; non secus ac ego fecit, non secus quam ego fecit.

1174 E parme che io sia senza el mezo de la mia uita quando tu non me sei apresso. Et cum sine te sum, dimidio animae meae carere uideor. Item. Dimidioque animae meae mancus esse uideor, quando tu non es apud me. Item, nec dimidium animae meae habere uideor quando te careo. Item, et cum te careo uideor dimidio animae meae esse priuatus. Item, et cum tu mecum non es, desse mihi dimidium animae meae uidetur. Item, facitque disiunctio nostra ut ne dimidium quidem animae meae uidear habere; uel, facitque disiunctio nostra ut disiunctum esse á me animae meae dimidium uideatur.

1175 Hic notandum est in primis quod modus iste loquendi: uidetur mihi quod quando sine te sum dimidio animae meae carem, uidetur tibi quod ego sum doctus, uidetur illi quod tu legas, uidetur nobis quod malefaciatis, rusticanus est et plané puerilis. Quapropter sic dicendum est: uideor mihi dimidio animae meae carere, uideor tibi esse doctus. Videris illi /f. k7v/ legere, uidemini nobis malefacere.

1176 Cum aliquando est aduerbium et significat quando, ut cum ad te uenio, semper te inuenio scribentem, idest quando ad te uenio; et hoc loco cum sine te sum, idest quando sine te sum. Aliquando significat partim, et tunc semper sequitur tum, ut [f. 112v] amo te cum propter necessitudinem nostram, tum propter ingenium tuum, idest partim propter necessitudinem nostram partim propter ingenium tuum. Vbi notandum est quod semper cum praecedit, et in eo est quidam minus, in tum quidam maius, et hoc duobus modis, ut generale aliquid praecedat, sequatur speciale, ut apud Quintilianum: quod cum omnibus conficiendum est, tum nobis praecipue; aut ambo sint specialia, ut apud eundem: quod opus Marcelle tibi dicamus, quem cum amicissimum nobis tum eximio litterarum amore flagrantem, dignissimum hoc mutuae inter nos caritatis pignore iudicauimus,[139] idest multum propter amorem tuum, plus tamen propter amorem litterarum. Aliquando cum subiunctiua coniunctio est, ut cum in Africam uenissem. Aliquando significat quamuis iuncta cum tum, et tum significat tamen. Vt Cicero: Cum in omnibus causis grauioribus Caii Caesar initio dicendi commoueri soleam uehementius quam uel usus uel aetas mea uidetur postulare, tum in hac ita me multa perturbant,[140] tum pro tamen ponitur, et cum pro quamuis. Notandum quod quando cum et tum significant partim, semper fere indicatiuo adiungitur, quando autem significat quamuis, subiunctiuo. Reperitur etiam tum pro partim, aliquando duplicatum, aliquando triplicatum, aliquando etiam multiplicatum, cum in rebus

[138] Suetonius, *Galba* 13.

[139] From “dignissimum” to “iudicauimus” in the margin.

[140] Cicero, *Oratio pro Rege Deioaro* 1. 1.

paribus ponitur, ut tum ingenio meo, tum studio, tum diligentia factum est. Cum praepositio ablatiuo casui seruit, sed nunquam iungitur ablatiuo significanti instrumentum. Neque enim dicimus cum gladio percussi, quod imperiti faciunt, sed gladio; nec cum pugno te impulsi, sed pugno; nec cum calce te prostraui, sed calce; nec cum oculis te perterrui, sed oculis; nec cum lachrimis litteras deleui, sed lachrimis; nec cum igni aquam tepefeci, sed igni. Quando autem ablatiui significant coniunctionem quandam et non instrumentum, tunc requirunt cum praepositionem. Vt conor cum quanta possum facilitate scribere, cum labore [f. 113r] haec scribo, cum facilitate discis, cum facilitate discis, cum tempore omnia fiunt. Cum aetate crescent mores. Qui autem ita loquuntur cum baculo percussi, cum hasta uulneraui, inepte sane et praeter omnium antiquorum morem loquuntur.

1177 Apud et penes quomodo differunt? Apud minus est quam penes. Nam /k8r/ apud te est qualitercunque res tenetur, penes est est quod quodammodo possidetur. Festus uero Pompeius dicit apud et penes in hoc differre quod apud personam cum loco significat, ut apud Platonem, idest in loco in quo est Plato, et apud templum.[141] Penes uero personam et dominium ac potestatem quod trahi dicit a penitus, ut penes te est salus et uita mea quasi in manu tua, et arbitrium uitae meae penes te est. Tamen aliquando penes requirit personam sine dominio,[142] ut fides penes auctores est, idest apud. Nonnunquam etiam loco seruit. Cicero ad Herennium: Ita petulans es atque acer, ut ne ad solarium quidem, ut mihi uidetur, sed penes scenam et in eiusmodi locis exercitatus sis.[143]

1178 Ma si non fosse che io ho respetto a le dignita mia io mene ueria uolando in testa uilla. Quod nisi dignitatis meae rationem haberem, aduolarem mox in suburbanum tuum. Vel: Verum nisi dignitatis meae ratio me retraheret, quamprimum ad te in suburbanum tuum uenirem.

1179 Quod aliquando significat uerum siue sed, ut hoc loco. Poniturque in principio clausulae quae nullam habeat cum superiori clausula connexionem.[144]

1180 Nisi aliquando indicatiuo iungitur, praesertim quando est principium sententiae.[145] Cicero: nisi forte putamus dementem Publium Scipionem Africanum fuisse.

[141] "Et apud templum" added in the margin. On the distinction between *apud* and *penes*, see Festus p. 22 Müll.: "apud et penes in hoc differunt, quod alterum personam cum loco significat, alterum personam et dominium et potestatem." Note that this distinction is not discussed by John of Genoa in the *Catholicon*.

[142] Sweynheym and Pannartz print "domino."

[143] *Auctor ad Herennium* 4. 10. 14.

[144] In the manuscript, the word "nullam" appears at the beginning of this sentence and has been struck out.

[145] In the manuscript, the word "orationis" appears to the left of "sententiae" and has been struck out.

Aliquando cum subiunctiuo, ut quod nisi dignitatis meae rationem haberem, quando scilicet non est in principio sententiae, nam hic uerbum principale est aduolarem. Nota quantam uim habet haec parua dictio duarum syllabarum, quando significat senonche, uel si non fosse che.

1181 [f. 113v] Rationem habere, quid proprie significat? Respectum habere, sed capitur in bonam partem, ut habenda est ratio salutis, et ratio dignitatis, idest repectus ad dignitatem et salutem. Non autem diceretur habenda est ratio aegritudinis et infamiae. Et nota habere rationem semper requirere genitiuum in hoc significato. Quando autem habet ablatiuum cum praepositione cum significat negocium et quasi commertium habere. Cicero de senectute. Rationem habet cum terra, quae nunquam recusat imperium, id est negocium habet.[146]

1182 Aduolarem per metaphoram dictum, hoc est quamcelerrime uenirem siue accelerarem siue properarem. Nam maturarem non ausim dicere. Maturare enim proprie dicitur, cum neque citius neque serius aliquid fit, sed media quaedam uia et temperata tenetur, ut in pomis /f. k8v/ matura dicuntur quae neque cruda atque immicia sunt, neque caduca et squallentia, sed tempore debito adulta ac maturata, ut sit maturare celeriter quidem sed sine impetu et cum moderatione aliquid agere. Vnde Virgilius: Cum deum faceret uentis iubentem ut é mari discederent, inquit Maturate fugam,[147] hoc est cum quadam moderatione et quasi maturitate discedite. Alioquin facto impetu maiorem maris procellam excitassent. Hoc uerbum Caesar Augustus duobus Graecis uocabulis elegantissime exprimebat σπεῦδε βραδέως, hoc est propera tarde, quasi monere uolens in rebus agendis et celeritatem industriae adhibenda esse et diligentiae tarditatem. Elegantissime uidetur Maro noster haec duo uocabula in Georgicis distinxisse cum inquit: Frigidus agricolam si quando continet imber, multa forent quae mox caelo properanda sereno Maturare datur,[148] quasi dicat. Possunt coloni instante tempestate multa maturare quae alioquin sereno tempore properarent. [f. 114r]

1183 Suburbanum quid proprie significat? Suburbana in plurali tantum et suburbanum dicuntur domus coniunctae instar urbis et urbi propinquae, tamen extra muros.[149] Suburbanum uero significat praedium in suburbanis, et habet pluralem numerum suburbana, idest praedia in suburbanis, quemadmodum dicimus Thusculanum et Cumanum, hocest praedium in agro Thusculano et Cumano. Vt eramus in Thusculano meo, Formiano tuo, Pompeiano Varronis. Frequentes uero domus extra suburbia dicuntur uicus, quod sint instar uici urbani. Vicus uero urbanus pars urbis est: quippe diuisa est urbs in uicos quasi in membra minora: sicut Suburra, Carinae, Esquiliae uici Romae fuerunt. Nam

[146] Cicero, *De Senectute* 15. 51.

[147] Vergil, *Aeneis* 1. 137.

[148] Vergil, *Georgica* 1. 259–261.

[149] "Tamen extra muros" added in the margin.

diuisa fuit urbs in regiones circiter uiginti, in uicos autem supra mille. A uicis uicinia et uicinus et uicinitas dicuntur, quasi ex eodem uico. Vicus extra urbem qui paganus dicitur muris caret. Nam si haberet muros esset castellum, quod á castro diminutiuum est, significat autem locum muris munitum instar oppidi uel urbis. Castra in plurali[150] sunt loca in quibus milites tentoria fixerunt, ut illic recipiatur maneatque exercitus. Oppidum est omnis urbs praeter Romam, quae primo[151] urbs dicta est, fecitque ut caetera oppida eodem nomine appellarentur.[152] Diciturque oppidum ab ope danda.[153] Vrbs uero dicta est, ut Varro ait, an urbo, urbum autem inquit appellari curuaturam aratri, quod aratro designatus sit locus in quo Roma condita est. Et Pomponius iurisconsultus urbs inquit ab urbo dicta est: urbare est aratro diffinire. Municipia sunt /f. k9r/ oppida quorum ciues municipes dicuntur, et sunt ciues Romani ex municipiis legibus suis et suo iure utentes; muneris tantum cum populo Romano honorumque participes, á quo munere capessendo appellati sunt municipes, nullis aliis populi Romani legibus astricti. Primi autem municipes facti fuerunt Cerites, concessumque [f. 114v] eis ut ciues Romani essent, pro sacris bello Gallico custoditis. Coloniae uero sunt quae non extrinsecus ueniunt in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, sed deducuntur ex ciuitate, et iura atque instituta populi Romani habent, quae conditio licet minus libera sit, tamen dignior existimatur propter maiestatem populi Romani, cuius ipsae coloniae quasi quaedam effigies uidentur. Villae dicuntur domus extra urbem et suburbia quae constitutae sunt habitandi causa. Praedia, scribit Vlpianus, dici non solum ea quae sunt in oppidis, sed etiam stabula aut alia meritoria in uillis et in uicis. Agri continent fundos, non continentur á fundis, suntque simul cum uillis. Vnde multi senatores in agris uixerunt. Differt autem ager ab aruo, quod aruum est in quo aliquid seritur. Salustius: Quia Numidae pabulo pecoris magis quam aruo student.[154] Fundus, ut dixi, minus est quam ager. Nam prata, uineae, orti, oliueta, salicta, arbusta, pomaria, pascua, nemora, loca aucupatoria, uenatoria, piscatoria, sunt partes agri, et singula singuli fundi sunt. In urbe autem siue oppido siue uico siue castello, tantummodo praedium est quicquid his quae diximus simile est. Eadem etiam in agro praedia sunt, unde dicere possumus quod fundus est possessio rustica, praedium et rustica et[155] urbana. Fundus autem, ut aliqui putant, dicitur a funda, quod tantum contineat quantum funda lapidem iactaret.[156] Dicitur autem fundus et fundum. Hinc fundamentum dicitur, et fundo fundas. Differunt autem fundare et

[150] Sweynheym and Pannartz, misreading, print "castrani plurali" instead of "castra in plurali."

[151] "Primo" is written over the line in the manuscript, with several erased words on the line.

[152] From "fecit" to the end of the sentence in the margin.

[153] Varro, *De Lingua Latina.* 5. 32. 141.

[154] Sallust, *Jugurtha* 2. 90.

[155] Sweynheym and Pannartz omit the word "et" here.

[156] I cannot trace the source of this putative etymology. But compare Isidore, *Origines* 18. 10.

fundamentum iacere. Siquidem fundare est firmare aliquid est stabilire, ut recte funda domum tuam. Iacere autem fundamenta est qualecunque principium aedificii facere.[157]

1184 Est ne differentiae aliquid inter unà[158] et simul? Simul aliquando [f. 115r] geminatum reperitur apud bonos auctores, excepto Cicerone, et habet fere eam significationem quam habet tum, de quo uerbo paulo ante diximus. Quintilianus: simul ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei, simul ne uulgarem uiam ingressus alienis demum uestigiis insisterem. Cicero semel tantum quantum ego inueni uná pro simul usus est. In Verrem: uná et id quod facio probabit, uná et in hac causa profecto neminem praeponendum mihi esse existimabit. Simul /f. k9v/ quando non est geminatum ponitur aliquando pro pariter. Quintilianus: Homo fortis simul et patiens, idest ac pariter sapiens. Cicero pro Roscio: Perditissimi est igitur hominis simul et amicitiam dissoluere et fallere eum qui laesus non esset nisi credidisset.[159] Cum autem simul significat insimul nihil differt ab uná aduerbio.

1185 Praediolum quale nomen est? Diminutiuum. Ponuntur autem aliquando diminutiua necessitatis causa, ut si uelim exprimere paruum puerum dicam puerulum. Interdum humilitatis, ut si uelim dicere res meas dicam reculas. Interdum causa contemptus, ut cum hominem uocamus homuncionem aut homullum ut homullulum. Interdum etiam utimur diminutiuis quasi blandientes, ut ego hoc loco feci cum dixi praediolis et pomariolis et ouiculis, pro praediis et pomariis et ouibus. Sic Cicero blandiculam spem uocitat. Sic Plautus saepe corculum dicit et animulam et molliculum caseum, pro corde et animo et molli caseo. Hic notandum est quod sunt aliqua nomina quae diminutiua uidentur, et non sunt. Diminutiua enim sunt quae diminutionem significant, ut corculum, corpusculum, passerculus, mendaciunculum, lucubratiuncula, recula, et similia. Quae uero non significant diminutionem sunt ista: auunculus, qui est non paruus auus, sed frater matris. Cuniculus animal. Musculus non [f. 115v] paruus mus, sed ossis genus in iuncturis. Pediculus siue pedunculus animal. Cuculus auis. Cicercula nomen leguminis. Nouacula culter tonsoris. Anniculus annicula anniculum, ut anniculus puer, annicula puella, anniculum mancipium, idest unius anni, sicut bimus trimus quatrimus, duorum trium quatuor annorum. Nec de animalibus tantum dicuntur, sed etiam de inanimatis, ut anniculum uinum, bimum oleum. Ridiculus, a um idest dignum risu. Et uernaculus a um id est domi nostrae natum. Sunt praeterea multa neutra, ut umbraculum, cenaculum, crepusculum, uinculum, amiculum pro quodam genere amictus instar pallii.[160] Curriculum pro cursu et pro loco in quo curritur, nonnunquam etiam pro curru, ut Curtius: Aliorum tamen acti equi non modo in uoragines lacunasque sed etiam in amnem praecipitauere

[157] After this paragraph there appears a paragraph consisting of a single underlined sentence which cannot be read on the microfilm. The printers of the *editio princeps* ignore it.

[158] Here Perotti writes "unà," not "uná," contrary to his usual practice.

[159] *Oratio Pro Roscio Amerino*, 112.

[160] The manuscript has "palii" here. One assumes that this may be a *lapsus calami* on Perotti's part.

curricula.[161] Cubiculum quidem[162] non est dicendum diminutiuum esse cum in cubiculo sit cubile. Conuenticulum pro conuentu, ut Cicero Tum conuenticula hominum quae ciuitates nominauerunt.[163] Baculus quod non est diminutiuum, sed habet diminutiuum bacillum. Reperitur etiam baculum neutri generis, ut Ouidius libro decimoquinto esse solet baculum que tenens agreste.[164] Notandum est quod sunt aliqua diminutiua recte formata quae /f. k10r/ tamen in significatione dissentiunt á suo primitiuo, ut á menta, quae est herba reddens odorem, fit mentula, quae significat uirilia. Ab os oris fit osculum, quod significat basium. Ab acu qua uestes sarciuntur fit acicula, qua mulieres utuntur ad capitis ornatum. Ab angue serpente fit anguilla piscis. Ab aure fit auricula, quae non significat aurem brutorum, ut quidam indocti dicunt, sed cartilaginem illam quae est circum aurium concauitatem. Et fidicula, hoc est cordula siue neruulus cythare, fit á fide, quae ut Festus Pompeius inquit est genus cytharae, ita dicta quod tantum inter se cordae eius, quantum inter homines fides concordet. Quia mentio [f. 116r] facta est de conuentu, sciendum est non absurde uocari a nostris conuentus religiosorum, utputa conuentus minorum, conuentus heremitarum. Verum id uocabulum non domum siue habitaculum significat, ut uulgus sentit,[165] sed ipsam conuentionem et congregationem religiosorum, hoc est ipsos religiosos, ut ego habui orationem in conuentu religiosorum hominum, idest in congregatione et quasi corona religiosorum, quod significatum habet ecclesia apud Graecos. Sed ignari homines quemadmodum nomen conuentus transtulerunt ad habitacula religiosorum uirorum, ita nomen ecclesiae, quod contionem significat, ad templa. Templum enim siue aedes sacra siue aedes in singulari dicitur locus deo dicatus, non ecclesia. Sed errant in hoc ut in aliis plerisque, quippe claustrum barbare dicunt pro atrio, sacristiam pro sacrario, beneficium pro sacerdotio, de iure patronatus pro gentilitio, obseruantiam pro obseruatione, missam pro sacrificio, confiteor pro audio confessiones, confessorem pro auditore confitentium, indulgentiam pro uenia, praeterea Ísopum pro Isópo, héremum pro erémo sine aspiratione,[166] charácterem pro charactére, Iácobum pro Iacóbo, Maríam pro Mária, Lúciam pro Lucía,[167] ídolum pro idólo, idólium pro idolío,[168] idolátrium pro idolatría, Iósephum pro

[161] Curtius 8. 14. 8.

[162] Sweynheym and Pannartz print "quod" here, misreading Perotti's abbreviation.

[163] Cicero, *Oratio pro Sestio* 42. 91.

[164] Ovid, *Metamorphses* 15. 655.

[165] In the manuscript, the word "sentit" is added in the right margin.

[166] In the manuscript, the words "sine aspiratione" are in the margin.

[167] "Lúciam pro Lucía" in the margin.

[168] "Idólium pro idolío" in the margin.

Iosépho, Salamonem pro Salomone, adamantínum pro adamántino, christallínum pro christállino, cedrínum pro cédrino,[169] mirrínum pro mírrino, et alia huiusmodi permulta.

1186 Pomariolum similiter diminutiuum est á pomarium. Est autem pomarium locus pomis consitus, siue locus in quo poma reponuntur. Quod sit locus pomis consitus testatur Ouidius: Id metuens solidis pomaria clauserat Atlas Moenibus.[170] Quod autem significet locum ad reponendum poma certum est. Sic enim dicimus tabularium in quo tabulae, hoc est instrumenta et litterae reponuntur. Sacrararium in quo reponuntur sacra.[171] Aerarium /f. k10v/ repositorium aeris. [f. 116v] Armarium ubi reponuntur libri. Armamentarium ubi reponuntur arma caeterá que huiusmodi.

1187 Pomerium est ne idem quod pomarium? Minime. Siquidem T. Liuis scribit pomerium esse locum apud muros urbis siue oppidi tam intra quam extra in quo aedificare non licet,[172] dictum pomerium quasi post moenium, hoc est post moenia.[173]

1188 Ouiculae[174] similiter diminutiuum est, hoc est paruae oues. Vbi cauendum est ne incidamus [175] in errorem aliquorum qui dicunt pecudes et oues idem significare, et hanc differentiam inter pecus pecudis femininum et pecus pecoris neutrum, quia pecus pecudis est quae dat nobis agnos, lanam et lac, pecus uero pecoris significat omne animal quod humana caret facie. Pecus pecudis et pecus pecoris nihil differunt. Significant autem omne animal quod sub imperio hominum e pabulo terrae pascitur, ut bos, equus, asinus, mulus, camelus. Et haec omnia armenta faciunt, quanquam aliqui dicant armenta duntaxat boum esse ab arando dicta aramenta, deinde sublata tertia littera armenta. Praeterea ouis quae marem feminam que significat, capra cum qua caper siue hircus, porcus et porca, unde fiunt greges. Ouidius: Mille greges illi totidemque armenta per herbas pascebant.[176] Virgilius: Hoc satis armentis superat pars altera curae, Lanigeros agitare greges.[177] Idem tamen de

[169] In the manuscript, there follow the words "idólium pro idolío," crossed out.

[170] Perotti writes "Mœnibus" here.

[171] Sweynheym and Pannartz print: "Sic enim dicimus tabularium in quo tabule hoc est instrumenta et littere reponuntur sacra. Erarium repositorium eris." Thus, they replace "Sacra | rium in quo reponuntur sacra" with the single word "sacra." This is doubtless a *lapsus occuli*.

[172] Livy 1. 44.

[173] Perotti writes "mœnium" and "mœnia" here, again spelling out the diphthong.

[174] Sweynheym and Pannartz print "ouiciale."

[175] In the manuscript, Perotti writes "incidimus," which the printers correct.

[176] Ovid, *Metamorphoses* 4. 635.

[177] Vergil, *Georg*. 3. 286–387.

ceruis dixit: hos tota armenta sequuntur, et de bobus greges, aut aliquam in magno sequitur grege. Cicero etiam in Philippicis dixit: cecidit greges armentorum,[178] quasi grex sit generalius nomen, armentum uero spetialius.[179] Haec igitur omnia et pecudes et pecora dicuntur. Significat tamen non nunquam pecus pecoris multitudinem pecudum gregalium potius quam armentalium. Virgilius: Dic mihi Dameta cuium pecus, an Melibei?[180] Infelix o semper ouis pecus.[181] Et alibi. Caprigenum que pecus nullo custode per herbam.[182] Significat tamen aliquando pecus pecoris oues. Quintilianus: [f. 117r] Cur in usum uestium saepe pecori lanae detrahuntur.[183] Praeter pecudes quadupedes ferae sunt, licet proprie dicantur ferae quae mansuefactae non sunt. Quae uero sunt mansuefactae dicuntur cicures, ut canis, elephas siue elephantus ad bella domitus, aper, onager, ceruus, capreolus, dama, caprea, leo, et quicquid denique cicurari potest. Cicurare, ut Varro inquit, est mansuefacere.[184] Quod enim fero contrarium est cicur dicitur, et ideo dictum est, cicur ingenium habeo, hoc est mansuetum.[185] A cico autem dictum cicur uidetur.[186] Cicum dicebant ueteres membranam tenuem quae est in malo Punico. Cicero in /f. l1r/ Thusculanis hanc Varronis opinionem confirmat cum ait: Nam aliae sunt ferae, aliae cicures, aliae natantes, aliae uolucres. Illud postremo notandum quod bos comprehendit etiam taurum[187] et uaccam. Equus et caballus differunt quia caballus dicitur potius qui asinariam artem exercet. Mulus proprie dicitur qui generatus est[188] ex asimo et equa, nam qui ex equo et asina gignitur hinnulus appellatur, quamuis aliqui burdonem nominent. Camelus communis generis est, et tamen nunquam in feminino reperitur, quemadmodum bos, ut Virgilius: Ille meas errare boues.[189] Quod non est mirandum cum lupus apud[190] ueteres in feminino genere reperiatur, quamuis femininum habeat lupa.

[178] Cicero, *Orationes Philippicae* 3. 31.

[179] Sweynheym and Pannatz print “specialius.”

[180] Vergil, *Eclogae* 3. 1.

[181] Vergil, *Eclogae* 3. 3.

[182] Vergil, *Aeneis* 3. 221.

[183] Quintilian, *Declamationes* 13. 8.

[184] Varro, *De Lingua Latina*, 7. 91.

[185] See again Varro, *De Lingua Latina*, 7. 91.

[186] Any connection between the words *cicur* and *ciccus/cicus* is purely imaginary on Perotti’s part.

[187] Sweynheym and Pannatz print “thaurum.”

[188] Sweynheym and Pannatz print “generatur” instead of “generatus est.”

[189] Vergil, *Eclogae* 1. 9.

1189 Quomodo eleganter dicetur? Coglieria con teco de le herbette, coglieria de luua. Recoglieria de pomi, seria presente a la uindemia, ueria a uedere el torchio. Gustaria el uirio nouo del canale, ne me guardaria da quelle cose che sole fare communamente ogniomo in questo tempo? Legerem tecum oluscula, decerperem uuas, colligerem poma, adessem uindemiae, inuiserem torculum, mustum de lacu degustarem, nec á caeteris quae agere feré omnes hoc tempore consueuerunt [f. 117v] abstinerem.

1190 Legere interdum significat ἀναγινόσκειν[191], ut lego librum, lego Priscianum, unde fit frequentatiuum lectito. Interdum legere est colligere, ut hoc loco et Virgilius: qui legitis flores, et humi nascentia fraga.[192] Legare uero est mittere, siue in testamento relinquere, unde dicuntur legati, hocest oratores; et legata hocest quae in testamento relinquuntur, et legatarii qui relinquunt.

1191 Quando componitur cum per fit perlego. Est autem perlegere usque ad finem legere. Lactantius: Non iniuste uideor petere ut si quis erit qui inciderit in haec, si legit perlegat. Sic differunt scribere et perscribere, unde dicimus ab initio scribam, et ab initio ad finem usque perscripsi. Sic perferre est usque ad constitutum ferre. Cicero: Sed nuntius ille qui litteras cepit ut ferret, non pertulit. Seneca in tragoediis: leue est miserias ferre, perferre est graue.[193] Idest, leue est per aliquot spatium temporis esse in miseriis, sed in his usque ad uitae finem perseuerare intolerabile est. Sic Martialis: Nam uigilare leue est peruigilare graue, hoc est partem noctis uigilare leue st, totam uero insomnem ducere graue.[194] Vnde idem est peruigilare et pernoctare, nisi quod illud et noctu et interdiu fit, hoc tantum noctu. Agere reum est accusare, peragere reum est condemnare. Dicitur autem accusator reum condemnasse quando eum condemnandum curauit. Perorare /f. l1v/ est orandi finem facere, unde peroratio dicitur. Persuadere est suadendo in opinionem siue sententiam tuam inducere. Suadere enim et dissuadere in actu est, persuadere in effectu, unde male dicunt quidam: dissuasi hoc illis pro reuocari eos ab opinione. Debet enim dici persuasi eis ne facerent, sicut e contrario dicimus persuasi eis ut facerent. Quare et suasor et <dis>suasor[195] dicitur qui aliquid suadet aut dissuadet, etsi nihil persuadeat. Permanere est ad finem usque [f. 118r] manere. Plinius: Tunc demum lente cunctanter que ueniunt, nec tamen permanent, sed ante finem recedunt.

190 Sweynheym and Pannartz omit “apud.”

191 Here one would have expected ἀναγινώσκειν.

192 Vergil, *Eclogae* 3. 92.

193 Seneca, *Thyestes*, 307.

194 Martial, 9. 68. 10.

195 Both the manuscript and Sweynheym and Panartz read (erroneously) “suasor et suasor.”

1192 Componitur etiam lego primae coniugationis cum ab et fit ablego, quod est expello siue transmitto. Componitur etiam cum de et fit delego. Est autem delegare aliquid faciendum administrandum ue iniungere. Vt pontifex delegauit mihi hanc prouintiam. Imperator delegauit mihi hanc curam. Quando autem lego est tertiae coniugationis fit deligo, quod est eligo, quod similiter ex e et lego componitur. Cum di etiam compositum fit diligo, quod idem significat. Relego, si a lego tertiae coniugationis compositum sit, significat rursus lego, si a lego legas significat in exilium mitto, ut Galba multos ex ciuibus relegauerat. Cum con lego legis compositum fit colligo, ut colligo poma. Si uero lego legas cum con componatur fir collego, idest simul mitto, unde qui in eandem legationem simul mittuntur uel quibus aliquod munus simul delegatum est collegae dicuntur.

1193 Quae differentia est inter eligo et deligo? Deligere est magis idoneum ad rem agendam secernere, ut populus Romanus delegit hunc sibi imperatorem. Imperator delegit sibi hos milites, non autem elegit, quia uirique ad bellum gerendum secernuntur. Eligere uero est ad nostrum emolumentum uel ad eius qui eligitur dignitatem, ut eligo mihi domum, eligo mihi equum. Et notandum quod deligo accusatiuum requirit sine praepositione, ut populus Romanus delegit Caesarem imperatorem. Eligo uero regit duos accusatiuos, alterum cum praepositione, ut populus Romanus elegit in principem sibi Octauium. Cicero: quos Caesar in Senatum elegerat. Inter pares siue collegas eligere dicitur cooptare.[196] T. Liuius: M. Furius Camillus dictator magistrum equitum Lucium [f. 118v] Aemylium cooptat.[197] Cicero in Bruto: á quo in collegium augurum fueram cooptatus.[198] Dicimus autem agere delectum et facere delectum et habere delectum, quae a deligere hoc differunt quod deligimus etiam unum, facere uero uel habere delectum /f. l2r/ semper ad multa refertur.

1194 Tecum cur dicimus potius quam cum te, ita etiam mecum, secum, nobiscum, et uobiscum?[199] Ista tria pronomina mei tui et sui ita in plerisque similia sunt, ut quicquid uni conuenit alia duo exigere uideantur. Vnde cum tecum non sine ratione dicatur potius quam cum te, caetera etiam quasi quadam societate eodem modo in oratione collocari uoluerunt. Tecum autem ideo dicitur, quia si huic pronomini praeponeretur cum, in genitiuo plurali fieret cacophaton, quid uitium in epistolis et in omni oratione soluta maxime uitandum est. Esset que longe turpius cacophaton quam illud Virgilii numerum cum nauibus aequat.[200]

[196] "Siue collegas" a marginal addition.

[197] Livy, 6. 38. 4.

[198] Cicero, *Brutus* 1. 1. This is an imprecise quotation.

[199] From "ita etiam" to "uobiscum" a marginal addition.

[200] Vergil, *Aeneis* 1. 193.

Caeterum obtinuit usus ut etiam qui cum diceremus in ablatiuo casu propter supradictorum monosyllaborum[201] similitudinem.

1195 Vua et poma quid proprie significant? Quid uua significet manifestum est. Illud autem notandum quod inter acina et bacas[202] et poma et nuces differentia est: acina inter fructus minores arborum fructicum ue densius nascuntur, ut sunt uua, quae cum acerba est, omphacium dicitur; unde oleum omphacinum, hoc est ex uua acerba factum. Item grana ederae, grana sambuci, grana ebuli, grana malum,[203] morum et quicquid est simile. Inter baccas uero sunt fructus lauri, oliuae, myrti, lentisci et similium. Quae supra haec sunt poma dicuntur, quibus duntaxat uescimur, ut sunt cerasum siue cerasium, prunum, mespilum. Castanea uero in nuces refertur, ut Virgilius: castaneas que nuces,[204] sicut pinus, curilus, amigdalus, iuglans et his similia.

1196 Mustum quid proprie significat? Mustus musta [f. 119r] mustum idem est quod nouus noua nouum. Plautus mustam iuuencam appellat, ideo dictum est uinum mustum, idest nouum. Postea inualuit usus ut mustum sine uino diceremus, quasi mustum substantiuum esset, non adiectiuum, quemadmodum merus mera merum significat solum. Vnde merula dicta est quasi auis solitaria,[205] et merum uinum dicitur quando solum est, hoc est sine aqua. Obtinuit tamen usus ut quando merum dicimus uinum intelligamus, ut mero ingurgitatus est, hoc est uino ingurgitatus. Quin etiam cum dicimus uinum meratius, hocest magis purum, quod uernacula lingua dicimus: piu mondo; et uinum limphatius, in quo plus aquae est, quod eadem lingua dicimus piu adaquato. Nihilominus etiam sine uino utrunque dicimus, et uinum intelligimus, ut ego meratius bibo quam tu, hoc est magis purum uinum quam tu, et tu limphatius bibis quam ego, hoc est uinum magis aqua temperatum quam /f. l2v/ tu bibas.

1197 De lacu, hoc est ex lacu. Dicitur enim de uia te allocutus sum, hoc est ex uia; de lacu ad me aqua deuecta est, hoc est ex lacu. Dicitur autem lacus[206] locus ille in quem tortis uuis uinum decidit. Item audiui de patre meo, idest audiui ex patre meo; quaesiui te de ianua, hocest ex ianua. Sed notandum quod de uia in alium quoque sensim[207] accipitur.

[201] Sweynheym and Pannartz print “monasyllaborum.”

[202] Sweynheym and Pannartz print “baccas.”

[203] In the manuscript, the words “grana malum” in the margin.

[204] Vergil, *Eclogae* 2. 52.

[205] Cf. Quintilian, *Institutiones* 1. 6. 38.

[206] Sweynheym and Pannartz print “laus.”

[207] Sweynheym and Pannartz print “sensum.”

Cicero cumque de uia languerem, et mihimet displicerem; [208] et alibi nisi de uia fessus esset,[209] quasi de labore uiae. Hic enim uia significat iter, hoc est actionem ambulandi, illic significat locum quo ambulamus.

1198 Nec a neque dicitur per apocopen; q enim idem est quod c, u, itaque ablatis ex fine u et e remanet nec. Significat autem hae duae coniunctiones et non; ut ego non scribo nec uel neque tu scribis, hoc est et tu non scribis. Interdum nec capitur pro non etiam, ut Quin. Persolui gratia [f.119v] non potest, nec malo patri,[210] hoc est nec etiam malo patri. Nota quatenus ad elegantiam spectat quod et et neque aliquando confunduntur, ut et discere uis nec tamen studes, item nec studes et tamen uis discere. Item et studes nec discere tamen uis. Nec et neque enim aut uero pro simplici non praeposita negatione accipiuntur. Idem enim sunt: nec enim lego, et non enim lego. Neque uero dixi, et non autem dixi.

1199 Communamente ogniomo. Caue ne dicas communiter omnes, sed feré omnes. Communiter enim non significat feré, ut uulgus accipit, sed pariter ita omnes ut communiter in hanc rem concurrerunt, idest pariter omnes in hanc rem concurrerunt.

1200 Fere quid proprie significat? Aliquando idem quod pené, hoc est paululum abfuit quin, ut feré cecidit, idest parum abfuit quin caderet. Aliquando significat quandam uniuersalitatem rei uel temporis uel loci, ut fere homines ita loquuntur, idest feré omnes homines ita loquuntur; feré utor hac ueste, idest quasi omni tempore et omni loco utor hac ueste. Romani feré orbem subegerunt, hoc est Romani quasi totum orbem subegerunt.

1201 Temere omnes feré docti post Ciceronem pro feré acceperunt. Quintilianus: Illud ingeniorum uelut praecox genus non temere unquam peruenit ad frugem,[211] pro non fere unquam.

1202 Omnis distributiua dictio est, et complectitur quicquid substantiuo est cui coniungitur, uerbi gratia omnes homines, idest quicquid /l3r/ hominum est, omne pecus, idest quicquid est pecoris. Sed digenter animaduertendum est ne incidamus in multorum errorem qui dicunt quilibet omnem significare, et similiter dictionem distributiuam esse. Volunt que quilibet homo currit et nullus homo currit contraria [f. 120r] esse. Sed omnis homo currit et nullus homo currit non esse contraria eo quod plus significet omnis homo currit quam nullus homo currit, siquidem omnis homo currit tam mares quam feminas, hoc est omne humanum genus, complectitur, nullus homo currit duntaxat mares. In utroque sané pueriliter falluntur qui ita sentiunt, nam et omnis homo et nullus homo plané contraria sunt, necobstat quod omnis communis generis sit, nullus tantum masculini. Siquidem

[208] Cicero, *Orationes Philippicae*, 1. 5. 12.

[209] Cicero, *Academicae Quaestiones*, 1. 1.

[210] Quintilian, *Declamationes* 5. 8.

[211] Quintilian, *Institutiones*, 1. 3. 3.

nullus homo omne genus humanum complectitur, et nullus bos omne genus bouinum, cum homo et bos communis generis sint, et dictio distributiua non impediat quominus tam mares quam feminas significet. Eodem enim modo dicitur nullus homo currit, ac si diceretur nullus homo siue mas siue femina currit, nullus bos siue mas siue femina arat. Quilibet uero non distribuiua dictio est, sed particularis; significat enim unum ex multis indeterminate, ut si multi sint hic mecum pugnaturi dicam prodeat quilibet et mecum certet, hoc est prodeat unus, quicunque ille sit. Quintilianus: Quarum nos una res quaelibet nihil intermittentes fatigaret; adeo facilius est multa facere quam diu.[212] Hieronymus: Ad unum quemlibet filiorum Aaron. Hic similiter notandum est quod aliquis et quidam differunt. Aliquis enim particularis dictio est et significat aliquem incertum, ut si dicam aliquis pulsauit hostium, hoc est homo aliquis quem nescimus. Quidam uero est dictio potius singularis et significat aliquem certum et distinctum hominem, licet non nominatum. Vt si dicam uenit ad me quidam amicus meus, hoc est unus quem scio et non nomino; nec liceret dicere uenit ad me aliquis amicus meus.[213]

1203 Abstinere et continere differunt ne inter se? Differunt sane, nam continere fit cum quodam labore, cum scilicet ratio obsistit sensui, hoc est sensus trahit hominem in unam partem, ratio in aliam; abstinere uero sine aliquo labore fit, cum scilicet ratio dominatur sensui et ab his temperat quae uitiosa sunt, [f. 120v] firmato iam habitu et sine aliqua difficultate; unde continentia non est uirtus, sed dispositio ad uirtutem et principium uirtutis, et sic diffinitur: Continentia est per quam cupiditas animi ratione ac consilio gubernatur.[214] Abstinentia uero est perfecta et absoluta uirtus et diffinitur: Abstinentia est rationis ad libidinem atque alios non rectos impetus animi firma et moderata /f. l3v/ dominatio. Tamen haec duo uocabula aliquando apud scriptores indifferenter capiuntur, quae res quendam nostra aetate uirum doctissimum traxit in errorem, ut in expositione eorum uerborum longe á ueritate discesserit.[215]

1204 Quomodo Latine diceretur et eleganter: Io giocaria ancora alcune uolte con teco a giochi piaceueli, non in campo a saltare o a la palla o a scrimire o ad altri giochi che sogliono a fatigare o straccare li corpi nostri, ma caminando con teco per le selue e colli e ualle e boschi et portando le toi operette in seno, commoueria ancora le muse a giocare con

[212] The Quintilian quotation is a marginal addition.

[213] On contraries and subcontraries, see Lorenzo Valla, *Dialecticae disputationes*, 2. 14, and 2. 15 (Laurentii Vallae *Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], ff. 2Y4r–5v). Compare also Valla's remarks on the difference between *aliquis* and *quidam* in his invective against Antonio da Rho; see *Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. t6r. It is unclear whether Perotti was influenced by these passages.

[214] Cf. Cicero, *De Inventione Rhetorica* 2. 54. 164.

[215] This is an allusion to Lorenzo Valla's dicussion of the words *continentia* and *abstinentia* in his *Elegantiae*, Bk. 4, chap. 41 (Laurentii Vallae *Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. I4v).

nui, nel qual loco non seria alcuno che te reprehendesse de troppo[216] liberta, e si alcuno che fosse, nui cescusaressemo per essere in loco solitario? Luderem etiam interim tecum ludis non iniocundis, non scilicet in campo saltu aut pila aut gladiatoriis ludis, siue aliis quae lassum ac defatigatum reddere corpus consueuerunt, sed per siluas et colles et saltus et nemora tecum deambulans ac lusus tuos sinu gerens, ipsas etiam camenas ad ludum excitarem, ubi nemo esset qui nos licentiae accusaret, et si quis esset, facile ipsam solitudinem excusaremus.

1205 Ludere et iocari differunt: ludimus enim re, iocamur uerbis, unde ludus in facto est, iocus in uerbo. Ideo dicimus: Ioco ne an serio loqueris. Interdum tamen haec duo uerba confunduntur. Vt Iuuenalis: quotiens uoluit fortuna iocari,[217] pro ludere posuit. Ouidius: [f. 121r] Hos ignara iocos tribuit natura puellis, Materia ludunt uberiore uiri, Mille fac esse iocos, turpe est nescire puellam Ludere, ludendo saepe paratur amor.[218] Cicero ioca pro iocos scripsit ad Atticum: Itaque ioca tua plena facetiarum.[219] E contrario ludus pro iocus ponitur. Horatius: Sed tamen ammoto[220] quaeramus seria ludo.[221] Hinc ludere pro iocari frequenter inuenitur. Plinius: Ludere me putas, serio peto. Cicero: qui ita dicit ludere uidetur. Vnde et composita á ludo potius ad uerba quam ad actionem pertinent, ut eludo.[222] Cicero: Sed et uos ab illo irridemini, et ipsi illum uicissim eluditis.[223] Ludere etiam dicimus uersibus scribere, unde et opuscula poetarum siue aliorum uersu scribentium lusus dicuntur. Alludere est cum aliquid dicimus ad aliud latenter referre sententiam, ut Virgilius dum narrat ludos Aeneae alludit ad Augusti uictoriam: Actica que Iliacis celebramus littora ludis.[224] Ludum etiam appellamus scholam, unde ludi magister dicitur, et est ludus litterarius schola grammaticae. Dicitur etiam ludus caeterarum artium sicut musicae, ut apud Terentium de fidicina, quae quotidie /f. l4r/ discebat in ludo. Item ludus armorum, qui ludus quoque gladiatorius dicitur. Ludos tamen gladiatorios frequentius quam ludum

216 The manuscript appears to read "troppa liberta" at this point, but it is difficult to read in the microfilm.

217 Juvenal 3. 40.

218 Ovid, *Ars Amatoria*, 3. 237.

219 Cicero, *Ad Atticum*, 14. 14. 1.

220 Here the manuscript appears to read "ammoto," while Sweynheym and Pannartz print "amoto."

221 *Satirae* 1. 1. 27.

222 The manuscript reading is unclear here. Perotti may originally have written "aludo" and subsequently changed it to "eludo."

223 Cicero, *Academicae Quaestiones* 2. 39. 123.

224 Vergil, *Aeneis* 3. 280. Sweynheym and Pannartz print: "Atticaque Iliacis celebramus littora ludis." In modern editions, this line leads "Actiaque Iliacis celebramus litora ludis."

dicimus, quotiens unum plura ue paria gladiatorum ad spectaculum pugnatura producuntur. Quae res munus gladiatorium dicitur, et qui id spectaculum populo facit munerarius, et qui gladiatores domi exercet et postea uendit lanista. Vocantur autem ludi gladiatorii, sicut ludi Circenses et Apollinares et reliqui.

1206 Interim nonnunquam significat interea, ut interim uenit ad me Socrates, idest interea dum haec ageretur. Nonnunquam significat aliquando. Quintilianus: Barbarismi ac solecismi foeditas absit, sed quia interim excusantur haec uitia,[225] hocest aliquando excusantur. [f. 121v]

1207 Nota quod eleganter dicimus ludo ludis, et ludo ludos, sed ludere ludis est ludere ad aliquod genus ludi, ut ludo pila, ludo palestra. Ludere ludos est ludere, quemadmodum dicimus uiuo uitam, morior mortem, in quo modo dicendi multum inest suauitatis, et significant uiuo et morior. Secus dicitur acta age, hoc enim prouerbium est quod dici solet cum superuacuo dicimus aut facimus aliquid quod notum actum ue sit.

1208 Non iniocundis, hoc est iocundis. Vbi animaduertendum est quod cum positiuum exprimere uolumus longe elegantius cum positiuo sibi contrario praeposita negatione exprimimus, quanquam aliquando minus aliquid significet quam positiuum, ut si dicam, homo non improbus, hoc est satis probus, et philosophus haud ignobilis, idest satis nobilis. Interdum plus quam positiuum significat, ut si dicam non illepide inquit poeta, significat lepidissime, et non insulsa oratio dicitur in qua plurimum sit salis, et non semel, idest saepius; quanquam non semel significare etiam possit nunquam, ut non semel ad me uenit, idest saepe ad me uenit, et non semel ad me uenit, idest nunquam siue ne semel quidem ad me uenit. Ita eadem aliquando uerba duo plané inter se contraria significant. Vt fit etiam si dicam, adolescens cui acutum est ingenium nullo labore fit doctus, et adolescens cui obtusum est ingenium nullo labore fit doctus. Prima quippe oratio affirmatiua est et significat adolescentem boni ingenii sine aliquo labore fieri doctum. Secunda uero negatiua est significatque adolescentem obtusi ingenii cum quantocunque labore non posse doctum fieri. Ita haec uerba nullo labore discis duo contraria significant, hoc est sine aliquo labore discis, et cum quouis labore non discis.

1209 Tu impare senza alcuna fatiga. Tu nullo [f. 122r] labore discis. Tu non /f. l4v/ impare etiam dio con qualunca fatiga. Tu nullo labore discis. Item Io me mata ueglio grandissimamente, duobus modis inter se contrarius exprimitur, hoc est, non possum satis mirari, et non possum non satis mirari. Eadem enim utrobique sententia est et mirari me uehementer significat quanquam illic dicatur non posse me tantum admirari quin magis etiam admirandum esset; hic non posse me facere quin admirer. Sic etiam dicimus non possum satis deflere calamitatem nostram, et non possum non satis deflere calamitatem nostram. Non possum satis queri, et non possum non satis queri, hoc est lamentari, et alia huiusmodi permulta quae non ueniunt mihi nunc in mentem. Vt est ueni in opinionem,

[225] Quintilian, *Institutiones* 1. 5. 4.

quae oratio aliquando actiue accipitur et significat opinor; aliquando passiue et significat uenio in aestimationem, idest alii opinantur de me.[226]

1210 Nota quod elegantissime dicimus, non memini huius rei, non uenit mihi in mentem huius rei, et haec res non uenit mihi in mentem, et excidit mihi memoria huius rei in nominatiuo, et haec res excidit mihi memoria in ablatiuo. Dicimus etiam, non occurrit mihi, non succurrit mihi,[227] non subiit mihi. Virgilius: subiit cari genitoris imago.[228] Quintus Curtius hoc uerbum cum accusatiuo coniunxit: Sera paenitentia subit regem.[229]

1211 Scilicet significat certe hoc loco, quemadmodum apud Virgilium: scilicet is superis labor est, ea cura quietos solicitat.[230] Scribitur autem cum c quia compositum feré est ex scire et licet. Interdum significat quod dicimus id est, siue hoc est, ut si dicam, homo, animal, scilicet mortale, hoc est homo, idest animal mortale. Easdem significationes habet uidelicet et componitur ex uidere et licet.

1212 Campus quid proprie significat? Campus est grande atque amplum spatium terrae quae plana sit, unde aliquando spatiosas plateas campos uocamus, ut Romae campus Martius dicitur. Nam locus huiusmodi angustior area uocatur. Differt autem campus ab agro, nam ager si cum nomine urbis iungatur territorium significat, [f. 122v] ut ager Viterbiensis, ager Faliscus, ager Sentinas, et tunc caret plurali. Alioquin est locus ruri, sicut supradictum est, quae colimus siue arando siue serendo arbores, nam si terram seramus frugibus aruum nominatur. Et in hoc secundo significato habet pluratiuum numerum, ut omnes agros Viterbienses et Faliscos et Sentinates depopulati sunt hostes. Priore autem modo non recte diceremus, hostes depopulati sunt agros Viterbienses et Sentinates. Non enim intelligeretur de territorio, sed dicendum est /f. l5r/ agros Viterbiensem et Sentinatem. A campo autem dicta sunt campestria, hoc est brachae, quod ludentes in campis omnibus uestibus exuebantur, et nudi ludebant solis campestribus tecti uirilia, unde et campestrati dicuntur, sicut tunicati et manicati. Dicuntur etiam femoralia siue feminalia a femoribus siue feminibus, nam femora partem illam exteriorem significant, femina interiorem. Coxa autem pars illa est quae est supra femora, unde coxa uitiata seu fracta dicitur quando os illud quod in uertebro uoluitur fractum seu uitiatum est.[231]

[226] In the manuscript, the words after “quae oratio aliquando” in the margin.

[227] From here to the end of the paragraph in the margin.

[228] Vergil, *Aeneis* 2. 560.

[229] Perotti writes “penitentia.”

[230] Vergil, *Aeneis* 4. 379-380.

[231] Here Perotti is indebted to Lorenzo Valla, *Elegantiae*, Bk. IV, chap. 57 (Laurentii Vallae *Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. I7v).

1213 Saltus á saltando dicitur: saltare autem siue eius frequentatiuum saltitare interdum significat choream agere et quod uulgo dicunt tripudiare, unde et saltatio dicitur, et saltatiuncula, ut puellae egregrie saltant, et Plato aliquando saltauit. Scripsit autem[232] Plato in libris de Re Publica de diuersis generibus saltationis, modestis tamen, et non qualia his temporibus cernimus. Interdum significat salire, et tunc ab eo fit saltus, qualis est ceruorum. Ponitur tamen salire pro saltare, hoc est tripudiare, sed saltus pro saltatione nunquam ponitur.[233]

1214 Lassus, laxus, et lapsus quomodo differunt inter se? Lassum dicimus tam animo quam corpore defatigatum. Laxus uero non significat largum, ut quidam putant, sed lentum, molle, flexibile, nullam duritiem, nullam rigiditatem habens, et ad inanimata[234] magis refertur, ut laxi rudentes, laxae funes, laxae uestes. Lapsus a labendo dicitur, [f. 123r] ut lapsus in errorem, hoc est qui cecidit in errorem. Fessus idem est quod fatigatus, siue animo siue corpore. Defessus defatigatus que is dicitur qui ita fessus ac fatigatus est ut ab opere desistat quod instituerat. Cicero de Oratore: equidem nunquam quiescam neque defatigabor donec perfecero.[235]

1215 Collis et mons in hoc differunt quod mons est maior, collis minor est et quasi monticulus quidam, siue á monte separatus sit, siue pars montis. Iugum est ipsa summitas montis, siue etiam collis. Cliuus est paruus collis et facilis, ut Cliuus Capitolinus. Promuntorium mons est in mare prominens, quod Graece ἄκρον, unde[236] Sicilia dicta est Trinacria, quod habeat tria promuntoria. Saltus autem dicuntur parui colles et sparsi interpositis ualliculis á saltando dicti. Vallis dicitur quae introitum ab una parte et ab altera exitum habet latum et patentem. Conuallis uero quae introitum duntaxat habet arctum et difficilem, qualis est introitus ad lacum Trasimenum[237] uenientibus ex Thuscia, quem locum per metaphoram fauces dicimus.

1216 Accusare est reum agere uel reprehendere, et semper iungitur cum genitiuo /f. l5v/ ut accuso te insolentiae, accuso te parricidii.[238] Excusare uero significat in excusationem adducere et requirit accusatiuum, ut excusat morbum, excusat imbrem, id est in

[232] Sweynheym and Pannartz print "aut."

[233] The passage from "interdum significat" to "nunquam ponitur" in the margin.

[234] Sweynheym and Pannartz print "trianimata." This is a serious error.

[235] Cf. Cicero, *De Oratore*, 3. 145.

[236] Sweynheym and Pannartz print "uude." This is an instance of a 'turned' letter, which is in turn a variety of 'foul case.'

[237] Sweynheym and Pannartz print "transmienum."

[238] Sweynheym and Pannartz print "patricidii."

excusationem adducit uel morbum uel imbrem. Quintilianus: Tu tamen si interpellatus tempestatibus serius[239] uenisses, excusares mare et ambiguos flatus;[240] excusares dixit, hoc est in excusationem adduceres. Item excusare aliquando est purgare, ut excusamus crimen obiectum. Quod cum uidetur satis purgatum dicimus accipio excusationem, pro eo quod uulgus dicit habeo te excusatum.[241]

1217 Nemo non dicitur quasi nullus homo, ut aliqui existimant. Nam si ita esset non iungeretur cum homo, ut Cicero dixit hominem adhuc uidi neminem. Verum est quod de hominibus solum dicitur, et apud poetas de diis siue deabus. Apte autem aliquando ponitur in fine clausulae, ut homo adhuc uisus est nemo, et hominem adhuc uidi neminem. [f. 123v]

1218 Quomodo eleganter dicemus: Ma dapoi che io non posso uenire da te, e condecente cosa che tu torne a nui. La qual cosa si tu farai, io hauero in tutto el desyderio mio. Concio sia cosa che io non posso da hora in anze non stare in melanconia di facti toi, e non dubitare de te, essendo tu ancor giouenetto, ouero piu tosto fanciullino? Sed postquam uenire ad te ipse non possum par est ut tu ad nos reuertaris. Quod si feceris omnia nobis ex sententia succedent. Neque enim possum dete absente posthac non esse solicitus, et adolescenti tibi ne dicam puero aliquando non timere.

1219 Postquam et[242] antequam dicimus, et posteaquam et anteaquam. Iunguntur autem plerunque elegantissime cum indicatiuo; ut antequam ad rem uenio, et posteaquam ad hoc ueni.

1220 Ipse est omnium personarum, et sicum prima persona uerbi iungatur idem significat quod ego, ut quaeque ipse miserrima uidi, hoc est quaeque ego uidi. Si cum secunda persona uerbi iungatur significat tu, ut sed celer ipse redi, idest tu redi. Cum tertia uero persona proprium habet significatum. Sed notandum quod ipse aliquando cum ego et tu et ille uel cum nomine proprio simul ponitur, et habet maiorem expressionem, significatque me, te, uel illum non per alium sed per nos aliquid agere uel egisse uel acturos esse; ut ego ipse interfui, tu ipse uidisti, ille ipse sentit; Plato ipse testatur. Quam uim habent haec pronomina quando met syllaba eis adiicitur, ut egomet, tumet, ipsemet; huic uero pronomini tu iungitur etiam te, ut tute id fecisti, id est tu ipse. Reperitur etiam apud ueteres ipsus, a, um, unde fit ipsior et ipsissimus. /f. l6r/

1221 Par est pro decens est elegantissime dicitur. Quintilianus: Si propter matrimonia uiolata urbes euersae sunt, quid queri adultero par est.[243] Sed non minus

[239] Sweynheym and Pannartz print “seruis” instead of “serius,” a serious mistake.

[240] Quintilian, *Declamationes* 12. 25.

[241] The paragraph from the word “Quintilianus” to the end is in a marginal addition in the manuscript. The addition is in the shape of a sand-glass.

[242] Sweynheym and Pannartz omit “et” here.

eleganter parem esse pro sufficere ponimus alicui operi siue resistendo siue exequendo. Resistendo, ut repugno fletui quoad possum, [f. 124r] sed adhuc pares non sumus. Item. Nunc infoelix par non est dolori, nunc non inuenit ulla solatia. In exequendo sic: aspicio par laboribus corpus. Paria facere est quod nobis aliunde praestitum est aliunde compensare, multum que habet elegantiae. Quintilianus: Paria tecum facio, res publica, quae propter me unum ciuem perdideras.[244] Et alibi: Sic paria faciemus; tu illic eris uicarius meus.[245] Seneca: ut statim tibi soluam quod debeo, et quantum ad hanc epistolam paria faciamus.[246]

1222 Reuertor siue reuerto, utro que enim modo Cicero utitur, interdum significat redeo, ut hoc loco.[247] Interdum significat uenio, multum que in eo uerbo elegantiae est. Cicero de fato: Ad Chrysippi laqueos reuertamur,[248] cum nihil de Chrysippo locutus fuisset. In eadem significatione accipitur reddo. Quintilianus: Si uerum est post uetusta saecula et innumerabiles annos reddi rursus aliis corporibus animas.[249] Reddi dixit pro dari. Sicut Cicero reuertamur pro ueniamus.

1223 Ex sententia significat pro desyderio nostro et ad uotum, additur que aliquando animi, et dicimus ex animi sententia, ubi notandum est quod aliud est ex animo, aliud ex animi sententia. Nam ex animo significat quod Graeci dicunt ἐκ τῆς καρδίας, hoc est ex corde, ut ex animo loquor, quanquam in animo est et cordi est sint diuersa. Nam in animo est significat in animo habeo uel animus est mihi uel uolo atque constituo. Cicero: in animo mihi erat mittere ad Dolobellam.[250] At cordi est significat placet et delectat. Terentius: si tibi hae nuptiae sunt cordi,[251] id est si tibi iocundae sunt. Et alibi: quia uterque utrique est cordi,[252] id est uterque alterum amat.[253] Ex animi uero sententia est ex uoto uel ad uotum, ut

[243] Quintilian, *Institutiones*, 5. 11. See August G. Gernhard's Teubner edition of Quintilian dating from 1830, p. 211. I am grateful to Professor Paul Pascal for drawing my attention to this edition. Gernhard, however, reads "fieri," not "queri." Eduard Bonnell, in his later Teubner edition of 1861 (p. 223), offers the following reading: "Urbes violata propter matrimonia eversae sunt; quid fieri adulterio par est?" The source of Perotti's reading "queri" is unclear.

[244] Quintilian, *Declamationes* 9. 16.

[245] Quintilian, *Declamationes* 6. 6.

[246] Seneca, *Epistulae* 9. 6.

[247] There appears to be a missing quotation here.

[248] Cicero, *De Fato*. 4. 7.

[249] Quintilian, *Declamationes* 4. 16.

[250] Both the manuscript and the *editio princeps* spell the word "Dolobellam."

[251] Terence, *Andria* 328.

[252] Terence, *Phormio* 800.

duxi uxorem ex animi sententia. Notandum est huiusmodi praepositiones e et ex magnam habere elegantiam, si recte in oratione collocentur. Dicimus enim e re p., id est pro re p. uel ad utilitatem rei p. Quintil.: Nemo dubitabit ut saluos esse eos magis é re p. sit quam puniri; e regione, id est ex opposito; e diuerso, idest ex contrario; e re tua et é re nostra, id est ad tuam et nostram utilitatem. Liuius: Perinde ac non postulauerint quae é re sua essent, sed suaserint [f. 124v] quae nobis censerent utilia esse.[254] Similiter /f. l6v/ ex dignitate, ex utilitate, ex usu. Cicero: ex tua ac rei p. dignitate facies. Et alibi: Legem ut aequum est ex dignitate rei p. consyderate.[255] Caesar: utrum praelium committi ex usu sit.[256] Ex tempore dicere est improuisum et impraemeditatum dicere. Hinc dicitur extemporalis oratio, quae non est domi praemeditata, quae etiam extemporaria dictio appellatur. Ex tempore uiuere dicit Persius, hoc est tempori se accommodare. Item dicit Cicero ex tempore agere, et ex tempore consilium capere, et ex tempore officium quaeritur quasi ex temporis conditione. Item Cicero é renibus laborabat inquit,[257] hoc est morbum in renibus patiebatur. Ex uinculis causam dicere est uinctum respondere,[258] ut ex equo pugnare est equo insidentem pugnare.

1224 Operae pretium est commemorare quantam etiam elegantiam in oratione habeat pro praepositio. Siquidem, ut A. Gellius refert, aliter[259] dicimus pontifices pro collegio decreuisse, aliter quempiam testem introductum pro testimonio dixisse, aliter praelium factum depugnatum que pro castris, aliter pro aede Castoris, aliter pro rostris, aliter pro tribunali, aliter pro contione, aliter tribunum plebis pro potestate[260] intercessisse.[261] Quae omnia neque paria sunt, neque usquequaque diuersa.

1225 Succedere quid proprie significat? Succedere est euenire, et capitur tam in malam quam in bonam partem, ut bene successit, et male successit. Hinc dicitur successus, hoc est rerum euentus. Componitur autem succedo ex sub et caedo, b mutata in c, quemadmodum etiam cum aliis praepositionibus caedo componitur, ut cum ad accedo,

[253] The passage beginning "quanquam" and ending "amat" is a marginal addition.

[254] Livy 32. 21.

[255] Cicero, *De Inventione Rhetorica*, 1. 69.

[256] Caesar, *Bellum Gallicum* 1. 50.

[257] Cf. Cicero, *Tusculanae Disputationes* 2. 25. 60.

[258] Cf. Caesar, *Bellum Gallicum* 1. 4.

[259] This occurrence of "aliter" in the margin.

[260] Sweynheym and Pannartz print "ptãte." The sign of abbreviation should have been placed over the *p*.

[261] Gellius, 11. 3. 2.

quod interdum significat aduenio, interdum appropinquo, interdum capitur pro additur, ut ad hoc accedit, idest ad hoc additur. Vnde accessus aliquando significat augumentum.[262] Cum ante: antecedo, hoc est praeeo. Cum inter:| [f. 125r] intercedo, quod uerbum multum elegantiae habet. Significat enim interdum intercedit, hoc est necessitudo quaedam inter nos est, quae nos inuicem conciliat, ut intercedit mihi tecum affinitas, intercedit tibi cum illo amicitia, intercedit illi cum utroque necessitudo. Interdum intercedit significat medium se uerbis et ui opponit, ut tribuni intercesserunt, hoc est se[263] opposuerunt. Cum abs: abscedo, idest recedo, ut abscede á me scelerate. Cum de: decedo, quod interdum est discedo siue recedo, ut cum domo decederem, uel cum ex urbe decederem, hoc est discederem. Sed magis proprie decedere est a mandato custodiae suae recedere, ut consules, praetores, caeterique magistratus dicuntur é prouintia decedere; item praesidia ex urbibus, et milites ex castris.

1226 Differt autem decedo quando discedo significat á migro. Migrare enim est /f. l7r/ mutare domicilium et alio se ad habitandum conferre; cui similia sunt emigrare, demigrare, commigrare. Remigrare autem significat reuerti in pristinum domicilium. Transmigrare uero est in locum magis remotum domicilium mutare, ut transmigrauit in Syriam. Immigrare est in domum aliquam habitandi gratia se conferre. Propter hoc qui moriuntur migrare dicuntur, sed cum apposito, ut Cicero: Antequam ex hac uita migro.[264] Quintilianus: Seu cum ad infernas sedes anima migrauit.[265] Decedo autem sine appositione potius significat morior. Et eo modo dicitur decessit, quo defunctus est non enim ponitur, sed intelligitur uita. Cum ex: excedo, quod aliquando significat discedo, interdum morior, sed semper cum appositione. Cicero: subito excessit é uita. Cum pro: procedo, quod est prosequor et profectum facio, ut procedit opus. Cum prae: praecedo, quod est antecedo. Cum in: incedo, quod est ambulo, unde incessus dicitur quicunque et qualiscunque sit. Proprie tamen grauior quidam atque sublimior dicitur. [f. 125v] Virgilius: Et uera incessu patuit dea.[266] Optime omnium Seneca hoc declarat dicens: Tenero ac molli passu suspendimus gradum, nec ambulamus, sed incedimus.[267] Vt liceat diffinire: Incedere est tenero ac molli passu ambulare. Cum dis: discedo, hoc est abeo. Cum re: recedo, quod similiter significat abeo. Cum se: secedo, idest seorsum cedo, ut secede parumper. Cum con: concedo, quod aliquando significat do siue permitto, ut concedo tibi librum, concedo quod petis; aliquando indulgeo, ut concedo hoc lachrimis uiduae. Nonnunquam concedo est eo, ut concedo in forum, id est eo in forum, sicut conuenio est alloquor, ut concessi in

[262] Both the autograph and the *editio princeps* read "augumentum."

[263] Sweynheym and Pannartz omit "se."

[264] Cicero, *De Re Publicaa* 6. 9. 9.

[265] Quintilian, *Declamationes* 6. 11.

[266] Vergil, *Aeneis* 1. 405.

[267] Seneca, *Quaestiones Naturales* 7. 31. 2.

forum, et conueni hominem, hoc est iui in forum et allocutus sum hominem. Quanquam conuenire alia quoque permulta significet; est enim simul uenire, ut omnes in unum locum conuenimus. Est decens aut conueniens esse, ut conuenit hoc mihi, conuenit hoc tibi. Conuenire est constare et controuersia carere, ut conuenit hoc inter nos, conuenit hoc mihi tecum.[268]

1227 Nota quod plurimum elegantiae habet hic modus: non possum non legere, hoc est non possum quin legam; non possum non esse solicitus, per non possum facere quin sim solicitus; non possum non admirari, non possum non dolere, per non possum quin admirer, non possum facere quin doleam.

1228 Quid proprie significat solicitus? Solicitus homo proprie dicitur inquietus, anxius, curis plenus, inter spem metumque constitutus. Vnde solicitare aliquem dicimur cum spem metumque ostendimus, ut apud /f. l7v/ Ciceronem reperitur solicitare plebem, id est inquietare curamque iniicere.[269]

1229 Absens et praesens sunt ne contraria? Quando praesens suam propriam significationem habet significatque quod adest contraria sunt, ut modo praesens est modo absens. Interdum praesens significat imminentem rem et iam instantem ac non dilatam in aliud tempus,[270] ut Virgilius praesentemque uiris intentant omnia mortem.[271] Iuuenalis pena tamen praesens et praesens ultio.[272] Vnde praesentissimum periculum, praesentissima medicina, praesentissimum [f. 126r] remedium, praesentissimum uenenum, quod etiam praesentaneum dicitur. Haec ideo dicuntur praesentissima[273] quia statim aut sanant aut occidunt. Praesens etiam aliquando idem est quod praestans, ut dicitur praesens animus, praesens cor. In rem praesentem non tempus sed locum significat, ut Cicero: Si constitueris cuipiam te in rem praesentem esse uenturum, id est ad locum de quo controuersia est. Valerius: Quintus Fabius Labeo arbiter a senatu[274] constituendorum inter Nolanos et Neapolitanos finium datus, cum in rem praesentem uenisset, utrosque separatim monuit.[275]

[268] From "quanquam" to the end of the paragraph in the margin.

[269] Perotti may have had the following passage in mind: Sall. *Cat*. 28. 4.

[270] The expression "ac non dilatam ad aliud tempus" in the margin.

[271] Vergil, *Aeneis* 1. 91.

[272] Sweynheym and Pannartz print "praesens ultio" without a space.

[273] The words "haec ideo dicuntur praesentissima" in the margin.

[274] In the manuscript after "senatu" the word "datus" struck out. This may provide evidence that Perotti was copying from an earlier draft since the word "datus" occurs one line below in the autograph manuscript!

[275] Valerius Maximus 7. 3. 4.

Sed illud in primis notandum quod praesens non modo significat quod est huius temporis, sed etiam alterius, ut Cicero: Ego incolumitati ciuium primum et postea dignitati, ille praesenti potius dignitati quam futurae consulebat,[276] praesenti dixit non quae nunc est, sed quae tunc erat. Dicitur autem non modo de praeterito, sed etiam de futuro, ut Horatius: haec amet, haec non, haec praesens in tempus ommittat,[277] id est in id tempus quod tempus rei dicendae erit. Eodem modo in praesentia et impraesentiarum capiuntur, hoc est tam in praeterito quam in futuro. Quintilianus: quia pauci aderant non putauit in praesentia disserendum esse. Seneca: Sed si calumniator aderit differendum in praesentia erit, hoc est tunc disserendum esse et tunc differendum erit.

1230 Posthac significat post hoc tempus. Sicut antehac ante hoc tempus. Aliquando tamen reperiuntur significantia post illud uel ante illud tempus. Salustius: Sic erat accensa libidine ut saepius peteret uiros quam peteretur.[278] Sed ea saepe antehac fidem perdiderat, creditum abiurauerat. Suetonius de Domiciano: Pari arrogantia cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cepit. Dominus et deus noster sic iubet fieri, unde institutum posthac, ut ne scripto quidem et sermone cuiusquam appellaretur aliter.[279]

1231 Et adolescenti tibi ne dicam puero aliquando non timere. Hic [f. 126v] duo notanda sunt praecipue, primo quod timere te et timere tibi differunt. Timere te est formidare te, nequid scilicet ex te quasi inimico mali mihi /f. l8r/ contingat, ut timeo hostes, timeo naufragium, timeo serpentem. Timere tibi est metuere nequid tibi tanquam amico aliunde mali contingat, ut timeo patri, timeo amicis, timeo filiis. Secundo quod duobus[280] modis possumus elegantissime hoc dicere: uidelicet adolescenti tibi ne dicam puero, et adolescenti tibi ne dicam puerum. Sed si pronomen postponeretur non liceret dicere in accusatiuo. Non enim recte diceremus adolescenti ne dicam puerum te, sed dicendum est adolescenti ne dicam puero tibi. Cicero: Crudelis Castor ne dicam sceleratum et impium.[281] Sunt tamen qui uolunt hanc regulam dumtaxat[282] in recto seruari, ut si dicam homo superbus ne dicam crudelis, uel homo superbus ne dicam crudelem. In obliquis uero id non accidere, ut hoc uiuo ne dicam consule Milone. Diligens tamen lector aliquando aliter inueniet. Postremo etiam illud maxime animaduertendum est quod mihi et tibi interdum

[276] Cicero, *Orationes Philippicae*. 2. 38.

[277] *Horace, Ars Poetica* 44-45.

[278] Sallust, *Catilina* 25. 3.

[279] Suetonius, *Domitianus* 13.

[280] Perotti first writes “utroque,” and then puts “duobus” over the line. Sweynheym and Pannartz print “duobus.”

[281] Cicero, *Oratio pro Rege Deiotaro* 1. 2.

[282] Sweynheym and Pannartz print “duntaxat.”

non ad unum sed ad omnes refertur, interdum ad nullum, ut si dicam en tibi fores crepuerunt, tu mihi semper dormis, oratio est sumpta de medio, nec ad me nec ad te nec ad quenquam refertur.[283] Sicut Cicero: hic mihi gloriatur se omnes honores sine repulsa obtinuisse.[284] Contra uero cum inquit Virgilius: Neu mihi tum molles libeat iacuisse per herbas,[285] Neue tibi ad solem uergant uineta cadentem,[286] sub prima et secunda persona ad uniuersos praecipit. Hoc frequentissimum est in omni genere scribendi, ut si dicam stultum est laborare dum nihil proficis, id est ac si dicerem stultum est homines laborare dum nihil proficiunt. Et si tu hic sis aliter sentias, idest si alii tales essent aliter sentirent. [f. 127r]

1232 Quomodo eleganter dicemus: Che tu attendi ogni di piu o li studii de le bone lettere, io mene piglio gran piacere e alegromene con teco, e regratio dio che da picolino te ha concesso cosi fatto animo, et spero che tu farai per modo che non pererai indegno de tuo patre e de tuo auo, li quali forono homini excellenti e da bene?[287] Quod in dies magis optimarum artium studiis incumbas gaudeo mirum in modum et tibi gratulor, ac deo gratias ago quod talem tibi ab ineunte aetate animum praestiterit, téque spero non commissurum ut patre atque auo tuo, optimis ac clarissimis uiris, indignus esse uideare.

1233 Quid proprie significat in dies? Quotidie, sed nota quod in dies in hoc á quotidie differt quod semper feré cum quodam incremento dicitur, ideoque plerunque cum comparatiuo ponitur, ut cum in dies malum artius premeret. Et cum in urbe malum serperet idque manaret in /f. l8v/ dies latius. Sine comparatiuo etiam dicitur, sed per uerbum significans incrementum. Liuius: crescente in dies multitudine.[288] Quotidie autem et hoc modo dici potes et sine incremento, ut quotidie lego, quotidie scribo, non in dies lego et in dies scribo.

1234 Est ne differentia si quis docat in dies et in diem? Maxima differentia est. Nam in diem aliquid agere est praesentis diei habere rationem nihil cogitando de crastino, et feré semper iungitur cum hoc uerbo uiuo, ut ego instar ferarum et uolucrum in diem uiuo. Salustius dixit: panem in diem mercari. Sed quomodo differunt in diem et in dies eodem modo differunt in horam et in horas. Cicero: Nec qui in horam uiuunt non modo de fortunis

[283] From "interdum" to the end of the sentence in the margin.

[284] Perhaps Perotti had this passage in mind: Cicero, *Oratio in Pisone* 1. 2.

[285] This sentence is preceded by a long sentence which Perotti has deleted and which is not legible on the microfilm. The quotation is from *Geor.*, 3. 435–436. But note that Perotti has telescoped the two lines.

[286] *Georg.*, 2. 298.

[287] Since this sentence is not legible in the microfilm copy of the autograph, it has been transcribed from the first edition.

[288] Perhaps Perotti had the following passage in mind: Velleius Paterculus, *Histora Romana* 2. 30. 5.

ac bonis ciuium, sed de utilitate quidem sua cogitauerunt.[289] Virgilius: Gallo cuius amor tantum mihi crescit in horas.[290]

1235 Propediem dicitur cum prope est dies, eo modo quo dicimus propemodum, [f. 127v] quod significat pené uel quasi.

1236 Incumbere est toto pectore alicui rei faciendae insistere, ut ualidis incumbite remis, quemadmodum é contrario supini dicuntur qui negligenter aliquid agunt. Sed illud notandum quod quando opus aliquod manuum significat cum datiuo tantum iungitur incumbo, ut incumbite remis, non autem ad remos uel in remos. Cum autem adhibetur ingenium dicimus incumbo studiis, et in studia, et ad studia, ac etiam in malam partem aliquando accipitur, ut incumbit in eius perniciem. Multa autem uerba eodem modo diuersam habent constructionem et eleganter dicuntur, ut inest huic loco, et inest in hoc loco. Comparo hanc rem illi et cum illa, confero te isti et cum isto. Sum similis tibi et sum similis tui. Hoc est commune omnibus et omnium, hoc est mihi commune tecum et cum caeteris. Ego sum particeps laborum tuorum, et sum tibi in laboribus particeps. Accedit huic rei, et ad hanc rem, et huc, uel eo, uel eodem. Respondeo tibi, et ad te. Rescribo tibi et ad te. Celo te hanc rem, celo tibi hanc rem, celo[291] te de hac re. Impendo curam, uel operam, uel laborem, uel studium huic rei, et in hanc rem, et ad hanc rem. Audiui a patre meo, de patre meo, et ex patre meo.[292] Tu es natus laudi, et ad laudem. Ascribo ad ciuitatem, ascribo in ciuitatem, ascribo in ciuitate, ascribo ciuitati. Meminit uadimonia, meminit iniuriarum.[293] Verum in hoc uerbo notandum est quod aliquando memini capitur pro mentionem fecit, et tunc omnino recusat accusatiuum, exigit que genitiuum uel ablatiuum cum praepositione de, ut neque huius rei meminit Plato. /f. l9r/ Item de qua re multi meminerunt. Hinc ut nonnulli putant deriuatur mentio, et mens quae omnium recordatur, et mentum quia in mentione facienda hac parte praecipue utimur. Omnia enim animalia mouent duntaxat partem inferiorem, solo crocodillo excepto, qui mouet duntaxat superiorem. Mentem tamen Aurelius Augustinus uel á mene, quae Graece significat lunam dicta<m>[294] esse ait, quod sicut luna crescit[295] et decrescit et uaria uicissitudine commutatur, in id tamen quod fuit

[289] Cicero, *Orationes Phiippicae.*, 5. 9. 25.

[290] Vergil, *Eclogae* 10. 77.

[291] Perotti writes “caelo” here, but otherwise “celo.” Sweynheym and Pannartz print “celo.”

[292] This entire sentence in the margin.

[293] Sweynheym and Pannartz print “iniuriatum.”

[294] Perotti writes “luna,” while Sweynheym and Pannartz print “lunam” here.

[295] From “crescit” to the end of the sentence is a tapered addition in the bottom margin of f. 127v. The last portion of it (from “caput” to the end of the sentence) is lost on the microfilm. The transcription from that point on is based on the printed edition.

perfecta quadam nouitate se restituit, sic mens nunc caput summis inserit, nunc decidit in infima, modo ad corporalia deflectitur, modo sublimibus atque aeternis rationibus adhaerescit; uel ab eminendo, quod praestantior uis animae sit. [f. 128r]

1237 Quid interest inter gaudere et gratulari? Gaudere est laetari,[296] gratulari est uerbis ostendere gaudium quod ex alicuius commodo aut foelicitate suscipias, apud eum ipsum qui commodo siue foelicitate affectus est, ut gratulor tibi ob consulatum adeptum, gratulor mihi quod sub tali principe educatus sum, quod uernacula lingua dicimus Io me alegro con teco, Io me alegro con meco. Gratari uidetur idem significare, sed duntaxat poetis atque historicis permittitur. Virgilius: Inueni germana uiam gratare sororem.[297] T. Liuius: tuum sequentes currum Iouis optimi maximi templum gratantes ouantesque adire.[298] Quidam existimant gratulari aliquando accipi pro gratias agere, cum scilicet diis immortalibus gratulamur. Ego censeo potius in priori significato accipi, quasi significatio sit uoluisse nobis illos bene facere id que assecutos esse. Neque hoc mirum est cum etiam deos salutemus, quod hominibus conuenit, non diis. Quin etiam in religione nostra lignum[299] sacratissimae crucis, quod sensu caret, salutamus, duntaxat in significationem reuerentiae. Gratum facere uero et gratificari licet idem plané esse uideantur, nisi quod alterum compositum est, alterum non, tamen differunt, nam gratum facere est aliquid minus et significat obsequi, hoc est quod uernacula lingua dicimus compiacere.[300] Gratificari uero est aliquid maius et significat benefacere siue beneficia conferre, quemadmodum dii gratificantur hominibus. Vnde possumus dicere Si tu me farai del bene, me farai cosa grata. Si mihi gratificatus fueris, gratum facies. Et fieri potest ut gratificemur alicui et tamen displiceamus potius quam gratum faciamus, ut si aegroto aquam negemus, gratificamur quidem et tamen molesti potius sumus quam gratum faciamus. [f. 128v]

1238 Quid interest inter agere gratias et habere et referre? Agimus /f. l9v/ gratias uerbo, quod uernacula lingua dicimus regratiare. Habemus gratias animo cum scilicet memores sumus accepti beneficii. Referimus uero siue reddimus gratias facto, ut si tu á me beneficio aliquo honestatus fueris aut malo aliquo affectus, uicissim mihi aliquid boni mali ue retribuas, ut quasi sit quod superius diximus paria facere, et quod uernacula lingua dicimus io te la rendero, et in bonam et in malam partem. Seneca tamen uult malorum reddi gratiam non referri, bonorum uero econtrario referri non reddi. Sed hanc differentiam solus

[296] Perotti writes “letari” here.

[297] Vergil, *Aeneis* 4. 478.

[298] Livy, 7. 13. Compare Valla, *Elegantiae*, Book 5, Chapter 42 (in *Laurentii Vallae Opera* [Basle: Henricus Petrus, 1543], f. M1v), where the same passages from Vergil and Livy are cited. This passage may be Perotti’s immediate source.

[299] Sweynheym and Pannartz print “lignun.”

[300] Perotti first wrote “compiacere” (lower-case *c* and in black ink) and then struck it out, adding “Compiacere” in coloured ink.

ipse et excogitauit et fecit. Cicero nunquam feré aliter dixit quam referre gratiam siue in bonum siue in malum. Quod autem haec differentia sit inter gratias agere et referre apertissime declarat Plancus in epistolis Ciceronis. Immortales, inquit, ago tibi gratias agamque dum uiuam, nam relaturum me affirmare non possum. Tantis enim tuis officiis non uideor mihi respondere posse.[301] Ecce quod respondere officiis, hoc est satisfacere beneficium, est gratiam referre, quod aliqui et praesertim poetae dicunt persoluere.[302] Illud autem quoad elegantiam notandum est quod dicimus semper agere gratias, habere gratiam et gratias, et referre gratiam. Raro enim et feré nunquam reperies referre gratias.[303] Apud Ciceronem certe et Quintilianum plané nunquam.[304] Item illud animaduertendum est quod diis nunquam referimus gratiam dicimus; quis enim referre diis gratiam possit. Agimus gratias diis dicimus perraro, habemus autem frequenter, quotiens scilicet agnoscimus et nobiscum fatemur beneficium nos ab illis accepisse. Ago grates nunquam feré nisi apud poetas uel historicos inuenitur.

1239 Ab ineunte aetate quid proprie significat? A principio aetatis, hoc est á pueritia. Maximam enim gratiam atque elegantiam habet hoc uerbum ineo, á quo fit participium [f. 129r] iniens ineuntis. Dicimus enim ineo foedus, ineo pacem, ineo societatem, ineo bellum, ineo pugnam, ineo uitam, quasi ingredior et incipio. Vbi nota quod semper feré dicitur de re aliqua graui et magna, non enim recte diceremus ineo opus, ineo librum, ineo prandium, ineo cenam. Hinc fit initium, quod est principium alicuius rei maioris, ut initium libri, initium orationis, quod aperte testatur Quinitilianus. Quod Latine inquit principium uel exordium dicitur maiore quadam ratione Graeci uidentur prooemium nominasse,[305] quod á nostris modo initium dicitur. Propterea etiam huius uerbi participium, quando post se casum non habet, cum maoribus quibusdam rebus poni solet, ut ineunte pueritia, /f. l10r/ ineunte aetate, ineunte adolescentia, ineunte uere, ineunte aestate, ineunte hyeme, ineunte nouo anno, non autem diceremus ineunte die, ineunte nocte, ineunte conuiuio, ineunte praelio, sed ineunte bello et ineunte belli tempore. Rursus animaduertendum est quod ineo aliquando significat comparo siue contraho, ut dicimus ineo gratiam, non autem diceremus ineo amorem uel beniuolentiam, sicut é contrario dicimus concilio mihi amorem, concilio beniuolentiam, non autem concilio gratiam, et tamen reconciliari et in gratiam redire idem sunt, quando qui fuerant ex amicis facti inimici iterum in pristinam redeunt beniuolentiam. Dicimus autem redire in gratiam etiam cum inanimatis, ut cum agello meo redii in gratiam. Cicero in gratiam cum uoluptate redeamus. Praeterea conciliamus nobis famam, honores,

[301] Cicero, *Epistulae ad Familiares* 10. 1.

[302] The words from “quod” to the end of the sentence are a marginal addition.

[303] The words “raro enim et feré” are struck out. Nevertheless, Sweynheym and Pannartz print them. Over “Apud,” which is the beginning word of the next sentence, there is a sign which looks like *F/tram*. Perhaps that means ‘*stet*’ or the like.

[304] The words “planéque nunquam” are struck through, but Sweynheym and Pannartz print them.

[305] Quintilian 4. 1. 1.

non autem inimus. Componitur autem ineo ex eo et in praepositione, quemadmodum cum ad adeo, ut adeo Socratem, idest ad Socratem. Cum ante anteeo, quod est praecedo et iungitur tam cum datiuo quam cum accusatiuo, ut anteeo te, et anteeo tibi. [f. 129v] Cum circum circumeo, quod interdum significat ire circum aliquid, interdum circundare et quasi obsidere, circumiuit[306] militibus oppidum, hoc est circundedit. Cum ob obeo, quod aliquando significat exequor et perago, ut obeo legationem, obeo munus mihi commissum; aliquando significat morior, quod qui moritur quasi exequatur et peragat mortem, quemadmodum etiam dicimus obiuisse aliquem diem suum, pro peregisse diem suum, et obiisse uitam, idest peregisse uitam. Interdum reperitur sine accusatiuo obiit, idest mortuus est, quemadmodum etiam oppetiit dicimus et intelligimus mortem, et defunctus est, et intelligimus uita. Dicitur autem defunctus á defungor, quippe fungor est officium ac munus aliquod ago, ut fungor magistratu, fungor praetura, fungor munere iudicis, unde fungor uita, id est fungor munere et administratione gubernandi corpus et seruandi uitam. Quapropter defunctus officio dicitur qui finiuit officium, nec amplius eam administrationem habet, unde dicitur defunctus munere praetorio, defunctus cura tribunitia, idest qui finiuit officium praetorium et tribunitium munus. Item defunctus periculis qui finiuit et iam est extra pericula. Virgilius: O tandem magnis pelagi defuncte periclis.[307] Et corpora defuncta morbis non mortua, sed quae iam finierunt morbos et sana sunt. Titus Liuius: Defuncta morbis corpora salubriora esse incipere.[308] Sic itaque dicitur defunctus uita,[309] id est qui finiuit adminstrationem uitae et mortuus est. Cum inter similiter componitur eo et fit intereo significat que morior, /f. l10v/ unde interitus mors. Cum per, pereo, quod etiam significat morior, ut periit, idest extinctus est. Item in magnam aliquam calamitatem incido, ut perii nisi me adiuues, quod uernacula lingua dicitur Io fo desfacto. Virgilius: [f. 130r] Vt uidi, ut perii, ut me malus abstulit error.[310] Quod uerbum si cum de componatur fit depereo et exigit accusatiuum significatque flagro amore alicuius, ut eam puellam deperibat, idest uehementer amabat. Cum ab, abeo, hoc est recedo. Cum ex, exeo, cuius significatio manifesta est. Cum prae, praeeo, quod est antecedo, et interdum apud poetas separatur. Terentius: I prae sequar.[311] Cum sub, subeo, quod significat suppono me alicui rei, ut subeo hanc prouintiam, subeo hoc onus. Interdum sicut supra dictum est significat in mentem uenio, ut subiit cari genitoris imago. Cum re, redeo, d interposita euphoniae gratia, quemadmodum fit in redintegro. Significat autem redeo reuertor. Cum con, coeo, abiecta n, quod aliquando significat coniungor, ut inter se coiisse uiros, hoc est inter se coniunctos et quasi commixtos esse. Aliquando significat ita misceri ut ex duobus aut pluribus fiat unum,

306 Sweynheym and Pannartz print "circúunt."

307 Vergil, *Aeneis* 6. 83.

308 Livy, 3. 52. 8.

309 Cf. Vergil, *Georgica* 4. 475.

310 Vergil, *Eclogae* 8. 41.

311 Terence *Andria*, 1. 1. 144; Terence, *Eun*uchus, 5. 2. 69.

ut duae uocales coeunt inter se, idest ex duabus fit una, ut reprehendo, reprendo. Interdum coire est concumbere, unde dicitur coitus, quod ex duobus corporibus unum quasi fiat coeundo. Iungitur praeterea eo cum inficias, et dicitur inficias eo, quod est nego. Item cum obuiam, ut eo obuiam, quod multis modis dicitur: eo tibi obuiam, obuius tibi sum, obuio tibi. Fero me tibi obuium, obuium me tibi fortuna obtulit, obuiam tibi processi.[312]

1240 Inter animum et animam quid interest? Anima est qua uiuimus, animus est quo sapimus.[313] Saepe tamen alterum pro altero ponitur. Plautus animam ponit pro flatu cum inquit: fetet anima uxoris tuae.[314]

1241 Praestare quid proprie significat? Praestare aliquando est dare siue concedere, ut praesta mihi opem, idest da mihi opem, et hoc loco deus praestitit talem animum, hoc est concessit. Aliquando praestare est exhibere, ut praesta te uirum bonum, praesta te fortem uirum, hoc est exhibe te uirum bonum et fortem, quod [f. 130v] uernacula lingua dicimus Fa che tu sie un bono homo. Fa che tu sie uno ualente homo. Interdum praestare est antecellere, ut Terentius: Dii boni, homo homini quid praestat,[315] hocest quantum homo homini antecellit, et habet nonnunquam ablatiuum post datiuum, ut praesto tibi doctrina, idest antecedo te doctrina, et doctrina tibi superior sum, hoc est doctior te sum. Interdum /f. m1r/ praestare apud iuris consultos est prohibere ne alicui fiat aliquid incommodi et si non prohibuerit satisfacere, ut uenditor debet praestare uitium rei quam uendit, hoc est prohibere atque efficere ne emptor damni quid faciat, alioquin satisfacere. Neque id in alterum modo uerum etiam in nos ipsos. Cicero: cum id quod ab homine non potuerit praestare euenerit, idest id quod non potuerit caueri et prohiberi. Propria autem huius uerbi significatio est: praestat hoc est melius et praestantius est, unde fit praestans et praestantia. Praestat mori quam in seruitute uiuere, hoc est melius est. Componitur praesto ex prae et sto, significat autem prae ualde, sicut in praepotens, praecelsus, praeclarus, praelongus, praeualidus, et similibus, et praecox fructus qui ualde coctus ac maturus est ante tempus. Vbi notandum est quod prae maiorem in compositione uim habet quam per, plus enim est praepotens quam si diceremus perpotens, quanquam aliquando nullam haec praepositio a suo positiuo diuersitatem faciat, ut praecludo, praemorior, praecingo, hoc est claudo, morior, cingo. Componitur etiam sto cum aliis praepositionibus, cum ad asto, quod significat assisto, ut asto tibi, idest assisto tibi, praesens sum, ut astat, hoc est adest, et stat, ut arrectis que auribus astat. Cum ante: antesto, cuius significatio nota. Cum circum circumsto, quod similiter notam habet significationem. Circumsto enim est circumdo et facit praeteritum circumsteti, sicut facit etiam circumsisto, quod significat inuado et cum terrore quodam aggredior. Virgilius: Circumstant animae dextra laeua que petentes.[316]

[312] From "Iungitur praeterea" to the end of the paragraph in the margin.

[313] Cf. Isidore, *Origines* 11. 1. 11.

[314] Plautus. *Asinaria*, v. 894.

[315] Terence, *Eunuchus*, 2. 2. 1.

[316] Vergil, *Aeneis* 6. 486.

Nonnunquam é contrario hortandi causa ponitur. Caesar: Si quis grauiori uulnere accepto deciderat circumsistebant,[317] hoc est hortabantur tela hostium arcentes.[318] Cum ob obsto, quod est [f. 131r] contrauenio et impedio, ut illud mihi obstat, idest illud impedit. Cum <per> persto,[319] idest fixus sto, ut perstat in opinione, idest fixus stat et permanet in opinione. Cum ex exto, quod uerbum plurimum elegantiae habet in oratione. Quippe existit atque extat unum atque idem praeteritum habent, et significant eminet siue superest, sed primum cum motu dicitur, quasi prodit uel exurgit, hoc uero sine motu, quasi superstat. Cicero: Submersus equus uoraginibus non existit adhuc.[320] Idem: nec diu ulla uox exstitisset.[321] Idem: anguem ab ara extitisse.[322] De rebus quoque quae ad mentem pertinent existere dicimus. Cicero: Existit hoc loco quaestio subdifficilis .[323] De extare: Virgilius: Stant circumfusa pruinis Corpora magna boum, confertoque[324] agmine cerui, Torpent mole noua, et summis uix cornibus extant.[325] Hinc dicimus extant pauci libri Varronis, hoc est /f. m1v/ supersunt. Et sicut de homine dicimus superest uel superstes est, sic de rebus extat, ut memoria non extat, extat oratio Ciceronis. Cum pro prostat, hoc est in propatulo est, unde dicuntur meretrices prostare, hoc est in propatulo esse, ad se omnibus prostituendum. Cum in instat, quod aliquando significat iminet, ut instat uer, instat hyems; aliquando urget, ut instat Pyrrhus ut scribam, hoc est urget. Cum sub et super substat et superstat, quorum significationes manifestae sunt. Cum di distat, hoc est differt siue remotum est. Cum re restat, hoc est superest. Cum con constat, hoc est manifestum est uel constat in proprio eius significato, ut tantum constat quantum ualet.

1242 Sisto nescio an á sto compositum sit. Signficat autem sistere representare, et habet preteritum steti et supinum statum. Dictum que ab eo est, quod non tantum comparare quis debet, sed [f. 131v] [sed] etiam manere, unde de iudicio sisti, hoc est de sistendo aliquem in iudicium.[326] Cicero ad Atticum: Des operam id quod mihi affirmasti, ut

[317] Caesar, *Bellum Gallicum* 1. 48. This is an inexact quotation.

[318] From "Circumsto enim" in the margin.

[319] Perotti writes "cum Persto." Sweynheym and Pannartz emend correctly here.

[320] Cicero, *Divinatio* 1. 33. 73.

[321] Cicero, *Divinatio* 1. 46. 104.

[322] Cicero, *Divinatio* 2. 30. 65.

[323] Cicero, *Laelius*, 19. 67.

[324] Sweynheym and Pannartz print "consertoque."

[325] Vergil, *Georgica* 3. 368–370.

[326] Perotti writes "in iudicium," while Sweynheym and Pannartz print "in iudicio."

te ante Kalendas Ianuarias ubicunque erimus sistas.[327] Proprie tamen sistere est retinere et quod uernacula lingua dicimus fermare, ut siste gradum, siste fugam, siste lachrimas. Vnde fit stator, et Jupiter stator dictus est qui Romulum rogantem, ut fugam suorum sisteret exaudiuit.

1243 Spero quot modis dicitur? Multis. Spero, non despero, magna spe sum, non parua spe sum. Capio spem de hac re. Concipio spem de hac re, ducor in spem huius rei, uocor in spem, ingredior in spem, colloco spem, repono spem. Spes fixa est; spes mihi est. Non deest mihi spes, non desino sperare, spem habeo. Nec nulla nec magna spe sum, inquit Cicero. Sed notandum hoco loco diligenter quod haec duo uerba spero et confido[328] usurpantur frequentissime à doctis uiris pro credo et ideo capiuntur non solum pro tempore futuro, sed etiam pro praeterito et praesenti. Pro futuro, ut spero ita fore et confido ita fore. Pro praeterito ut forti ut spero animo mortem tulit, et facile ut confido eum laborem tolerauit. Pro praesenti, ut scribo rem ut spero non inutilem neque indignam, et laboro in re ut confido non inutili.

1244 Commissurum quid proprie significat? Committere aliquando est iniungere aliquid faciendum et quasi commendare, ut commisi tibi hoc negocium, hoc est mandaui et commisi tibi ut ad me uenires. Aliquando committere praecedente negatione et sequente, ut uel quamobrem significat permittere et semper capitur in malam partem, ut non committam ut aliquis me laceret. Cicero non committas ut cum omnia tibi á nobis suppeditata fuerint tu tibi defuisse uideare. Idem alibi: Nihil tibi esse committendum /f. m2r/ consyderare [f. 132r] debes, quemobrem eorum quos laudas te non simillimum praebeas.

1245 Vt quid proprie significat? Vt aliquando est coniunctio causalis, quemadmodum si dicamus comparo mihi diuitias ut alere familiam possim, hoc est propter hanc causam et ad hunc finem comparo diuitias ut possim alere familiam. Aliquando nullam talem uim habet, sed ponitur duntaxat elegantiae causa, ut Cicero: Invitus feci ut C. Flamilium de Senatu eiicerem.[329] Nihil enim aliud significat haec oratio inuitus feci ut eiicerem, nisi inuitus eieci. Et Quintilianus: Quis credat me fecisse ut stipem filio negarem, id est quis credat me negasse filio stipem. Sic hoc loco: Spero te non commissurum ut indignus uideare, idem est ac si diceretur spero quod non uideberis indignus. Vt nonnunquam significat postquam, ut apud Virgilium: ut uidi,[330] id est postquam uidi uel quam primum uidi. Nonnunquam quomodo, ut apud eundem, ut uidi ut perii?[331] Idest postquam uidi quomodo perii? Vnde amicos siue hospites interrogamus ut uales, hoc est

[327] Cicero, *Epistulae ad Atticum*., 3. 25.

[328] Perotti writes "configo"; Sweynheym and Pannartz emend to read "confido."

[329] Vergil, *De Senectute*., 13. 42.

[330] See Vergil, *Eclogae* 8. 41.

[331] Vergil, *Ciris* 430.

quomodo uales? Aliquando etiam significat sicut, ut ego loquor ut rex, idest sicut rex loquitur. Aliquando uelut, ut loquor ut rex, idest perindeac si essem rex.[332] Aliquando ita ut, ut si dicam quotidie ad me hospites ueniunt ut incipiam iam stomachari tantam frequentiam, hoc est ita ut incipiam stomachari[333] uel propter quod uel quapropter incipio stomachari.[334] Aliquando significat quod, ut non est opus ut fugias, idest quod fugias. Hic notandum quod uelut, ueluti, et tanquam differunt á sicut, sicuti quod illa imaginem significant, haec similitudinem, unde illa resoluuntur per substantiuum, haec per idem uerbum. Nam si dico tu incedis uelut rex uel tanquam rex, ita resoluitur tanquam si esses rex uel quasi esses rex. Si uero dico tu loquaris sicut rex et uti rex exponitur sicut rex loquitur, uel uti rex loquitur. [f. 132v]

1246 Clarissimus quid proprie significat? Clarus, praeclarus, splendidus, luculentus, et similia improprie, et per metaphoram dicuntur pro eo qui tanquam fulgore quodam gloriae resplendeat. Clarus poeta, splendidus eques, praeclarus orator, luculentus homo, idest celeber et magni nominis ac gloriae. Praeclarus tamen aliquando pro bonus á Cicerone accipitur, et luculentus pro magnus. In Philippicis: Luculentum uulnus accipit,[335] hoc est magnum. Et alibi: Ó praeclarum custodem ouium ut aiunt lupum,[336] praeclarum idest bonum. In custode enim bonitas potius quam fama requiritur. Et in Laelio: Cum illo uero quis neget actum esse praeclare,[337] hoc est optime, quod ipse paulo post declarat cum inquit: Cum illo quidem, ut supradixi, actum optime est.[338] Nobilis autem et clarus in hoc /f. m2v/ differunt quod clarus semper capitur in bonam partem, nobilis uero aliquando etiam in malam. Et á nosco dicitur, quasi notus, unde et nobilis meretrix dicitur, nobile scortum, et nobilis iniuria, quomodo etiam famosus accipitur, aliquando scilicet in bonam partem, ut apud Iuuenalem: Famosos equitum cum dictatore magistros,[339] aliquando in malam, pro infami et turpi, ut famosa mulier et impudica. Gloriosus etiam aliquando significat plenum gloriae, ut gloriosa mors, gloriosa uictoria, aliquando ostentatorem gloriae, ut apud Plautum et Terentium miles gloriosus dicitur. Item imperiosus, qui forti animo exercet imperium et qui est ostentator imperii; unde Torquatus dictus est imperiosus quod filium ob imperium

[332] Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae*, II. 36.

[333] "Incipiam stomachari" in the right margin.

[334] "Incipio stomachari" in the left margin.

[335] Compare Cicero, *Orationes Philippicae*, 7. 17.

[336] Cicero, *Orationes Philippicae* 3. 27. 11.

[337] Cicero, *Laelius* 11.

[338] Cicero, *Laelius*, 15.

[339] Juvenal 8. 8. Cf. Lorenzo Valla, *Elegantiae*, 1. 21; *Laurentii Vallae Opera* (Basle: Henricus Petrus, 1543), f. B6v.

contemptum occidit.[340] Hoc loco notandum quod a uirtute non dicitur uirtuosus, quo uerbo imperiti utuntur, quemadmodum etiam Graeci απο της αρετης non faciunt adiectiuum, sed cum uirtute praeditum dicere uolunt, dicunt σπονδαιον, hoc est studiosum, quod Cicero imitatur multis in locis, ut in libris ad Herennium. Ideo que bonis uiris et studiosis amicus erat, idest uirtute praeditis.[341] [f. 133r]

1247 Videare, cum potius dixisti quam uidearis? Animaduertendum est quod non modo in epistolis et soluta oratione, sed etiam in carmine, ubi maior licentia est, conari debent scriptores quantum fieri potest euitare frequentiam litterae s, nam in oratione quidem r littera sonoritatem quandam et pulchritudinem affert, ut si dicam fundatorem Romani imperii Caesarem, et apud Virgilium: Tantae molis erat Romanam condere gentem.[342] Vnde graui animo ferebat Demosthenes orator quod r litteram proferre naturae uitio non posset. Cum uero industria et exercitatione naturam superasset laetus exclamauit εικω σοι φερον το ρ καταρον ρευμενον, quod Latine dicitur: En tibi affero r rerotizatum.[343] E contrario uero s littera dehonestare si frequens sit orationem uidetur, nam si humili et summissa uoce proferatur sibylum generat, quem ut euitaret Virgilius dixit immitis Achilli, pro immitis Achillis.[344] Sic hoc loco si diceretur optimis ac clarissimis uiris indignus esse uidearis nimia esset huius litterae inculcatio, ideo uideare potius dicendum fuit. Saepenumero tamen continget ut etiam nulla causa intercedente doceare potius quam docearis, et intelligare quam intelligaris dicatur. In qua re standum est soli aurium iudicio, quemadmodum á principio diximus.

1248 Quomodo Latine dicimus et eleganter: Qui hora mai laiere e sano. Gia tre mesi non glie e morto niuno de peste. Quasi /f. m3r/ tutti li citadini sonno tornati a lacita. Solo Mario el quale io amo depo te e ancora a Falera. Ma pure nui lo aspettamo domane o laltro. Cosi me auiso hoggi e tri di el suo maestro, hauendo mandato in quello di li soi cagnoli e le sue bestiolette e casa. Ma questo non apartene a te? [f. 133v] Hic iam aer saluberrimus est,

340 It looks as if Perotti originally wrote "ob imperii contemptum." Sweynheym and Pannartz print "ob imperium contemptum." Initially, Perotti may first have written "imperium" but then placed a dot under the final *m*. I follow the printers' reading here. Compare Lorenzo Valla, *Elegantiae*, 1. 22, *Laurentii Vallae Opera* (Basle: Henricus Petrus, 1543), f. B6v. Specifically, Valla writes "ob imperium contemptum."

341 *Auctor. ad Herennium*, 4. 19. Again, this is an imprecise quotation. See again Lorenzo Valla, *Elegantiae*, 1. 22, *Laurentii Vallae Opera* (Basle: Henricus Petrus, 1543), f. B6v.

342 Vergil, *Aeneis* 1. 33.

343 Sweynheym and Pannartz print "rerorizatum." It seems that the neologism *rerhotizare* was created by Perotti.

344 Vergil, *Aeneis* 3. 87. It is unclear whether Vergil can be said to have avoided the form "Achillis" in this line for purely euphonic reasons. Modern editors read "Achilli," treating it simply as a genitive form.

nemo iam tribus mensibus pestilentia periit, ciues feré omnes in urbem redierunt. Duntaxat Marius, quem ego secundum te diligo, adhuc Phalerios incolit. Eum cras aut perendie expectamus. Ita mihi nudius tertius pedagogus eius nuntiauit quum eo die catulos eius et pullos domum misisset. Sed hoc nihil ad te.

1249 Hic idest in hac urbe. Significat enim hic, quemadmodum supra cum de grammatice tractaremus diximus, locum proximum dicenti, istic locum proximum audienti, et illic locum remotum ab utroque. Vnde si uolumus dicere Qui laiere e bono dicemus: hoc uel in hac urbe salubre est caelum. Li sonno piaceuelissimi prati. Istic uel in suburbano isto sunt amoenissima prata. De Faleriis uero, ubi Marius est, loquentes: coli e sempre gran copia de ucelli e de bestie. Illic siue in illo oppido magna semper multitudo est auium atque ferarum. In hoc plurimi nostrae aetatis scriptores errant pro iste ista istud uel istic scribentes ille illa illud uel illic, misi ad illam ciuitatem dicentes, pro misi ad istam urbem. Vrbs enim locum significat, ciuitas multitudinem ciuium.

1250 Iam quid proprie significat? Aliquando nunc primum et quod uernacula lingua dicimus ormai, ut hic iam saluberrimus est aer. Aliquando accipitur pro tunc. Cicero: Ipsa uerba compone et quasi coagmenta, quod ne Graeci quidem factitauerunt, iam neminem antepones Catoni.[345] Aliquando significat praeterea. Cicero: Iam quis parentis tui singularem erga me beniuolentiam explicet; quod idem efficit iunctum cum uero, ut iam uero urbibus constitutis. Iamiam de futuro tantum dicitur, idest mox, et licet reperiantur cum praesenti, ut Iamiam que manu tenet et premit hasta, resoluitur tamen ad futurum, idest iamiam tenebit et premet. Aliquando per [f. 134r] indignationem dicitur, ut apud Virgilium: Iamiam nec maxima Iuno, nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.[346] Item per commiserationem. Salustius: Iamiam animo meo, carissime frater, quanquam tibi immaturo et unde minime decuit uita erepta est, tamen laetandum magis quam dolendum puto.[347] Item per exhortationem, ut Liuius: Iamiam erigite animos,[348] tela summite, obuiam ite hostibus, habetis in manibus uictoriam. /f. m3v/

1251 Quae differentia est inter salubrem et sanum? Saluber siue salubris dicitur quod saluti conducit, ut aer, cibus, potus, exercitatio, et similia. Sanus uero cui salus inest, ut homo et animalia. Salubre est quod dat, sanum quod accipit salutem, quemadmodum differunt prosper et foelix, quia prosper dicitur qui dat prosperitatem, foelix qui accipit,[349] ut sydus prosperum dicitur sub quo natus est qui foelix significatur futurus. Foelix igitur

[345] Cicero, *Brutus* 68.

[346] Vergil, *Aeneis* 4. 371–372.

[347] Sallust, *Jugurtha* 14.

[348] Sweynheym and Pannartz print “animo” here, not “animos.” I follow the reading of the manuscript.

[349] “Foelix qui accipit” in the margin.

homo dicitur, dii autem potius prosperi, similiter loca, actiones, successus prosperos dicimus. Aliquando tamen confunduntur, ut Suetonius prosperam Caesaris ualitudinem dicit. Et Virgilius: Sis foelix nostrum que leues quaecunque laborem.[350] Sic etiam dicimus interdum sanum cibum, sanum potum. Et Salustius dicit: Genus hominum salubri corpore.[351] In epistolis tamen seruanda in primis est uerborum proprietas. Notandum autem quod capitur aliquando caelum pro aere, unde dicere possumus hic iam aer saluberrimus, hic saluberrimum est caelum, hic est caeli siue aeris salubritas. Caelum est clementius solito, et similia.

1252 Nemo iam tribus mensibus pestilentia periit. Liceret ne dicere nemo iam tres menses pestilentia periit? An est aliqua differentia si tempus in ablatiuo et si in accusatiuo ponatur. Ineruditi dicunt per ablatiuum [f. 134v] significari tempus interruptum et non continuatum, ut si dicamus magni aestus fuerunt hoc anno, cum non toto anno, sed aliqua anni parte fuerunt. Per accusatiuum uero significari tempus continuum sine interruptione, ut Cicero: Quanquam te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum,[352] quod Marcus integrum annum, hoc est singulis diebus et sine intermissione Cratippum audisset. Frustra excogitata est haec differentia, cum falsa sit. Nam si in accusatiuo significaretur tempus continuum, non oportet addere, uel potius non liceret addere, continuos. At Cicero pro Lege Manlia[353] inquit: At hercule aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cuius usque ad nostram memoriam nomen inuictum in naualibus pugnis permanserat magna ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit.[354] Et Virgilius: Hic iam ter centum totos regnabitur annos.[355] Si per accusatiuum tempus minime interruptum significaretur, non oportebat addere totos. Dicendum est igitur quod indifferenter utimur ablatiuo more Latino et accusatiuo instar Graecorum, nihil que differt si dicamus audiui Platonem decem annis et decem annos audiui Platonem. Sed illud fortasse uerius perciperetur cum de parte, non de toto tempore loquimur, non licere per accusatiuum loqui, sed per ablatiuum, quale est ego hoc anno ad /f. m4r/ te ueniam id est aliquo tempore istius anni, quod non recte diceres hunc annum. Illud praeterea notandum quod dicimus proximis diebus ueni in Africam. Et Cicero: qui his paucis diebus pontifex factus est,[356] et in futuro paucis diebus eram domesticos tabellarios missurus,[357] et triduo aut

[350] Vergil, *Aeneis* 1. 330.

[351] Salust, *Jugurtha* 17. 6.

[352] Cicero, *De Officiis* 1. 1. 1.

[353] Here both the autograph manuscript and the *editio princeps* have "Manlia" (for "Manilia").

[354] Cicero, *Oratio de Imperio Cn. Pompei* 54.

[355] Vergil, *Aeneis* 1. 272.

[356] Cicero, *De Senectute* 50.

[357] Cicero, *Epistulae ad Familiares* 2. 7. 3.

ad summum quatriduo periturum.[358] Et Salustius: Legati triduo nauim conscendere.[359] Haec omnia non per superiores dies et per triduum et per paucos [f. 135r] dies exponenda sunt, sed intra superiores dies, intra paucos dies, intra triduum aut quatriduum. Illud quoque animaduertendum quod aliquando in hoc genere sermonis ommittimus post uel ante, ut triduo quam ad te ueni confeci omne negocium, idest triduo postquam ad te ueni confeci omne negocium, et decem diebus quam ad te uenirem acceperam á Caesare litteras, hoc est decem diebus ante quam ad te uenirem.

1253 In urbem redierunt, hoc est reuersi sunt. Possumus etiam elegantissime dicere reuerterunt.

1254 Secundum te quid proprie significat? Post te. Secundum enim multa significat: primo habet notissimum illum sensum, ut secundum Platonem loquor, secundum Pythagoram disputo. Aliquando significat iuxta. Virgilius: Dulcibus illa quidem illecebris,[360] et plena secundum flumina.[361] Sulpitius: duo uulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem.[362] Secundum aurem et secundum flumina, idest iuxta aurem et iuxta flumina, quod ea ratione fit quia quod secundum á primo est iuxta est. Aliquando significat post, ob eandem rationem, ut hoc loco: secundum te, idest post te. Quintilianus: Nam quod unum mihi secundum patrem fortuna uidebatur parasse praesidium, id ego separare in illa sorte non poteram.[363] Cicero: Proxime autem secundum deos, homines maxime utiles esse.[364] Secundum etiam accipitur pro eo quod est pro, ut secundum te litem do, secundum mé iudica, idest do litem pro te, et tu iudica pro me. Et pro in: ut secundum quietem, idest inter dormiendum. Cicero: secundum quietem uisus est repente adesse,[365] idest in quiete.

[358] Cicero, *Pro Milone* 9. 26.

[359] Sallust, *Iugurtha* 2. 25. Not an exact quotation.

[360] Vergil, *Georgica* 3. 217.

[361] Vergil, *Georgica* 3. 143–144.

[362] Cicero, *Epistulae ad Familiares* 4. 12. The "Sulpitius" referred to here was Servius Suplicius Rufus, a correspondent of Cicero. Hence we might have expected Perotti's sentence to read "Sulpitium duo uulnera accepisse." However, note that the subject of Cicero's accusative and infinitive construction was M. Marcellus.

[363] Quintilian, *Declmationes maiores*, 9. 4.

[364] An incomplete citation of a sentence from Cicero, *De Officiis* 2. 11.

[365] Cicero, *De Divinatione*, 2. 60. 124.

1255 Incolit, idest habitat, et de exteris duntaxat dicitur. Hinc dicuntur inquilini et incolae. Sunt autem incolae et inquilini qui in alieno habitant oppido, oppidani uero qui habitant in suo. [f. 135v]

1256 Eum cras aut perendie expectamus, quid significat perendie? Id quod uulgares dicunt post cras. Dicitur enim perendie de die sequenti castinum diem, dictumque est ut quidam putant quasi perempto die uno. Cicero ad Atticum: Facies igitur cras, aut ad summum perendie.[366] Hinc dicitur dies perendinus, hoc est dies ab hinc tertius. Caesar in Commentariis: Quod si per te liceat perendino die cum proximis hibernis coniuncti communem cum reliquis belli casum sustineant.[367] Vnde comperendinare /f. m4v/ apud aliquos reperitur, idest in longum de die in diem differre. Pridie uero et postridie quasi idem significant quod heri et cras, dictum que est pridie quasi priori die, et postridie quasi posteriori die. Sed notandum quod magnam elegantiam habent haec duo uocabula. Pridie enim non significat heri á die praesenti, neque postridie significat cras a die praesenti, sed ab altero quodam die. Vnde pridie dicitur non solum de tempore praeterito, sed etiam de futuro, et postridie non solum de futuro, sed etiam de praeterito. Hoc est utrunque dicitur tam de praeterito quam de futuro. De praeterito sic: Pridie quam Caesar urbem[368] intraret profecti sunt ei obuiam patres. De futuro sic: Pridie quam iter ingrediamur petamus á Caesare commeatum, idest die praecedenti quo Caesar urbem intrauit, et nos iter ingrediamur. Item postridie de praeterito sic: postridie quam Caesar urbem intrauit omnes legati discesserunt; et de futuro: postridie quam Caesar discesserit, mihi quoque erit abeundum. Iunguntur haec aduerbia aliquando cum genitiuo, ut pridie eius diei, et postridie eius diei, aliquando nec quam habent nec genitiuum, sed intelligitur genitiuus uel quam, ut uenit ad me Cremes postridie clamitans, hoc est postridie eius diei quo haec gesta sunt, uel postridie quam haec gesta sunt. Et cum domum tuam uenissem ut te conuenirem, audiui te pridie discessisse, idest pridie eius diei quo ad te ueni, uel pridie quam ad te ueni.[369] Dicimus tamen pridie Kalendas et pridie Nonas [f. 136r] et pridie ludorum Circensium et postridie nundinarum. Essendo io andato a casa per parlarglie me disse torna domane da me. Cum domum ut eum conuenirem iuissem dixit mihi postridie redeas. Male dicitur; debet enim dici cras redeas, nunquam enim dicimus postridie uel pridie huius diei, sed cras uel heri, sicut cras et heri non dicimus de diebus iam praeteritis aut futuris ante uel post proximum. Dicendum itaque fuit: dixit mihi cras redeas, uel mihi ut postridie redirem dixit, et non ut cras redirem dixit. Intelligeretur enim cras de die hunc quo loquor sequenti, et non de crastino illius diei quo domum iui. Ex pridie fit denominatiuum nomen pridianus pridiana pridianum, quod dicitur non modo de die praecedenti hodiernum, sed de quolibet die aliquem diem praecedenti, in quo significatu[370] accipitur etiam hesternus hesterna

[366] Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 12. 44. 3.

[367] Caesar, *Bellum Gallicum* 5. 30.

[368] "Urbem" in the margin.

[369] Sweynheym and Pannartz print "ueui," a case of foul case.

[370] Sweynheym and Pannartz print "significato."

hesternum. Terentius: iure hesterno panem atrum uorent,[371] non de hesterno die dixit, sed de quouis die alterum praecedente. Suetonius in uita Tiberii: Solennibus ipse cenis et pridiana saepe et semesa obsonia apposuit.[372] Idem in uita Caii: Marcente iam stomacho pridiani cibi onere.[373] Iuris consulti nostri temporis multum a ueteribus illis differentes exponunt postridie post tertium diem, et /f. m5r/ pridie pro eo quod est nuper siue proximis diebus. Atque huius tam insignis erroris multos sequaces habent, cuius erroris auctor fuisse uidetur conterraneus noster et fere ex matre Gentilis Bartholus.[374] Atqui postridie non format denominatiuum postridianus, sicut pridie pridianus. Sed pro postridiano utimur hoc uocabulo crastinus crastina crastinum, quod signficat non modo diem sequentem hodiernum, sed etiam quemlibet alium diem sequentem. Virgilius: Si uero ad solem rapidum, lunas que sequentes, ordine respicies, nunquam te crastina fallet hora, neque insidiis noctis capiere serenae.[375]

1257 Nudius tertius quid proprie significat? Nudius tertius dicitur de die antecedente diem hesternum, sicut nudius quartus de die antecedente diem tertium, ut si hodie Kalendae sint et dicam nudius tertius ad te ueni, intelligitur tertio Kalendas, et si nudius quartus, quarto Kalendas.

1258 Cur ita dicuntur nudius tertius et nudius quartus? Dicta sunt quasi nunc de die tertio et nunc de die quarto.

1259 Procedimus ne amplius et dicimus nudius quintus, nudius sextus, et reliqua? Minime; licet Plautus per licentiam his aliquando usus fuerit. Nam quod in Philippicis legitur nudius et tertius decimus error est.[376] Dicitur itaque nudius tertius et nudius quartus tantum, sicut biduo, triduo, quatriduo tantum; et binoctio, trinoctio, quadrinoctio tantum.

1260 Cur non dicimus et nudius secundus quemadmodum tertius et quartus, sicut dicimus biduo, triduo, quatriduo, binoctio, trinoctio, quadrinoctio? Quia pro nudius

[371] Terence, *Eun*uchus 5. 1. 940.

[372] Suetonius, *Tiberius* 34.

[373] Suetonius, *Caligula*. 58.

[374] This is a reference to the medieval civil lawyer Bartolo da Sassoferrato (1314–1357). On this entire topic, Perotti was indebted to Lorenzo Valla, *Elegantiae*, Book II, chap. 32 (Basle edition, f. E1r–v), in which many of the same examples are cited and Bartolo is singled out for adverse criticism.

[375] *Georgica* 1. 424–426. An inaccurate citation: Perotti writes "si uero ad solem rapidum" instead of "si uero solem ad rapidum." Sweynheym and Pannartz follow Perotti faithfully.

[376] Cicero, *Philippicae*., 5. 1. 2.

secundus habemus heri, ideo nec secundo Kalendas dicimus, quia pro secundo habemus pridie, et dicimus pridie Kalendas.

1261 Pedagogus dicitur non ludi magister, sed is quem domi tenemus ad sequendos atque erudiendos pueros nostros. Est autem Graecum uocabulum, dictum απο της παιδων αγωγης, hoc est á puerorum educatione.

1262 Nuntiare quid proprie significat? Nuntiare est uerbis alicuius absentis aliquid significare, et quod triuiali lingua dicitur mandare adire. Verbi gratia, Mario te manda adire che presto sera qua. Marius nuntiat tibi se propediem affuturum, et tam is qui nuntio rem committit quam ipse nuntius nuntiare dicitur, ut si Helius Perottus libertus noster nuntius á Mario ueniens dicat nuntio tibi Pyrrhe uerbis Marii, et Marius nuntiat tibi uerbis meis. A nuntio nuntias dicitur nuntius, et tam eum qui nuntiat significat quam id quod nuntiatur, ut uenit ad /f. m5v/ me nuntius tuus Helius Perottus libertus noster. Et non potui non commoueri ob infoelicem nuntium de obitu[377] Camillae sororis tuae, hoc est ob infoelix nouum. Seruius grammaticus scribit pro nouo nuntium in tertio genere dici, sed ubi id repererit, ipse si potest dicat.[378]

1263 Catuli et pulli qui proprie sunt? Catuli, licet a canibus dicti esse uideantur, significant tamen non solum filios canum, sed omnium ferarum, unde et murium catulos legimus. Pulli uero pecudum dicuntur, ut pulli equorum, mulorum, asinorum, et similium,[379] et foetus auium siue piscium, quanquam hoc ultimum generalius nomen sit. Vnde foetificare accipimus pro parere, et foeturam pro partu, quae ad omnia animalia muta pertinent. Ceruorum, caprearum, capreolorum, damarum, leporumque et similium hinnulos dicimus. Serpentum catulos, ut Virgilius de colubro: catulos tectis atque oua relinquens.[380] Dicuntur etiam catuli immanium piscium qui oua non aedunt. Reperitur tamen aliquando pullos de auibus dici. A. Gellius: pullis iam plumantibus.[381] Idem: pulli etiam tunc inuolucres erant.[382] Vnde pullastra apud Varronem dicitur, quae est parua adolescensque gallina.[383] Nomina enim in aster diminutiua sunt saepenumero, ut surdaster,

[377] Sweynheym and Pannartz print "oibtu."

[378] See Servius on Vergil, *Aeneis*, 11. 897. Perotti's adverse comment here appears to be aimed at Servius for not providing textual evidence for his suggestion that "nuntius in tertio genere" should be used instead of "novum" in the sense of "news, message."

[379] The passage from "ut pulli" to "similium" is a marginal addition.

[380] Vergil, *Georgica* 3. 438.

[381] Gellius 2. 29. 4.

[382] Gellius 2. 29. 5.

[383] Varro, *De Re Rustica* 3. 9. 9. Forcellini claims that Varro wrote: "Et ea quae subicias potius vetulis, quam pullastris" and gives the reference as "l. 3 de R. R. c.9. circa med." In the on-line edition, this

qui male audit, non tamen omnino surdus est, et recaluaster, qui non toto capite, sed sola fronte caluus est.[384]

1264 Nihil ad te quid proprie significat? Aliquando intelligitur pertinet, sicut hoc loco, et significat nihil ad te pertinet. Aliquando significat nihil est in comparatione tui, et quod uernacula lingua dicimus non ha a fare niente con teco. Vt si dicam: Quintiliano e eloquente, ma non ha a fare niente con Tullio. Quintilianus est eloquens, sed nihil ad Ciceronem. Helia Perotto e bella, ma non ha a fare niente con Penelope Perotta. Helia Perotta est pulchra, sed nihil ad Penelopen Perottam. Cicero: Lucrum uolo quem [f. 137v] cognouimus uirum bonum et non illiteratum, sed nihil ad Persium,[385] idest nihil in comparatione Persii. Terentius: Est ne Thais ut fertur forma? Sané. Sed nihil ad nostram hanc, hoc est nihil feré ad comparationem nostrae.[386]

1265 Quomodo Latine dicemus: Attendi a stare sano e a parechiate a tornare, o beato e iocundo quel di nel quale te poremo a braciare e basiare. Cura ut ualeas teque ad reditum para. Ó foelicem illum et uere iocundum diem quo te amplecti osculari que poteremus. Vale.

1266 Cura ut ualeas, hoc est da operam ut ualeas. Interdum dicimus cura ualitudinem tuam. Dicimus etiam curae tibi sit ualitudo tua, et curam /f. m6r/ habeas ualitudinis tuae. Curare autem á cura dicitur, quod ea quae curamus cum quadam animi solicitudine agere uideamur. Est enim cura animi solicitudo, dicta quasi corura, quod scilicet cor urat.[387] Ponitur tamen cura pro studio et diligentia, ut studiis litterarum omni cura atque industria incumbo.

1267 O foelicem illum et uere iocundum diem. Cur potius in accusatiuo dicimus quam in uocatiuo, cum ó aduerbio semper soleat iungi uocatiuus? Multis modis solemus

passage reads "potius vetulis quam pullitris." According to Forcellini, J. J. Scaliger emended "pullastris" to read "pullitris."

[384] Priscian mentions *surdaster* (3. 43; Keil, 2. 114. 15), and the word occurs in Cicero (*Tusculane Disputationes*, 5. 40. 116). *Recaluaster* occurs once in the Vulgate (*Leviticus* 13. 41) and once in Seneca as a gloss (*Epistulae* 66). But the interesting question is why Perotti would take the trouble to mention two words of such extreme rarity. In the case of *recaluaster*, one can point to the fact that there is an entry for it in John of Genoa's *Catholicon*. Priscian does not mention it, however. Perotti mentions both words together in the *Cornu copiae*. See *Cornu copiae siue linguae Latinae commentarii*, vol. 3, ed. Jean-Louis Charlet (Sassoferrato: Istituto Internazaionale di Studi Piceni, 1993), p. 66, §167.

[385] Cicero, *De Oratore*, 2. 6. 25.

[386] Terence, *Eunuchus* 361.

[387] This is one of the traditional etymologies of the word. Compare the long entry for *cura* in the *Catholicon* of John of Genoa, which includes the words "dicitur cura quasi cor edens uel quasi cor urens ..."

ponere ó aduerbium. Aliquando cum nominatiuo. Virgilius: ó fortunati quorum iam moenia surgunt.[388] Aliquando cum accusatiuo, ut ó fortunatos nimium sua si bona norint Agricolas.[389] Iungimus etiam ó cum prima et secunda persona, ut ó me miserum, ó te foelicem. Aliquando cum nominatiuo, ut ó ego infoelix qui aliorum culpa huc redactus sum. Aliquando ó praetermittitur et tamen sermo eandem uim habet, ut indignum facinus, pro eo quod est ó indignum facinus. Et Cicero: hominem nequam pro ó hominem nequam. [f. 138r] Et notandum quod non est aduerbium uocandi in his locis, sed uel miserandi uel indignandi.

1268 Osculari ab osculo dicitur. Osculum autem interdum significat paruum os; est enim diminutiuum huius nominis os oris. Interdum significat quod basium dicimus, eo quod basiantes restringuntur labia, et os diminuitur. Hoc autem inter osculum et basium interest quod osculum pii amoris est et caritatis, sine aliqua cogitatione libidinis, ut patris in filium et filii in parentes. Basium uero lasciuum est et inter amantes. Eadem quoque differentia est inter basiare et osculari. Quanquam osculari et osculum aliquando etiam in lasciuiam accipiantur. Suauiare etiam et dissuauiare significat osculari et in utranque partem accipitur, et suauium dicitur basium, á suauitate ut opinor dictum, et ideo magis proprie in lasciuam partem accipiendum est. Plautus meum suauiolum dixit.[390] Meum suauiolum mea suauitas.

1269 Quomodo Latine dicemus: Data in Viterbo a di uintenoue de octobre mille quatrocento sessantaocto. Viterbii quarto Kalendas Nouembris, anno salutis Millesimo quadringentesimo sexagesimo octauo.[391]

1270 Cur potius Viterbii quam Viterbio scribendum est? Vtroque modo scribi potest recte. Et praeponitur aliquando hoc uerbum datae, subintelligiturque litterae. Quod si datae non ponatur, nihilominus intelligitur id uerbum. Itaque litterae traduntur tabellario in urbe, Brundusii, in castris, in littore, apud Ephesum, in Thusculano. Et sicut /f. m6v/ dicere possumus accepi litteras[392] quas Romae siue in urbe liberto meo dedisti, ita possumus in calce litterarum scribere Romae, hoc est datae sunt litterae Romae, in urbe, in castris, et reliqua. Sic etiam quemadmodum dicere possumus accepi litteras quas liberto nostro ad me ex urbe, [f. 138v] siue ex castris, siue Brundusio dedisti, ita possumus dicere datae ex castris, ex urbe, Brundusio, Roma. Itaque potes si uelis ponere datae, siue scriptae, potes etiam ommittere. Nomina etiam oppidorum unde scribuntur in genitiuo siue in ablatiuo ponere potes, hoc est cum significatione in loco aut de loco, uel in datiuo et ablatiuo si sint tertiae

[388] Vergil, *Aeneis* 1. 437.

[389] Vergil, *Georgica* 2. 458.

[390] See Catullus, 99. 2 and 14. This phrase seems not to be found in Plautus.

[391] Sweynheym and Pannartz print "sexagesimooctauo" in one word.

[392] Here, exceptionally, Sweynheym and Pannartz print "licteras."

declinationis,[393] quod si tantum pluraliter declinantur, in ablatiuo tantum. Si uero composita sunt in ablatiuo cum praepositione in uel apud uel ex; ut in monte alto, apud montem altum, et ex monte alto. Potes etiam scribere domi, ruris, militiae, belli; et domo, rure, militia, bello.[394]

1271 Quarto Kalendas Nouembris quid proprie significat, aut quae sunt Kalendae, et unde dicuntur? Quarto Kalendas Nouembris significat antepenultimum diem Octobris. Vnusquisque enim mensis diuiditur in Kalendas, Nonas, et Idus. Primus dies uniusquisque mensis dicitur Kalendae in numero plurali. Dictae autem sunt Kalendae *απο του καλω*, quod est uoco, quod eo die minor pontifex calata est, hoc est uocata, in Capitolium plebe iuxta Curiam Calabram, quae aedibus Romuli propinqua erat, quot dies á Kalendis ad Nonas superessent pronuntiabat.[395] Vnde et ipsa Curia Calabrae nomen accepit, et classis appellata quod omnis in eam populus uocaretur. Dies uero qui est ante Kalendas, hoc est ultimus dies praecedentis mensis, dicitur pridie Kalendas, quasi primo die ante Kalendas. Qui uero ante hunc diem est dicitur tertio Kalendas, quod tertius sit a Kalendis. Sic praecedens hunc quarto Kalendas, et hunc rursus praecedens quinto Kalendas, quousque ad Idus perueneris.

1272 Nonae uero quí dies sunt, aut unde dicuntur? Ex duodecim mensibus in quos annus distribuitur, quatuor [sex][396] Nonas habent octauo die mensis, scilicet Martius, Maius, Iulius, et October. Reliqui uero menses Nonas habent quinto die. Vnde in quatuor mensibus supradictis primus dies est Kalendae, secundus sexto Nonas, tertius quintus Nonas, quartus [f. 139r] quarto Nonas, quintus tertio nonas, sextus pridie Nonas, septimus Nonae. In caeteris uero mensibus primus dies Kalendae, secundus quarto Nonas, tertius tertio Nonas, quartus pridie Nonas, quintus Nonis.[397] Notandum enim quod quemadmodum non dicimus nudius /f. m7r/ secundus, sed heri, nudius tertius, et nudius quartus, ita non dicimus secundo Kalendas, secundo Nonas, secundo Idus, sed pridie Kalendas, pridie Nonas, pridie Idus, et postea tertio Nonas, tertio Kalendas, tertio Idus, et sic de reliquis. Dicuntur autem Nonae uel quasi nouae, quod ideo minor pontifex numerum dierum qui ad Nonas superant calando, hoc est uocando, populum prodebat, quod post nouam lunam oportebat Nonarum die, populares qui in agris erant in urbem confluere et causas feriarum á rege sacrorum accipere, et quid eo mense faciendum esset intelligere.

393 From “uel in datiuo” to “declinationis” in the margin.

394 Sweyheym and Pannartz print “miliciae” and “milicia.”

395 Perotti’s source was in all likelihood Varro, *De lingua Latina*, 6. 27–29. Compare also Macrobius, *Saturnalia*, 1. 15. 7–12.

396 It looks as if Perotti may originally have written the word “sex” after “quatuor.” In the margin another instance of “sex” appears, struck out. Sweynheym and Pannartz do not print the word “sex.”

397 This sentence is in the margin.

Vnde Nonae dictae quasi nouae initium obseruationis, uel quod ab eo die ad Idus semper nouem dies computantur.

1273 Idus qui sunt, aut unde dicuntur? Vnusquisque mensis habet octo Idus. Vnde in superioribus quatuor mensibus Martio, Maio, Iulio, et Octobre, qui sex habent Nonas, Idus est quinto decimo die mensis. In caeteris uero, qui quatuor habent Nonas, die tertio decimo. Vnde in illis quatuor: octauo die incipimus dicere octauo Idus, et sequenti die septimo Idus, et sic deinceps: sexto, quinto, quarto, tertio Idus, pridie Idus, et Idibus. In caeteris uero mensibus á sexto die incipimus dicere octauo Idus, et septimo die septimo Idus, et octauo die sexto Idus, et sic deinceps. Finitis Idibus, si sint menses Ianuarii uel[398] Augusti uel Decembris, quia[399] hi menses habent unum et triginta dies et duntaxat quatuor Nonas, dicimus statim decimo nono[400] Kalendas Septembris si Augustus sit, uel Ianuarii si sit mensis Decembris, uel Februarii si mensis Ianuarii sit.[401] Quippe is dies est decimus octauus ante Kalendas, et cum ultimus dies dicatur pridie Kalendas, penultimus tertio Kalendas, antepenultimus quarto Kalendas, et sic de caeteris, merito hic erit decimo nono Kalendas. Si uero sit mensis Februarii, statim post Idus dicimus sexto [f. 139v] decimo Kalendas Martii, nisi forte sit bissextus, tunc enim quia Februarius habet nouem et uiginti dies et quatuor Nonas duntaxat, statim post Idus dicimus decimo septimo Kalendas Martii. Si autem sint menses Aprilis, Iunii, Septembris, et Nouembris, qui triginta dies habent et duntaxat quatuor Nonas, statim finitis Idibus dicimus septimo decimo Kalendas Iunii uel Augusti uel Nouembris uel Decembris. Quod si reliqui menses fuerint, hoc est Martius, Maius, Iulius, et October, qui dies unum et triginta habent et Nonas sex, statim post Idus dicimus decimo octauo Kalendas Aprilis aut Iunii aut Augusti aut Nouembris. Quod ut summatim colligatur, sit haec regula. Menses qui unum et triginta dies habent, si quatuor Nonas habeant, incipiunt a decimo nono Kalendas. Si sex habeant Nonas, a decimo septimo Kalendas. Februarius semper á decimo sexto Kalendas incipit, nisi sit bissextus. Reliqui menses semper a decimo octauo Kalendas incipiunt. Idus autem nomen á Thuscis translatum est. Dicunt enim illi item, quod uerbum interpretantur Iouis fiduciam.[402] Nam cum Iouem accipiamus pro lucis auctore, unde Lucetius á Saliis uocatur et Cretenses φοσφωϱον uocitant, Romani quoque Diespitrem, quasi diei patrem, appellauerunt, optimo iure is dies itis, hoc est Iouis fiducia, uocatur, cuius lux non finitur cum solis occasu, sed splendorem diei et noctis continuat propter claritatem lunae, quod semper in plenilunio, hoc est medio mensis fieri solet. Alii existimant Idus quasi uidus á uidendo dictas esse, u littera detracta, quod tunc plena luna uideatur. Melius tamen diceretur ἀπὸ τοῦ εἴδειν deriuari,

398 "Ianuarii uel" is a marginal addition.

399 Sweynheym and Pannartz print "qui" instead of "quia."

400 Here in figures in the manuscript: "xviiii," but in the next sentence Perotti writes "decimo nono" (rather than "undevicesimo" or "undevigesimo").

401 From "uel Februarii" to the end of the sentence in the margin.

402 Macrobius, *Saturnalia*, 1. 15.

quod significat uidere, et hinc tractum est uideo addita u consonante. Sunt qui existimant Idus dici ἀπὸ τοῦ εἴδους, hoc est á spetie, quod eo die luna plenissimam spetiem[403] ostendat. Alii censent ab oue Idus dici, quae omnibus Idibus Ioui imolatur; hanc idulam Thusci uocant. Nonnulli, [f. 140r] quod uerisimilius est, opinantur Idus uocari quod is dies diuidat mensem. Iduare enim Etrusca lingua est diuidere, unde uidua dicta est, quasi uiro diuisa.

1274 Hoc loco notandum est quod hac mensium diuisione soli Latini utuntur. Caeterae enim nationes dumtaxat in dies et septimanas menses distingunt. Vnde Caesar Augustus, ut erat faceto ingenio, cum aliquos non soluturos existimabat, ad Kalendas Graecas soluturos aiebat, idest nunquam soluturos, cum nullae sint apud Graecos Kalendae.[404]

1275 Illud quoque notandum est quod dicimus tertio Kalendas, Idus, et Nonas; tertio Kalendarum, Iduum, et Nonarum. Item pridie Kalendas et pridie Kalendarum, postridie Kalendas et postridie Kalendarum. Item tertio Kalendas et ad tertium Kalendas. Quarto Kalendas et ad quartum Kalendas. Hoc tamen interest inter tertio Kalendas et ad tertium Kalendas, et similia, quia per tertio Kalendas, quarto Kalendas, et huiusmodi determinatus dies et certus significatur, qui est tertius aut quartus a Kalendis. Per illud uero quod dicitur ad tertium aut ad quartum Kalendas non intelligimus ipsum tertium diem aut quartum a Kalendis, nec aliquem tertium diem, sed diem aliquem illi propinquum; et perinde est dicere ad tertium Kalendas ac si diceremus circiter tertium Kalendas. Potest tamen aliquando poni ad tertium siue quartum Kalendas pro ipso die tertio aut quarto Kalendarum, ut si dicam ab hoc usque ad quartum Idus decem dies intersunt.[405]

1276 Nec illud praetermittendum est quod dicimus Kalendas Ianuarii et Ianuarias, Februarii et Februarias, Martii et Martias; Aprilis duntaxat et non Aprilias; Maii et Maias, Iunii et Iunias, Iulii et Iulias, et Quintilis, Augusti et Augustas, et Sextilis, Septembris et Septembrias et Septembres,[406] /f. m8r/ Octobris et Octobrias et Octobres,[407] Nouembris et Nouembrias et Nouembres,[408] December et Decembrias et Decembres. [f. 140v]

1277 Cur Iulius et Augustus dicuntur Quintilis et Sextilis? Rogare potius debuisti cur Quintilis et Sextilis Iulius et Augustus dicantur. Illa enim horum mensium propria nomina fuere, haec postea imposita sunt. Veteres duntaxat decem menses habuere, eratque apud

[403] Sweynheym and Pannartz print "specie" and "speciem" here.

[404] Suetonius, *Augustus*, 87.

[405] From "poni ad tertius" to "decem dies intersunt" in the right margin.

[406] "et septembres" in the left margin.

[407] "et octobres" in the right margin.

[408] "et nouembres" in the left margin.

eos annus trecentorum quatuor dierum. Sex enim menses, idest Aprilis, Iunius, Sextilis, September, Nouember, December singuli triginta dies habebant. Reliqui uero quatuor, hocest Martius, Maius, Quintilis, October unum et triginta dies singuli continebant. Hanc anni ordinationem primus Romulus fecit, et primum mensem genitori suo Marti dicauit, et ab eius nomine Martium appellauit. Secundum uocauit Aprilem uel a spuma quam Graeci ἄφρον uocant, unde Venus ᾿Αφροδίτη dicitur,[409] quod ex ea orta credatur, et sic cum aspiratione scriberetur Haprilis. Quippe ex Venere natus est Aeneas, et ideo primi duo menses anni iure uidentur dicati Marti et Veneri, gemmis Romanae urbis conditoribus. Vel Aprilem[410] dixit quasi aperilem, eo quod hoc mense et caelum quod nubibus obductum fuerat, et mare quod clausum fuerat nauigantibus, et terrae quas imbres, glaciesque contexerant aperiantur, quin etiam arbores fruges que parturiant. Vnde Virgilius inquit: Et nunc omnis ager nunc omnis parturit arbos, Nunc frondent siluae, nunc formosissimus annus.[411] Tertium mensem et quartum Romulus Maium et Iunium appellauit, quod cum populum Romanum in maiores iuniores que diuisisset, ut illi consilio, hi armis rem publicam tutarentur in honorem utriusque partis duos menses censuit nominandos esse. Aliqui tamen putant Maium á Maia, Mercurii matre, ita dici quod hoc mense mercatores omnes Maiae Mercurio que sacrificabant. Iunium uero dictum esse primo Iunonium, deinde post lon | [141r] gum tempus detracta no Iunium dictum, siue quod aedes Iunoni Monetae Kalendis Iunii dedicata est, siue quod hic mensis Iunoni sit sacer.[412] Alii tamen existimant Iunium a Iunio Bruto appellatum esse, qui primus Romae consul fuit, quod Kalendis Iulii expulso Tarquinio[413] sacrum in monte Caelio fecerit. Kalendae Iuniae dictae sunt fabariae, quia hoc mense adultae fabae sacrificiis adhibentur. Hinc sequitur Quintilis, sic dictus quod in ordine quintus sit. Deinde Sextilis, quod sit sextus. Postea September, October, Nouember, et December, quod sint septimus, octauus, nonus, et decimus. Caeterum Quintili Iulii nomen in honorem Iulii Caesaris positum fuit, legem ferent Marco Antonio consule, quod eo mense procreatus esset Iulius Caesar. Similiter Sextilis appellatus est Augustus, senatu /f. m8v/ ei hunc honorem decernente, quod eo mense primum consulatum iniuisset, triumphos tres in urbem intulisset, et Aegyptum in potestatem populi Romani redegisset. Statuerat etiam Domicianus ut nomine suo October uocaretur, sed post mortem eius id nomen tanquam infaustum ex omni aere et saxo deletum est. Post Romulum, Numa Pompilius aliquanto peritior huic anno quinquaginta dies addidit, quibus adiecit alios sex retractos ex singulis illis sex mensibus, qui triginta habebant. Et ex his constituit duos alios menses quos his decem praeposuit, uocauit que primum Ianuarium, tanquam bicipitis dei mensem, respicientem ac prospicientem transacti anni finem et futuri principium.

409 Here Perotti mistranscribes the oxytone ἀφρός ('foam') as a paroxytone (with an acute accent on the penultimate syllable).

410 Sweynheym and Pannartz print 'Aprilis' here.

411 Vergil, *Eclogae* 3. 56–57.

412 Macrobius, *Saturnalia*, 1. 12. 30ff.

413 Sweynheym and Pannartz print "Tarquimo."

Secundum dicauit Februo, deo lustrationum, uocauit que Februarium, quod ciuitas eo mense lustrabatur. Postremo Caius Caesar ccclxv dierum annum constituit, quo spacio[414] addito quadrante sol zodiacum circuit et ne quadrans deesset constituit ut quarto [f. 141v] quoque anno sacerdotes qui curam[415] de mensibus ac diebus habebant unum intercalarent diem, ante quinque ultimos mensis Februarii dies, id que bissextum nominauit.

1278 Vnde dicitur mensis? Graecum uocabulum est. Illi enim μήνα dicunt.

1279 Annus unde dicitur? Quidam existimant ab an dictum esse, quod uerbum antiqui dicebant pro circum, unde dicitur ambio, idest circundo, et Cato an terminum dixit pro circum terminum, quod annus in se ipsum reuoluatur, quia sol semper ab eodem ad eundem terminum reuoluatur. Vnde Virgilius: Interea magnum sol circumuoluitur annum.[416]

1280 Annum salutis dicimus, quo deus optimus maximus humanum genus, legato filio suo, a perpetuo exitio liberauit. Et quemadmodum ueteres olim per Olympiades et Romani per consules tempora distinguebant, ita nos per annos qui annum salutis sequuntur distinguimus, á quo tempore agitur nunc annus millesimus quadringentesimus sexagesimus octauus.

1281 Da nunc totam epistolam. Nicolaus Perottus pontifex Sypontinus Pyrrho Perotto fratris filio salutem plurimam dicit.[417] Redditae mihi fuerunt litterae tuae, quae magnam nobis uoluptatem attulerunt. Ex his enim intelleximus et tibi bene esse et me abste non modo diligi, sed etiam uehementer amari. Ego quoque, mi Pyrrhe, amo te mutuo, teque non secus ac uitam propriam carum habeo, et cum sine te sum dimidio animae meae carere uideor. Quod nisi dignitatis meae rationem haberem, aduolarem mox in suburbanum tuum, meque uná tecum cum praediolis tuis et pomariolis et ouiculis oblectarem. Legerem tecum [f. 142r] /f. m9r/ oluscula, decerperem uuas, colligerem poma, adessem uindemiae, mustum de lacu degustarem, nec ab his quae agere feré omnes hoc tempore consueuerunt abstinerem. Luderem etiam interim tecum ludis non iniocundis, non scilicet in campo saltu aut pila, aut gladiatoriis ludis, siue aliis quae lassum ac defatigatum reddere corpus consueuerunt, sed per siluas et colles et saltus et nemora tecum deambulans, ac lusus tuos sinu gerens, ipsas etiam camenas ad ludum excitarem, ubi nemo esset qui nos licentiae accusaret; et siquis esset, facile ipsam solitudinem excusaremus. Sed postquam uenire ad te ipse non possum, par est ut tu ad nos reuertaris. Quod si feceris omnia nobis ex sententia

[414] Sweynheym and Pannartz print "spatio."

[415] Perotti first wrote "curabant," which he corrected to read "curam" by crossing out "bant" and adding a tittle over the *a*. He then inserted the word "de" over the line.

[416] Vergil, *Aeneis* 3. 284. Perotti's source of information is Macrobius, *Saturnalia*, 1. 14. 5, where Cato's phrase "an terminum" is cited.

[417] The autograph reads: "sal. pl. d."

succedent. Neque enim possum de te absente posthac non esse solicitus, et tibi adhuc adolescenti, ne dicam puero, aliquando non timere. Quod in dies magis optimarum artium studiis incumbas, gaudeo mirum in modum, et tibi gratulor, ac deo gratias ago quod talem tibi mentem praestiterit. Teque spero non[418] commissurum ut patre atque auo tuo, optimis ac clarissimis uiris, indignus esse uideare. Hic iam aer saluberrimus est. Nemo iam tribus mensibus perstilentia periit, ciues feré omnes in urbem redierunt. Marius duntaxat, quem ego secundum te diligo, adhuc Phalerios incolit, eum tamen cras aut perendie expectamus. Ita mihi nudius tertius pedagogus eius nuntiauit, cum eo die catulos eius et pullos domum misisset. Sed hoc nihil ad te. Cura ut ualeas, teque ad reditum para. Ó foelicem illum et uere iocundum diem, quo te amplecti osculari que poterimus. Vale. Datae Viterbii iiii Kal. Nouembris anno salutis Mccccl xviii. [f. 142v]

1282 Fratris filius potest me recte nepos appellari? Nepos proprie dicitur filii aut filiae filius, unde auus et nepos sunt relatiua, et sicut nepotis filius dicitur pronepos, et pronepotis filius abnepos, ita aui pater dicitur proauus, et proaui pater abauus. Tamen Aurelius Augustinus et Hieronymus et alii recentiores alioquin docti et excellentes uiri usurpant nepotem pro filio fratris, eum que ex fratre siue sorore nepotem uocant. Quos ego ut in aliis plerisque ita in hoc libenter sequor, cum id nequaquam alienum esse a ratione uideatur. Quando quidem patrui fratrum filio diligunt instar nepotum, sunt que quasi auorum loco, unde fratres matrum dicuntur auunculi, quod uerbum certe ab auo diminutiuum est, quod si parentum fratres auunculi sunt profecto sororum filii sunt nepotes. Libet itaque mihi te appellare modo fratris filium, modo ex fratre nepotem.

1283 Illud postremo Quintiliani in calce operis ponendum existimaui, plurima á nobis permutationem figurari debere, ut scio, non ignoro, /f. m9v/ non me fugit, non me praeterit, quis nescit, nemini dubium est, etiam ex proximo mutuari licere.[419] Nam et intelligo et sentio et uideo et perspicio saepe idem ualent quod scio.

PERORATIO

1284 Sed satis superque euagata est oratio nostra. Tempus est ut receptui canamus. Habes Pyrrhe fili, quem maxime omnium et quomodo imitari debeas. Habent tua quoque causa praeceptores, quam in erudiendis pueris atque adolescentibus uiam tenere, quomodo eos docere, quomodo examinare, et quae meliora sunt in primis tradere debeant. Superest ut consilium meum toto animo sequaris, et quantum fieri potest nitaris ad optima. Quod si, ut spero, feceris non dubito te breui tempore superis iuuantibus in summum uirum[420] euasurum. Vale.[421]

[418] "non" inserted over the line.

[419] Quintilian, *Institutiones oratoriae* 10. 12–13.

[420] The word "uirum" added over the line.

[421] Both sides of. f. 143 are blank. On f. 144r (numbered 111) there follows a list of errata in the *editio princeps*, headed "Errata primæ Editionis."

[Aspicis illustris lector quicunque libellos
Si cupis artificum nomina nosse, lege.
Aspera ridebis cognomina Teutona: forsan
Mitiget ars musis inscia uerba uirum.
Conradus Suueynheym, Arnoldus Pannartzque magistri
Romæ impresserunt talia multa simul.

M.CCCC.LXXIII. Die uero || XIX. Mensis Martii.][422]

[422] This is a transcription of the colophon in the *editio princeps* and is not part of Perotti's autograph. I have lightly emended the orthography. For a more litteratim transcription, see *Catalogue of Books Printed in the XVth Century now in the British Museum*, vol. IV. (London: The British Museum, 1916), p. 17.